1016

Г. ІВАНИЦЯ

ЖИТТЯ ТА СЛОВО

ЧАСТИНА ПЕРША

ДЕРЖАВНЕ ВИДАВНИЦТВО УКРАЇНИ

ГР. ІВАНИЦЯ

КИТТЯ ТА СЛОВО

ЧИТАНКА

ЧАСТИНА ПЕРША

ДЛЯ 3 ГРУПИ ТРУДШКОЛИ

ВИДАННЯ П'ЯТЕ, ПЕРЕРОБЛЕНЕ

Державний Науково-Методологічний Комітет Наркомосвіти УСРР по секції соціяльного виховання дозволив вживати як підручник в установах Соцвиху





ДЕРЖАВНЕ ВИДАВНИЦТВО УКРАЇНИ

1928

Бібліографічний опис та шифри для бібліотечних каталогів на цю книгу вміщено в „Літописі Українського Друку“ та „Картковому репертуарі Української Книжкової Палати.



Львівська державна наукова бібліотека
№ 2681

Київський Окрліт № 728.
Держ. Трест. „Київ-Друк“,
1-ша фото - літо - друкарня.
Замовлення № 3009—15,000.

ПЕРЕДМОВА.

Переглядаючи до останніх видань читанку «Життя та Слово», упорядчик взяв на увагу основні матеріяли досвіду роботи з книгою в нашій масовій школі.

По-перше, в новому виданні збільшено кількість матеріялу і, до певної міри, урізноманітнено цей матеріял. По-друге, розклад матеріялу ще більше, ніж у попередньому виданні, наближено до програм «Порадника» Укрголовсоцвиху. Певні відхили від них пояснюються або иншим редакційним формулюванням, або моментами композиції книги (зокрема небажанням розбивати книгу на значне число дрібних відділів). Зроблені зміни, на думку упорядчикову, повинні дати вчителеві змогу, розгортаючи ту чи иншу комплексову тему, знайти більше підпорних точок в матеріялі книги, ніж це було в попередніх виданнях.

Та, наближаючи таким чином свою читанку до змісту й характеру роботи в 3—4 групах, упорядчик все-ж не мав на увазі дати книжки інтегрально-вичерпного характеру, що в ній на кожний найменший пункт програми вчитель мав-би бодай мінімальний матеріял. На глибоке переконання упорядчикове, таке завдання може ставити лише інтегральна робоча книга, що своєю композицією та змістом відбиває найменші етапи в організації педагогічного процесу. Обсяг матеріялу для пророблення в 3—4 групах, особливо проти 1—2 груп, остільки значний, що єдина інтегральна книга, якби вона навіть існувала (поки що її немає), не виключає можливости й доцільности існування допоміжних книжок, зокрема такої збірки літературних переважно матеріялів, що в них головні принаймні етапи роботи знаходять підпорні точки в певних продуктах слова. Коли-ж переведення роботи в 3—4 групах базується на низці підручних та допоміжних книжок (а поки що це так і є), читанка з літературним, мовляв, ухилом набуває ще більше прав на існування. Вона входить в коло

підручних книжок із звуженим, а разом з поглибленим завданням—дати продукти слова, що поширюють основні принаймні моменти комплексової теми певним образовим матеріялом, поглиблюють емоціональне закріплення теми, сприяють не тільки утворенню певних уявлень та виробленню певних розумінь, а й їхній належній фіксації в словесних формах. Такий матеріял досить міцно звязує життя дитяче з словом. Вивчаючи життя, діти використовують продукти слова, щоб поширити свій життьовий досвід і здобути зразки того, як життьові враження природньо оформлюються в продуктах слова. Такий міцний звязок життя та слова і поглиблена робота над продуктами слова в 3—4 групах тим природніша і потрібніша, що в цих саме групах діти поволі переходять до того поглибленішого опрацювання продуктів слова, що повною мірою розгортується в старшому концентрі трудшколи. У звязку з таким цільовим наставленням читанки, уміщений в ній матеріял добирано здебільшого закінчений, оскільки можливо—фабульний. Самі так звані «ділові» (точніше, прозаїчні) статті заведено здебільшого, як зразки прозаїчного слова, що над ним треба дітей навчити працювати. Упорядчик свідомий того, що далеко не ввесь матеріял відповідає тим методичним вимогам, що їх ставить сам упорядчик. Та що-ж робити? Темп вимог нашої школи зростає значно швидше, ніж та літературна творчість, що цілком придатна ці вимоги задовольнити.

В останніх виданнях упорядчик не дає тих запитань та завдань (як до окремих творів, так і цілих розділів), що їх иноді рясненько подавано було в попередніх виданнях. Зроблено це не лише з мотивів економії місця (побільшення розмірів книжки неминуче цього вимагало), але й тому, що в попередніх виданнях, даючи одну книжку без методичних уваг, упорядчик природньо заводив і той методичний матеріял, що здебільшого був потрібний учителеві. Тепер-же, десь у близькому часі, автор має на думці випустити «Методику читання в 3—4 групах масової трудшколи» (з методичними увагами до читанки «Життя та Слово»). У цій праці подається методичні коментарії до окремих творів на тлі загального методичного освітлення проблеми читання як класного, так і позакласного в 3—4 групах масової трудшколи.

Упорядчик.



ПРАЦЯ ТА РОЗВАГА ЛІТОМ.

УЛІТКУ.

Душно аж дихати важко...
Полум'ям сонце палає
Ані дихне прохолода,
В небі й хмаринки немає.

Ледве ворушиться річка,
Верби, мов сонні, схилились.
Небо, і луки, і поле
В хвилях прозорих відбились.

Любо та мило гуляти
Діткам отут, в холодочку,
В хвилях оцих поринати,
Що гомонять на пісочку.

Весело гратися літом
Та не усім тоді свято:
Влітку від рана до ночи
Людям роботи багато.

П. Капельгородський.

ЛІТО СЕЛЯНСЬКОГО ХЛОПЧИКА.

I.

Тарас був маленький селянський хлопчик; йому не погано було жити на світі.

Правду кажучи, Тарасові доводилося трохи не ввесь рік бігати босоніж і в самій сорочці. Та зате в великі морози мати завжди давала йому свій старий кожух, а батько—чоботи.

Хутір стояв на березі тихої степової річки. Річка ця проти їхнього хутора розливалася так широко, що робилася неначе

озерце. Берег був похилий, пісковий; пісок чистий, білий. Діти ввесь день на березі метушаться, полощуться у воді, збирають черепашки, камінючки.

— Ану, Тарасе,—скаже було його дід,—їдьмо завтра раненько: половимо рибки...

Тарас не стямиться з радощів. Ще зовсім ніч, ні один півень не співав, а дід уже будить Тараса; важко Тарасові так рано вставати, а встає. Човен жде їх, стиха хитаючись під самим бережком, під зеленим вербовим віттям. Сіли, попливли. Тихо-тихо ще все й на землі, і на воді. Тільки що починає на світ займатися.

— Ой-ой!—зненацька кричить Тарас. Дід навіть здригнувся.

— Що тобі, внучку, що ти?

— Щука, дідусю! Яка щука!.. Виплигнула з води, ляп хвостом—і нема!

— Ну, сиди тихо, то не наша щука, наші ще будуть,—каже дід.

Ось і попливли. Сонечко вже виглянуло. Як то гарно, весело! Там гуде, там щебече, там свище; і на селі, мабуть, попрокидалися; чути—кінь ірже, віл реве, півні співають...

Усе напоготові для надіння. Червячків ще з вечора накопав Тарас, треба тільки настромити на гачки.

— Тут, тут сідай, Тарасику, поміж лататтям закидай: тут окуні на сонечку гріються. А я в очереті сяду,—каже дід.

Сидить Тарас, усе дивиться на свій поплавець і очей не одведе. Коли це зненацька по поплавцю й далі-далі пробігла якась тінь. Підвів хлопець голову, дивиться: що воно за птах летить?

У діда спитатися, так розсердиться, що рибу лякаєш...

— Чого рота роззявив!—сердито шепоче дід,—сіпа, тягни, тягни швидше!

— Адже-ж упустив, такого окуня впустив!—гримає дід з серця.—Не варт тебе й брати після цього!

Сором Тарасові, такий сором! Швидше настромлює свого червячка й уже не ловить ґав.

А сонце так і припіка. По зеленій травиці ворушиться кільки окунів, линів, пліток.

— Ну, буде, внучку, на цей день. Виймай з човна казанок, юшку варитимемо та поснідаємо.

А Тарасові давно вже набридло сидіти, та й їсти хочеться. Та ще й подобається йому вогонь разпалювати, страх як подобається! Швиденько назбирав дровець, і уже ось вода в казанку запарувала, і та пара така смачна, що аж слина котиться.

Бува й так, що дід надить рибу, а Тарас полізе в воду з другими хлопцями—одному нудно раків по печерях драти. Иноді раз так ущипне, що й ой-ой-ой! Зате, як принесе матері на обід десятків з п'ять-шість раків, воно й добре: набридне—все буряки, та картопля, та капуста. Хоч батько Тарасів по-селянському й не вбогий був, а все-ж скоромина не те щоб що-дня, а й не кожного свята бувала.

II.

А як піти в ліс по суниці, по ожину—хіба погано?

Який-же гарний ліс був біля їхнього хутора! Зайдеш—і не виходив-би. Горлиця туркоче в кущах; бджоли гудуть проміж запашного зілля; соловейко виспівує. А квіток, а пташок! Ще й до суниць не дійшли хлопці, а вже й зайця бачили, і їжака піймали, і гніздечко з пташками знайшли. А ось і суниці—та червоні, та соковиті, та солодкі! Хто в рот собі хова ягоди, а хто в шапку кладе: додому, на ласощі.

— Ловіть, братіки, ловіть, голубчики! — несамовито репетує Тарас.

— Що, що таке?—гукають товариші, збігаючися зусюди. Та й гарне-ж: очиці ясненькі, хвіст волохатий та довгий, а само чи жовте, чи червоне...

А тимчасом білка, що наробила такого переполоху, вже давно стрибонула і сліду нема. Один хлопець, що побіг був на галас, зачепився за пеньок, полетів сторчака й усі до одної суниці розсипав. І сміх, і горе.

А не хочеться Тарасові ні в ліс, ні на річку, так можна піти на пасіку до діда Степана. Він хоч і сердитий, наче й балака так, мов свариться, а любить, коли до нього діти приходять. Велика в нього пасіка й гарна. На сонечку рядочками стоять вулики чистенькі й рівненькі; трава скрізь повикошувана, все попідчищувано. Загляда Тарас у пасіку через тин, бачить: ходить старий поміж вуликів, туди зазирає, там попідбира. Бджоли хмаркою літають над ним. «І як це вони його не покусають?» дума Тарас.

— Добридень, дідусю!—гука він до старого Степана.

— А, це ти, хлопче! Ну, що в вас дома—все гаразд?

— Усе, спасибі вам, дідусю,—каже хлопчик, а сам усе стоїть, погляда через тин. А старий уже зна, чого він погляда.

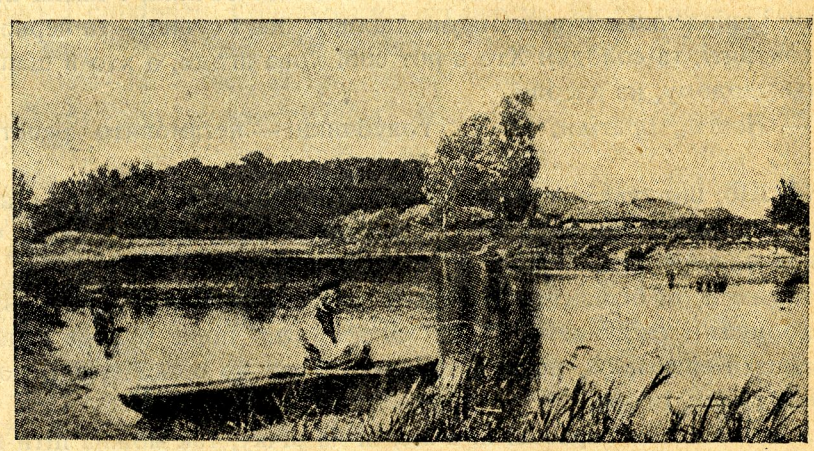
— Меду, мабуть, схотілося? Знаю я вас, ласуни... Ну, вже йди, йди, дам...

Та, нарешті, хіба не можна й у себе на городі побавитися всмак? За городом сестра Наталя догляда не аби-як. Чого тільки нема на тому городі! Буряки й капуста, цибуля, часник, картопля, а поміж ними гвоздики повні та мак усякого коліру, рожі, всяка запашна травиця.

І не поперелічуєш, і не позгадуєш, куди тільки можна побігти Тарасові й досхочу побавитись. А там косовиця надійшла—треба на лузі сіно громадити; там жнива—треба помагати хліб звозити; там на баштані час кавуни та дині збирати. Діла, діла—не переробиш!

У Тарасовій сем'ї було кому робити, тим-то й Тараса не силували до роботи, як других хлопців, його політків. Так, та инша робота веселіша за всі іграшки.

О. Єфименко.



На човні.

* * *

Роси, роси, дощику, ярину,
Рости, рости, житечко, на лану,
На крилоньках, вітрику, полети,
Колосочки золотом обмети.

Як достигне житечко на лану,
Прийдуть люди жатоньки ярину,
Блискавками косоньки заблищать,
Золотими кобзами забряжчать.

Роси, роси, дощику, ярину,
Рости, рости, житечко, на лану,
На крилоньках, вітрику, полети,
Колосочки золотом обмети.

О. Олесь.

КОСОВИЦЯ.

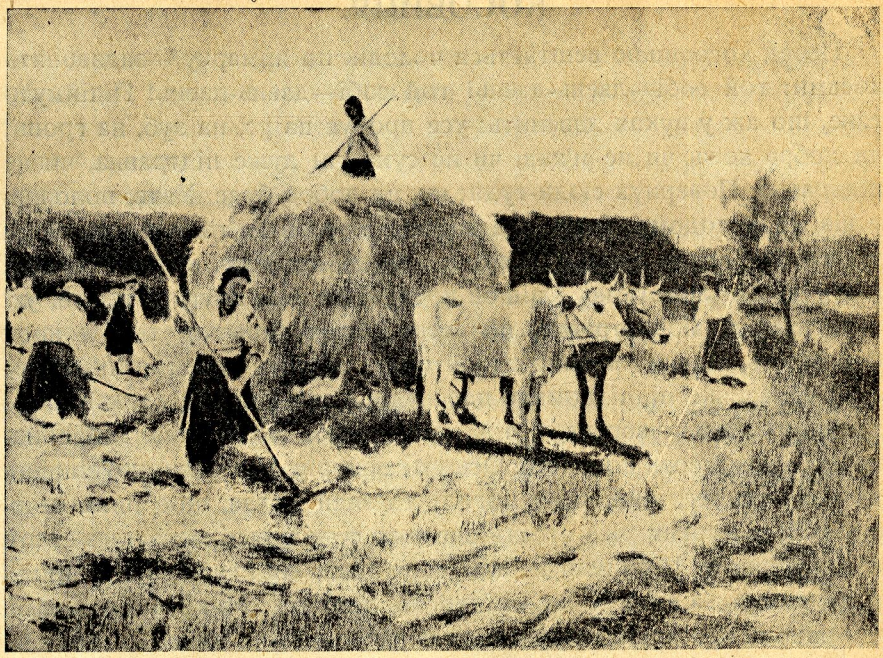
Перед косовицею вештається чоловік по ярмарку,—задзвонять косами: той собі—дзень-дзень! той собі—дзень-дзень! Підіймуть таке, що аж у вухах дзвенить: усе пробує на ус, на зуб, на гроші, чи добра коса, чи не м'яка, чи не суха, чи дуже підтравна, чи не підтравна. Повернув сюди-туди: ну, це добра буде. Узяв, положив у віз, та й додому. А як уже настане косовиця, то вийдуть люди у степ. Попереду отаман, заломить бриль набакир, шаркне по косі разів зо два лопаткою і пішов косить! За ним другий, третій, усі витягнуться, мов стрічки, по степу, йдуть мовчки, тільки коси блискають, тільки травиця та квіточки лягають перед ними. У долині недалечко підпідьомкає перепелиця, а од покосів так і пахне материнкою та чебрецем; під ногами, мов розсипане добре намисто, червоніють полуниці. Ось уже вечоріє. Кашовар, почепивши на вила свитку, зійшов на могилу та знай махає, щоб ішли вечеряти. Біля куреня уже стоять ваганки, повнісінькі галушок з салом або з таранею. Прийшли хлопці, сіли, їдять собі галушки... І пішли розказувать: Семен каже—підкосив деркача, Микита божиться, що накрив був шапкою на яйцях перепелицю, та якось вискочила, хтось трохи не наступив на зайця. Сміх, регіт, гудуть, як ті бджоли. А вечір сходить на землю й ніч-мати засвічує зірочки на синім небі.

Є. Гребінка.

КОСАРІ.

Ще роса з житів не спала—
Ми взяли бруски й клепала
І з зорі
Гострим коси, в ручку йдем,
Колос під ноги кладем
До зорі.
Пройдем гони, другі й треті,
А жита, як очерети,—
Не проб'єм;
Тягнем коси—так блищать,
Вдарим в жито—аж бряжчать,
Ми все йдем.
Жовте жито переспіло,—
Тим і спину надломило,—
Аж болить;
Нуте-ж, нуте, косарі,
Недалеко до зорі—
Потягніть.
День заходить, сонце сяде,
Кашовар таган наладе
Над огнем;
Сядем ми до казана,
Поїмо куліш до дна
Й оддихнем.
На покоси впали роси,
Не бряжчать об жито коси
На ланах;
І до ранньої зорі
Всі заснули косарі
На стернях.

Я. Щоголів.



Усі за роботою.

УРОЖАЙ.

В чистім полі походжаю,
Скільки зору—оглядаю
Буйні ниви та лани:
Скрізь пишаються вони!

Колос колосу киває,
Колос колосу співає,
Ніби скрізь гуде бджола,
Люба ратайка мала.

Ледве-ледве коливає
Білотурка золотая,
І поник густий ячмінь,
Мов йому стояти лінь.

Шелестить овес мітластий,
З вітром бавиться, сріблястий,
І волошка проміж ним
Грає вінчиком дрібним.

Перепілка голосиста,
І комашка золотиста,
Жук, метелик той і я,—
Всі в степу—одна сем'я.

Всім нам сонце з неба сяє,
Всіх нас степ прийма-вітає
На ясних своїх ланах,
Всі ми в нього у гостях...

М. Чернявський.

ПОМІЧНИЦЯ.

Катруся пасла в жнива вівці.

Як сірі вовняні клубочки, котилися вівці по стерні. Голови в стерню—скуб... скуб... зелененьке, де є воно між золотистої щетини іржищ-пшеничищ... іззаду з лозиною дівча. Де гречка або ячмінь ще не зжаті, вівці так і гайнуть туди.

Дівча тоді:

— А-та-та-та... гай, гай!..

Вижене, обмине і далі стернею покотить сиві клубочки вовняні.

Поминула хутір, зігнала на шлях. Вівці трошки напаслися на споришеві. А шляхом у степ їхали гарбами за снопами, і з степу помалу пливли зі снопами вози.

Навколо мало вже жнив. Ярі де-не-де докосювали. А то все—копи, копи... На стернях. І тут і там накладали на вози снопи.

Катруся зігнала зі шляху й подалась у степ. Далі, далі...

Ще здалеку побачила жовто-біляву смужечку жита, а в ній то витикалась біла крапка, то ховалася. Ще ближче пригнала, оббігла овець—нехай пасуться собі. А сама в те жито та до бабусі:

— І я до вас. Загрібати ось буду.

У житі розігнулася бабина постать. В руці пасмо колосся, а в другій блискучий серп.

Глянула на внуку.

— От люба, що прийшла помогти.

Катруся за граблі вже. А баба поклала серпа й почала в'язати сніп. А до внуки невесело:

— Стара вже баба в тебе, дитино, стара. Нікуди не годиться, дочко. Спина болить.

Розігнулась вона над снопом і дивилась на внуку, і говорила стиха й журно:

— А ви ж, діти, такі малі-малі в мене.

Катруся потішити:

— Ми виростемо!

Аж сопе та граблями стерню вичісує. Баба дивиться любовно на внуку. У руці—серп, уже вияснений. І його полоще сонце. І над головами—сонячний океан. А в ньому бренить щось. Ось ближче, над самісінькими головами. Баба й внука підвели обличчя.

— Бабусю, дивіться... он ди-ви...

Над головами летів якийсь птах, з шумом, з клекотом. На споді крил дві зорі червоних у нього.

— Ой-о!..

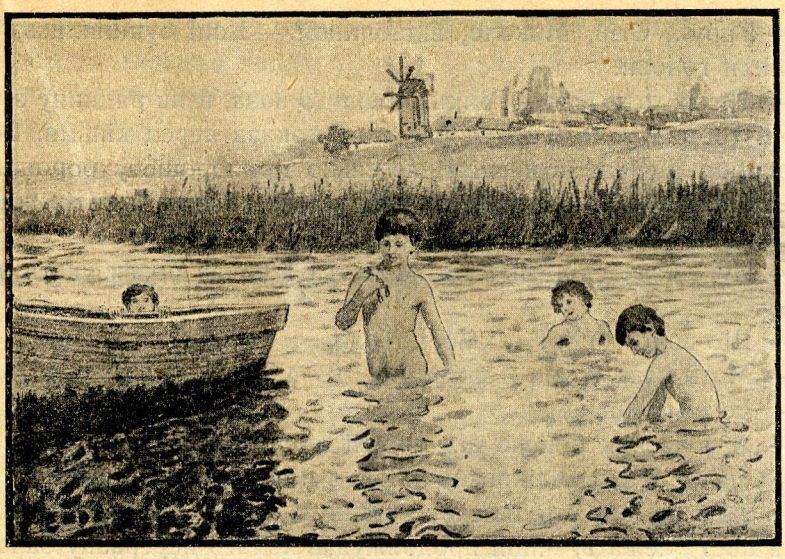
А птах той пролетів над удовою в житі переспілому з серпом у руці, потонув у сонячному океані.

А. Головко.

ПАСТУШКИ.

Зморила всіх духота нестерпуча:
Не подиха вітрець на поле й ліс,
Лягла ріка і мертва, і блискуча,
Прив'ялий лист на дереві повис;
Не чуть пташок,—їх потомила спека...
Як жевріє повітря осяйне!..
А далиня небесная далека
Пашить, як піч, бо сонце там страшне
Жахтить огнем, огняні сипле стріли,—
І хилиться все на землі без сили.
Враз чути крик. Біжать хлоп'ята-діти,
То—пастушки... Їм спека півбіди!
До берега, де верби довгі віти
Схилили вниз до сонної води
І дивляться на нерухому з кручі,
На схилені над нею береги,—
Туди біжать хлоп'ята невгавучі—
І сміх, і гук, і галас навкруги!
Замаяли, мов крильми, сорочками...
«Плигай, а-ну!..» І в воду головами!..
Жахнувшися, об беріг хвилі б'ються,
Розбурхані, злякавшися, зо сну,
Круг тіл гнучких, збіливши скачуть, в'ються—
І плеск, і крик... далеко чуть луну.

Б. Грінченко.



В річці.

АРТІЛЬНИК.

І.

Ніччю плакав степ... А ранком усміхнувся рожево, блиснув самоцвітами на травинках і тихо зідхнув. І засміялося все навкруги—ніжно, безжурно, весняно.

Усміхнувся й Гриць. Він дивився на лан, синє небо, і так хороше ставало. Хотілося дужче стиснути чепіги, щоб глибше йшов плуг, щоб вивертав більші груди запашної землі.

Микола поганяє коні. Вони надуваються, тягнуть, голосно сопуть.

— Но, ви, но... Но, гнідий, но, біла!—цьвохка батіг, простягається поперед гнідого та білої. Вони кілька часу ступають швиденько, потім зменшують кроки і знову йдуть сонно.

— Гони-бо, гони, Миколо,—сердито гука плугатар. Крізь сердитий голос чутно жалісливість. Гриць знає, багато не вгониш, проте, щось треба-ж казати.

— І казав-же батькові,—згодом починає,—приставайте до артілі, так ні—не хочу. А вона ач як оре,—кинув на лан артільників.—Там орють аж п'ять плугів. Коні весело йдуть, не видно цьвохкання батогом. Хлопці, що орють, співають, і спів далеко розходиться навколо.

— Тпру!.. Стій, Миколо, відпочинем. — Коні зупинились, похнюпили голови.

— Треба дати їсти.—Гриць пішов до воза, взяв ряднину з січкою й тобринку. Розгорнув ряднину, поклав перед кіньми. Вони похапливо почали їсти січку, легенько припорошену борошном. Гриць жалісливо дивився на худобу кілька хвилин, а потів повернувся до Миколи.

— Ну, давай снідати,—сів на плуга і почав розвязувати торбинку.

— Що воно тут?.. Гм, хліб, цибуля...

— Мати казала, що й часник є.

— Е, там, однаково...

— А я часник більше від цибулі люблю,—відкусив зубок часнику, почав ялозити окраєць хліба, а потім смачно їсти.

— І батько, мабуть, не скоро встануть, сіяти хто зна хто буде... Ще з посту лежать,—ніби продовжував колись перервану балачку Гриць.

— Угу. І хліба скоро не буде. Казав Андрій Федорович—лозичу, а влітку будемо видробляти.

— Е, бодай не відробляти,—Гриць безнадійно махнув рукою,—знаємо, які то відробітки. Добре, хоч з тіткою Горпиною спряглися, а то й поле було-б не оране,—окинув очима стьожку, замислився. Дивився на артільників, а тоді просто до обрію і знову до них. Думав:

— Що, як батько помруть?—і щось холодне лоскотало по спині.—Що тоді будемо робити?.. Хоч-би він був більший, а то-ж чотирнадцятий, а Миколі одинадцять. Дома ще двоє менших. А батько зовсім кволий. Прибило в лісі дубком, та вже відколи й лежить.

Відірвався від задуму, знову очима побіг і зупинився на артільниках. Вони вабили до себе його очі. Там лягали чорні смуги, співали орачі.

— Ну, рушаймо, Миколо.—Зав'язав торбинку, підібрав розтрушену січку, поніс до воза. Через хвилину коні ступали вздовж ниви. Хлопці в задумі йшли, мовчали.

А сонце сміялося, заливало промінням все навкруги—хлопців, коней, стьожки стерні, ріллі, і свіжу землю озимини.

. . . . . .

Увечері вдома почули голосіння. Опівдні помер батько. Гриць розпріг коні, пішов до хати. Потім вийшов з хати, навгороді

сперся об пліт і болісно заплакав. А навкруги було так тихо, зоряно. Десь далеко співали. Грицеві стало ще болячіше, та сльози вже перестали йти, а він стискував зуби і, нічого не думаючи, дивився просто.

II.

Сіяли вдвох з матір'ю. Вона бризкала золотим дощем, а Гриць ішов позаду, привчався. Микола водив гнідого в бороні. Кругом весело, зелено, а в матери сумне обличчя, прорізане довгими зморшками.

— Мамо, а що далі будемо?..

— Що будем робити? Як-небудь проживем,—голос затремтів, обірвався. Швидше пішла, зерно порошилося, лягало в пухку землю.

— А якби нам... в артіль,—мрійно, але обережно казав Гриць. Кинув швидкий погляд на матір і знову мовчки йшов слідом.

— Не приймуть, куди нам! Ні з чим нам іти туди, тільки й добра, що коняка.

— Адже-ж колись казали, що в артіль можна й без нічого йти.

— Ат, казали...

Дійшли до краю, зупинилися, оглянулися на пройдене. Зерно жовтіло на землі.

— А ви спитайте, мамо, може приймуть. Он і Щербина пристав недавно.

— Та замовчи ти, — перервала хлопця. Знову пішли назад. Гриць вже не говорив про артіль. А думав про неї весь час. Як йому хотілося, щоб вони були в ній!

Серед ниви мати зупинилася, зняла з плеча мішок, наділа на Гриця.

— Отак бери, кидай,—захопила жменю, розкинула. Гриць і собі так. Пішов нивою, розбризкував зерно, воно розліталося, лягало. Мати показувала, як краще.

— Ну, я-ж піду додому, а ти як слід сій, рівненько.—Пішла, раз-по-раз оглядаючись. А він уже сміливо йшов і зерно вже добре падало, як і в матери. Пройде кілька десятків сажнів, озирнеться.

— А справді добре виходить,—і радо всміхається.

Ранньої обідньої пори закінчив сівбу. Утер спітнілого лоба, оглянув поле.

— Агов, Миколо, веди коня до воза!—Пішов і сам туди з порожнім мішком. Обідали хлібом з цибулею. Микола мазав хліб часником. Гриць дивився на артільний лан. Там сіяли сівалкою.

— А мабуть нею краще, ніж руками,—кинув Гриць головою на сівалку. Микола глянув, а потім, мугикнувши, знов мазав хліб часником і дивився на гнідого, що смакував січку.

III.

Дома порожньо без батька. Ввійде до хати і відчуває порожнечу, аж моторошно стає. А тут треба ще до господарства, хоч маленького, приглядати. Аж холодно стає, як згадає, що скоро не буде хліба.

— Ну, що його будемо робити?—спитає матери та й не чекає відповіди, бо що вона може сказати. Та й сидять удвох довго-довго.

— Мамо...—сказав одного вечора, як діти спали, а вони сиділи на порозі,—давайте пристанемо до артіли... може й приймуть. Там такі-ж, як і ми... А то що будемо робити?

Вона лише важко зідхнула, нічого не сказала.Гриць вгадав, що вона плаче.

— Ну, слухайте-бо, мамо. Ну, спитайте-бо в них...—благаючи, крізь сльози казав Гриць,—до чого-ж ми доживемося? А там, в гурті, не пропадемо. Я он як буду робити... і Микола буде,—тихо додав.

Вона поклала руку йому на голову, погладила і вимовила якимсь голосом, сумним і радісним разом.

— Добре, я спитаю в артіли...

— Спитайте-бо, спитайте. Завтра-ж...—Мовчки посиділи ще і пішли до хати. Снилося Грицеві, що він вже в артілі, і радо всміхалося його мале, змарніле лице.

IV.

Косили жито. Стіною золотою стояло воно, хилилося од вітру, чекало гострої коси. Вона підходила, дзвінко стинала стрункі стеблини, рівно клала додолу.

Косила артіль своє жито, дзвеніли коси, гукали голоси. Хлопці наввипередки носили до стойок снопи.

— Я аж два взяв!

— А я три візьму, ще й випереджу тебе! Гриць схопив три снопи і швидко пішов до стайки, випередив Сашка. Кинув снопи, поглянув у бік, де в'яже мати. Там багато жінок. На мить вирів-

няється, знов до снопа нахиляється, в'яже. Радісно б'ється у Гриця серце.

Адже і вони вже артільники.

— Ну, Сашко, біжімо ще!

Швидко йде робота в артільників. Дзвінко співають коси, важко падає струнке жито.

П Гайний.



Молода артіль.

ДОЩ.

Тихо й нудно і спека пекельна...

Нікуди вже далі—ось-ось має щось трапитись.

І десь далеко, за темною смугою ліса, обізвався грім.

Легко і радісно зідхнув густий хуторський парк із столітніми дубами, тихо забреніли маленьки шибки в низенькій хаті-землянці, що притулилась самотна до панського парку. Пішла хвиля, аж засвистіла, по ланах засохлого жита.

Щось насувало грізне.

Потемніло, завітрило, закрутила курява.

Гримнуло ближче, немов звалив хтось на поміст деревину, загуркотіло й покотилось у небі.

Львівська державна

Вітер ушух. Між листом зашелестів густий, рівний дощ. А на небі зчинилась гуркотнява: кидало колоддям, ламало, трощило, й луною розкочувався гук над хмарами по широких небесних просторах.

А з-під тієї тарахкотні тихо сіявся на прив'яле листя, на присмажені трави й хліба, як із-під каміння у млині борошно на ківш, дрібний, як роса холодний, дощ.

Тихо шуміла трава під бризками, захлинаючись ковтала воду суха земля, пирскало й плюскотіло віття на дереві.

Вип'яли лани проти хмар широкі груди й заніміли: сипте, хмари, давайте, до живого промочіть моє жагуче серце!..

Хмара сіяла й сіяла,—щедро, не жалуючи...

І знову синіє небо, а на ньому золоте сонце—сипле скрізь гарячими, блискучими бризками. По шляху біжать жваві струмочки—крутяться, підстрибують, танцюють, весело про щось буркочуть.

Пишається проти сонця гай, увесь у блискучих краплях, як у дорогому намисті. Густішою стіною сплелося жито, що почало вже квітувати—пустило із себе дух свого цвіту. Поміж його стеблами заясіли волошки, немов посвітились сині лямпадки. Зажаріли голівки горицвіту, загула бджола. Високо під небом кигикнула чайка, блиснула срібним крилом.

А десь за ланами гомонів, затихаючи, грім, немов той суворий тато, що навідався додому, нашумів, обмив своїм дітям закаляні та заплакані лиця, обдарував усіх гостинцями й пішов собі, буркотячи, геть, добрий і суворий. І все зеленіло, цвіло й осміхалося услід йому.

С. Васильченко.

ПІСЛЯ ГРОЗИ.

Гроза пройшла... Зідхнули трави,
Квітки головки підняли,
І сонце тепле і ласкаве
Спинило погляд на землі.

Літає радість, щастя світить,
Дзвенять пташки в садках рясних,
Сміються знову трави, квіти...
А сльози ще тремтять на них.

О. Олесь.

БІЛЯ БАГАТТЯ.

(Піонерська пісня).

Вечір тихо прийшов,
Спочиває село.
Піонерські пісні
Веселять лиш його.

Діти міста й села
В наші лави ідуть,
Заповіт Ілліча
Всім трудящим несуть.

В небі зірки горять,
Пісня ллється, бренить,
Піонери сидять,
А багаття тріщить.

Іскри вгору летять,
Жваво праця іде,
Сосни тихо шумлять,
Рій розмову веде.

Діти міста й села
В наші лави ідуть,
Заповіт Ілліча
Всім трудящим несуть.

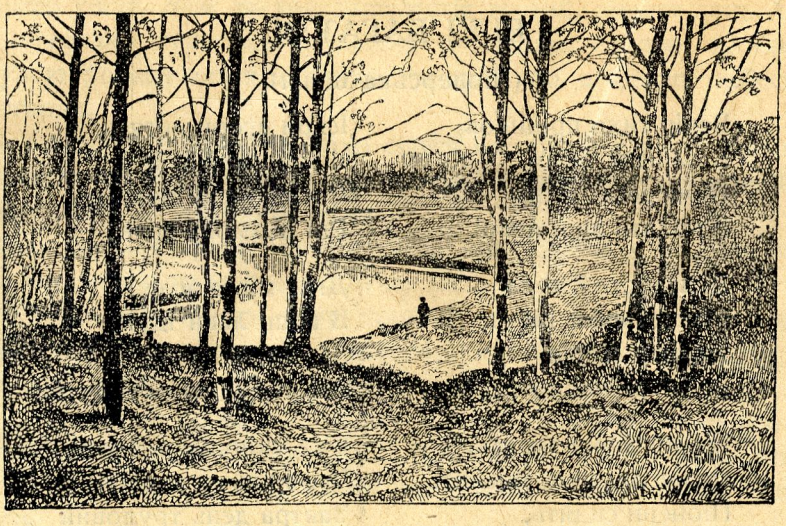
Вже скінчив ройовий,
Час додому рушать,
Завтра день трудовий
І батьки уже сплять.

ОСІНЬ СКОРО.

Осінь скоро. Дні коротші.
Ранком роси холодніші.
Прілим листям та грибами
Пахне в лісі все міцніше.
Гей, корівки!
Літо всеньке ви паслися...
А мені вже час до школи,
Досить з вами я водився...
Бо в порожню школу скоро
Прибіжить піонерня...

В класах світлих і просторих
Гомін буде, метушня...
І бадьоро піде праця
З гомінкою дітворою.
Одіб'ється сміх дитячий
Ген надворі, за стіною...
Добре пас я вас, корівки,
Літом в полі!
А тепер вже годі з вами...
Час до школи!





ОСІНЬ ТА ОСІННІ РОБОТИ.

ВИШИВАЄ ОСІНЬ...

Вишиває осінь по канві зеленій
Золоті квітки,
Квіти оживають і з дерев спадають
Жовті нагідки.
Яблука і груші падають на землю,
Боки, спини б'ють.
Люди їх збирають, у мішки складають
Кури їх клюють.
Жито і пшеницю вже почастували
Ціпом на токах,
І для добрих шлунків винувате зерно
Мелеться в млинах.
Бавляться дітками, бавляться квітками,
Тішаться батьки...
Вишиває осінь по канві зеленій
Золоті квітки.

О. Олесь.

ОСІНЬ.

Осінь така мила,
осінь
славна.
Осінь матусі їсти несе.

Борщику у горщику,
кашка у жменьці,
скибка у пазусі,
грушки в фартушку.

Осінь така мила,
осінь
славна.

Прийде, поставить:
мамо, спите?
Підведуться мати:
Це ти, моя доню?

— Я ішла все лісом,
він хотів догнати,
дуб мене за хустку,
борщик однять!

Осінь така мила,
осінь
славна.
— Мамо, мамусю, чом не їсте?

Бистро подивились
очі матусі,
Звісилась рука...
Зсунулось тіло...

Осінь така мила
осінь
славна.
— Мамо... мамусю... чом не їсте?..

П. Тичина.

РАННЬОЇ ОСЕНИ НА СЕЛІ.

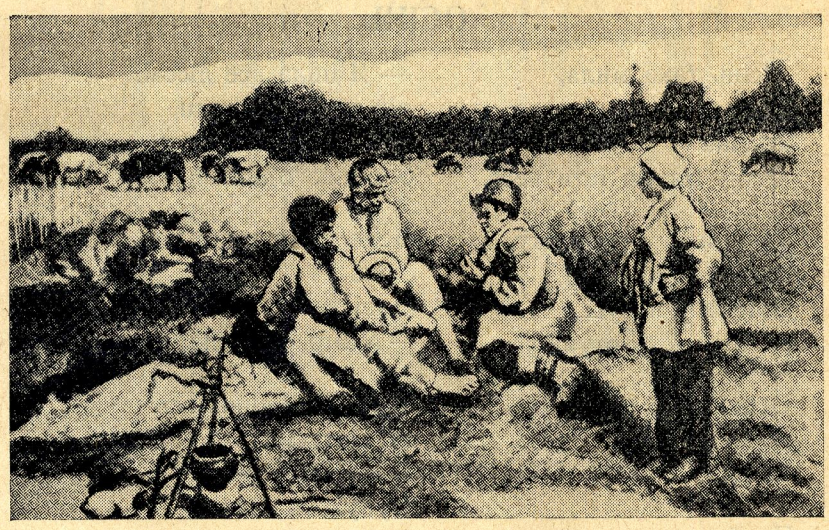
Дрімають села. Ясно ще
Осіннє сонце сяє,
Та холодком осіннім вже
В повітрі потягає.

Темнозеленії садки
Дрімають вже без плоду,
І тихо гріються хатки,
І верби гнуться в воду.

Дрімливо в поле йде орач,—
Бо час іще не скорий,—
І звільна під озимину
Пухкую землю оре.

Корови ситі по стерні
Лежать і ремиґають,
Картоплю пастухи печуть,
Коло вогню гуляють.

І. Франко.



Пастушки.

МАЛО МАТИ РУКИ—ТРЕБА ПИЛЬНУВАТИ Й НАУКИ.

Карпо Чуб та Василь Лемеха були сусіди. І жили вони сумежно, і ниви поруч мали. Частенько допомагали один одному, а коли—то й спрягалися: разом на роботу їхали, разом додому верталися, та... неоднаково вони хліб порали.

Карпо щиро до діла брався, новинами хліборобськими цікавився, до кращого придивлявся. І сина поспитає, і агронома послухає, і, дивись, пар як слід виготовить, кращим та чистим зерном засіє, поскородить, бур'яни повинищує. Одним словом, як справжній свого діла господар, що в хліборобстві кохається, справу веде, до науки, як може та вміє, прислухається.

А Василь, хоч теж заробітків инших не мав і з хліборобства жив, та він до своєї справи байдужіший, невідомих йому заходів цурається, а покладається на дідів та прадідів, як вони коло землі ходили.

Так наче один з них—зрячий, певно ступає, а другий—з заплющеними очима, помацки в старий слід шкутильгає.

Улітку позаторік агроном наказував:

— Неодмінно, як звезете хліб з поля, разом беріться орати. Тільки пускайте плуга мілко—аби тільки підрізати скибку землі

з корінням рослини та перевернути її лагідненько. Зоравши мілко, треба заскородити легенько, щоб укрити оранку тоненько пухкенькою землею; тільки дивіться, щоб земля не перетиралася на порох.

— Така перша оранка зветься л у щ е н н я , або в з м е т. Вона має велике значення для піддобрювання землі та збереження тієї вогкости, що є в землі, і тоді надалі, як пізніше будете орати на зиму, пускаючи плуга глибше, то хоч-би й не було дощу, легко буде орати, бо земля буде вогкою і м'якою.

— Повірте мені, зробіть оцей взмет і потім справжню осінню оранку. Тоді на той рік земля ваша буде мати в собі стільки вогкости, що її вистачить на гарний врожай усякого хліба, хоч-би за весну й літо не впало жодної краплі дощу.

Уважно слухали агронома люди, слухали й Карпо і Василь. Тільки все Василь у потилицю лізе й скромадиться там, наче досадує на щось. Але мовчить, не сперечається.

Коли озимина почала достигати, сусіди наші разом у поле поїхали. Карпо положив на воза рало та запашник чотирьохлемішний, припріг другу конячку й рушив у поле з жінкою. Василь бачив те все й добре знав, для чого воно береться, та тільки знизав плечима й поїхав з самою баклажкою.

Покосили жито, пов'язали, поскладали в копи, тоді Карпо запріг коней в снасть і почав поміж полукіпками вздовж гін ниву лущити, а потім скородити легенько. Цілий день працював, ще й на другий зосталося.

Почорніла, помарніла нива, не стало на стерні зеленої паші, і Василь добре поглузував з нього, що от, мовляв, тут-би худоба досхочу напаслася, а ти пашу зіпсував.

Трохи згодом пішли дощі, і Карпо через два тижні вдруге виїхав скородити ниву, бо дуже її зілля вкрило. А вже на зяб орали разом з Василем після Семена.

На-весні однаково заскородили ниву й посіяли машиною пшеницю та овес.

Гарна весна того року вдалася для ярини: посходила скрізь рясно, рівно, а проте на Карповій ниві краще врунилася, веселіший вигляд мала, ніж на сусідній Василевій.

— Щастить тобі!—казав Василь, поглядаючи на свою й Карпову ниву.

І що далі, тим більше Василева нива відставала від Карпової. Тут вдарила посуха, і пшениця Василева пожовкла, перестала

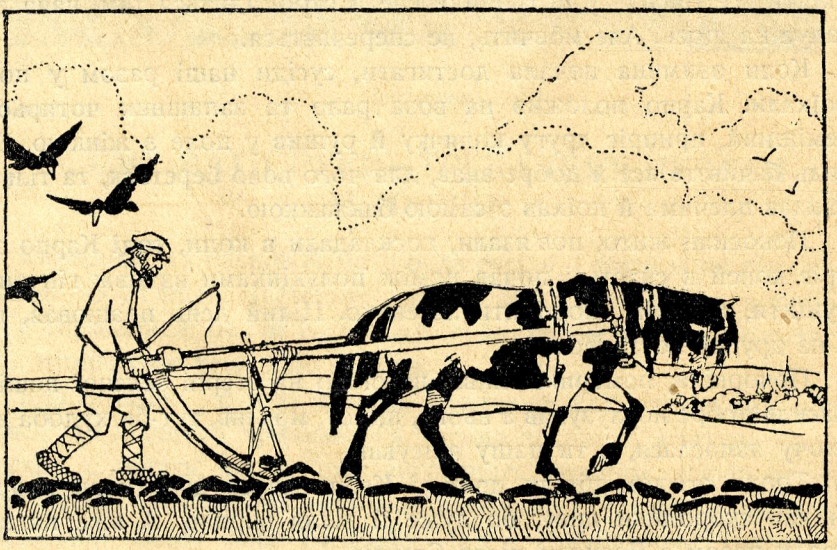
рости: там далі внадилися лихі трави: вівсюг, мишій де взявся, і вкінець поглушили, посмітили хліб.

А в Карпа хліб стоїть чистий, рівний, зелений та бадьорий, а там викинув колос і наливається добре...

Різниця врожаю велика вийшла: Василь пудів 20 з десятини взяв, а Карпо аж 75.

— Щастить тобі! — ізнову, вже з заздрістю, казав Карпові Василь.

— Ні, товаришу,—відповів Карпо,—не в щасті тут річ, а в пораннi, як того наука вимагає. Осінні дощі в нас—це найцінніший помічник хлібороба, і до них треба розпушити з поверхні грунт. Бачиш тепер на-віч, що ця робота—не вигадки якісь, а справді потрібне порання, бо воно захищає врожай і побільшує його.



Російський селянин за сохою.

ІСТОРІЯ ЗАЛІЗНОГО ПЛУГА.

Робити соху та орати нею навчилися люди дуже давно—кілька тисяч років тому. Дарма, що сохою орати дуже тяжко,—проте тільки недавно, менше ста років тому, люди придумали залізного плуга.

Соха тільки дряпає землю. Вона не кришить землю на дрібненькі грудочки, а відвертає її великими грудомахами. Грудомахи ці швидко висихають і земля втрачає свою вогкість.

Соха не ріже землю на скиби, а ламає її з країв, робить посередині борозни жолоб. Виоране сохою поле це—груддя, скрізь по полю розкидане.

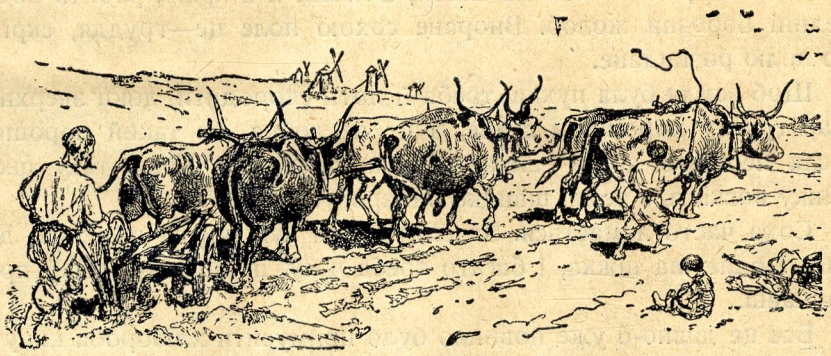
Щоб земля була пухка, треба її доти скородити, доки зверхній шар ґрунту порошком стане, а це не добре, бо такий порошок після першого дощу зсихається на шкуринку. Крізь таку шкуринку вогкість з землі швидко випаровує.

Соха часто ламається. Зачепиться за кущ чи за обміжок, дивись і одлетіла ніжка, і багато треба часу, поки нову ніжку приладнаєш.

Все це давно-б уже повинно було примусити хлібороба кинути соху, залізним плугом її замінити. Справді, дерев'яний плуг з металевим лемешем знали стародавні греки й римляни. Ще римляни поставили передок плуга на таку вісь, як у воза з колесами, щоб легше він ішов. Спереду від лемеша приладнали вони ніж (чересло), що ріже землю скибами насторч. Такої форми плуг був аж до XIX століття. Тільки в XIX віці, коли залізообробна промисловість дуже поширюється, коли люди навчилися дешево та швидко витоплювати надзвичайно багато металу, залізо подешевшало, і вже можна було робити плуги з самого тільки заліза. Перший залізний плуг зроблено року 1838-го. Він мав не одного, а кілька лемешів. Такий плуг був дуже тяжкий; щоб тягти його, треба було багато коней. Зате за один раз орав він смугу ширшу, ніж дерев'яний. Крім того, залізний плуг був важкий, і тому глибше у грунт заходив. Років сто тому рідко орали глибше ніж на 10 сантиметрів. Великі залізні плуги наших часів легко оруть завглибшки на 20—30, а то й більше сантиметрів.

Глибока оранка має велике значення: чим глибше землю орано, тим краще зерно сходить. Зерно проросте в землі і йому легше пробивати собі дорогу поміж грудочками землі, легше всунути туди вусики, що ними воно поживу собі здобуває. Глибоко посіяному зерну менше шкодить мороз та посуха. А, головне, коли глибоко виорано, то вогкість та повітря глибоко проходять у землю. А без них грунт не може як слід прогодувати рослини.

Пожива рослинам утворюється в грунті тільки тоді, коли в грунті вода та повітря. Чим більше повітря та вогкости дістає грунт, тим більше поживи дає він рослинам і тим буйніші зійдуть врупа й кращі виростуть.



Оранка сабаном на Україні.

ОРАЧ.

Терен, терен та вода.
В'ється плуг в землі змією.
Праця довга—не біда,
Якось впораюся з нею.

День погожий, гей, воли!
Смуги чорні скрізь рядами
Ми кладем, щоб тут росли
Буйні трави з колосками.

Щоб багато колосків
Налилося ранком ясним,
Щоб життя всіх орачів
Стало радісним і щасним.

Гей, дарма, що плуг старий,
Що вузеньку смугу крає:
По весні тут хліб густий
Колосистий забуяє.

ЗАЛІЗНИЙ КІНЬ.

Батько розбудив мене рано: ще тільки на світ почало займатися.

— Вставай, хлопче! Підемо дивитись, як люди без коня орють.

— Як то без коня?—здивувався я.—А плуга вони самі тягають, чи як?

— Ні, синку! Є в них такий залізний кінь, що ні їжі, ані відпочинку не потребує. Трактором звуть його.

А мати й собі від печи:—А піду й я з вами, подивлюсь на те диво. І чого тільки не вигадають люди! Раніше було...

— Що там раніше, стара. На те й наука людині служить, щоб краще було жити. Раніше хлібороб усе сам, усе своїми руками,

а тепер дбаємо про те, щоб у господарстві селянському машина за все стала!

Вулицями люд юрмився. Хто коло воріт стоїть—з сусідами розмовляє, а більше у поле йдуть—на власні очі коня того залізного побачити. Наздогнали й ми сусідів, разом пішли. Старі гомонять, а я все до батька:—Та чи скоро вже?

Сміються. «Потерпи, — кажуть, — хліборобе! Ми й довше чекали».

А хтось до батька: «А що, Юхиме, певне вже не доведеться твоєму хлопцеві над плугом потіти, як потів його батько. Машиною оратиме».

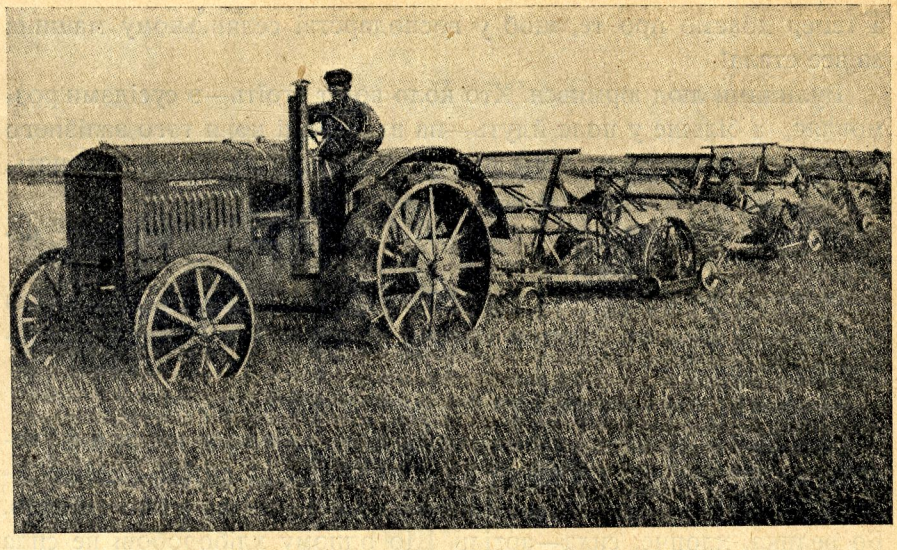
— А хто це,—питаю батька,—оратиме трактором?

— Артіль сільсько-господарська. Ото сміялися ми з них колись, не вірили в їхню користь! «Нащо нам ці артілі,—казали.—Батьки без них жили, й ми обійдемось». Та не на наше вийшло. Бо велика, хлопче, сила—артіль. Що одному хліборобові не сила зробити, з тим артіль легко справитися може. От хоч і трактор. Коштує він тисячі півтори-дві; одному його не купити, а в артілі склалися люди, хто скільки спромігся—і єсть трактор. А не вистарчило грошей—артілі й набір повірять. Отож ми й досі ще плуга конячкою тягаємо—добре ще в кого коняка та є,—а артіль дивись як!

Ми наблизилися до місця оранки. Народу насходилося—сила! Стоять і дивуються. А полем суне невеличка машина й тягне за собою плуг кількалемішний. Борозни лягають рівні та пухкі; не земля—хліб. Ззаду машини на вигідному стільчику сидить чоловік і спокійно люльку посмоктує; руки поклав на невеличке колесо: крутне його—вся машина куди треба повертає.

До мене підійшов наш учитель, Петро Михайлович.

— Оце, хлопче, і є та самохідна машина, що трактором зветься. Її колеса обертає нафтовий або гасовий двигун на 16—20 кінських сил; тим-то й устигає трактор виорати за 5—6 годин десятину землі завглибшки на $3^1/_2$ вершки. Можна ним орати й глибше,—тоді часу треба трохи більше. Та не тільки орати ним можна: трактор може й иншу роботу виконувати. Його можна використовувати і як двигун для молотарки, соломорізки, а то й для невеличкого млина; причепивши до нього замість плуга жатку, сівалку або борону, ним можна й жати, сіяти та волочити. Кінець-кінцем трактором можна й вагу перевозити, та й не аби-яку—до 200 пудів відразу! Щирий приятель хліборобів оцей залізний кінь.



Трактором.

ПЕРШИЙ ТРАКТОР.

Не кінь копитами свавільно
Об шлях свічадовий дзвенить,—
То з-поміж зсохлого бадилля
Виходить трактор у лани.

Бур'ян шумить, тремтить, бо чути,
Як корінь трощить лемешем.
Залізний гість і ниви будить,
А ниви просять: ще і ще.

А ниви просять, та немає:
Один по синій борозні
Іде—і шумно погибають
Дикучі орди бур'янів.

Дикучі орди—коренисті,
Під ними ще увесь простор.
І віє в чоло тракториста
Робочий осени бадьор.

Г. Мисик.

ЗАЛІЗНИЙ ГІСТЬ.

Чутка облетіла якось зразу, облетіла все село... село почуває себе урочисто-здивовано. Вийшли, посідали, на камінні, на перелазах, на ворота поспиралися.

— Їде... Ви чули?

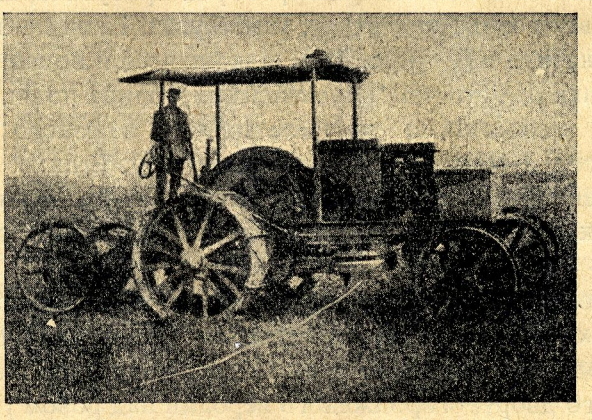
— Везуть!

Діти біжать звідти вулицею, відкидаючи широко ноги.

— Мамо!.. Ой, як їде!.. Вийдіть!..

І виходять з кашею в руках, з шиттям, із сокирою: так, хто що робить і йде на вулицю.

Маленькі (як ото ще з-заду з розпірки в штанцях хвостик сорочки видно) на тини поздиралися, як ластівки виглядають. Старші біжать назустріч, навперейми.



На тракторі.

Господиня Марта вив'язалась у святочну хустку і нагнала Семенка з хвіртки (заліз і гойдається!)—вийшла до воріт та й так: руку на живіт, лівий лікоть на долоню, а долонею лівої підборіддя підперла. Поважна молодиця!

— Ви чули, Марто, — обізвалась сусідка через дорогу, — кажуть: трахтора везуть... Що то воно за штука? Дивіться! Дивіться—враз зарепетувала вона.—Їдуть!..

— А й справді! Ціла тобі процесія!

«Процесія». Це слово стукнуло якоюсь думкою в голову. Марта, ще молода господиня, кожну процесію привикла переймати. Чи то мерця везуть, чи то зі «слободою» ходять «на революцію» або на першого травня, Марта завжди переймає. А переймати—це винести табуретку, поставити проти своїх воріт (міркуючи, щоб не вийшло перед сусідчинами), покласти буханець хліба на скатерку, а зверху соли.

От і тепер Марта швиденько ввійшла в комірчину, вибрала кращу хлібину, витягла з скрині білу хустку полотняну, накинула на табуретку—переймає.

І от лізе воно селом, сопе дихає. Якесь собача дзявкає й присідає на задні лапи, замовкаючи, потім кидається й відскакує. Воно теж ніколи не бачило. Пастушок якийсь уже наверх забрався, щасливо посміхається. Кругом діти, жінки, чоловіки. Кожне думає: ще трохи пройду й вернуся—і йде далі.

Дядько Микола, огрядний, добрячий чолов'яга з чорною бородою кивнув молодому смуглявому трактористові, підійшов, поцілував хліб і положив на трактор. Юрба прибувала, як вода...

Оглянувся голова колективу, усміхнувся, і хоч не звичка йому слово держати, а вже треба. Тоді відкашлявся й почав:

— Велика радість нам, колективістам, і щира подяка вам, люди добрі, що хлібом-сіллю стрічаєте нашого залізного гостя... навіть не гостя, а товариша, можна сказати, робітника. Прийдеться сказати мені кілька слів про наш колектив. Ви знаєте, як говорили та як пророкували деякі, коли ми об'єднувались. Отже не вийшло...

І дядько Микола коротко, по-хазяйськи розказав про труднощі молодого колективу та про досягнення, запрохав приєднуватись, щоб і не одну оцю машину купити, тоді подякував ще раз і зліз.

А з свого двору, огородженого вербами над ровом і частоколом із загатою зверху, виглядає господар Зарушта. Він злісно позирає на людей, на нову машину і думає свої думки. Він позбавився свого клинця гарної земельки за криничками, як виділяли землю колективові, і досі не може заспокоїтись. Тепер, усміхаючись, Зарушта шепоче вслід тракторові, що вирушає далі після привітання.

— Хто й зна! Хто зна, чи вирешь! Побачимо!.. Рано тобі за республіку братися! Рано!..

О. Кундзич.

СЕРЕД СТЕПУ.

Мокрувато—ніби дощик іде і ні—мряка ще зранку.

— Гаразд! Так що й пора.

З хати виходить заспане хлопчисько в драній салдатській шинелі, з батогом через плече.

— Тату, запрягати?

Старий мотає головою: так.

У старого свої думи: роботи багато; дум багато; дітей багато. А воно-ж вже на осінь звертає; пора сіяти. Дощик то збільшу-

ється, то зовсім перестає—тільки сивий туман не проходить: стоїть, чи пливе—але все одно мряка.

— Так що й запізнився. Думка вовтузиться в голові—а проте—година добряча; кинеш те зерно— рілля добра—а там дивись і сонце вигляне; зачервоніє; вусиками поведе в повітрі, понюха: самий час, і пішло драть—килимом зеленим...

Сіріє дорога—сіріє, пливе в тумані. По дорозі мають бороди під шапками. Чути—торохтить. Їдуть орати, сіяти, волочити; в кожного роботи до біса... Ступає шкапа, тюкає—ребра видуваються—худенька скотина, змучена, зморена...

— Так! Скотина сквернувата.

У Карпа одна шкапина і нема плуга, довелося збути взимку за пуди. От тепер і думай. Шкапину спромігся визимувати хоч соломою з дахівки. То й добре. Спряглися втрьох—хоч помалу, а діло йде: дивися по три десятини й засіяли, та воно годиться й ще підсіяти. Думка така: що більше, то й краще: на землі люди живуть, з землі годуються, то про землю й дбають.

Розступається мряка—от пішли шелюги, червоні, похилі, мокрі; нападало листя на шлях — промокло, запилилось, а тепер слало поле поли чорні. Подивишся, прислухаєшся, що вітер розказує: широко, вільно, просторо...

З борозни заєць вискочив і погнав проти вітру—видко лиш вуха мають, а над могилами ворони літають, мокрі, крикливі—дзьобають падло...

Понакидали втрьох клунки на плечі — рушили. Розмірено, дружно, мають руками, розкидують зерно в ріллю—гомонять разом... Торік сіяли сівалками—а тепер, після голодного року сівалки стоять—нічим тягати: шкапи ледве тягнуть, куди-ж там до сівалки...

А проте,—діло йде й земля буде хоч і невчасно, а засіяна.

Аби вродило. За вітром слова летять поважно, щиро. Говорять про життя, про комуни.

Прислухається вітер, прислухається поле, намагається вимовити, як йому тяжко розрізаному на малесенькі кусочки—слухати в-осени лайку, коли межують лани...

Намагається вимовити поле... лежить і жде — та хіба тільки поле жде? Хіба тільки полю болить, коли плуг на маленькі ділянки розриває живе його тіло?

Гомонять дядьки:

— Мабуть, що й добре діло:

У Ганбному вже розподілили на клини весь степ. Тут підзаряд—озимина. Там ярове—ячмені, пшениця...

— Говорять, на той рік машини будуть... Кооперативи... Гомонять дядьки... сіють.

Зверху дощик сіє. Дрібнесенький дощик—падає... чіпляється за стерню, за корінці...

Сіють дядьки, сіють утрьох на Карповій ниві... Завтра на Олельковій... Позаду ходять пара конят, тягають борону... За бороною ходить Андрійко з батогом, поганяє, погукує. Глибоко залазить борона в м'яку землю, загортає маленькі зернятка.

Маленькі зернятка—а прийде весна, літо прийде—забуяють зелені ниви, війнуть зеленими косами і покотять хвилі далеко, далеко...

А тепер сіяти... сіяти...

Ходять утрьох по одній ниві, гомонять... Сьогодні на Карповій, завтра на Олельковій, там іще на чиїсь...

Андрійко теж ходить за кіньми, поганяє... думає...

А все-таки гарно—на степу!

Ів. Сенченко.

ОСІННЄ.

Вже дерева схиляють віти,
цілують землю у гаю.
І хоче листя ще шуміти
за першу молодість мою.

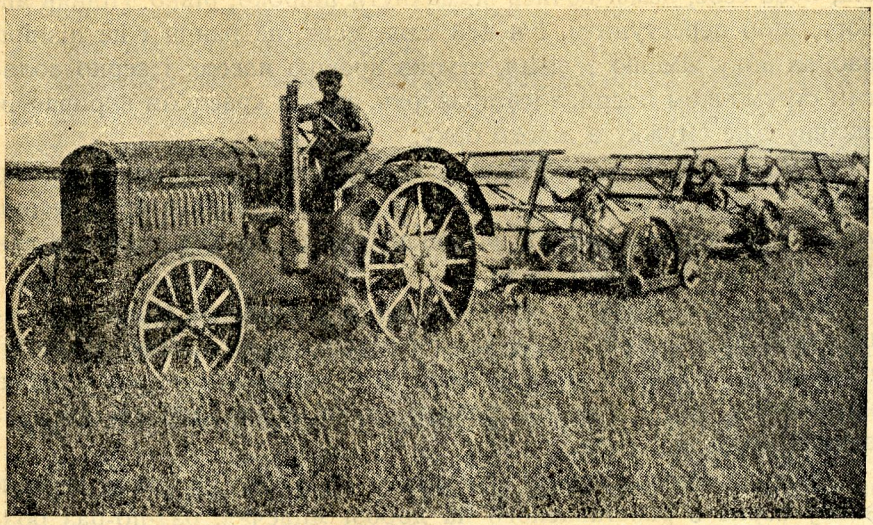
В саду розсипалися квіти,
зів'яли в золотій журбі.
На землю сонцем перегріті
упали сльози голубі.

Осінні покосили трави,
і продзвонив бадьорий спів.
Лиш ходять пастухи ярами
в поля довідатись до нив.

А там, озимина, як води,
розливи хвилями пливуть.
Кудись за межі переходять,
і вітер розгортає путь.

Вже дерева схиляють віти,
цілують землю у гаю.
І хоче листя ще шуміти
за першу молодість мою.

Гр. Плискунівський.



Трактор на роботі.

РУКОЮ І МАШИНОЮ.

І.

Десь угорі, на яснім золотисто-рожевім небі витягнувся останній ключ журавлів, і дивне, як стогін, курликання падало на землю, наче далеко десь дзвенять, закликають струни.

Сергій підправив сівець, важкий із зерном кошик, почеплений через плече на рушнику,—і озирнувся.

І тут і там на свіжопооранних борознах видно сірі мішечки з зерном, порозставлювані так, щоб не ходити далеко, коли в сівці кінчиться зерно. На обніжку стоїть віз, а біля нього спутана конячина.

Ледве помітний вітрець подуває знизу, туман під ним коливався: зовсім мало його залишилось, де-не-де тільки білі пасма звисали ще з кущів. Сергій став за вітром, підправив у сівцю хліб, що його кидають туди за старим звичаєм, і ступив наперед. Сівба— важка робота. Багато дечого треба знати, багато спритности мати та й практика мусить бути велика, щоб зерно падало рівним, безперервним дощиком по ріллі. Важко сіяти, бо всю увагу свою сіяч звертає на руку, і відповідальна це робота...

Сергій ступив лівою ногою й нешвидким, сильним рухом, злегка розчепіривши жменю, повну зерна, махнув рукою по лівий

бік, поза себе, намагаючись відмахнути широко, рівно. Підняв він ногу, щоб переступити, і в цей саме мент, не раніш і не пізніш, набрав нову жменю з сівця, ступив правою ногою, і зерно золотим струмочком посипалось праворуч, злегка краєчком вкриваючи засіяну вже смужку з лівого боку.

І знову підняв він ногу, щоб переступити, знову взяв жменю зерна, і коли спустив ногу, то дощ із зерен віялом летів уліво, ледве підхоплений легким вітерцем, що розносить зерно трохи далі, ніж може те зробити рука.

Так, крок за кроком, вправо-вліво, вправо-вліво. Широкий, нешвидкий та сильний мах, а за ним цівкою золоте зерно. Важким, повільним, обміркованим кроком посувається наперед темною нивою сіяч, де на м'яких борознах пухкої землі глибоко поврізувалися сліди від коліс.

Крок за кроком, крок за кроком, од краю до краю, взявши знову зерна з розставленого на дорозі мішечка, раз-по-раз розводячи руками, ішов сіяч, а піт солоний гарячою росою виступив на чолі, краплі зливалися в струмочок, лоскочучи сіяча, бігли йому під брови.

Утомився, сів відпочити,—аж зирк: вже й сонце високо підбилося: непомітно за роботою час іде... Розпеченою кулею котиться воно, золоте сонце, над принишклою землею, над полем безлюдним, над чорною ріллею, над річкою блискучою.

І знову встав і, крок за кроком, пішов Сергій... Довгу розмову, мабуть, завів селянин з землею; все розмахував руками, все йшов, вже й ноги втомилися, вже й сорочка мокра від поту, вже й лице горіло—жаром дихало повітря, напоєне сонячним огнем,—він все ішов.

II.

Рівномірна та взагалі вдала сівба перш за все залежить від уміння. Деякі сіячі дуже рівно кидають зерно, не гірш, як розкидна сівалка. Здебільшого, проте, сівба рукою нерівна. Вруна місцями занадто густі, а місцями рідкі бувають, як кажуть— з лисинами. Крім того, сіячеві дуже перешкоджає вітер. Иноді доброї погоди доводиться ждати кілька день і через те з сівбою спізняються. Добрий сіяч за день засіє з десятину.

Посіяне зерно частіше волочать бороною (місцями плугом— неглибоко). Зуби в бороні проходять кілька разів по м'якій ріллі й перемішують зерно з землею. Цілком зрозуміло, що за такого

способу одно зерно попадає глибоко в землю, друге неглибоко, а деяке так і зостається зверху.

Незаволочене зерно бубнявіє, тріскається й гине. Надто мілко заволочене зерно швидко сходить, пускає коріння та паростки, а тому дуже терпить від осінніх та весняних приморозків і дуже часто гине зовсім. Зерно, що заходить у землю надто глибоко, проростає добре, та мусить довго тягтися вгору, бо запасів поживи в зерні звичайно вистарчить ненадовго. Отже, якщо паросток устигне за цей час виткнути на світ листочок, тільки тоді рослина й житиме. Ясно, що з великої глибини паросток на світ не проб'ється, не вистачить йому поживи, і марно загине. Тільки ті зернятка, що не зостались зверху й не дуже заглибились, мають потрібні умови, щоб добре вирости.

Отже, щоб вруна вийшли не надто рідкі, хлібороб мусить висівати зерна більше, часом вдвоє більше проти того, скільки потрібно.

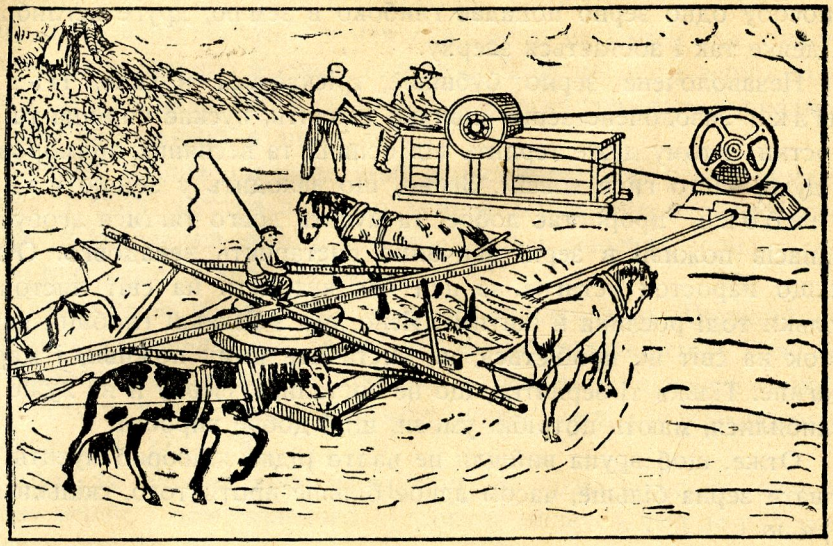
Нічого цього не буває, коли сіяти рядовою сівалкою.

Рядову сівалку винайдено було ще наприкінці XVI століття в Італії, а поширилася вона в Европі у другій тільки половині XIX століття, коли розвинулася залізообробна промисловість: тоді можна стало виробляти рядові сівалки великими партіями.

ЦІП.

На току —
Ач яку
Ціп гупотняву ізняв!
Горобців
Хапунців
Од стіжка порозганяв.
І пружистий, і меткий,
Метушливий,
Говірливий,
І хваткий, повороткий
Ціп підскакує, лютує,
Сніп розкиданий катує,
Скрізь шукає колоски,
Зерно кидає в кутки...
З рипом,
Скрипом
Ціп
Сніп
Б'є, частує.
Скік!
Смик!—
Мов глузує...

В. Алешко.



Кінна молотарка..

МОЛОТЬБА.

В хаті дядька Яреми готуються, наче до свята: печуть хліб, пироги, ріжуть локшину, збирають молоко. З понеділка в дядька на току загуде машина.

Діти Яреми теж хвилюються. Старші — Василь, Панас та Одарка—допомагатимуть, а малеча—Роман та Ярина—бігатимуть, гратимуться соломою—от буде радість! Та й поїдять краще, як завжди, бо молотників треба добре годувати. Цілий тиждень приходило до дядька Яреми чимало люду. Сусіди змовлялись, коли чия черга буде молотити. Машину брали гуртом кілька селян, а молотити малось у Яреми на току, бо в нього найзручніше. Приходили й наймати ся, хто за гроші, а хто з пуда.

Ще сонце добре не вставало, як посходились робітники. Машиніст давно вже підтопив паровика.

— Снідайте швидше, діти, та йдіть на тік,—сказав Ярема старшим дітям. — Ти, Василю, ставай подавати снопи, а Панас та Одарка допомагатимуть снопи розвязувати.

— У-у-у,—загула машина.—Починати ча-а-а-с!

Як прийшли діти на тік, там уже все торохкотіло, гуло, а куряви, куряви—аж сонце пожовкло. Машина стояла недалеко стогів збіжжя. Хлопці брали снопи на вила й подавали їх на столик

(верх молотарки). На столику було і весело, і страшно. Він увесь ходором ходив. Тут працювали дівчата, а коло самого барабана сиділо двоє барабанщиків. Дівчата швидко розвязували снопи й подавали барабанщикам; ті рівненько колосками вниз подавали снопи в барабан. Робота була шпарка, і треба було бути дуже обережним. А внизу коло машини метушня, метушня! Дівчата граблями рівняють солому у валки, а хлопці на довгі штелі забирають їх і відносять на город, де складають солому в скирти. Інші робітники відгортають полову в один бік, а збоїни в другий. Два робітники працюють коло зерна: вони те й знають, що повні мішки здіймати, а порожні начіплювати.

А малечі теж робота. Роман, Ярина та маленьке цуценя Лиска бігають, плигають, ховаються в соломі. Регочуться та кричать, а Лиска бігає та гавкає.

Згори сонячне проміння залило ввесь тік і весело всміхається, наче хоче сказати: це-ж мою роботу ви збираєте!

БІЛЯ МАШИНИ.

Південь. Сонце пече, наче підрядилося зробити за сьогодні з землі перепічку. Де не станеш, здається, круг тебе і згори і знизу палає якась велетенська піч і шугає без перестанку полум'ям. Дихати важко.

У полі пусто вже. Не веселять очей густі, довгі рядки кіп, не лунає в яру дзвін коси; голо й сумно, подихає осінню.

По шляхах і по межах подекуди суне поважно гарба з снопами. На ній, задравши догори голову, лежить собі який-небудь засмалений з білими плямами хлопець і хльоскає иноді згори батіжком. Йому сонце не вадить. Часом, підвівшись, він крикне ліниво «гей», плюне через губу і знов розляжеться й тягне безкраю пісню свою.

Гін на трое від села Цурупалок йде машина парова. Тут уже чисте пекло. Попадеш сюди і спочатку нічого не розумієш: стук, гряк, галас, якийсь рев, якийсь свист, чогось кричать, десь сміються, порох, полова, дим. Крізь туман, що стоїть навкруги, видно щось велике і червоне, чути як сердито гуде і грюкоче воно. Тільки оговтавшись трохи, починаєш розуміти цю просту картину. Сто-

їть собі добросердна, ненажерлива звірюка, гуде, грюкотить, а люди пхають їй в пащу і не встигають нагодувати її. З радісним ревом хапає вона сніп за снопом, трощить його залізними зубами своїми і знову голодно й жалібно реве та гуде. Не встигнуть п'ятнадцятеро засмалених, запорошених, живих істот вигребти з-під неї, як треба знову пхати їй в пащу, бо сердито гуде вже і клацає порожнім барабаном. Не вспіють всунути снопа, як уже летить полова, а солома здіймається горою під соломотрясом. І п'ятнадцятеро прислужників, гукаючи, поспішаючи, одкидають, розмазують нашвидку піт на лиці, і знов підхоплюють з-під неї, і знову одкидають до хлопчиків. А ці теж не дрімають: зачепивши купу волоком, тягнуть до великих жовтих ожередів, на яких видно тільки брилі дядьків та довгі вила. Робота кипить.

А машина гуде й наче аж ревне радісно, як попаде зразу добрий шматок. І цілісінький день годують і підбирають з-під неї. Віз під'їжджає за возом, гарба за гарбою. Вже позвозили з Розкопаного яру, вже почали з Чортової пасіки, а звірюка все реве і голодно клаца своїми колесами, пасами, соломотрясами.

А сонце пече. Піт уже не витирають, і він вільними шляхами розходиться по запорошених обличчях, вибравши, де менше пороху.

В. Винниченко.

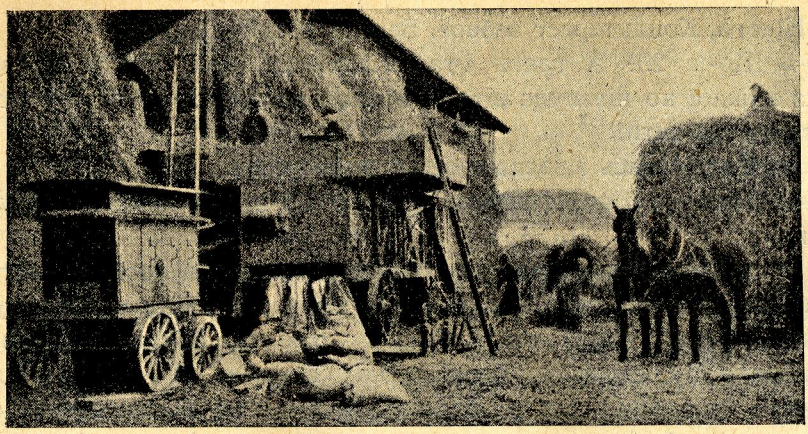
МОЛОТЬБА.

Гуде, шумить машина.
У барабані деренчить.
Глита снопи один за одним,
І курява кругом курить.

Колеса крутяться, мелькають,
І коні ходять все кругом,
А я стою, стою собі на крузі
І все махаю батогом.

А там вилами люди
Солому носять у стіжки,
А в хаті борщ, капусту варять,
Печуть смачнії пиріжки.

В. Кизима.



Біля машини.

ЗБИРАННЯ ЯБЛУК В РАДГОСПІ.

Радгосп «Червоний Факел»—колишній маєток князя Святополк-Мирського. 142 десятини саду яблуневого розляглись широко в балці, оточили ставки, випнулись на горбах—з гори як глянути—очей не одірвеш од пишного цяцькування зеленими цятками-яблунями.

На кучерявих яблунях аж віття гнеться від яблук. На землі мов оце щойно град випав—нападало їх, бо вітряна осінь. Видно поміж стовбурів бродять дівчата—збирають яблука. Купи насипано їх біля стовбурів, носять корзинами до балаганів.

Йдемо на пісню—вже зовсім близько. Ось із-за дерев виткнулись—на драбині одна, друга аж на самий вершок залізла, обриває вгорі і на вітання враз обірвала спів, майнула червона хустка.

— Драстуйте, як не шуткуєте!

Далі гукнула на подругу, подала їй кошик повний блідожовтавої антоновки. Потім сама стрибнула пругко на землю. Тоді-ж десь обіч, мов вихор набіг, зашелестіло листя на одній із яблунь, загупав на землю важкий гряд яблуневий. Червона хустка виткнулась із-за гілля й у гущавину:

— Ей, дівчата! Подуріли, чи що! Не трусіть!

Стихло. А вона до нас, поправляючи хустку:

— От ще несознательні отакі—трусять, а яблука б'ються. Куди-ж вони тоді годяться?

Подруга їй:

Нічого, Кондиттрест забере. Бере-ж 20.000 пудів.

— Що-ж 20! А глянь і та скільки їх долі. 28.000 деревин, це з кожної по пів пуда вітром збило і то вирахуй, скільки буде. А ти ще трусити!

Вона нагнулась і взяла з землі пару яблук.

— Бач, що з ними робиться: боки одбиті. А це-ж не яблука, а вино!

На прогалині посеред саду біля балаганів, під новою золотою соломою без стін, ціла фабрика. Як мурашня з усіх боків несуть повні корзини, висипають у балаган—хлопці, дівчата з околиць, дітвора з Будянського дитмістечка. Тута-ж на землі сидять дівчата-одборщиці, що розбирають яблука: по 2-хтижневому карантинові в буртах видно вже яке куди—є зовсім згнилі, є в ранах, ті—геть. А свіжі розносять до сортировщиць і ті вже їх перебирають: найліпші—екстра, перший, другий, третій сорт.

Стрункі руки дівочі (їх мабуть до сотні, а всіх робітників сот на чотири) швидко снують, мов справді хором сотень рук тчуть, гонтують—з кошелів яблука, як налиті, у ящики чепурно ряд повз ряд.

Як шар один уже вкладено, тоді тирсою і знов старанно, щільно—хоч кидайся тоді ящиком, як повний та забитий—яблука й не рухнуться, так щільно в ящиках.

Хлопці переносять. Обіч—забивають ящики. А як уже забитий, тільки підсувай їх. Чорнява в хусточці крапками назад тільки те й знає—чечітку вибиває, і вже за мить дивись—а на ящикові напись: куди ящикові їхати і де це такі гарні яблука родять.

ДМИТРОВА ЗГОДА.

Все почалося з того часу, як Павленків Іван повернувся з Червоної Армії. Відтоді тиху й спокійну, кривими вулицями вимережану й вишневими садками заквітчану, Тарасівку хмарою посіли турботи. Раніше так тихо й славно було в Тарасівці.

Що весни тарасівці лагодили з дерев'яними чепігами плуги, з хрестом і молитвою розсівали жменями з обжинкового хреста жито по полю, суворо додержуючи заповіданого з діда-прадіда звичаю—першого засіву. Влітку нажинали сам-три врожаю, а зимою міцніше підтягували животи й залазили на черінь.

І так ішло рік-у-рік... Павленків Іван, колишній червоноармієць, насамперед почав з молоди.

Відкрив хату-читальню, заклав драмгурток, умовив церковного регента співати з хором народніх пісень, і, як людина військова, добре знайома з фізкультурою, утворив з селянських хлопців—дівчата не пішли—спорт-гурток.

По-різному дивилися люди на Йванові вигадки: хто радів з цього та ще й допомагати брався, хто мовчав та все вичікував,—побачимо, мовляв, що воно вийде... А инші—набріхували усяк на Йвана, або й просто кляли на все село прилюдно. А стара Римбалка з Головачівки, побачивши якось фізкультурників у коротеньких пасатих штаненятах та в сорочках-безрукавках, зупинилась, подивилась їм у слід, потім тричі плюнула, перехрестилась і, висякавшися в перкалевий хвартух, поволеньки пішла до матушки розповідати про «анцихристових слуг».

Не зовсім йняв віри Йванові й дід Дмитро. Старий він уже був та роботящий і розумний на все село. Коли, було, ввечері заходив до нього Захарко Кургуль, відомий на селі дипломат і знавець міжнародньої політики, старий Дмитро казав йому:

— Не жди тепер добра, сину! Не буде ладу, не туди воно йдеться.

І, копирсаючи шпичаком свого постола, додав далі:

— Не хочуть слухати нас, стариших, самі все хочуть. Розумні дуже стали. Що-ж, поживемо, побачимо, як то воно буде. Тільки я кажу, нашого брата тіятрами не нагодуєш, ти нам діло кажи, розуму навчи.

Розумів і Йван добре, що одного драмгуртка не досить.

А тому, поміркувавши добре, заходився засновувати сільськогосподарчу артіль.

— Діду,—зайшов одного вечора до старого Дмитра.—Таке й таке діло, чи не пристали-б і ви до гурту. Вас на селі шанують і люблять усі, то коли ви з нами будете, так і до артіли краще ставитись будуть.

— Ні, не випадає мені приставати до вас, голодранців. Чого я не бачив у вашому колективі? У мене своя комуна, два сини робітники та й я ще, як зайду за ручку, то коли-б не накидав на п'яти твоїм колективцям. Не піду...

Хоч і тяжко було Йванові, але він не вгавав; провадив своє

далі, і на-весні в артілі було 24 члени. Дістали насіння, кращого сільсько-господарського знаряддя, і щиро взялися до праці.

Ще майже всі селянські копи були на полі, а в кого то ще й жито стояло, як почали йти дощі. День, три дні—дощ і дощ.

Оце виблисне на хвилину сонце, а там знову набігла хмара— й полилося.

Тільки «комунія» встигла звести свій хліб, і тепер у них весело торохтіла на все село молотарка.

Люди почали сумувати.

— Погниє хліб, геть чисто погниє. І так недорід, а тут і тієї болячки не дасть упорати.

Заздро і злісно позирали на артільну молотарку.

Старий Дмитро майже що-дня брав ціпка і йшов у поле.

Підходив до своїх кіп, вишморгував із середини колоска, розтирав у жмені, брав на зуби набубнявіле з ледве помітним поростом зеренце й сумно хитав головою:

— Поросте!.. Все поросте!..

А копи справді були чорні, як гній, зверху вже починало проростати жито.

Коли йшов назад полем с.-г. артілі, під ногами шкрябала стерня й хоч-би тобі кіпочка на полі.

Тільки вітер, мов з радощів, шугав просторами, і навкосяка падали дощові краплі.

Небом повзли незграбні хмари, збиваючись докупи, переганяли одна одну й увесь час цідили, наче крізь решето, холодні струмочки.

Нарешті Дмитро не втерпів. Увечері, не сказавши нікому ні слова, він пішов до Йвана.

Переступив поріг, привітався, пошукав очима образів, щоб перехреститись, не знайшов і мовчки сів на лаву.

Помовчавши трохи, він почав:

— Що я тобі казатиму, сину. Не хотів я тоді приставати до вашої комунії, та бачу, що дурний був. Якби був записався, тоді і хліб-би був і дощі-б не пошкодили. Гуртом усе краще робити, ніж самому. Запиши на другий рік і мене з синами...

М. Х—кий.

КОМУНАРИ.

(Переклав М. Терещенко).

У Грицька одна балачка,—
Про насіння та про плуг.
Хоч у нього є конячка,
А прикласти ніяк рук.

У Омелька є земелька,
На душі-ж якась пеня:
Плуг то є, але в Омелька—
Ні насіння, ні коня...

Серце ниє у Свирида,—
Не життя, одна тюрма!
Бач, насіння є у діда,
Плуга-ж та коня нема!

Як зустрів Грицько Омелька,
Ще й Свирид до них присів,—
Розмовляли про земельку,
Про нестатки, про посів.

—Нас посіли, браття, злидні,—
Як нам вибитися з них?—
Порішили через три дні
Разом виорать обліг.

Що у всіх було нарізно,
Те тепер—в один курінь!
У комуні-ж завше, звісно,
Є і плуг, насіння й кінь.

Дід Свирид з Омельком оре,
А Грицько будує дім,
Щоб помешкання просторе
Для комуни мати їм.

Любо разом працювати,
Став неначе ширший світ.
— Будь щасливий, вільний брате,
Комунарові—привіт!

Д. Бідний.

КОЛЕКТИВ.

Гей, куркуль, втікай з дороги!
Глянь,—іде наш колектив.
Пишні луки, перелоги
Будить наш бадьорий спів.
В співі тім Комуна, Воля
Аж лунає, аж дзвенить.
Ми гуртом зорали поле.
Ми гуртом ідем косить.

Сяють наші гострі коси,
Наче срібло падахтять,
Покладем траву в покоси,
Поки сонце буде спать...
Хто ми? Що ми? Ми—голота,
Діти злиднів, батраків.
Ленін кликнув до роботи;
Об'єднав нас в колектив.

Д. Фальківський.

КВИТОК Ч. 1.

І.

Відколи Денис Верба податки різні платив, таке у нього склалося правило:

— Податок не вовк. У ліс не втече. Встигну ще. Колись виплачу.

І ніколи Денис з податками не поспішався. Внесе, звичайно, та внесе одним з останніх. І не тому, щоб не було. Хазяїн був гарний, роботящий. Хоч землі і не багато, а зроблено все в час. Земля звісно як: дай землі праці, то й вона дасть хліба. З податками-ж не поспішався.

А як почалася революція та влади різні одна одну зміняти почали, то Денис з своїм звичаєм і поготів:

— Чого там хапатися? Може завтра хто инший буде і знову давай.

Тому Денис і ховав і крутив, аби останньому давати.

Твердо сіла радянська влада. Не стало «продрозверстки». Єдиний сільсько-господарський податок завели. Розміри його зменшили. Пільги завели. А Денис, як і раніш.

— Як люди, так і ми. Коли вони, тоді й я.

Це значить, щоб у самому кінці заплатити.

ІІ.

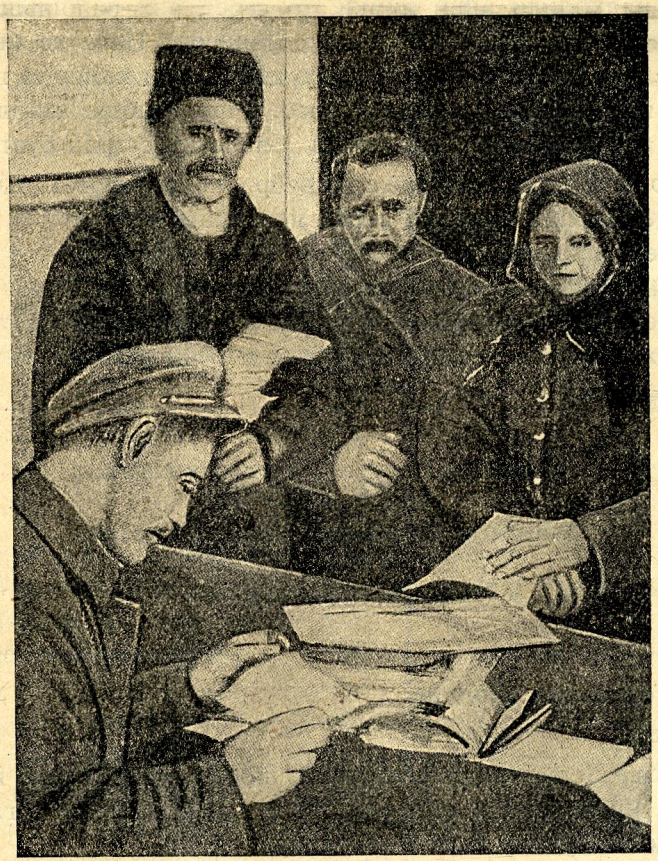
Якось узимку зайшов Денис у сельбуд. Знав він, що вчитель читає там газету вголос, так иноді тягло послухати. Прийшов, сів. Хороше читає вчитель, голосно, чітко, кожне слово чути. Та ще й пояснює, коли яке слово мудре дуже. Почитав звістки різні про те, що по різних країнах робиться, та й до статтів перейшов.

«Куди витрачалися народні гроші за царя та куди витрачаються тепер»,—чує Денис. Витяг голову вперед і ну ще пильніше прислухатися.

Чує Денис, як витрачалися за царя гроші на примхи царські, на військо, жандармів та таке инше. Чує, що в дуже важкому стані після війни наша країна. Треба фабрики та заводи відбудовувати, треба машини різні для селян будувати, школи поширювати, лікування народне поліпшувати. І чує наприкінці:

«Не зникає для селянина його трудова копійка, внесена в податку. Вона вертається до нього в тій школі, де вчаться його

діти, в тих лікарнях, де здобуває він лікарську допомогу чи для себе, чи для своєї худоби, в тій машині, що на приступних умовах купує він у кооперативі. Хто вчасно вносить податок, той поліпшує життя—і своє й чужих. Хто затягає внески, хто ухиляється від них—той не допомагає і собі і своїй країні».



Здають податок.

Закінчив учитель читання, порозходились селяни. Ішов додому Денис, а в його вухах усе дзвеніли оті слова з газети. І не давала спокою думка.

— А може це й справді погано ото, що я податок завжди на кінець одкладаю? Оце як один так, та другий, та третій... Щось не хороше ми робимо, треба якось инакше..

III.

Ішов час. Збігли сніги. Зеленим килимом розгорнулась весна. Надійшло літо, пекуче, страдне.

Денис увесь час у роботі. За роботою думка єдина:

— Як-би все в час зробити.

А як надходили інші думки, то серед них найбільша думка про податок. Не дає вона спокою Денисові. Наче то не думка, а цвях великий, і хтось забиває того цвяха все глибше та глибше... Не сила вже Денисові вирвати його. І що глибше заходить той цвях, то все певнішою стає думка. Спочатку сумнів був:

— Може й справді не дуже то добре, коли податок сплачувати пізно? Цей сумнів одходив перед певнішим:

— Треба инакше робити!

А певність породжувала переконання:

— Треба цього року внести податок у самий раз!

Коли-ж Денис перечитав на сільраді оголошення:

З понеділка..... серпня в сільраді починають приймати сільсько-господарський податок

він безоговорочно вирішив:

— Піду!

У суботу Денис почав збиратися, щоб їхати в неділю на базар до міста. Як побачила те жінка, та й давай швидше загадувати: те з одежини купити, а те з господарства.

— Встигнемо!—одказує спокійно Денис.—Треба попереду податок сплатити.

Жінка перше очі вирячила, потім лаятись почала.

— Чи ти збожеволів? Який дурень тепер податок платить? Он у тебе лікті вилізли, а ти податок!—лютувала жінка.

Але Денис навіть не відказав нічого. Тільки рукою махнув:

— Що ти розумієш?

На базарі Денисові пощастило. Спродав усе і добру ціну взяв.

...У понеділок зрання в сільраді були трохи здивовані, коли в дверях став Денис.

— Що тобі?—спитав секретар, одриваючи голову від паперів.

— Та оце, значить, гроші...

— Які?—все ще не розумів секретар. Він так звик бачити Дениса одним з останніх платників, що не припускав навіть думки, що це він прийшов виплачувати податок. Та дальші слова Денисові розвіювали всі сумніви.

— Гроші, значить, на податок...

... Заскрипіло перо.

«Одержано від Дениса Верби...» виводив секретар. Стукнула печатка.

— Ну, бери. Денисе. Квиток ч. 1. Ти, Денисе, перший...

... За кілька хвилин Денис ішов додому. На серці було якось легко, радісно. Від того цвяха, що стільки часу сидів у голові, і сліду не було. А в вухах бреніло.

«Квиток ч. 1. Ти, Денисе, перший».

Р. Микитенко.

ОСІНЬ ІДЕ.

Сьогодні на світанку, в відчинене вікно, в кімнату разом з вогким ранковим холодком несподівано влетів і стурбував серце знайомий звук: кру, кру, кру...

Це одлітали журавлі.

Осінь.

І відразу впало в око те, що раніше здавалось непомітним.

Різьбляні, гнучкі берези вже засвічувались золотом та багрянцем; чорніли, обсипаючись, яблуневі гущі; меркли настурції біля дощаного паркану; над доріжками стелився запах тлілого листя й вогкої по-осінньому духмяної землі.

Розтоплене сонячне кружало поволі, ніби розмірковуючи щось, піднялося над зубчастою огорожею сусіднього парку. Зелень, скляна від роси, висихає перед очима. Розгортається ранок. Щось невідоме штовхає в цей день піти поблукати де-небудь по околицях міста, далі від уличної метушні, завивання автобусів і настирливого дзвоніння трамваїв. Іду до Дніпра.

Ось і Дніпро, славний, рідний дідуган. Від берега до берега біжать по ньому, виткані сонцем, тремтячі, променясті стежки.



Вода в затоні дзвіте райдужною мережкою від шмаровила.

Набережна, освітлена сонцем, тоне в грюкоті, стукотінні й різноголосому гаморі. Ліворуч, ближче до пристани, перевантажують на берлини дахове залізо й важкі скрині з машиновим приладдям. Праворуч—скільки окові глянути—вздовж товарового складу тягнуться сірі штабелі лантухів.

Тут тисячі пудів, тут море нового зерна, що його підвозять з далеких, порізаних межами полів. Ви бачите, як з вагонів по холстяних жолобках золотисто струменить у лантухи тяжка пшениця. Ви жадібно вдихаєте її густий, корінний запах.

Голі, ледве прикриті лантухами вантажники, залляті потом, запорошені зерновим порохом скидаються на арапів.

— Г-ех!—гучно видихає кожна пара вантажників, скидаючи на спину товаришеві черговий п'ятипудовий лантух.

— Г-ех!—супроводить той, згинаючись під тягарем, і, ступаючи поволі, відтягує ношу до биндюгів. Биндюги безконечною валкою тягнуться до розчинених воріт сусіднього млина. Там, скажено ревучи й скрегочучи, запинаючись білою курявою, вертяться вічно голодні жорна.

Хмари горобців крутяться над місцем вивантаження. А під вагонами нишпорять другі «горобці»—це пронизлива дітвора,

збираючи те, що в кожній зерновій конторі записано під рубрикою—«утруска».

Ви йдете далі й потрапляєте до дров'яних штабелів. Звідси близесенько до яблучної пристани. Ще здалека, за добру версту, вас огортає медово-кислуватий запах стиглих яблук.

На десятках берлин, дубів та плоскоденок, сполучених містками й сходнями, клекотить і переливається співучим гомоном пловучий фруктовий базар.

Яблука, яблука й яблука. Куди не гляньте, скрізь на хруських солом'яних підстилках—золоті кучугури. Червоні й рожеві гори яблук. Сонце пече не по-осінньому пестливо і, здається, що вся ця маса розпечених плодів димить до самого неба густими незримими окові струменями пахощів.

— Путинка, путинка, путинка!—виспівують засмаглі від сонця продавці.

— Ранета, ранета—осьде ранета...

Ось вона осінь. Ось вона щедра, багата осінь.



НА ЯРМАРКУ.

(Сценки з натури).

Перед нами—кипуче море людських голів, облич.

Сонце грає по них. А вони пливуть у різні боки то групами, то поодиноко, то швидко, то помалу, піднімаються, тонуть, повертаються, обмотуються в різноголосі фарби, в різнокольорові звуки й запахи—й валують, валують, валують...

А на поверхні цього густого киплячого моря тонконогими козявками скачуть-вибрикують окремі зухвалі вигуки:

От крам—так крам
Тільки вам,
Тільки вам!
Гей, народ,
Гей, підходь,
Даром дам,
Даром дам.
Щоб не гроші—їв-би сам!

Густо товпляться дівчата, молодиці, брязкалами котиться їхній сміх, брязкає намистом, шарудить кісниками й кольоровими хустками.

Миски, горшки,
Глечики, покришки
Глиняні.
Полив'яні.
А ви, пустуни,
Добирайте свистуни!
Фі-ф'ю-туру-туру—

розлягається череп'яним свистуном меткий ганчар.

А карусель співа-деренчить, крутиться, повивається, грає смі-

хом дівчат і хлопчиків на дерев'яних конях, на небувалих тваринах...

Душно, гаряче; хочеться пити.



На ярмарку перед цяцьками.

А з-під ятки разом із парою і димом вириває́ться:

Гей, гарячого,
Солодкого, кип'ячого!
Пара—п'ятак,
Пара—п'ятак,
А завтра й так!

Мукають корови, верещать свині, іржать коні.

Дядьки, мов прачами, ляпають по руках, божаться, торгуються, дивляться худобі в зуби, смикають за хвости.

В'юнами—чорні, як і в'юни—в'ються цигани, мантачать пужалнами по ребрах своїх шкап, скачуть на них по вигону, видаючи цих калік за породистих і дорогих коней.

Укриті запорошеними торбами старці тужливо тягнуть-витягають свої жалібні пісні-прохання,—мов довге розклочене мотуззя, що волочиться по курній дорозі.

Та мало кого жалобить їхня пісня в цьому морі руху, кольорів, розхрістаного шуму.

Гей, ходив чу-у-мак,
А ходив бу-у-у-р-лак
Та сім літ по-о-о Дону!..—

виводить на-підпітку дідок, простуючи поміж возами й перериваючи що-хвилини пісню.

Ось, покриваючи тисячоголосий гомін, туго стукає трактор.

Зачепивши величезну гарбу, набиту, як снопами, дівчатами й хлопцями, він повагом суне серединою ярмарку.

Коні харапудяться, затягають убік вози.

Хазяїни гукають.

— Ти чого тут торохтиш оцим трахкалом?! Тільки коней полохаєш...

Тракторист весело огризається:

— А як твоя коняка торохтить, то я й нічого? А це моя коняка. Хай звикає!..

— Хай звикає!—чується з гарби.

— Це зміна!

— Коням і волам та й нам зміна!

— Гей, чуєте, волики, зміна!

А воли, високі, круторогі й поважні, байдужим оком блимають на трактор і спокійно жують собі на возі.

Сотні літ важкої праці поклали на них свою тяжку печать.

Байдуже, що прийшов їм на зміну инший, багато сильніший і жвавіший робітник—

стосилий, залізний віл.

Їм однаково...

А трактор, розриваючи густий шум-гомін ярмарку, посувається далі поміж кольористим натовпом, валуючи людей.

А дівчата й хлопці—аж не тямляться: приспівують жартівливих, сміються, жартують, зачіпають ярмаркових, а ті—їх.

Обсипаються насінням, перекидаються квітками, гостинцями.

Гей, і зібралася компанія...

Лунає розвесела пісня.

Бо хіба на ярмарок ідуть тільки продавати?

Хіба туди стікаються тільки купувати?

А ще й ходять туди просто погуляти, подивитись людей, показати себе, пірнути з головою в живе людське море.

. . . . . .

А навколо, ген-ген поза ярмарком, ніби бризки цього шумливого моря, всіма шляхами й стежками рябіють-ворушаться комашками різноколірні постаті...

ПЕРЕКУПКА.

Скільки вже років прожив дід Охрім у своїй Сидоренковій, а перекупок і досі не бачив на очі.

Виряджаючи його на базар, говорила баба:

— Оце тобі кладу трошки маслечка та крашанок, гляди-ж не товчися по них.

— А ти клади в задок.

— Та дивись,—ось у цеберці. А продаси, то купиш дітям хоч кісничків!

— Та гав не лови, як будеш під'їздити до міста, бо щоб перекупки, часом, не напали ще.

Охрім подумав:

— А батіг нащо?—і спокійно примостився на полудрабкові. Чмокнув, стьобнув: поїхали.

... Під'їзджаючи до міста, дід Охрім замилувався зеленими яворами, що виструнчились перед біленькою школою..,

— Бач, де гарно вчитись, а як ми колись за горщик каші в дяка... не пальцем, а вказкою, потому—псалтир.

А це раптом:

— Що везеш?

Аж кинувся дід від несподіванки та тільки:

— Га?

В той-же мент перекупка з розгону стрибнула в гарбу, а хлоп'яки вчепились у коней.

Стали.

Дід стерявся:

— Свят, свят... чи ти не та, бува?..

— Оце тільки і всього? Яйця по чому? А масло?..

— Та геть, до біса, з возу.

— І кавун? за все тридцять.

Підбігло ще дві:

— Тридцять п'ять... Тридцять сім...

— Геть, кажу!.. Но-о!

— Сорок...

Цеберка вискочила з гарби й пішла стрибати по руках...

— Я сторгувала... а тебе який чорт сюди просив?

— Ще воно, сміття, порощить... Бери, діду, п'ятдесят...

— Геть, кажу, маро!

— Не віддавай, не віддавай: на базарі—сто.

— А тобі заздро?

— Дивись, діду, там і половини вже немає!

Дід схопився з гарби, піймав цеберку й почав відбиватися. Але його смикали з усіх боків.

— Та чи ви з-під греблі вирвались?.. От лишенько та й годі!

— Бери шістдесять, а то, дивись, сіно вже розтягають.

— Не віддам!.. пустіть, люди добрі!..

Побіг до паркана, упав на цеберку й безнадійно замахав руками.

— Не віддам!.. не відда-а!.. оце ви й є перекуп... та не тягни!..

Шапка насунулась на очі, з-під штанів вибилась сорочка, на холошах блищала вже яєшня... Беззубий рот скривлено хрипів.

— Не віддам!.. не відда-а!..

— Не піддавайся, діду, не піддавайсь! — гукали хлопці, що зібрали вже кучу...

— А скільки за кавун? Дивись, як печінка?

— Та не трогай, я для себе... от напасть!

В цей момент одна перекупка зручно сіпнула цеберку й дід беркицнувся просто в калюжу й закричав:

— Рятуйте!..

— Оце тобі сорок, п'ятдесят, хоч і не перевіряй.

— А хустка?

Але...

— Що везеш, бабо?..

Перекупки вже потрошили другу гарбу, розриваючи курчат. Баба сиділа на возі, як квочка,—пищала:

— Ох, лишенько, ох, голубоньки... де-ж ви півника вже поділи... то-ж моє багатство!..

. . . . . .

... Через годину, коли гарби вже переставали котитися до базару, а сонечко зазирало через хати, перекупка підтюпцем бігла в ряд і раптом скрипучий, надтріснутий голос її, мов щербатий чавун, задеренчав на всю площу:

— Курочок, курочок!.. Дамочки—масла!.. Хай мене грім поб'є, як не власне!..

П. Панч.

ЧАС ІДЕ.

Через сад немов крізь сітку—
У сусіди видно хату й тік,
А бувало-ж то весною... влітку...
Листя й листя—кетяги густі!

Побілили хату ув-останнє,
Бо загату взавтра обкладем...
Хай іде!.. Готових не застане—
Пелехате, біле, молоде!

В засторонку жито спочиває
Молотінки набігає час;
Лаштувати сани помагає
На току татуньові хлопча.

Бо таки обсіялись давненько,
Заховали борони і плуг...
І лоша з кобилою вже ниньки—
Вигнав хлопець пастися на луг.

Йди! Іди!.. Готових нас застанеш
Пелехате, біле, молоде!..
Як воскова свічка осінь тане,
А зима... навздогінки іде!

С. Кокот.

ОСІНЬ.

Чорний степ на виднокрузі.
Густо стелеться туман,
Ніби злився в чорній тузі
З сірим небом окіян.

Кожна хмарка, кожна смуга
Сипле крапельки наниз;
Плаче осінь, лллється туга
Морем виплаканих сліз.

Сивий килим сріблотканний
Осінь-зрадниця снує;
На поляни крізь тумани
Дрібний дощик сипле, б'є.

За осінньою журбою
Світлих днів уже нема;
Швидко з білою габою
Прийде владарка—зима.

Г. Чупринка.

ШКОЛЯРСЬКИЙ МАРШ.

Ми лани зелені кинули—
Хай під снігом тихо сплять,
Загорнувшись в білі килими
Жде весни земля.

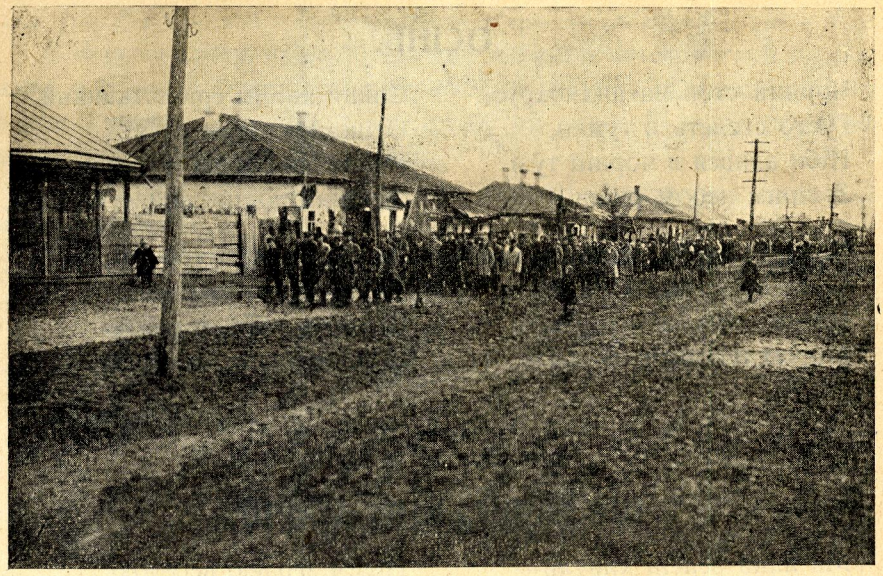
Ми батьків своїх розбудимо,
Поведем в нові світи
І до світла разом будемо
Сміло й весело іти...

Підем зграєю веселою
Без протоптаних стежок,
Голівок своїх не схилимо
Перед чарами книжок.

На лани свої ми прийдемо
З новим засівом думок,
І гуртом ми щастя знайдемо,
Без протоптаних стежок.

А. Панів.





ЖОВТНЕВА РЕВОЛЮЦІЯ.

НА ЖУКАХ.

(З життя селян до революції).

Ще тільки почало на світ благословитись, як на селі вже загуркотіли скарбові фургони, і сотні дитячих голосів лунали на все село:

— Хлопці, дівчата, виходьте на жуки, гей!

— Вставайте, діти, вставайте... вже на жуки гукають,—тихо будить нас мати...

Я чую над собою тихий голос матери, чую, як по вулиці гуркотять фургони та весело кричать діти, але прокинутися не можу... Сон, милий, передранковий сон обійма мене всього своїми владними обіймами... Хочеться хоч часиночку, хоч хвилиночку ще поспати...

— Виходьте на жуки, гей!—вривається в одчинені двері веселий дитячий вигук.

— Вставайте, діти, а то жуки проспите,—знов тихо будить мати.

Думка, що фургони підуть, а ти зостанешся, примушує вмить прокинутися. Хапаєш на ходу торбину з хлібом та з салом і біжиш туди, де гуркотять фургони і весело вигукують діти. Ранковий холод обіймає тебе всього. Холодна роса щипає за босі порепані ноги, а ти біжиш. Добіжиш до першого фургона і прямо кидаєшся в середину. Крик, зик і штовханина під боки. А через кільки хвилин твій голос зливається з могутніми дитячими голосами:

— Хлопці, дівчата, виходьте на жуки, гей!!!

Село вже прокидалось. Гнали до череди. Від невеличкого гуртка відрізнилась одна корова, стала серед дороги та й мукає.

— Ме-ме-у-уу!—обзивається до неї десь з вулиці маленьке телятко.

На селі весело перегукувались півні. В густих росяних садках лящали соловейки, а на далекім, безкраїм небі бліді потомлені зірочки питались до ясної зорі...

Наші дядьки-погоничі, набравши повні фургони дітей, зупинили коні, потім збіглись до купи і, закуривши свої товсті, смердючі цигарки, стали повертати фургони назад і повезли нас на буряки. Там, біля критого соломою куреня, роздали нам жуколовки, розбили на партії й повели на рядки.

З-за гори почало сходити ясне сонечко, обігрівало нас своїм теплим ласкавим промінням і неначе питало:

— Діти, діти, які ви малі! Вам ще спати треба, а ви вже на такій праці...

* *
*

Я попав у партію до дядька Мокія, довгого, худого й високого, як верста, чоловіка. Через те його звали Мокій Довгий. Він безперестанку курив свою смердючу, засмалену люльку; часто затягався димом, а потім кашляв якимсь довгим, свистючим кашлем, якому, здавалось, не буде й кінця...

— Ану, ставайте на рядки!—крикнув він нам своїм хрипким, надтріснутим голосом і дуже закашлявся.

Ми поставали на рядки рівно, як салдати, і почали йти кожен своїм вузеньким рядочком, раз-у-раз нахиляючись, щоб піймати маленького, сіренького жучка, або викопати здорового гробака під зав'ялим буряком.

З півгонів ми йшли так мовчки, а потім збадьорішали, почали жартувати, сміятися, прикладаючи один одному різні прізвиська,

на які ми, діти, були дуже гострі. А посередині двоє хлопчиків завелись за щось і один одного штовхав.

— Ану, ви! Чого там завелись? Буряки топчете,—крикнув на них дядько Мокій.

З правого боку весело гуртом заспівали.

Ой, дівчина Уляна по садочку гуляла,
По садочку гуляла, цвіт-калину ламала...

Котились далеко по полю високі дзвінкі дитячі голоси, переливались глибоким яром і десь далеко в лісі відбивались луною.

Сонце де-далі підіймалось і пекло немилосердно. Ось воно ще піднялось і почало вже палити над самісінькою головою. Неначе чиясь могутня рука взяла величезного снопа і, запаливши його, встромила в саму середину неба. І від нього все небо горіло, палало огнем пекельним, опалюючи землю.

Голова боліла, губи шерхли. О, як хотілось кинути оці осоружні буряки та піти туди, між високі пахучі хліби! Лягти на вбрану шовковою травою межу та дивитися так довго-довго в високе блакитне небо. Дивитися, як в ньому сиріткою заснула біла, як бавовна, маленька хмаринка...

— Ану, нахиляйтесь, нахиляйтесь! Пан їде!—гукнув дядько Мокій.

Під горою недалечко їхав пан в солом'янім брилі та білій, як сніг, одежі. Стайничий правив кіньми.

На межі проти нас порівнявся пан. Стайничий раптом зупинив гарячі коні. Пан зліз з блискучої, як дзеркало, коляски. Дядько Мокій зняв шапку.

— Ану, відкрий,—промовив пан, підходячи до мене близько.

Я зомлів і не знав, що робити. Дядько Мокій підскочив до мене, взяв у мене з рук жуколовку і, відкривши її, показав панові.

— Мало...—процідив крізь зуби пан.—Ану, в тебе...—підійшов він до иншого хлопчика. Хлопчик відкрив свою жуколовку.

— Мало і в тебе,—промовив пан,—треба більше, минаєте.

За жуки пан платив нам п'ять копійок за день...

А. Діброва.



Важкі думки.

НА ПОЛІ В-ОСЕНИ.

(З часів панщини).

Листками вітер котить
і кидає в болото;
стежками попід гаєм
бездомний сум блукає.

Обходить перелоги,
рахує панські стоги,
обходить хлопські ниви
і плаче нещасливий.

Там лан, як полонина,
стерня там, як щетина,
там стирти наче вежі,
а тут лише межі, межі!

Там збіжжя ніби злото,
а тут стерня, болото,
і кров, і поту ріки—
і так навіки-віки!

Високо понад гаєм
буйний орел літає,
голодний зайчик скаче—
над полем смуток плаче.

Б. Лепкий.

ГІРКА ПРАЦЯ.

(З життя робітників до революції).

І.

На розі пригороднього села, в невеличкій старенькій хатині лаштувалась до вечері сем'я убогого кравця Семена Косиці. На однім кінці стола лежав нарізаний житник та стояла миска з солоними огірками, а на другім кінці кравцював старий Косиця. На полу бавились ляльками двоє невеличких дівчаток, а серед хати у великих ночвах викручувала панську білизну худа та висока кравцева жінка—Маруся.

До столу ніхто не сідав, бо ждали до вечері Галю, старшу дочку кравцеву, що ввесь день була на тютюновій фабриці і додому поверталась о шостій годині.

Ось у вікно хтось постукав.

Косичиха залишила білизну і пішла вічиняти двері.

У хату увійшла зодягнена в легеньку кохтину, височенька та дуже тонка дівчинка років чотирнадцяти. То була Галя.

Роздягшись, вона сіла коло столу і схилилась на руку.

— Чого ти, Галю, така засмучена?—запитала мати.

— І сьогодні оштрафували.

— За віщо?

— В мене й сьогодні дуже боліла голова, і я не встигла набити тринадцяти ящиків тютюну; а я-ж так старалась, так старалась... голова тільки-що не луснула від болю, а все-таки не встигла.

— На скільки-ж тебе оштрафували?

— На коповика.

— От люди, от бузувіри,—заговорив Косиця,—дівчина хвора, з останньої сили працює, а вони ще штрафують. Чим-же ти тут винна?

Галя тільки плечима здвигнула і нічого не відповіла. Її червоні очі стали ще червоніші й укрились сльозами. Слабі, впалі груди захиталися, і почувся довгий вибух кашлю.

— Не варт, дочко, плакати, сльозами лихові не пособиш. Така вже наша гірка доля. От мені за пошиття не платять, а в нас скоро не стане ні палива, ні їжі, то не починати-ж мені плакати. Вмивайся, та будеш вечеряти, що там є.

— Я вечеряти не буду, в мене дуже голова болить, я ляжу спати.

— Та хоч трошки попоїж, а то ти зовсім заслабнеш; повечеряй, а потім і ляжеш.

— Може-б ти, дочко, завтра не пішла на фабрику, одпочила-б трохи,—заговорила мати.

— Не можна, мамусю, не піти, оштрафують, скажуть: «принеси посвідку від лікаря»,—а де-ж я таку посвідку візьму, коли-ж і лікареві треба платити. Ні, треба йти. Я за ніч пересплю.



За панською білизною.

Вечеряли всі мовчки, всім було сумно, тяжко на душі.

Після вечері мати поклала дівчаток спати, а сама знову почала викручувати панську білизну.

Косиця приметував рукава до чумарки.

Діти незабаром поснули, і в хаті запанувала тиша. Косиця

і його жінка пильнували коло своєї роботи, але з їхніх облич похмурих видно було, що сумні думи снували в їхніх головах.

Обоє думали про Галю.

Гаразд вони розуміли, що праця на тютюновій фабриці шкідлива для Галиного кволого здоров'я, але що подієш? Як запобігти лихові? Галя що-місяця приносить з фабрики дванадцять карбованців; без того заробітку їм і на світі не жити, бо чи вистачить-же і на кватирю, і на харчі, і на топливо того, що випадково заробить Косиця за пошиття чумарки чи каптана, та того, що вряди-годи заробить Косичиха пранням білізни на знайомих панів?

II.

Другого дня раненько Галя вже була на фабриці. Стоячи коло довгого стола, де лежала купа тютюну, вона дуже хутко насипала його в пачки. Коло неї сиділа менша дівчинка, її товаришка, і подавала їй жерстяний станочок, обмотаний у тютюновий папірець, а Галя миттю хапала його, вставляла в дерев'яну колодку, насипала туди корячком тютюну, набивала залізною набойкою, загортала зверху і відкидала на другий бік, а там сиділа друга дівчина, що випихала з колодки уже готову пачку, повертала колодку Галі, а готову пачку передавала иншим уже дівчаткам—оклейницям, а ті вже—бандерольницям.

На фабриці був не один такий стіл, а ними обставлено всі стіни, і коло кожного сиділи дівчатка та надзвичайно хутко набивали, загортали, заклеювали та бандеролили пачки тютюну.

Всі поспішали, метушились і здіймали таку тютюнову куряву, що, мов дим, підіймалась на всю велику кімнату і лізла в рот, у вуха, в ніс...

Всі дівчатка сумні, мовчазні; не чути ні сміху, ні розмови, тільки стукотять набивачки, дзвенять жерстяні станочки, гримить машина за стіною та виє вітер за вікном, влітає в кімнату крізь віконні щілини й овіває маленьких працьовниць холодом і вогкістю.

На запорошених тютюном стінах блищать поруділі сніжинки, а поміж брудними патьоками збігає вода. Холодно, вогко і непривітно. Тютюновий пах одурманює голову.

Коли на фабрику поступали нові дівчатка, то спершу не в силі були витримати того тютюнового повітря: у них починала боліти голова, і вони часто падали за роботою непритомні. Та це най-

більше бувало тільки спершу, а потім вони так звикали до того повітря, до тої пилюги, що навіть дехто з них, сідаючи снідати, не мив рук і не помічав, що на їжі від рук лишились руді тютюнові плями.

Звикла трохи до цього повітря, до цієї праці і Галя, але тільки трохи, бо вона була слабосила й часто хворіла на голову, а до того ще останнім часом вона стала кашляти, і почало боліти у грудях.

III.

Сьогодні Галя, як і завжди, дуже поспішає, бо коли вона менше пачок наб'є, то ті дівчатка, що сидять коло її столу, менше й оклеють і забандеролять, бо вони-ж працюють уже коло тих пачок, що подасть їм Галя.

Спочатку Галя працювала жвавенько, встигла надати своїм підручним набиті пачки, але що-далі, то руки в неї все більше тремтіли, набивачка не попадала в колодку, зачіпала краї і розсипала тютюн. Разом з тим, все частіш вибухав кашель, і Галя тоді зовсім кидала роботу й хапалась за груди. Товаришки починали вже гримати на неї, щоб поспішала, казали, що не встигнуть виконати замовленої праці.

Як ось Галя заточилася, зайшлася довгим кашлем, і коли хотіла одкашлянутись, то на підлогу з горла побігла кров. Обличчя її стало ще блідішим, очі, здавалось, ще глибше запали. Вона сіла на стільчик і вхопилась за край стола, щоб не впасти, бо голова закрутилась, і в очах потемніло.

Дівчатка кинули роботу і заметушились коло Галі. Дехто давав їй води напитись, а дехто радив зсунути під один бік тютюн і покласти її на столі.

Коли вона лежала вже на столі, увійшов завідувач фабрики, товстий, суворий чоловік, і гримнув на неї: «Ти чого розляглася? Не вспіла до роботи стати, та вже й на бік! Вставай хутчій, коли не хочеш штрафу!»

Галя нічого не відмовила, тільки дивилася на нього очима, повними сліз. Дівчатка одна перед одною почали розповідати про Галину пригоду.

— То нічого, голова закрутилась трохи. Ставай, Наталко, на її місце,—звернувся завідувач до Галиної підручної,—до обід поробиш, а там Галя встане. Це не первина.

Наталка стала на Галине місце й почала набивати пачки.

Після обіду Галя вже не могла й підвестись.

Бачучи, що Галя не жартом заслабла, завідувач покликав лікаря. Оглянув лікар Галю, подивився пильно на всіх дівчаток, закурених тютюном, похитав головою і тяжко-тяжко зідхнув. Він звелів покликати візника й одвіз Галю до лікарні.

Гр. Шерстюк.

БІЛЬШЕ НАДІЇ, БРАТИ!

Більше надії, брати!
Місця сумніву нема—
Сміло і прямо іти,
Ширше ступать до мети
З міццю, що скелі лама!

ІНТЕРНАЦІОНАЛ.

Повстаньте, гнані і голодні,
Робітники усіх країв!
Як у вулкановій безодні,
В серцях у нас клекоче гнів.
Ми всіх катів зітрем на порох...
Повстань-же, військо злидарів!
Все, що забрав наш лютий ворог,
Щоб повернути,—час наспів.
Чуєш?—сурми заграли...
Час розплати настав!
В Інтернаціоналі
Здобудем людських прав.

Не ждіть рятунку ні від кого—
Ні від богів, ні від царів!
Позбудеться ярма тяжкого
Сама сем'я пролетарів.
Пусті слова про «право бідних»,—
Держава дбала не про нас.
Нас мали за рабів негідних...
Доволі кривди і образ!
Чуєш?—сурми заграли...
Час розплати настав!
В Інтернаціоналі
Здобудем людських прав.

Лиш ми, робітники, ми—діти
Святої армії труда,
Землею будем володіти,
А паразитів жде біда.
Тоді, як грім підчас негоди
Впаде на голови катів,—
Нам сонце правди і свободи
Засяє тисяччю огнів.
Чуєш?—сурми заграли...
Час розплати настав!
В Інтернаціоналі
Здобудем людських прав.

ВОЛЯ.

I.

Давно, дуже давно, не ділилися люди на багатих і бідних. Аж пізніше з'явилися бідні, бо їхнє майно загарбали інші й через те стали багаті.

Бідні працювали по майстернях, фабриках, заводах, обробляли землю, будували міста, залізниці, пароплави.

Багатирям належали ці майстерні, фабрики, заводи, земля...

Бідні жили в маленьких хатах, рідко мали вільну часину, багатирі платили за їхню працю так мало, що грошей не ставало навіть на хліб. Вони були темні, неосвічені, бо наука й мистецтво були не про них.

Багатирі жили в розкішних палацах, що збудували бідні; вони там гуляли, бенкетували, ніхто з них ніколи не знав, що таке праця. Вони вчилися по університетах, різних школах; наука й мистецтво служили їхньому розумові й серцю.

Темні, неосвічені бідаки поривалися до світла, до науки, до волі, до кращої долі, до всього того, що мали багаті, а бідні могли тільки здалеку бачити.

Чому-ж це так було?

Та тому, що багатирі платили бідним робітникам дуже мало за те, що ті робили, багато менше, як коштувало зроблене. Вони крали в робітника значну частину його праці. На цю вкрадену працю багатирі будували руками робітників палаци й робили все, що було в їхніх інтересах.

Отак люди або суспільність поділились, як бачимо, на два табори, на дві к л а с и: на класу багатих, глитаїв, і на класу бідних, робітників, наймитів.

Століттям точилась і тепер точиться між цими двома класами, цеб-то між бідними й багатими, вперта, кривава боротьба.

II.

Гніт багатирів був в колишній Російській імперії особливо тяжкий. На чолі Росії стояв самодержець-цар, найбільший пан, найбільший багатир. Вся влада належала йому. Всіма законами, всіма справами державними відав він. А навколо нього стояли дуки—великі земельні пани, капіталісти, що володіли фабриками й заводами, та генерали, старшини, то-що.

Робітникам платили за їхню гірку працю на фабриках та заводах стільки, щоб вони тільки не мерли з городу. Селяни мали стільки землі, що наймались до пана обробляти панські лани. Проти них мав царський уряд слухняну поліцію і військо, складене з синів того самого народу. І тільки-но десь робітники страйкували, вимагаючи підвищити платню, чи селяни захоплювали панську землю, надсилалося поліцаїв, військо; вони розстрілювали невзброєних мирних людей, і текла кров, народня кров. Салдати, обдурені, залякані старшиною, стріляли в своїх батьків братів і сестер.

І так тяглося довго-довго. Справді бо. Князі та царі повелися в нас майже тисячу років тому. Змінялися імена, а стан був той-же самий для бідних. Найтяжче було, коли царювати стали Романови. Царі Романови та дворяни гнітили нарід понад 300 років.

Пани знали, що темний, неосвічений нарід не зрозуміє свого стану, не знатиме, як досягнути кращого життя. Тим-то в Росії й на Україні було так мало шкіл, так багато неписьменних, темних людей.

Та хоч як гнітили нарід цар та пани, хоч як затуляли від нього світло правди, нарід все-таки почав потроху прозрівати, почав розуміти, що він у ярмі, в кайданах у багатирів, і почав рвати ці кайдани, скидати з себе ярмо.

Народні рухи проти царів та панів досягали часто великих розмірів. Ще й досі живуть в пам'яті народу імена Степана Разіна, Пугачова, а на Україні—проводирів козацького руху проти панів.

Ще дужче почалась боротьба з царатом та панством, коли поширились фабрики, а з ними зросло робітництво.

1905 року сталася перша революція—великий виступ робітників та селян проти їхніх ворогів. Та повного успіху вона не дала, бо ворог був ще міцний, а поміж робітництвом та селянством не було ще повної згоди.

1914 року пани кинули нарід у криваву, всесвітню різанину, за «віру, царя і отечество»... І пішли обдурені, темні робітники й селяни Росії та України бити й різати своїх братів, таких самих обдурених робітників і селян Німеччини та Австрії.

III.

Вже третій рік лилася кров. Третій рік тривала братовбивча війна. Уже перебито, покалічено гарматами та шанцями десятки

тисяч десятин гарної родючої землі; зруйновано тисячі сіл, сотні міст.

Бачивши це, робітники та салдати замислювалися: «Що-ж ми робимо, за що гинемо, нащо руйнуємо те, що створили важкою працею власних рук?» Вони почали розуміти, що їх обдурено, що не німець, не англієць чи француз, а таки той самий російський чи український пан, що сидить позаду й наживається на їхній крові, є їхній ворог. Почали розуміти, що треба негайно кінчити війну, бо ще мілійони буде забито й покалічено, бо ще тисячі сіл і міст буде зруйновано.

В Петербурзі, столиці царевій, уже панував голод. Дорожнеча на харч була величезна, а платня робітникам—дуже мала. І вийшли на вулицю зголоднілі робітники з червоними прапорами, а на них написано було:

«Геть війну!» «Хліба!»

Кинули царські генерали, з наказу царя свого, проти робітництва військо. Та ні! Не той був час: салдати відмовилися стріляти і перейшли на бік народу, на бік революції. І Петербург за 5 днів став вільний. Це сталося 22—27 лютого (7—12 березня нов. ст.) 1917 року.

А за Петербургом піднялася всенька Росія, увесь фронт. Скрізь обеззброювали поліцаїв, заарештовували царських генералів, урядовців. Цар мусів зректися трону, і його теж заарештували.

IV.

А тимчасом, коли робітники та салдати билися з царськими поліцаями, панство не дрімало й організовувало свій Тимчасовий Уряд.

Робітники й салдати не дуже покладалися на панство, і тому утворили свою владу: Ради Робітничих та Салдатських Депутатів. До цих Рад всі робітники й салдати зверталися за допомогою, за порадами і виконували їхні накази.

Минув час, минуло вже літо, а панський Тимчасовий Уряд по-старому, по-царському воював далі, не давав селянам землі та ширших прав робітництву на фабриках й заводах.

Робітники, селяни і салдати кінець-кінцем розібрали, хто ще сидить на їхній шиї. І вночі проти 25 жовтня по-старому, а по-новому проти 7 листопаду з наказу Петербурзької Ради Робітничих та Салдатських Депутатів, всі фабрики, всі заводи припинили свою працю. Робітники разом з салдатами, під проводом партії

більшовиків, захопили всі найголовніші установи Петербургу: залізничі станції, телефон, телеграф та инше. І після невеличкого бою Тимчасового Уряду вже не було: трохи не всіх міністрів заарештовано, а решта повтікала.

За кілька днів розпочався Всеросійський З'їзд Рад Робітників, Селян та Салдатів. Тов. Ленін, проводир робітництва та селянства, проголосив на ньому Радянську Владу, владу самих робітників і селян.

V.

Важко довелося новій владі. Пани не хотіли так просто відступитися від влади. З усіх боків Радянської Республіки, з Архангельська, з Далекого Сходу, з Польщі, а особливо з Дону та України, за допомогою панських урядів Франції, Англії, Німеччини, Польщі, російські генерали та захисники Тимчасового Уряду розпочали громадянську війну проти Влади Рад.

Три роки билися робітники та селяни за свою владу. Три роки виснажені Радянські Республіки напружували всенькі свої сили, щоб перемогти ворога, перемогти панство цілого світу, бо тепер уже всі панські держави пішли проти Робітничо-Селянської влади.

І робітники й селяни перемогли. На всіх фронтах ворога було побито... Боротьбу за волю скінчено,—трудящі волю собі здобули!

РАДЯНСЬКА ВЛАДА НА УКРАЇНІ.

Коли скинули останнього російського царя, керувати на Україні, як і в инших частинах колишньої Росії, почав Тимчасовий Уряд. Тоді під орудою українських капіталістів та поміщиків їхні прибічники на Україні організували свій український уряд—Центральну Раду. Центральна Рада прикривалась тим, що вона хоче зробити для України більше й краще, як Тимчасовий Уряд. Та справді Центральна Рада, як і Тимчасвий Уряд, була ворожа до дійсних потреб і інтересів робітників і селян.

Коли в Петрограді розпочалась Жовтнева Революція і державна влада перейшла до Рад, українські робітники й селяни почали проголошувати Радянську Владу в різних містах України. Центральна Рада виступила збройно проти Рад. Почалася на Україні горожанська війна. В січні 1918 р. Центральну Раду було вигнано з Київа. Вона втікла до Житомира.

Радянська влада склала з німцями мирну умову. Стан Німеччини був важкий: не ставало хліба, харчів. Тоді Центральна Рада змовилася з німцями і привела їх на Україну, куди німці, знаючи, що це країна багата, прийшли по хліб та інші багатства. Захопивши Україну, німці скоро розігнали й саму Центральну Раду, що привела їх.

Керувати Україною вони наставили царського генерала Скоропадського, що оголосив себе гетьманом України. Гетьманці з німцями почали люто переслідувати робітників та селян. За їхньою допомогою поміщики знов захопили до своїх рук свої маєтки, а капіталісти—фабрики та заводи.

Розпочались повстання проти гетьмана. Німці деякий час приборкували їх, та незабаром в Німеччині сталася революція. Німці і в себе скинули свого царя. Після цього німці пішли з України, а з ними втік і гетьман. Так закінчилася на Україні гетьманщина.

По деяких містах було оголошено Радянську Владу. В більшості України захопила владу Директорія, що складалась з колишніх діячів Центральної Ради. Незабаром робітники й селяни прогнали і Директорію з її військом, що ним командував Петлюра.

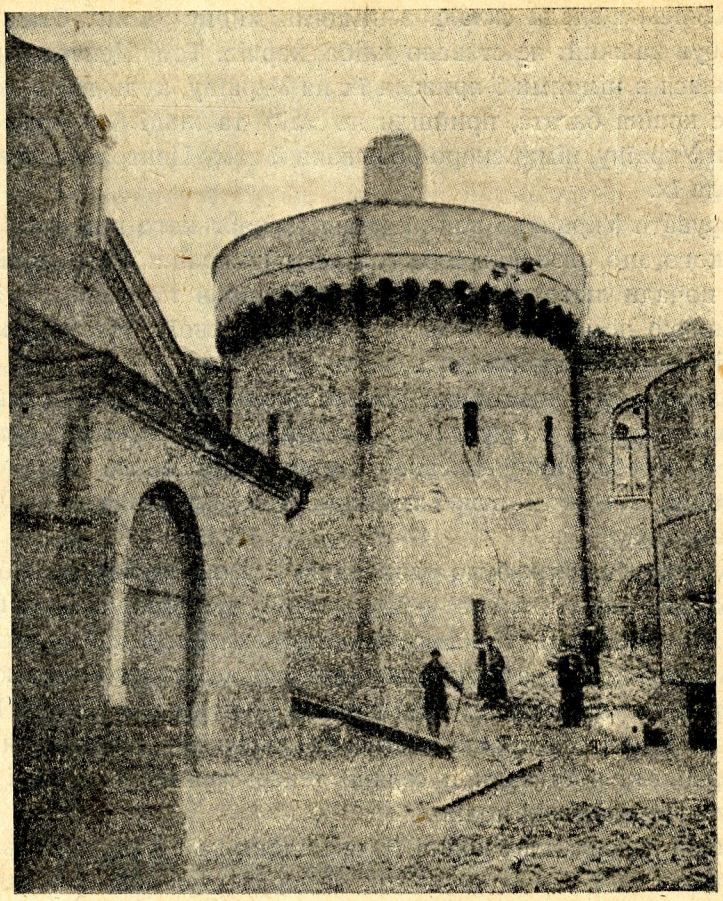
Україну було звільнено від ворогів робітників та селян. Петлюру було розбито. Україна готувалась будувати нове життя.

Українські робітники й селяни тепер зорганізувались і разом погнали генеральські полки.

Кільки місяців на Україні була Радянська Влада. Та ось з півдня почав наступати царський генерал Деникін. Він захопив Україну, пішов на Москву і дійшов аж до Тули. Червона армія тоді ще лише почала організуватись і не могла спинити деникінців. Деникінці, як і колись німці з гетьманом, люто переслідували робітників та селян і завели царські порядки на Україні.

Знов почалися скрізь повстання. В цей час Червона армія зміцніла, в неї влилися кращі робітники великих фабричних центрів, кращі й свідоміші селяни. Стався злам і Червона армія почала з півночи гнати Деникіна. Україна позбулася білогвардійців. Знов затвердилась Радянська влада. Пробували було йти проти неї з Криму білогвардійське військо генерала Врангеля та з заходу Петлюра з поляками, але Червона армія перемогла і прогнала їх.

Радянська влада міцно затвердилась на Україні. Україна стала Радянською Республікою і в союзі з иншими Радянськими Республіками уперто працює для добробуту трудящих.



Башта Київського Арсеналу.

СІЧНЕВЕ ПОВСТАННЯ.

«Січневе збройне повстання»—повстання київських робітників проти Центральної Ради.

Це було в січні 1918 року.

* * *

Центральна Рада, захопивши владу в свої руки, почала підсилено гнобити робітничі організації. Що-дня відбувались збройні наскоки на підприємства. Гайдамаки—вірні сини Центральної Ради—заарештовували й били революціонерів і робітників. Заарештованих напіводягнених під конвоями гнали на вокзал,

навантажували в раніш приготовані товарові вагони і відправляли з Київа.

Київські робітники не могли вже стримувати свого обурення і гніву. Збройна сутичка стала неминучою.

Чекати довелося недовго.

* * *

Робітники рвалися до бою. Гайдамаки лютували далі. Велику кількість робітників було вкинуто в Лук'янівську в'язницю, багатьох розстріляно.

Вночі проти 25 грудня 1917 року гайдамаки вдерлися в квартиру Леоніда П'ятакова, одного з керівників військової роботи партії більшовиків.

Тов. П'ятакова було заарештовано і після катування по-звірячому забито.

Це вбивство найулюбленішого товариша й керівника ще більш обурило робітників.

* * *

Вночі з четвертого на п'яте січня 1918 року Центральна Рада розпочала генеральний наступ. Робітничі загони Червоної гвардії були напоготові.

Біля арсеналу загони Центральної Ради робітники зустріли стріляниною з рушниць.

Нові сотні найкращих робітників було кинуто у в'язниці.

Було цілком ясно, що терпіти, чекати більше не можна.

Центральна Рада готувала робітникам криваву різанину і цілковите знищення.

* * *

Робітники рвалися до бою.

То там, то тут вибухали страйки, неорганізовані виступи.

15-го січня в помешканні Комерційного Інституту відбулось екстренне засідання Ради Робітничих Депутатів.

Засідання ухвалило оголосити загальний страйк і збройне повстання проти Центральної Ради.

Повстання почалось того-ж вечора.

Робітники Арсеналу за підтримкою революційного війська захопили Арсенал і укріпились у ньому.

Протягом ночи Печерське (передмістя Києва, де міститься Арсенал) обложило військо Центральної Ради.

Життя великого міста завмерло.

* * *

Київ обернувся на поле жорстокої боротьби.

До повстання один по одному стали приєднуватися робітники инших районів.

Робітники-бойці дістали й почистили приховану від гайдамаків зброю, полагодили гармати, що ремонтувалися у них, і на початку повстання відразу-ж захопили артилерійський склад, де переховувано набої.

Арсенал із збудованими барикадами, обгороджений до того-ж високими цегловими мурами, являв собою справжню кріпость, цілком надійний, відпорний пункт, об неприступні мури якого розбилось чимало гайдамацьких, петлюрівських загонів.

* * *

Постачання харчів Арсеналу в розпалі повстання було важкою і небезпечною для життя справою.

Героїчну справу цю взяли на себе київські робітниці, дружини арсенальців, партійні активістки, що виконували це діло з величезною самовідданістю.

Навіть в той момент, коли Арсенал був оточений розлютованими гайдамаками,—жінки у вигляді перекупок, або матерів, що пробиралися до залишених домівок, до малих дітей, проходили повз гайдамацькі лави і вулиці, що перебували під запеклою перехресною стріляниною, переносячи знесиленим бойцям в кошиках хліб, набої, бомби і медикаменти.

* * *

Під кінець повстання порвався і цей звязок; захисники Арсеналу залишились без хліба, води і зброї...

Всі були до краю стомлені безперервним п'ятиденним боєм.

Двір і всі приміщення Арсеналу були переповнені пораненими бойцями.

Набоїв не стало.

Частина червоногвардійців, побачивши, що боротися далі не

сила, стала покидати Арсенал, пробираючись підземними переходами до Дніпра.

Ті, що залишилися, — близько 200 чоловіка, — постановили захищатися...

Петлюрівці розпочали з ними переговори, обіцяючи, коли вони здадуться, безборонно випустити їх з Арсеналу.

Робітники здалися.

Петлюрівці вдерлися й почали дику різанину.

Десятки героїчних захисників Арсеналу було скатовано й порубано..

Так упав Арсенал.

* * *

Вістка, що Арсенал упав, облетіла все місто. Дух у бойців почав занепадати.

Один по одному обеззброювано робітничі загони різних районів.

Тільки залізничники 80—100 чоловіка героїчно билися далі.

До вечора 22-го січня не вистачило набоїв і у цього загону.

В приміщенні головних майстерень було захоплено групу робітників—чоловік тридцять, після жорстокого знущання вісімнадцять з них було розстріляно.

Центральна Рада святкувала свою перемогу.

* * *

Але перемога тривала недовго.

Радянське військо наближалось до Київа.

Двадцять восьмого січня після одинадцятиденної найжорстокішої боротьби Київ став Радянським.

ПІД РЕВОЛЮЦІЮ.

(Оповідання молодого селянина).

I.

Я до школи вже ходив, коли царя скинули. А батько на війні був. Там його поранено. Лікували в Петрограді, як тоді Ленінград теперішній звали. Одужав уже під революцію й почав писати, щоб мати зо мною до нього приїхали. Ми й поїхали.

Дуже зрадів батько, нас побачивши. Одвіз нас до знайомого свого робтника з якоїсь фабрики. У того теж синок—Василь. Ще й одноліток мій. Ми швидко з ним здружились. Водить він

мене по вулицях, все показує та розказує. А як батько прийде, так теж з нами ходить. Будинки величезні—може понад сто хат туди влізе. Двір наче комашник який, так і кишить. А деякі будиночки менші, і людей в них ніби живе небагато, а самі вони такі чистенькі та гарненькі.

— А хто тут живе?—спитав я якось у батька.

— Та пани-ж оті самі! Живе один на два поверхи, кімнат 30 має. Ну, та стривай, доберемося ми до вас!—замахав загрозливо кулаком батько.

Погостювали, збираємось додому їхати, а батько каже:

— Погуляйте ще трохи.

Залишились ми, тільки батько все менше з нами буває. Люди якісь з батьком до робітника на помешкання сходяться. Зійдеться душ десятеро та як заведуть розмови! Спочатку тихенько, тихенько, а потім голосно, мало не кричать. Ми на кухні сидимо, так і нам чути, хоч мало що втнемо. Слова всі якісь чужі, незрозумілі. А найбільш гуде якийсь один рішучий голос:

— Чекати далі не можна! Пани та генерали скрутять нам голову, і тоді—каюк волі... Треба нам брати владу до своїх рук! Селянство та робітництво все більше на нашому боці. Наше гасло—вся влада Радам!

— Правильно,—каже дехто, і серед них найголосніше батько.

Бачимо ми з Василем, що батьки наші почали щось додому носити та по кутках ховати. Одного разу випало щось у них з лантуха. Подивився я—кулі. Даю батькові, він ховає та пошепки каже:

— Мовчи, синку, гостинця готуємо. Треба, щоб несподіванкою було.

А за кілька день після того заскочив на хвилинку до нас та й каже:

— Ви тут не турбуйтеся. Якийсь час я у вас не буду.

Мати як кинеться до нього:

— Куди ти, невже з ким-небудь битись? А як загинеш?

— Мовчи, жінко, справа важливіша!..

II.

Минуло три дні. Нема батьків—ні мого, ні Василевого. Хвилюються наші матері. Раз-у-раз на вулицю виходять подивитись, що в місті робиться. А ми слідком за ними. Останній день якийсь тривожний. Галасу в городі більше, ніж завжди. А потім якось тихо стало і раптом:

— Бух!—ревнула десь гармата.

Здригнула купка людей, що стояла у нас коло воріт.

— Мабуть, матроси по Зимовому Палацу палять,—сказав хтось.

— Там Керенський із своїми міністрами засів, а більшовики його викурити хочуть,—додав инший.

Полягали ми спати, а ранком новини чуємо: Керенський утік, міністри його у в'язниці, владу взяла Рада, за голову—Ленін.

Ще кілька день минуло. Василів батько прийшов додому, а мого все немає. Одного дня гасаємо ми з Василем по вулиці з прапорцями червоними в руках, коли бачимо—їде панцерник. Увесь зелений та ще в плямах якихось. Придивляємось—батько мій посередині стоїть. Спинився панцерник. Батько зліз та швидше до хати. Звідти тягне те, що сховав.

— Треба запас мати,—сміється він до нас. Ми з Василем за ним.

— Візьміть нас на панцерник, ми трохи прокатаємось!

— Сідайте!—погодився батько.

Залізли ми. Їдемо. Коли нам назустріч їде салдат один на машині такій, що мотоциклетом зветься. Спинився коло нас і заклопотано сказав:

— Панцерник швидше! Білі засіли за п'ять кварталів звідци. Вони забарикадувались, і ми голими руками їх взяти не можемо. А наказ штабу вибити їх негайно.

І помчав кудись далі.

Забув батько за нас, нахилився до одного, до другого з своїх товаришів. Бачимо ми, нахилились вони до кулеметів та гармати, а хтось кришку закриває. Темно стало, як у льоху.

Їдемо ми, коли щось по панцернику:

— Цок, цок, цок!

— О, це вже вони по нас стріляють! Та брешеш!—хитнув головою батько і щось крутнув.

— Так, так, так!..—затріщало коло нас. У вухах застукотіло, в панцернику стало гаряче та душно.

— Бах!—ревнула над головою гармата.

Ми з Василем посідали на дно. Раптом стихло. Хтось одкинув верх. Струмок свіжого повітря впав на нас, а ми перед тим мало не знепритомніли.

— Здалися білі,—полегшено сказав батько.

І справді, за сто кроків від нас на великому будинку маячів білий прапор.

Ми з Василем вискочили наверх і весело розмахували своїми прапорами.

Навколо нас ревіла й хвилювалась маса робітничих курток та салдатських шинелів. *Г. Грунько.*



На бій.

ГРИШКА РОЗВІДЧИК.

(З часів громадянської війни).

Швидше до червоноармійців!

Цілий день Гришка никав голодний по місту і не знаходив поживи. За старим звичаєм, він майнув на базар, щоб піднести якійсь гладкій пані кошика та заробити собі на шматок булки й ковбаси. Та на базарі було порожньо.

Канонада цілих два дні не вгавала й на хвилину, і вночі було чути гострі постріли на околицях міста, а потім горожани шепотіли по заулках і закутках:

— Червоноармійці прийшли...

Пани сиділи по льохах, і хіба яка перекупка виходила на базар та зразу-ж повертала назад, боязко оглядалась і хрестилась серед порожніх глухих вулиць.

Гришка пробіг майданом, де раніш що-дня клекотів базар, і тільки-но хотів повертати на якусь бічну вулицю, як за рундуком почув розмову двох крамарів:

— А які-ж вони з себе?

— Страшні, Прокофію Гарасимовичу! У-ух, які срашні! Чорні, з рушницями, в бога, кажуть, не вірять...

— Ви чули—людей усіх перестріляють, казали, і крамниці спалять?

— О, то такі що можуть! Двох офіцерів коло церкви вбили.

— І, кажете, вже ввійшли?

— На Петропавловській сам бачив п'ятьох кінних...—Гришка більше не слухав їх. Він стрімоголов полетів на Петропавлівську, де мали бути ті чорні, страшні з рушницями люди. Але Гришка не боявся їх. Гришці що? Вони проти буржуїв. Це Гришка добре знає. А який з Гришки буржуй? Навіть батьків у нього немає. Був тато колись,—мовчазний, запрацьований. Забрали на війну німця воювати: не вернувся. Три місяці тому й мати померла. Прала довгими днями чужу білизну, зігнувся стан, намозолились руки, а налетів тиф—скосив на дванадцятий день. Залишився відтоді Гришка сам.

З того часу ніхто вже не називав його Грицем, а став він для одних—Гришка, для инших—пацан.

Цілий день він шукав, де-б попоїсти, а ввечері спав на кухні у старої квартирної хазяйки, де жив він з матір'ю. За це він що-ранку виносив хазяйці помиї і двічі на тиждень мив підлогу. Отак і пробивався він. Таких, як Гришка більшовики не зачіпають. Вони теж бідні.

Гришка пробіг останній заулок, вискочив на Петропавлівську й зупинився. Дорогою йшла піхота, везли на возах кулемети, а вбік від бруку стояла похідна кухня: кілька червоноармійців коло неї. Вони були одягнені в старі, задрипані, уболочені шинелі, і за єдину окрасу їм була червона стрічка на грудях і зірка на сивій шапці. Проте, вони були веселі й бадьорі. Дехто крутив

з махорки цигарку, інші жартували й сміялись. Гришці вони відразу сподобались. Це тебі не офіцери, що не підступити до них! Гришка сміливо, як до своїх, підійшов до гурту і звернувся до кашовара:

— Товаришу, дай пошамати.

— А ти, пацане, відкіля взявся?

Гришка не знав, що відповісти. Одначе, пах гарячого борщу м'ясом, що парувало у казані, приємно залоскотав йому в носі. Гришка тихо сказав:

— Я тутешній. Базарю цілий день нема. Шамати хочеться...— Кашовар налив йому в миску борщу й кинув великий шматок м'яса.

— Ну, бери, коли не їв. Тільки в нас так: хто не робить, той не їсть! Зрозумів?

Гришка мугикнув набитим ротом, коли підійшов якийсь червоноармієць і, простягнувши Гришці хліба, ляснув його по плечу.

— А ти, малко, до буржуїв як?

Гришка проковтнув ложку борщу і, косо подивившися, весело відповів:

— Буржуїв треба гнати!

Червоноармійці дружно зареготали, а Гришці чи то від борщу, чи від гурту молодих, бадьорих людей стало враз тепло й хороше. Доївши борщ, Гришка витер рукавом рота й звернувся до взводного:

— Я буду з вами. Можна?

Взводний посміхнувся:

— А буржуїв будеш бити?

Гришка хитро посміхнувся й рішуче відповів.

— Авже-ж, товаришу, буду! Ось тільки візьміть!

У полку за кашовара.

Гришка прив'язався до сірих людей полку. Йому здається, що він давно вже й сам червоноармієць, і ті дні, коли прала чужу білизну його мати, такі далекі-далекі, наче у весняних снах.

Гришку залишили в полку. Спочатку, правда, ротний хотів прогнати, але Гришка розплакався:

— Візьміть мене! Візьміть...

Тоді Гришку послали до походної кухні чистити бараболю

й мити казанки. Що-дня він тепер скріб ножем між брудними пальцями бараболю й доброхіть приносив кашоварові води в казани.

Коли бараболя парувала вже у великому казані, Гришка витирав об свою нужденну куцину руки й ховав за пояс ножа. Ніж, що дали йому чистити бараболю, Гришка залишив собі. Це буде йому зброя: ну-ж побачить його самого офіцер з рушницею—чим тоді Гришці боронитись?



Малий вояка.

Полк сунув на південь. Гришка безжурно сидів на передку похідної кухні, а назустріч йому йшла переможна, щаслива весна. Зеленіють ниви, ніжно квітнуть у садках яблуні, і Гришці радісно на душі.

Він справжній червоноармієць. На грудях у нього теліпається якась замусолена, червона поворозка, а на кашкеті (подарував ротний)—зірка. От коли б тільки ще рушницю видали! А більше Гришці нічого не треба.

На розвідку.

Коло просторої хати, що посеред села, командир полку радився з старшиною.

— На станції вони мають панцерний потяг—це нам відомо; потім, мабуть, коло сотні чеченців, та ще, крім того, скільки піхоти, гармат?

— В тому й лихо все, що ми не знаємо,—зідхнувши сказав командир, кремезний чоловік з голеним обличчям.—Деникінці, здається, вирішили затриматися на станції, але ми за всяку ціну мусимо до ранку зайняти її.

— А які відомості принесла розвідка?—запитав ротний.

— Дуже малі. Те що ми знали й досі. Деникінці отаборилися на станції й не підпускають туди нікого. А нам, як собі хочете, раніш, ніж виступати, треба дізнатись, що там за сили.

Старшина мовчки міркувала. Кожен бачив, що це конче треба, але, як те зробити,—ніхто не міг добрати способу.

Нараз із двору, де вже парували кухні, вискочив з газетою Гришка. Побачивши знайомого ротного, він, чухаючи потилицю, підбіг до гурту.

— І що це воно за слово таке? Зроду не чув: «ко-онхретно»! І газета червоноармійська, а так, наче по-буржуйському написано...

Командир полку пильно глянув на Гришку, і раптом його лице прояснило й радісно посміхалось.

— Ось хто міг-би дізнатись! Далебі, кращого розвідача не знайти! А йди-но, хлопче, сюди!

Гришка підійшов і струнко став.

— Так ось що: скидай шинелю, одягни якесь барахло і—гайда на станцію. Перепуску туди дамо, а там уже сам вигинайся. Тільки щоб роздивився, як на долоні, чи є гармата, скільки піхоти,— розумієш?

— Розумію, товаришу-командире! — весело гукнув Гришка, а в оченятах його блиснув щасливий вогник: ще-б не розуміти!

Через п'ять хвилин Гришка, вбравшись у якесь ліхмміття, з скринькою ірисок простував по залізничій колії.

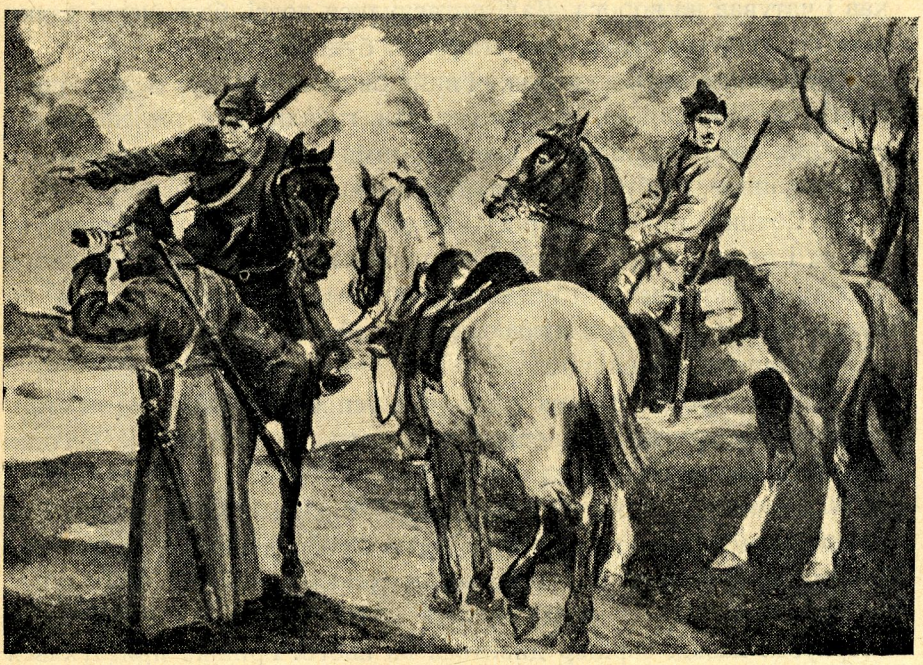
Вже проминув він ліщину, де були останні червоні чати, і вийшов на поле. Здалеку майоріла кількома тополями й високою водокачкою станція.

Гришка рішуче звернув з колії і пішов полем. Він знав, що

робити. На станції Гришка продаватиме іриски й непомітно огляне ворожі сили. Гришка глянув на свою скриньку. Смачні іриски вилискували квадратиками проти сонця й непереможно вабили. Гришка не витримав і поклав одну в рот. Коли вона потанула. Гришці закортіло з'їсти ще. Він простягнув вже руку, але спам'ятався: сором. Треба-ж продавати їх.

Він прискорив кроки, коли раптом з-за кущів грубий голос:

— Стій! Ти хто?



Червоноармійці на розвідці.

Гришка побачив чорне обличчя з синіми погонами, а потім з-за куща вилізло ще двоє.

— Ти хто?—сердито перепитав підходячи до Гришки перший.

Гострий холодок пронизав Гришчині груди й шпигонув поза спиною. Та Гришка не зрадив себе:

— Я—стрілочників. Торгувати—на станцію...

Чорний нахилився до скриньки, взяв дві іриски й проковтнув. Гришка умисно-слізливо заверещав:

— Дядю, а гроші? Дядю, заплатіть!..

— Ану, котись!—чорний штовхнув його ногою, і Гришка, хлипаючи, поволі відходив до станції. Коли чата лишилась далеко позаду, Гришка що-сили дмухонув до станції.

На станції.

Перша небезпека минула, і тепер надходить саме лихо. Ще здалеку він побачив на колії зеленуватий панцерник, що злегка пихкав і чатував на ворога. Далі потягнулися довгі, безконечні валки вагонів, зіпсутих паротягів, станційні будівлі.

Гришка поминув водокачку і вийшов на перон. Тут було людно. Скрізь стояли, сиділи, лежали салдати, гуляли офіцери, сновигали санітари, сестри-жалібниці, але між ними, за винятком двох-трьох залізничників, не було жодного цивільного.

— Сочний, молочний ірис!—загукав несподівано Гришчин голосок, і це мимоволі звертало на нього загальну увагу. До нього підходили, купували, глузували з нього, а Гришка метався по перону, і його голосок лунав з різних кінців.

— Сочний, молочний...

Він уже продав зо два десятки й успів помітити, що за станцією стоїть другий панцерник; з червоних вантажних вагонів виглядав новий полк солдатів.

— Сочний, молочний ірис! ірис!—Він перелічив вагони, та Гришці треба дізнатись про гармату. Гришка звернув з перону. А чому це той білявий з тоненькими вусиками офіцер так пильнує за Гришкою? Може іриску купити хоче? Ірис! Сочний... Гришка обернувся назад. Офіцер дивиться на нього. Гришка прислухався до свого голосу, і йому стало боязко: він сам серед сотень денікінців. Гришці здалося, що за ним усі стежать і ось-ось... Та ні! Це так тільки здається. Гришка сердито вилаяв себе:

— От ще, заєць полохливий! Чого-ж лякатись? А може стежать?..—Гришка обернувся й знову побачив пильні очі білявого офіцера. На цей раз офіцер ще здалеку крикнув: «Стій!»—і прудкими кроками підійшов до Гришки.

— За мною!—він смикнув Гришку за рукав і повів до станції. Гришка намагався удавати безневинного «пацана»:

— Дядю! пустіть! Мені продавати треба... Їй-бо! Пустіть!—Офіцер мовчки вів його до коменданта.

У катів у полоні.

Перед комендантськими дверима Гришка відчув, що справа його кепська, і враз замовк його вереск. Він насупився й мовчки ввійшов у кімнату. Холодом війнуло на нього від чужої обстановки й грізного, гладкого офіцера, що сидів при столі за паперами.

Білявий офіцер щось прошепотів йому на вухо; він суворо глянув з-під буйних брів на Гришку й басом гримнув:

— Ти відкіля? Чого ти тут швендяєш, га?

— Я цукерки продаю... тутешній...—тихо відповів Гришка.

Комендант стукнув кулаком по столі.

— Брешеш! Відкіля ти?

— Стрілочників... Я...—шепотів Гришка.

Комендант гукнув на чеченця:

— Розв'яжи йому язика!

Тільки-но Гришка обернувся, щоб глянути на чеченця, як у очах йому мигнув нагай і боляче оперезав спину. Ноги підкосились, здригнули руки й випустили додолу скриньку. Іриски, мов камінці, розсипались по підлозі.

— Так хто тебе послав сюди? Ну?!—нахилився до нього з-за стола комендант. Чеченець ще раз замахнувся, і Гришка поточився додолу. Та він не скаже. Нічого їм не скаже. Він буде терпіти до кінця. Хіба він може зрадити їх? Своїх!..

— Мовчиш?

Гришка хрипло сказав:

— Пустіть...

Нагай розрізав лахміття й прилип до самого тіла. Дужче, дужче, Гришка вже нічого не пам'ятав. З губи йому крапала на підборіддя кров, стікала за комір і було там щось вогке, брудне...

Втеча.

Була густа темрява й тиша, коли Гришка розплющив очі. Він ворухнувся, але в ту-ж мить застогнав. Тіло пекло з усіх боків, мов опечене.

Перемагаючи біль, Гришка підвівся і почав мацати коло себе. Тут було нагромаджено якісь діжки, полумиски, горщики, лахміття.

— Де це я?—запитав себе Гришка й силкувався пригадати. В тумані своєї пам'яти він побачив тільки суворе комендантове обличчя, замахи нагая і... далі було темно.

— Це чи не комора яка?—напружував свій зір Гришка. Він помацки ступив кілька кроків. Ніби двері? Так, так—двері. Але їх замкнено. Гришка штовхнув їх, але надаремно: двері не піддавались.

— Що-ж його робити?—Гришка ступив назад і раптом помітив шматочок зоряного неба. Віконце! Він скочив до нього, та воно було замале—не пролізти...

Гришка знов почав пригадувати і ось знову, наче живе, гримнуло: «хто тебе послав?!» Ох, так—Гришка був на розвідці. Там ждуть його. Він у полоні. Але-ж як вилізти? З одчаю Гришка схопив руками лутку віконечка і—яке щастя!—трухляве дерево легко подалось і десь на землю брязнуло скло. Гришка завмер. Знову стихло, тільки від станції долітав легкий гомін. Гришка нишком одсунув лутку й потягнув дошку. Вона заскрипіла, відсунулась.

Ставши на ліжку, Гришка виглянув у віконечко. Стрибати було низько. Тепер він з певністю відсунув ще дошку й ногами наперед виліз через дірку, де було віконце. Так легко й приємно стукнулись його ноги об свіжу землю, і Гришка легко зідхнув, а потім прислухався. Знову було тихо, тільки на станції блимали вогники; в пітьмі виринали людські постаті. Гришка тихенько перейшов уличку, попід парканом шмигнув через заулок і опинився в полі.

Коли зникли з очей станційні вогники і вітер полохливо покотився по ріллі, Гришка, як вихор мчав до своїх здати рапорта про свою розвідку.

* * *

На ранок сонце радісно залило станційні будинки; тягнулись угору струнки тополі, а з-за водокачки вперебіжку наступала червоноармійська лава.

Гришка захоплено тулив до плеча одержану нарешті вночі рушницю і, не зважаючи на посвист куль, стріляв.

Привітно посміхалось йому сонце, і широко розливався перед ним новий, ясний день.

Б. А.

ТУМАН ЯРОМ КОТИТЬСЯ.

Туман яром котиться,
Краще жить нам хочеться!
Гей, гей, горе не біда,
Краще жить нам хочеться!
Тоді краще заживем,
Як все панство проженем!
Гей, гей, горе не біда,
Як все панство проженем!
Годі нам катам служить,
Годі нам в кайданах жить!
Гей, гей, горе не біда,
Годі нам в кайданах жить!
Годі нам катам служить,
Ласки панської просить!
Гей, гей, горе не біда,
Ласки панської просить!

Ласки панські все одні—
Штик, кайдани, нагаї...
Гей, гей, горе не біда,
Штик, кайдани, нагаї!
Ходім з панством воювать,
Землю й волю добувать!
Гей, гей, горе не біда,
Землю й волю добувать!
Товариство, пора встать,
Лад радянський будувать!
Гей, гей, горе не біда,
Лад радянський будувать!
Туман яром котиться,
Вільно жить нам хочеться!
Гей, гей, горе не біда,
Вільно жить нам хочеться!

ГЕЙ, НА БІЙ!

Гей, на бій!—За нами встануть
Всі зневолені люди;
Забезпечим час свободи,
Бо таких багато буде!
Ой, на те ви не вважайте,
Що проллються ріки крови:

Крізь горнило сліз гарячих
Ми простуєм до любови,
До братерства, до єднання
Проти тьми й неволі злої,
В сяйво волі золотої
Без рабів, без панування!

УСРР.

Країна, що ми в ній живемо, зветься Українська Соціялістична Радянська Республіка. Чому-ж вона має таку назву? Це повинен знати кожний робітник та селянин, кожний хлопець та дівчина.

Щоб дати відповідь на це питання, розгляньмо назву цю так: з'ясуймо спочатку, що означає слово р е с п у б л і к а, потім—с о ц і я л і с т и ч н а, далі—р а д я н с ь к а, нарешті у к р а ї н с ь к а. Після цього легко буде зрозуміти, чому нашій країні прибрано таку назву.

* * *

Саме слово республіка не наше, чуже, воно вже з давніх-давен увійшло у всі европейські мови. Зараз республікою звуть такий державний лад, коли вся влада в країні належить не одній особі, що дістає цю владу від батька, а групі обраних народніх представників.

Та республіки неоднакові бувають: наша радянська республіка—це республіка праці, республіка трудящих, бо тут тільки трудящі мають владу, тільки вони керують державою.

Але є й такі республіки, де всі права та всю владу мають тільки пани: фабриканти, заводчики, банкіри, купці, поміщики, то-що. Цих усіх панів инакше ще звуть буржуазія, а через те, що в таких республіках влада належить буржуазії, їх звуть буржуазні республіки.

* * *

Розгляньмо далі, чому нашу республіку звуть соціялістична, і чим вона різниться од буржуазної.

У буржуазному суспільстві всі знаряддя продукції, тоб-то що треба для праці (машини, фабрики, заводи, земля, шахти, банки, транспорт), належать невеликій купці буржуазії або капіталістам.

За соціялізму не буде приватної власности на знаряддя продукції. Фабрики, машини, шахти, транспорт, земля і т. ин. все це належатиме всьому суспільству.

За буржуазного суспільства вироблені речі йдуть на продаж, і ніхто не обчислює потреб у тих або инших речах, а кожен підприємець зацікавлений тільки в тому, щоб невпинно повнішала його кешеня. За соціялізму вироблені речі планомірно розподілятимуть між споживачами, а вироблятимуть речі після обчислення, скільки, кому й чого треба.

Нарешті, за буржуазного суспільства купка буржуазії, або капіталістів, сама в продукції не працює—вона тільки визискує найманих робітників. За соціялізму не буде найманої праці—всі працюватимуть, не знаючи ніякого визиску. Оскільки визиску не буде, не буде й поділу людей на визискуваних та визискувачів, на багатих та бідних, на поміщиків та селян, на капіталістів та робітників, припиниться й класова боротьба, бо люди будуть рівні. До такого ладу й прагне наша республіка.

У нашій республіці влада належить не буржуазії, а робітни-

кам і селянам. Жовтнева революція геть знищила буржуазний лад, і з того часу робітники та селяни на чолі з комуністичною партією будують соціялістичний лад. Через те нашу республіку й звуть соціялістична.

* * *

Наша республіка цілком протилежна буржуазній. Там купка буржуазії править мільйонами трудящих, визискуючи їх. У нашій республіці мільйони трудящих самі порядкують у країні, відновлюють господарство, будують соціялізм.

Яким-же способом мільйони трудящих—робітників та селян—керують країною? Керують вони через свої державні органи—через ради робітничих, селянських та червоноармійських депутатів. У наших соціялістичних республіках уся влада належить радам. Ради на своїх з'їздах вирішують усі найважливіші питання державного будівництва, обирають свої виконавчі комітети, а ті вже виконують волю з'їздів і направляють роботу протягом часу від з'їзду до з'їзду. Такі комітети обирають на районних, окружних та всеукраїнських з'їздах. Отож тому, що в нашій соціялістичній республіці вся влада належить радам робітничих та селянських депутатів, її звуть радянська.

* * *

Не тяжко догадатися, чому нашу республіку звуть українська. Таку назву наша країна дістала від людей, що більшість їх живе тут—від українців.

На Україні живе багато різних національностей, але з них найбільше українців.

Отож через те, що в нашій країні живе найбільше українців, її звуть Україна.

НЕМА ПРИГНОБЛЕНИХ НАЦІЙ У РАДЯНСЬКОМУ СОЮЗІ.

I.

Союз Радянських Соціялістичних Республік займає $^1/_6$ частину земної кулі. Людности в ньому понад 135 міл. чоловіка, що належать до ста окремих національностей. Стару царську Росію зва-

ли тюрмою народів, бо справді це була величезна тюрма, де поруч неволі класової з боку поміщиків та капіталістів велику силу трудящої людности пригноблювано національно, цеб-то переслідувано мову, школу, книжки мовою окремих націй. Всі нації, опріч руської, звалося «инородцями».

Чи однаково було за царату трудящим і буржуазії пригноблених народів? Ба ні! Капіталісти незалежно від нації однаково визискували трудящих, а сами користувалися з усіх розкошів життя.

Боротьба, що почалася 1917 року проти буржуїв та панів, ця боротьба була одночасно боротьба й за національне визволення трудящих. Десять років існування робітничо-селянської влади переконали нас у тому, що лише за радянської влади може бути братерське співробітництво трудящих народів. Закони радянської влади не розрізняють національностей, бо всі народи мають однакові права що до керування державою, що-до освіти, то-що.

Союз Радянських Соціялістичних Республік є вільна спілка народів, де кожний нарід має своє місце. Щоб забезпечити інтереси всіх народів, навіть найменших, всесоюзний з'їзд рад обирає ради національностей, що піклуються за розвиток народів, особливо відсталих та пригноблюваних за царату.

Союз Радянських Республік утворено за добровільною згодою всіх народів, щоб спільно будувати господарство, мати спільну армію й флоту та єдиним фронтом боронити соціялістичну республіку. Кожна з республік увіходить до Союзу цілком добровільно й так само добровільно може вийти з нього. Кожну радянську республіку буде радо прийнято до великої сем'ї трудящих, щоб дійти, кінець-кінцем, до Всесвітнього Союзу Соціялістичних Республік.

В СРСР провадиться величезну роботу в справі піднесення культурного й матеріяльного рівня відсталих народів. За радянської влади збудовано чимало заводів: у Туркменістані—заводи переробляти бавовну, що там росте, у Вірменії будують канали, у Грузі збудовано велику електричну станцію. Велику також увагу звернено на розвиток сільського господарства, на те, щоб привернути скотарів-кочовників до хліборобства.

Окреме місце має робота що-до визволення від невільницького стану жінок Сходу.

II.

Серед народів, що дістали право на самовизначення аж до утворення окремої держави, здобув право й відповідні умови для розвитку й український народ. Він має свою республіку—УСРР.

Українського робітника та селянина особливо пригноблювано раніш. Його всіляко зневажали, називали «хохлами», «малороссами» то-що. І не диво, що багато синів українського народу запродувалися буржуазії, зрікалися того, що вони українці, називаючи себе малоросами.

Українському селянинові так забито памороки, що коли сталася революція 1917 року і робітництву та селянству треба було об'єднатися, щоб спільно подолати панів та поміщиків, то частина бідного та середняцького селянства забула, що його ворог не руський робітник та селянин, а поміщик та капіталіст, однако чи «свій», чи руський. Робітництво - ж України пішло разом із робітниками руськими й иншими. Отож частина селянства далася на підмову різних націоналістичних партій і пішла була за Центральною Радою, Директорією, що захищали інтереси куркулів, а потім—до бандитських загонів Петлюри, Зеленого, то - що. Тим-то на Україні довше точилася громадянська війна.

Та вже скоро загал селянства переконався, що його доля спільна з долею робітників та селян Росії, що радянська влада є єдина умова для національного розвитку українського народу.

Комуністична партія й радянська влада ведуть Україну шляхом розвитку української культури, провадячи освіту українською мовою, друкуючи нею газети та книжки. На Україні є багато наукових установ, що провадять величезну роботу в справі розвитку української культури, як от: Українська Академія Наук, Український Інститут Марксизму, то-що.

Одночасно забезпечується право національних меншостей на Україні. По районах та селах, де живе людність окремої національности (німці, євреї, поляки, болгари), утворено національні райони та сільради. Забезпечено навчання дітей національних меншостей рідною мовою. Видається окремі газети для німців, болгар, поляків, євреїв. Євреїв залучається до хліборобства.

Молдавський нарід має свою автономну республіку, що входить до складу УСРР.

Н. Калашник.



Діти на автомобілі підчас свята Жовтневої Революції.

ЗАХІДНЯ УКРАЇНА ТА БАСАРАБІЯ.

Українські трудящі мирно господарюють і переводять культурне будівництво. А тимчасом кілька мільйонів українців стогнуть під гнітом польської буржуазії і поміщиків.

Підчас громадянської війни й після польсько-радянської війни, польським панам пощастило відірвати від нас значну частину Волини, заселену майже виключно українськими селянами. Опріч цього, до Польщі відійшла частина Білоруси.

Польща наперекір усякому праву наклала свою важку руку й на Галичину, заселену українським селянством. Таким чином тіло українського й білоруського народу розірвано на дві частини. Український та білоруський селянин по тім боці радянського кордону змушені терпіти різні знущання та насильства. Їхня мова та культура перебувають під забороною панської Польщі. Польські пани намагаються сполячити українські країни, заселяють їх своїми військовими поселенцями. Для цього зганяють з рідної землі, з насидженого місця українську селянську бідноту; поляки закривають українські школи й чинять інші утиски.

Румунія—це сусідка ще більше ворожа, ніж Польща. Підчас громадянської війни Румунія забрала в нас Басарабію. Три мільйони басарабців стогнуть під гнітом румунських бояр. Румунські жандари доходять того, що жорстоко б'ють басарабських селян за те, що вони, зустрічаючись, не скидають шапки та не віддають їм на честь. «Я—ваш цар і бог на землі»,—заявив якось один із жандарів на зборах у басарабському селі.

Ми знаємо: рано чи пізно закордонна Україна, Білорусь, Басарабія вільно виявлять свої бажання й увійдуть до складу СРСР.

АМСРР.

Це так зветься автономна Молдавська Соціялістична Радянська Республіка.

Ця республіка—маленька своїм простором, маленька вона й числом своїх мешканців (400 тис.), але велика своїм значенням.

Вона утворилася з бажання молдавського народу на самостійне життя. І найвищий орган влади УСРР, до складу якої входили до цього часу землі Молдавської республіки, ВУЦВК з великою радістю затвердив існування цієї республіки (ця республіка утворена із частини Одещини й Поділля).

Республіка ця утворилася тоді, коли закордонні буржуазні країни задушують прояви національного руху в поневолених націях. Що виробляють з українцями й білорусами поляки та румуни, що витворюють англійці й французи з неграми—про це вже знають по всьому світі трудящі.

У нас-же кожна нація має повні права. Українські робітники і селянські маси з повним співчуттям зустріли цю радісну звістку.

Українське трудяще населення само довгі роки пробувало під тягарем національної неволі. А тому воно цілком співчуває молдавським братам у їхніх змаганнях до національного й культурного відродження.

Уряд України устами своїх представників заявив щире бажання допомогти новому урядові Молдавської республіки влаштувати їхнє життя і організувати органи влади.

Росте й розвивається молода країна, молода Молдавська республіка. Твердим кроком ступає вона до нових берегів.

На-весні там цвітуть сади, там пишно сходить зелене руно, старий молдованин-чабан гонить отару на свою, на трудову

землю. А земля та широка на всі краї й одним кінцем уперлася в бистрий Дністер.

Із-за тієї шумної ріки бачить плугатар, чабан вільної землі, як заздрісно дивляться на нього очі поневоленого молдованина з румунського берега.

НОВЕ СЕЛО.

Їдемо. Внизу перед нами понад ставком велике село. Праворуч лан пшениці й жита, ліворуч—плантація цукрового буряка.

— Хто це засіяв?—питаю візника.

— «Згода»!—чую відповідь.

Я почав міркувати, що значить це слово. Я вже добирав усяких сучасних скорочень, а нічого не виходило. Пристав на думку: певно, якась заводська господарська артіль.

— А бачите цей садок?—перебив мою думку візник.—Це теж орендує «Згода».

Я глянув на садок. Зразу видно хазяйський догляд: в садку прибрано чистенько, кругом нова огорожа, від поля викопано рова. З-поміж дерев виглядав будинок без вікон і дверей, як звичайно всі колишні поміщицькі будинки виглядають. Я не звертав на нього уваги. Об'їхали садом і наближаємось до будинку. Видно роботу й тут: цеглу й каміння складено в куби, дерево теж прибрано. Всередині працюють люди.

— Хто робить ремонт?—запитую.

— Теж «Згода». Ремонтує цей будинок, колись панський, під школу. Взяли в оренду на п'ять років, і на зиму розмістимо тут школу, бо в теперішній школі мало місця для семи груп.

Під'їздимо до греблі. Чути веселий спів і стукіт ковальських молотів. Біля кузні багато різного сільсько-господарського знаряддя—жде ремонту.

— І кузня теж «Згоди»,—каже візник.—Лагодять усе селянам і дуже дешево.

За греблею на гарнім будиночку читаю напис: «Овецьке с.-г. кооперативне т-во «Згода». Так от воно що!

Захотілось покурити.

— Чи є тут у вас крамниця?—питаю.

— А оцей будинок! Колишня монополька.

Заходжу. Повнісінько людей. Величезна кімната. На всіх поли-

цях повно різного краму—і все потрібне селянинові. Біля каси натовп: беруть гроші за роботу біля буряків.

— Чого це тут виплата?—питаю.

— Та, бачите, це крамниця «Згоди» і плантація буряків 150 десятин теж її, тим-то й виплачують тут.

Увечері я з товаришем пішов оглянути село. Мене зацікавив будинок за селом, подібний до магазину. Зайшли. Будинок ставлено тепер. Улаштовано майстерні: столярську, стельмаську і слюсарну.

Більшу частину займає млин. Динамо вже поставлено і, кажуть, скоро будуть молотити.

Пригадав, що спішили на співанку.

— Де співанка у вас?—питаю товариша.

В сельбудинку, біля церкви. На цвинтарі круг церкви стоїть пасіка, де теж видно життя й господарський догляд—знову таки «Згоди».

В сельбудинку застали чимало молоди. Хор складається з 30 душ. Співають гарно.

Заглянув до бібліотеки і здивувався: думав побачити звичайну сільську бібліотеку. Аж ні! Величезні шахви й полиці заповнено книжками.

— Як бачу,—кажу до товариша:—у вас надзвичайно гарно працює т-во «Згода» не тільки в сільсько-господарській галузі, а й у культурно-освітній.

— А певно! Ти-ж бачив, ремонтується будинок під школу, біля заводу маємо величезний будинок під театр. Хор, драмгурток, бібліотека,—це все існує при «Згоді».

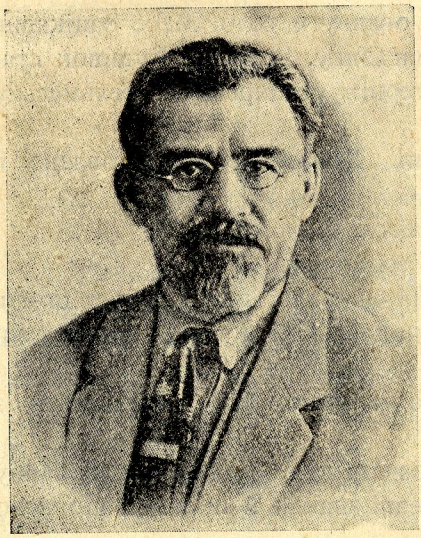
Юрко Вік.

ГРИГОРІЙ ІВАНОВИЧ ПЕТРОВСЬКИЙ.

Голова Всеукраїнського Центрального Виконавчого Комітету.

Рано розпочав своє трудове життя Григорій Іванович. Народився він 4 лютого 1878 року в Харкові, в робітничій сем'ї, і сам з 11 років став робітником. Спершу вчився в майстернях, а 16-літнім юнаком вступив на завод в Катеринославі (тепер Катеринослав на честь Григорія Івановича зветься Дніпропетровське). Надалі довелось йому працювати на багатьох заводах в тому-ж таки Катеринославі, в Миколаєві, в Маріюполі, в Донбасі. Тов. Петровський був досвідчений, кваліфікований робітник, мав два фахи—слюсаря і токаря.

Рано ставши робітником, Григорій Іванович рано став і революціонером. Йому було всього лише 18 років, коли він уже читав революційну літературу, входив в підпільні робітничі гуртки, а потім і сам організував такі гуртки.



Голова ВУЦВК Г. І. Петровський.

Робітників - революціонерів в ті часи було ще небагато. Партія тільки починала організовуватись, на кожного, хто будь-чим вирізнявся серед робітників, звертала увагу поліція або охранка (так звали установу, яка спеціяльно провадила боротьбу з революційним рухом). Не залишила без своєї уваги охранка і Григорія Івановича. Шпиги стежили за кожним його кроком і про все доповідали своєму начальству.

Коли Григорій Іванович із Катеринослава переїхав до Миколаєва і вступив там на завод, щоб провадити революційну роботу, то Миколаївська поліція вже знала про нього. Йому запропонували негайно виїхати з Миколаєва, загрожуючи в противному разі посадити до в'язниці. А коли він повернувся до Катеринослава, то й тут на нього чекала та-ж сама в'язниця: року 1900 тов. Петровського було заарештовано.

Із в'язниці на цей раз Григорій Іванович незабаром вийшов, але залишитись у Катеринославі вже не міг: за ним особливо уважно стежили і при першій нагоді посадили-б знову до в'язниці.

Поїхав Григорій Іванович шукати роботи на копальні Донбасу. Але й тут його за революційну агітацію заарештували, посадовили знову до в'язниці на 6 місяців. А крім того, поліція подбала, щоб йому на копальнях не давали роботи.

Перед революцією 1905 року тов. Петровський знову повернувся до Катеринослава.

* * *

Року 1905 робітники по цілій Росії повстали на боротьбу з царським ладом. Боротьба розгоралась і в Катеринославі, де

вже на той час були великі заводи і багато робітників. В цій боротьбі тов. Петровський, який належав до організації більшовиків, узяв найактивнішу участь. Його можна було побачити на всіх мітингах і демонстраціях. Робітники обрали його до комітету, який керував страйком, і до Ради Робітничих Депутатів.

Коли царизм почав душити революцію, Григорієві Івановичу, як і багатьом іншим робітникам партії, довелося ховатись. Він поїхав на декілька місяців за кордон, до Німеччини. Потім знову повернувся на Україну, знову працював на заводах.

Після 1905 року в Росії було організовано Державну Думу, яка обговорювала різні закони. Складалась Дума із виборних представників од населення. Підчас виборів багачі-капіталісти, поміщики мали більше прав, ніж робітники й селяни. Більшість робітників і селян зовсім не мали права голосу. Через це вийшло так, що в Державній Думі сиділи багачі. Тільки в тих місцях, де було багато робітників, вони мали надію провести свого депутата до Думи.

Року 1912 відбулись вибори до IV Державної Думи. Робітники Катеринославщини вирішили провести свого депутата. Виставили тов. Петровського. Його підтримали й робітники инших місць України. Кінець-кінцем, його було обрано членом Державної Думи і він переїхав до Петербургу (тепер—Ленінград), де Дума засідала.

Роботи тут теж було чимало. Депутатів-більшовиків було всього лише 6 чоловіка. Це були робітники, які пішли до Думи, щоб тут розкривати замисли царського уряду і буржуазії проти робітників. Тов. Петровський і його товариші часто виступали в Думі, захищаючи погляд робітників на різні питання. Їхні промови з великою увагою читали робітники в різних закутках Росії.

В цій роботі тов. Петровський діставав підтримку від В. І. Леніна, який, живши за кордоном, уважно стежив за роботою більшовиків у Думі. Григорій Іванович і сам їздив за кордон до Ілліча, щоб одержати вказівки і поради для роботи.

Григорій Іванович не припиняв своєї партійної роботи. Він був звязаний з партійною організацією в Петербурзі, писав до газети «Правда», яка саме тоді почала виходити. З робітниками України, що обрали його до Думи, Григорій Іванович підтримував особливо щільний звязок, одержував від них багато листів і сам писав до них. В перервах між засіданнями Думи він сам

об'їздив міста України, переводив підпільні збори партійних організацій, робив доповіді про роботу більшовиків в Думі, допомагав налагоджувати роботу. Поліція знала про ці поїздки, стежила за Григорієм Івановичем, але заарештувати його, як члена Думи, їй було незручно.

* * *

Року 1914 вибухла світова війна. Більшовики в Думі на чолі з тов. Петровським виступали проти війни. Вони вимагали, щоб Дума не відпускала урядові грошей. Царський уряд вирішив здихатись цих депутатів. Їх заарештували, судили, а суд засудив на заслання до Сибіру за їхні виступи проти війни і за підпільну роботу.

Григорія Івановича разом з иншими більшовиками-депутатами було заслано в далекий Якутський край. Він і тут не припиняв своєї роботи, організовував засланців, робив доповіді про суд, про роботу в Петербурзі.

* * *

Тільки 1917 року, коли сталась Лютнева революція, Григорій Іванович повернувся із Сибіру і став до партійної роботи в Петрограді. З доручення партії він їздив також у Донбас налагоджувати роботу тамошніх більшовиків. В Донбасі тов. Петровський був і підчас Жовтневої революції. Він там налагоджував роботу Рад.

Після Жовтневої революції, року 1918, тов. Петровського було призначено членом Ради Народніх Комісарів РСФСР, народнім комісаром внутрішніх справ. Він керував організацією Радянської влади на місцях—у містах і по селах.

А 1919 року, коли на Україні після гетьмана і Петлюри знову встановилась Радянська влада, Григорій Іванович повернувся сюди для роботи. Його було обрано за голову Всеукраїнського Центрального Виконавчого Комітету, і до цього часу він залишається на цій праці. А крім того, він є одним із голів ЦВК СРСР, цеб-то одним із керівників Радянської влади в цілому Радянському Союзі. В комуністичній партії Григорій Іванович так само є одним із керівників, як член Центрального Комітету.

Робітники й селяни висунули тов. Петровського на такі високі посади за його довголітню революційну роботу.

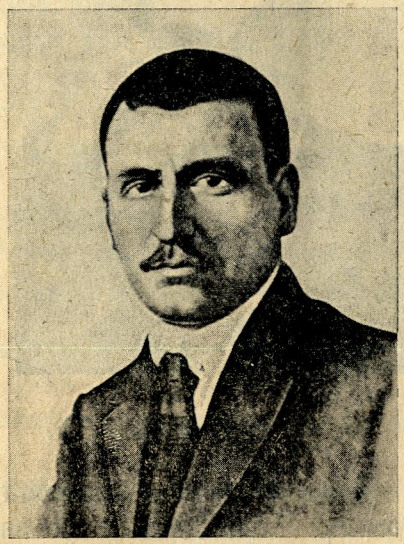
ВЛАС ЯКОВЛЕВИЧ ЧУБАР.

Голова Ради Народніх Комісарів Української Соціялістичної Радянської Республіки.

Влас Яковлевич Чубар народився 1891 року в сем'ї селянина-бідака с. Федорівки, на Запоріжжі.

До революції 1917 року тов. Чубар працював на заводах Донбасу, Москви та Петрограду, 1904 рок брав участь у революційних гуртках. Брав участь у революції 1905 року. 1907 року вступив до партії більшовиків.

Царський уряд уперто переслідував Власа Яковлевича та держав у в'язницях, як і инших революційних діячів.



Голова Раднаркому В. Я. Чубар.

Після лютневого перевороту до Жовтневої революції т. Чубар працював у центральній раді фабрично-заводських комітетів та в комітеті робітників гарматних заводів у Петрограді.

За часу великого Жовтня тов. Чубар був за комісара Головного Гарматного Управління. Потім від січня 1920 року до січня 1922 року працював як голова Української Ради Народнього Господарства і заступник голови Ради Народніх Комісарів УСРР. Від січня 1922 року до серпня 1923 р. тов. Чубар був керівником державної кам'яно-вугільної промисловости Донбасу.

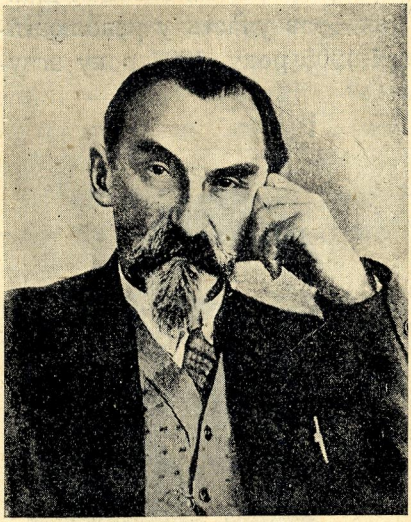
В серпні 1923 року його обрано на голову Ради Народніх Комісарів Української Соціялістичної Радянської Республіки.

МИКОЛА ОЛЕКСІЄВИЧ СКРИПНИК.

Микола Олексіевич Скрипник—старий революціонер-більшовик.

Він народився 1872 року в родині залізничного службовця

Донбасу. Спочатку він учився в сільській школі, а потім у реальній (так звалася одна з середніх шкіл). Та з реальної школи його звільнили за революційну працю серед селянства. Року 1900 товариш Скрипник вступив до технологічного інституту в Петербурзі. Але через рік за участь у демонстрації його заарештовано й вислано.



М. О. Скрипник.

У невпинній революційній роботі розгортується життя тов. Скрипника. По різних містах України та Росії він закладає робітничі революційні гуртки та організовує робітничі виступи, ширить революційні видання, підтримує звязки одних революційних організацій з иншими. Скрізь він був видатним активним партійним робітником, послідовним і витриманим більшовиком. За багатолітню революційну працю товариша Скрипника заарештовували п'ятнадцять разів, сім раз його висилали, при цьому кілька разів до Сибіру. Тов. Скрипник зробив кілька вдалих втеч із заслання й тюрем.

Підчас Жовтневої революції тов. Скрипник брав у ній діяльну участь у Петербурзі, де був за секретаря центральної ради фабрично-заводських комітетів.

Наприкінці 1917 року тов. Скрипник переходить до роботи на Україну. Спочатку він—народній секретар праці, потім торгівлі, а далі його обирають на першого голову першого робітничо-селянського уряду України.

1918 та 1919 років Україну захоплювали то німці, то білогвардійці. Тов. Скрипник на різних постах працює й бореться за визволення України та за зміцнення на Україні радянського ладу. За бойову мужність та революційну роботу тов. Скрипника нагороджено орденом червоного прапору.

Року 1927 ВУЦВК призначив його на народнього комісара освіти.

БАЛКОН.

I.

Не любив свого підвалу слюсарів Грицько. Та й за що було його любити? Коло самісінької вигрібної ями глибоко ввійшла в землю малесенька кімнатка. Тільки краєчком віконця боязко виглядала вона на світ, намагаючись хоч раз на рік спіймати сонячне проміння. Але даремно! Замість радісних іскорок веселого сонця у вікно сунули хвилі нестерпучого смороду. Вони виповняли усі щілини й робили повітря важким та задушливим. А чорні стіни день-у-день плакали великими брудними сльозами, наче сумуючи з долі своєї та з долі закинутих сюди людей.

Погано в хаті. Тому й не вдержати в ній Грицька. Як піде батько на завод, а мати на поденну, кидає Грицько хату й малечу на старшу сестру та швидше надвір. І тоді вже шукає, куди-б його повище залізти. Вилізе на сарай, на дерево, взимку на снігову кучу, умоститься там, як галченя (сам-бо чорний-чорний!) та й дивиться зневажливо на дворову дітвору, особливо на тих, що й подумати бояться куди-небудь вилізти.

— Ей, ви, коротконогі!—глузує Грицько.—Пузом вам по землі, пузом!..

Хотів ще якось взимку, коли сніг з даху скидали, на дах злізти. Але двірник Микита, чолов'яга сердитий й рука у нього важкенька, такого стусана дав, що Грицько з четвертого поверху без пересадки вниз котився.

Та не так на дах, як на той балкон, що на четвертому поверху, хочеться Грицькові залізти. Гарненькою цяцькою висить цей балкон у повітрі. Візерунки чавунних ґраток сплелися з квітками, що їх там посаджено, в один чарівний узор. Живуть в помешканні № 8 (Грицько вже й про номер довідався) якісь великі пани. Гарної години сидять на цьому балконі повновида пані та пан товстий. Пан читає газету та курить, і не звичайну цигарку, а щось товсте, руде. Перекупчин Микола казав, що це сигарою зветься. А пані візьме, прикладе щось до очей та й дивиться далеко, далеко. Як побачить отак її Грицько, так сердечко у нього враз і застукає.

— От-би подивитись! Хоч-би на хвилину! Напевне вокзал видко, поле... а може й Михайлові вікна. (Михайло—Грицьків товариш, що за три квартали у високому будинку під самим дахом живе).

Дуже вабить до себе Грицька балкон. Наче той магніт залізо, тягне він до себе хлопцеві очі. Силкується Грицько на балкон не дивитись, забути про нього, не згадувати,—так несила! Почав міркувати, чи не можна було-б як-небудь хоч на хвилину на той балкон скочити. Пускали якось хлопці змія. Вцілив Грицько, коли змій був над балконом (а на балконі саме нікого), та й обірвав нитку. Впав змій на балконі третього поверху. Але Грицько стрілою летить на четвертий поверх і рішуче тисне дзвоник в помешканні № 8.

— Тут наш змій на балконі впав...—швидко кидає він служниці,—дозвольте взяти...

І сунеться в двері, щоб хоч на хвилину вискочити на балкон. Та приковує до місця грізний окрик з кімнати:

— Жени геть, Одарко, цю босячню дворову!

І двері з грюком зачиняються під носом ошпареного Грицька.

Не вгамовується хлопець. Підстеріг, коли пані з покупками на візнику під'їхала. Підскочив.

— Дозвольте допомогти вам речі знести.

Схопив речі, йде за панією, думає:

— Ось увійду до хати, на балкон зиркну, може що-небудь винести туди треба...

Стали перед дверима помешкання. Натиснула пані дзвоник. Вискочила Одарка.

— Візьміть, Одарко, речі! На тобі, хлопче,—і втрутила в руку Грицькові п'ятака.

Взяв Грицько п'ятака. А потім шпурнув по сходах...

— На чорта мені твій п'ятак?- Я його й в орлянку виграти можу, мені-б на балкон!..

II.

Насунули на місто такі дні, що Грицько навіть про балкон забув. Царя скинуто, на вулицях мало не що-дня люду повнимповно. Великі юрби ходять по вулицях, співають якихось пісень, що їх ніколи Грицько з товаришами не чули, а прапори червоні, наче маки тії, до ясного неба тягнуться. Бігає Грицько з товаришами по вулицях, а потім у дворі нароблять пропорців і граються в демонстрацію.

А потім місто наче у вирі закрутилося. Війська різні на місто сунуть. Одні відходять, приходять інші. Добром ніхто не йде,—б'ються одне з одним, часом довго й жорстоко. Надійде така

хвиля на місто—вмить не стане базарів, спиняться трамваї, погасне електрика і в темряві та тиші великого міста розмовляють тільки рушниці та кулемети. Жах ходить містом і заганяє людей за товсті мури.

А дітворі дворовій все те байдуже. Раз-у-раз, як почнеться нова катавасія, дітей дома не вдержиш. Вискочать у двір і прислухаються. Справа тільки починається. Гармати тимчасом тільки розмовляють.

— Бам! Бам!—лунає в повітрі.

— Гуп! Гуп!—відповідає хтось в далечені.

Дітвора наставляє вуха і з кожним пострілом зараз-же додає:

— З-за річки!.. З вокзалу!..

Де-далі ближче насувається гупання гармат. Ба-ба-ах!—вибухне де-небудь поблизу набій. І налякана дітвора, наче горобці сполохані, розбіжиться по кутках, а через хвилину вилазять і знову розпочинають свої спостереження.

— Тах-тах-тах!—загомонять кулемети. Значить, бій розвивається. А кулемети чутно раз-у-раз ближче.

— Цок-цок-цок!—загули металеві бджоли по парканах, мурах та дахах.

Треба ховатися. Лізе дітвора у підвали і чекає, не дочекається, щоб хоч трохи вщухло... А як ущухне, так хто-небудь на вулицю в'юном вискочить і за кілька хвилин з новиною повертається.

— Німці прийшли!

— Більшовики прийшли!

— Деника прийшов!

— Більшовики прийшли!

Грицько звичайно перший дивиться і на тих, що приходять, і на тих, що зустрічають. Примічає Грицько, що як батько з товаришами виходить на вулицю, то пани на балкон не виходять. А як пани на балконі, як вони комусь хусткою шовковою махають та квітки кидають, то батько дома сидить, кривиться та бурмотить:

— Прийшла біда на нашу голову...

Так бігли місяці і роки.

Знов розмовляли гармати, знов гомонів кулемет і цокали непрохані кулі. Знов прибігла дітвора.

— Нема деникінців! Як корова злизала! Більшовики йдуть!..

Вискочив Грицько, роздивляється. Зиркнув на балкон — порожньо. Чує, хтось з дворових каже:

— А з 8-го пани таки втекли. З деникінцями разом.

— Втекли!—молотком стукнуло в Грицьковому мозку.—Ось коли подивлюсь!

І стрілою Грицько помчав сходами нагору. Підбіг до дверей і став. На дверях був аркуш паперу з великою червоною печаткою. Почав Грицько читати: «Опечатано з розпорядження... (далі Грицько не розібрав,—дуже велике та мудре слово). Ламати і входити забороняється під загрозою смертної кари».

Звісивши голову, Грицько посунув униз...

III.

Дворова дітвора гралася в деникінців та більшовиків. Грицько звичайно більшовик. А перекупчин Микола деникінець. З гиком повів Грицько свою армію на ворожу. Справу закінчено за хвилину. Переможець Грицько сидів верхи на Миколці й гамселив його з усіх сил, коли у дворі з'явилося дві незнайомі постаті. Молоді обличчя, шкіряні тужурки, під руками портфелі, а в одного револьвер навіть.

— Комісари!—злякано зашепотів Миколка і, вилізши з-під Грицька, що дивився на незнайомі постаті, бочком посунув додому. Може що-небудь заховати треба?!—думав спритний хлопець.

А незнайомі підійшли ближче. Один розгорнув портфель, вийняв якогось папірця, подивився й спитав:

— Ви, діти, з цього двору?

— Так!—хором відповідала дітвора.

— Де тут живе робітник Денис Пригара?

— Це мій батько,—висунувся Грицько.—Він зараз на заводі.

— А помешкання одчинене? Проведи нас.

Грицько повів незнайомих. Що ближче підходили вони до вигрібної ями, то більше кривилися їхні обличчя. Грицько йшов попереду, то й не бачив, як ще більше скривились вони, коли вступили до хати. Незнайомі уважно оглянули помешкання, розпитали, яка сем'я, все записали—й пішли.

— А що батькові сказати?—запитав Грицько.

— Скажи, що була комісія для обслідування.

Грицько півгодини і вголос і про себе проказував «комісія для обслідування», і тільки-но прийшов батько, зараз-же випалив: «Для обслідування!» Батько спочатку не зрозумів і тільки, коли хлопець все розповів, якось чудно сказав: так!—і загадково замовчав.

Минув тиждень. Одного дня батько повернувся веселий, радісний. В руках він держав якогось папірця.

— Ну, жінко й діти, збирайтеся! Завтра перебираємось!

— На які такі гроші перебиратися?—здивовано спитала мати.

— Ніяких грошей! П'ятнадцать років гнили ми тут усі. А тепер кінець! Ось ордер, бачиш?—Грицько підскочив і голосно перечитав: «Управлінню будинком № 17 на вулиці Революції. За висновком районової комісії для переселення робітників в нормальні помешкання пропонується вам найбільшу кімнату в помешканню № 8 передати робітникові заводу «Серп та молот» Денисові Пригарі».

Затремтів Грицько.

— Це-ж там, де балкон!

Минуло ще три дні. На балконі сидів Грицько й радісно дивився вперед. Рівними квадратами збігали вниз робітничі квартали. За ними шумів вокзал, змійками повзли в різні боки потяги. А за вокзалом зелені килими полів губилися в околишніх безмежних просторах.

Під балконом шумів люд. І враз серед звиклого вуличного гомону залунала пісня:

— Ми сміло в бій підем за владу Рад!

Схилився Грицько до моря рушниць, що живими хвилями котилися під балконом. А губи шепотіли:

— Як виросту, то й я піду битися за владу Рад. Вона дала мені балкон...

Гр. Тихий.



Останні новини.

ДО ЗНАННЯ.

I.

Дід Панас прийшов зі сходки мовчазний та задумливий.

Не хапаючись, роздягся, запалив люльку і, дивлючись, як маленька Настуся щось писала коло столу, глибоко замислився.

Вечоріло.

Стара пішла доїти корову, невістка поралась біля печи, варила вечерю.

В хаті було сутінно й тихо. Десь під піччю тріщав цвіркун.

— Ну, годі вже тобі писати,—звернулась невістка до Настуні,— очі попсуєш. Ач, уп'ялась, і не одірвеш...

— Е, так треба-ж. В школі загадали написати про нашу хату.

— Що? Про нашу хату?

— Еге! Яка вона є і що в ній. Оце-ж я й пишу...

— Що-ж це, вчитель загадав тобі писати?—встряв до розмови дід,—а нащо йому здалася наша хата? Що він, зроду хати мужицької не бачив, чи що?

— Таке там, не бачив! Він-же з Павлівок! Там його батьки такі бідні, бідні...

— Ну, так нащо-б йому наша хата?

— Він каже, треба, щоб ми вміли написати про все, що навкруги нас є. І про хату, і про город, і про поле.

— Нащо-ж це?

— Щоб привчалися, каже, до всього приглядатися і все помічати.

— Он як!

— Він нам і книжок усяких дає, про все, про все. Он учора Грицькові сусідиному дав книжку: «Чим і як сіяти в полі». Грицько каже, щоб батькові читав.

— Хіба й такі книжки є?

— Є... Мені вчитель казав, що в нього багато є книжок, і мені дасть, як добре напишу...

— Он воно що!? Ну, пиши, пиши... Ану, невістко, засвіти світло. Хай пише.

Заблимало бліде світло каганчика. Дід Панас ласкаво дивився на нахилену голівку і ще більше про щось замислився.

II.

За вечерею говорили про сьогоднішню сходку, про школу. Маленька Настуня зацікавлено прислухалася до розмови дорослих.

— Воно то так,—казав Тарас, Панасів син, молодий ще селянин,—правду каже Щербина: і дорослому письменність потрібна. Та як-же таки доросла людина, якийсь дядько чи тітка з буквариком до школи підуть?

— Як схоче, то піде,—обізвався дід.

— Ну, я-б зроду не пішла,—відмовила невістка:—ат, я за той час мичку цілу спряду, ніж там гав ловитиму. Та ще й сміятимуться.

— Дурні посміються, а потім і замовкнуть.

— Ось, жінко, таки доведеться кидати піч та йти до школи,— сміючись казав Тарас.

— Таке! А дитину на кого покину? Мене он Настуня вивчить. Будеш, Настуню, маму письма вчити? Ну, кажи...

Настуня почервоніла, засоромилась, глянула навкруги (чи не сміються), поклала ложку на стіл і стиха промовила:

— Буду...

Дід задумливо й ласкаво погладив русяву маленьку голівку.

— Ну, а в мене ні печи, ні дитини. Та й Настуні вже ніколи,— бач, маму вчитиме. Мабудь доведеться старому до школи йти... Як, сину, скажеш?

— Та це ви, тату, справді чи жартуєте?

— Які там жарти! От хочу на старість хоч трохи світу побачить. Аж он і Щербина і Настуня наша каже, що в книжках його чимало.

— Так що-ж, тату! Вам видніше... Оце вчитель зрадіє. А він мені й переказував, щоб я дядьків неписьменних закликав, та я не посмілився вам сказати.

— Ну, то завтра піду, запишуся... Ти-ж мені, Настуню, хоч допомагатимеш?

— Добре... буду...

III.

Увечері другого дня дід Панас сидів у класі на першій парті. Його сиве волосся різнилось між кольористими дівчатками. Дівчата підштовхували одна одну, цікаво поглядали на сиву дідову голову і про щось перешіптувалися.

Але дід Панас на це не зважав. Уважно прислухався він до учителевих слів, нехапливо брав крейду й писав на дошці, а иноді запитував учителя, коли чого не розумів.

Згодом дівчата вже перестали підсміюватись, і стали навіть вельми поважати «вченого діда».

Він неначе нагадував, що всі прийшли сюди за ділом, а не для жартів. Коли в вечірній школі вибирали старосту, одноголосно обрано діда Панаса.

...А темними осінніми вечорами коло столу в Тарасовій хаті виднілося три схилені голови. Сиве дідове волосся переплуталося з русявим Настуниним, і чорнів між ними матусин очіпок. Непевно блимав каганчик і малював по стінах чудернацькі тіні... Настуня учила маму й допомагала вчитися дідові.

Мовчала прядка...

Скрипіло перо в невмілих руках і шепотіли старечі уста.

Мале вчило старого.

А. Панів.

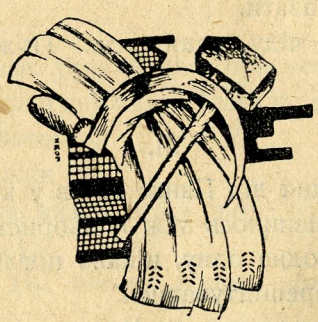
МИНУЛА ЗЛА НЕДОЛЯ.

Минула зла недоля,
Лани вже квітнуть знов—
Живуть хай знання й воля
І праця, і любов!

Ми вільні... Робітнича
Уже не ллється кров, —
Усіх до себе кличе
Братерство і любов!

Ніщо вже нас не зборе,
Ми вільні, як вітри,
Здіймайте-ж вище вгору
Червоні прапори!

Все в квітах вільне поле,
Сміється сонце знов,—
Живуть хай знання й воля
І праця, і любов!





ПРАЦЯ НАД ОДЯГОМ.

ЛЬОН.

(Казка).

Льон увесь чисто був цвітом укритий. Цвіт на ньому гарненький, синесенький, а тонкий-же то та делікатний, немов крильця у мухи, а то й ще тонший. Сонечко на нього світило тепленько, хмарка кропила дощиком, і льонові з того було так любо, як от часом дитині, коли мати її умиє та ще й поцілує. Обоє вони по тому тільки кращають. «Люди кажуть, що я дуже показний та гарний!»—шепотв льон:—«О, я ще не такий виросту, і з мене вийде чудовий шмат полотна! О, який-же я щасливий! Та нема у світі нікого за мене щасливішого. Мені так тепер здорово, а потім таке буде й пуття з мене! Як звеселяє мене сонячний промінь! або той дощик краплястий—який він смачний, пожиточний! О, я такий щасливий, такий щасливий!»

— Так-таки-так!—промовив з тину кілок:—Говоріть собі; то ще ви світа не знаєте! А от ми—так знаємо, бо сучкуваті!

І він зарипів так журно та жалібно:

Трісь-тріся, трісь-тріся!
Ось і пісенька уся!

— Ні, не вся,—каже льон.—Завтра он підживить мене дощик, або сонечко вгріє; я чую, як я росту, почуваю, як я цвіту. Нема над мене щасливішого!

Коли це одного ранку прийшли люди на поле, взялись за льон під головки та й позривали його геть з корінням. Як-же то було боляче! Потім повкидали у воду, ніби потопити хотіли, а далі до вогню розіслали, немов смажити; страху було й лиха такого!

— Еге, тату, не все свято!—думав льон,—що-ж, і потерпимо.

Але що-день то й гірше ставало: мочили його, терли, тіпали, чесали,—що бідний льон не розбирав уже, що й до чого? А як поклали на кладку та сюррр... веретеном крутнули, то так йому голова завернулася, що й не до думки було вже!

— Який-же я був перше щасливий!—думав льон на своїй лютій дратівлі. — Будемо вдячні й за те!.. Вдячні, вдячні... Ох, лишенько!

А тимчасом взяли його до варстата. От і зробився він великим гарним шматком полотна. Увесь льон до стебла пішов на той шматок.

— Як це все надзвичайно! — каже льон, — зроду-віку я не поняв-би віри! Але як пощастило мені! Ет, кілок з тину співає якусь нісенітницю:

Трісь-тріся, трісь-тріся!
Ось і пісенька уся!

А пісня зовсім не вся! Тепер тільки вона й починається! Справді—усе надзвичайне! Переміг я таки справді чимало дратівлі. Тепер-то я над усім щасливий! Гляньте, який я тонкий та міцний, який білий, довгий! Е, це инша річ ніж рослиною бути, хоч і в квітках: там коло тебе ніхто не панькається, навіть і воду п'єш тоді тільки, як випаде дощик... А тепер мене так пильнують, так коло мене впадають, що й годі! Що-ранку переверта мене наймичка, а що-вечера—робить мені в балії купіль. Ні! вже щасливішим і бути не можна!

От, понесли потім полотно те до одного дому і поклали під ножиці. Як його пошматували, покраяли, як покололи голками! Нема що казати, мало було втіхи, але зате з полотна вийшло дванадцять сорочок, для людей дуже потрібних,—цілісінька дюжина!—«Ні, гляньте-но!—думало воно.—Тепер от я стало справжньою штукою! Ось де було моє призначення! Яке-ж це щастя! Тепер я стаю людям на вжиток, а це одрадісно так! Я розпалось

на дванадцять частин: але всі ми одна в одну, наче вилиті: нас цілісінька дюжина! От надзвичайне щастя!

Минуло кілька років, і сорочки порвались.

— Що-ж? Треба коли-небудь і кінця,—шамотіло дрантя.—Ми-б ще охоче носились і далі, так що маєш,—коли це неможливо!

Ото взяли їх та й подрали на шмаття. Думали вони, що їм уже годі животіти, бо їх посікли, розмочили й почали в окропі варити... Страху такого... Аж гульк!..—вони несподівано стали чудовим білим папером.

— От несподіванка, так несподіванка!—казав папір.—Тепер я навіть тонший, як був; та на мені ще й писатимуть: сказано вже—щастя, щастя!

А й справді на ньому написали гарненьке оповідання, та так чисто та хороше, що любо й весело було глянути! І люди слухали, що на ньому стояло; а було там саме добре й розумне, і люди ставали добріші й розумніші. У тих словах на папері було добро справжнє, велике!

— О, це вже більш над те, що мені й мріялось, коли я був ще на полі маленькою синенькою квіточкою. Чи-ж снилось коли, щоб мені випало між люди нести освіту та радість? Я й сам цього не збагну; та то щира правда! Що-разу, скоро згадаю: «от і пісенька уся»—як життя моє зміняється мерщій ще на щасливіше; тепер я, певне, піду в світи, помандрую по всіх країнах, щоб мене всі люди змогли прочитати. Инакше не буде. От пиха—так, так! Тепер на мені стільки дорогих думок, скільки перш було квіточок синесеньких. От коли вже я просто найщасливіший!

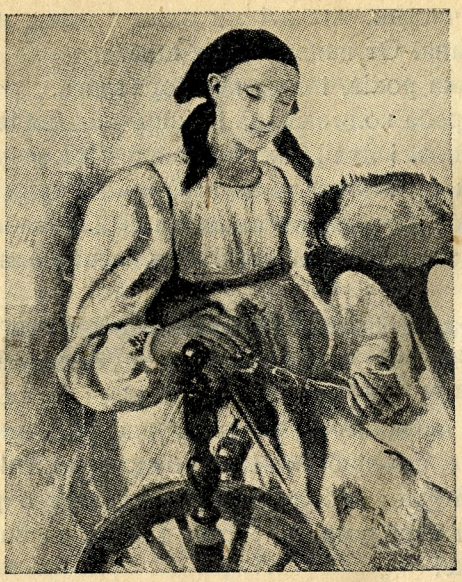
Але папір у велику дорогу не вирушив, а дістався тільки до друкарні і таменьки все те, що на ньому було написано, надрукували в книжечках.

Андерсен.

ВІВЧАР ТА ВІВЦЯ.

Вівчар, як стриг вівцю, розжалувавсь над тим,
що стільки трудиться над стадом він своїм,
що тих трудів його не стоїла скотина.
Вівця озвалася: «А з чого в тебе сірячина?»

Л. Боровиковський.



За роботою.

ЯК СОРОЧКА В ПОЛЕ ТІКАЛА.

(Сон селянського хлопця).

Весело сьогодні в хаті Дмитра Горбенка. Старший син Дмитра, Гнат, що позаторік до міста на заробітки пішов, додому у відпуск прийшов. Подарунків приніс, нікого не забув. А найкращий подарунок—Юркові: сорочка новісінька!

— З-під наших машин!—сміється Гнат.—За рік не зносиш!

Не відходить Юрко від брата та все про ту фабрику розпитує. Юрко вже хлопець великий, швидко 12 років буде, селянську роботу всеньку знає, а про фабрику вперше чує. І затопивши очі в брата, він наче ковтає братові слова про дивовижні машини та їхню швидку велетенську працю.

Давно вже вечір насунувся. Пізно. Гримають мати:

— Спати лягай, Юрку! Встигнеш ще наговоритися.

Та не слухає хлопець материних докорів. Все новими та новими запитаннями закидає він брата. Але стомився той з дороги. Полягали спати. Не спиться Юркові. Слова братові в ухах лунають, а перед очима встають величезні споруди та дивовижні машини.

Не зчувся Юрко, як заснув таки. А коли заснув, сон побачив. Та такий, наче-б те справді було...

* * *

Вискочив Юрко в новій сорочці на вулицю та й хвалиться сусідовому Грицькові:

— Дивись! А в мене сорочка новенька! З самого міста! З-під самісінької машини!

— Покажи, покажи!—посунувся Грицько. А посунувшись, підставив ногу, штовхнув Юрка. Полетів той у самісіньку калюжу. Дощ зрання був, то й калюж було повно. Встав Юрко, сорочка вся в бруді. Заплакав та швидше до Грицька, щоб бити. Але того й близько вже немає. Посунув додому.

Взяли мати сорочку, попрали швиденько та й повісили в дворі на мотузці. Сонечко пече, швидко висушить!

Сів Юрко коло сорочки та й пильнує, щоб була хто його подарунка не вкрав. Коли раптом знявся вітер, підкинув сорочку через тин та й поніс її. Як не закричить Юрко:

— Держи! Держи!

Де там! Сорочка, наче птах той, летить. Біжить за нею Юрко та так йому її догнати хочеться, що й утоми він не почуває. Біжить Юрко і раптом перед ним—велика кам'яниця, вікна великі й димар здоровенний, наче та дзвіниця.

Сорочка влітає у браму й простісінько в цю величезну кам'яницю; Юрко за нею. І відразу-ж мало її не згубив: навколо шум, гуркіт; машини пухкають, жаром дихають; гудіння таке, що й не чути нічого. Навколо цих коліс та машин люди бігають, а дехто сидить та якісь нитки плете. І ніхто на Юрка не зважає.

А сорочка Юркова—шусть в якусь машину, і та її відразу, наче зубами, на ниточки розірвала. Юркові і світ перемінився і мову відняло. Хотів він уже заплакати, так сорочки йому шкода стало. Протер Юрко очі й знов почав роздивлятися: бачить, бігає якийсь човник і нитки з сорочки тягне та змотує.

Не зводить очей Юрко з своєї сорочки. А від неї вже самісінькі нитки лишились. І нитки ці на іншу машину перекинулись, а та їх розкручує, на тонкі волоконця перереблює. І раптом всі ці пучки на поверх вище несуться.

Біжить Юрко за пучком волокон. До його пучків інші, чужі пристають. Росте з них велика купа, тверда, як ящик, дротом зав'язана.

І знов ця купа униз кинулась, там знов розвязалася, по кадубах почала у воду пірнати. Юрко засміявся.

— Бач ти, купається...

Але знов не до сміху, знов купа кудись понеслася...

* * *

Знов біжить Юрко за купою. А та з фабрики у двір, з двору— на вокзал і не як-небудь, а автомобілем великим. Причепився з-заду Юрко і швиденько на вокзалі опинився. А купа та нові фокуси показує.

Метушиться купа, наче жива. На вагу зіскочила, зважилась, а з ваги на возик якийсь упала та платформою й покотилася. Ледве Юрко за нею встиг. Але таки не забарився. Разом з нею у товаровий вагон ускочив і швиденько на купі під самісіньку стелю заліз.

— Ух!—перевів дух хлопець, нічого не розуміючи.

Тимчасом щось засвистіло, затахкали колеса, рушив потяг. Юрко зирк у вікно. Бачить: паротяг вагони задом штовхає, але несеться швидко.

Приїхали вони на якусь маленьку станцію. Купа знов на платформу, на вагу, а звідти, розвязавшись та розтрусившись, кидається на віз. Її, бач, і віз уже якийсь чекав. Дивиться Юрко й не пізнає купи. Була тверда, як ящик, а тепер на віз сіна скидається.

Поглянув Юрко на коня й зовсім зомлів. Кінь задом наперед біжить, воза здоганяє, а віз його за хомута тягне. Ледве бідна коняка за возом встигає, зовсім охляла.

Приїхали.

* * *

Село. Ніколи Юрко в ньому не був. Віз несподівано зник, наче крізь землю провалився, а волокна рівнесенько на пагорках лягли, немов на сонечку полежати та погрітися.

Дивиться Юрко—і очам своїм не йме віри. Ось волоконця разом по десятеро, по двадцятеро збираються докупи, вкладаються, робляться якоюсь соломою, і солома та летить геть. Соломини й у річку скакають, і в хати забігають. І почали ті соломини зеленіти. І зеленою юрбою кинулись у поле.

У полі вони заспокоїлися, всі як одна в землю вросли. Синіми квіточками вкрилися. Стоять твердо, тільки від вітру хитаються.

Тільки тут Юрко все зрозумів.

Ба! Це-ж льон! Тільки в них у селі його не сіють, не родить

він, а в якомусь иншому місці бачив, та не знав, що з нього роблять.

А пастушок, що поблизу череду пас, ґаву, майбуть, піймав: полізли корови в льон.

Побачив це Юрко та як закричить в нестямі:

— Що ти робиш? Ґав ловиш? А не бачиш, що корови мою сорочку з'їсти хочуть? Стерегти не вмієш...

І так це Юрка вразило, що кинувся він швидше сорочку від корів рятувати.

Кинувся... і прокинувся.

Б. Німко.

БІБЛІОТЕКА ... ІМ. ШЕВЧЕНКА

ЧЕРВЯК ШОВКОПРЯД.

I.

У мене в саду були старі дерева шовковиці. Ще мій дід посадив їх.

В-осени мені дали золотник розплоду шовкопряда і порадили вивести черву і робити шовк.

Розплід цей сіро-темний з таких малюсіньких зернинок, що в золотнику налічують їх 5835. Вони дрібніші за макове зерно. Ці зернятка зовсім наче мертві.



Шовкопряд.

Розплід валявся в мене на столі, і я навіть забув про нього.

Одного разу весною я пішов у сад і примітив, що бруньки на шовковиці почали розвиватись, а проти сонця вже й лист був. Я згадав про шовковий розплід, дома став перебирати його і розклав просторніше. Більша частина зерняток була вже не сіро-темна, як раніше, а ясно-сіра, инші — ясніші — вилискувалися білим молоком.

Другого дня вранці я раненько подивився на яєчка і побачив, що з деяких уже вийшли червячки, а инші набубнявіли і налилися. Вони десь почули в своїх мішечках, що їхня їжа поспіла.

Червячки були чорні, волохаті, і такі малюсінькі, що трудно було їх розглянути. Я подивився на них

через побільшне скло і побачив, що вони в яечку лежать звитими в кільце, а як виходять, то випростуються.

Я пішов у сад за листям з шовковиці, набрав пригорщів зо три, положив на стіл і заходився лаштувати для черви місце так, як мене вчили.

Поки я готував папір, червячки відчули на столі свою їжу і полізли до неї. Я одсунув листя і став поманювати червячків і вони, як собака за шматком м'яса, лізли за листом по сукні на столі через оливці, ножиці й папери.

Тоді я нарізав паперу, попротикав його ножицями, на папір наклав листу шовковиці і разом з листям положив папір на черву.

Червячки пролізли в дірочки, всі зібрались на листя і зараз-же заходилися їсти.

На инших червячків, коли вони вивелись, я також поклав папе-ру з листям; всі вони попролазили в дірочки крізь папір і по-чали їсти...

На кожному шматку паперу вони збирались купою і об'їдали листя з країв. А коли з'їдали все листя, то лазили по папері і шукали нової їжі. Тоді я накладав свіжий шмат паперу з ли-стями шовковиці, і вони перелазили на свіжу їжу.

Вони лежали у мене на поличці, і коли не було листя, то лазили по полиці, долазили до самого краю, одначе ніколи не падали вниз, дарма, що вони сліпі. Як тільки червячок підлізе до краю, він, раніш, ніж спускатись, випускає з рота павутинку і нею при-клеює себе до краю полиці, спуститься, повисне, оглядиться, і, коли захоче, спускається далі, а коли захоче вернутись назад, то підтягає себе на своїй павутині.

День і ніч червяки тільки й робили, що їли. І листя їм треба було подавати все більш та більш. Як принесеш їм свіжого листя і вони перелізуть на нього, то здіймається шелест, наче дощ шумить по листі: це вони починають їсти свіже листя.

II.

Так старші черви жили п'ять день. Уже вони виросли чималі і стали їсти вдесятеро більше, ніж спочатку. На п'ятий день я знав, що їм слід засипати і вже ждав, коли це станеться. Над вечір п'ятого дня справді один старший червяк прилип до паперу, пере-став їсти і не ворушився.

На другий день я довго стеріг його. Я знав, що черви кілька

разів линяють, бо вони виростають, ніяк не потовпляться в старій шкірі і передягають нову.

Ми стерегли по черзі з моїм товаришем. Увечері товариш закричав: «Почав роздягатися—швидше ідіть». Я прийшов і побачив, що справді, цей червяк прилип старою шкірою до паперу, прорвав біля рота дірку, висунув голову і силкується-вигинається, ніби хоче вибраться,—але стара сорочка не пускала його.

Довго я дивився на нього, як він бився, та не міг висотатись, і захотів допомогти йому. Я колупнув злегенька нігтем, та тільки тут-же побачив, що зробив по-дурному. З-під нігтя виступило щось мокре, і червяк завмер. Я думав, що то кров, але потім я дізнався, що це у червяка під шкірою єсть такий сік, щоб по мокрому легше сходила стара сорочка. Нігтем я певне сколупнув молоду шкірку, бо червяк хоч і виліз—та незабаром умер.

Других я вже не чіпав, і вони всі самі вже вилазили з своїх сорочок; і тільки деякі пропадали, а більша частина з них, хоч і довго мучилась, а все-ж щасливо возволялася з старої шкури.

Перелинявши, черви ще дужче стали їсти, і листя виходило ще більше. Через чотири дні вони знову заснули і знову стали вилазити з шкірок. Листя пішло ще більше, і вони були ростом завбільшки як восьма частина вершка. Потім через шість день знов заснули і вийшли знов у нових шкірках, скинувши старі. Після цього стали уже великі та товсті і ми насилу встигали наготовляти їм листя.

На 9-й день старші червяки зовсім перестали їсти і полізли вгору по полиці. Я зібрав їх, поклав їм свіжого листя, та вони одвертали голови від нього і все лізли вгору. Я пригадав собі тоді, що червяки, коли ладяться завиватись в лялечки, зовсім перестають їсти і лізуть вгору.

Я більше не займав їх і став дивитись, що вони робитимуть. Вони вилізли на стелю, розлізлись нарізно, і стали простягати по одній павутинці в різних напрямках.

Я стежив за одним. Він заліз у кут, проснував ниток шість на вершок від себе на всі боки, повис на них, перегнувся, як підкова, вдвоє і став мотати головою і випускати шовкову павутину, так що та павутина намотувалася круг нього. До вечора він уже був у своїй павутині, як у тумані: ледве-ледве його було видно. А другого ранку його вже й зовсім не стало видно за павутиною: він увесь обмотався шовком і все ще не кидав мотати.

Через три дні він скінчив мотати і завмер.

Опісля я дізнався, скільки павутини завдовжки він випускає за ці три дні. Коли розмотають всю його павутину, то вийде иноді більше версти, а тільки зрідка менш версти. А коли полічили, скільки разів треба йому мотнути головою за ці три дні, щоб випустити стільки павутини, то вийде, що він повернеться кругом себе за три дні 300.000 разів. Значить безперестанку він робить кожної секунди по одному кругу. За те після цієї роботи, коли ми зняли кілька лялечок і розломили їх, то знайшли, що червяки були зовсім сухі, білі, як воскові.

Я знав, що з цих ляльок з білими восковими мерцями повинні вийти метелики; та, дивлячись на них, не хотілось тому вірити. Одначе на 20-й день я все-ж став стежити, що буде з тими, яких ми не займали.

Я знав, що на 20-й день повинна настати зміна. Нічого не спостерігши, я думав, що тут щось не так. Коли це бачу на одному коконі кінчик потемнів і намок. Я подумав, чи не зіпсувався він часом і хотів його викинути. Та подумав, що може це так починається, і став дивитись, що буде далі. І справді, з мокрого місця щось рушилось. Я довго не міг роздивитись, що саме; та далі показалося щось похоже на головку з вусиками. Вусики ворушилися. Тоді я запримітив, що й лапка просунулася в дірку, потім друга—і лапки чіплялись і вибиралися з ляльки. Коли воно вилізло більше, я побачив, що то був мокрий метелик. Коли вже вибрались усі шість лапок, тулубець випрямив, метелик виліз і тут-же сів. Він обсох і став білий, розправив крила, політав, покружляв і сів на вікно.

Через два дні метелик на підвіконнику рядком наклав яєчок і приклеїв їх. Яєчка були жовті; 25 метеликів положили яєчка і я набрав їх 5.000 штук.

На другу весну я вигодував уже більше черви і намотав більше шовку.

ТКАЧ.

Бережно зняв я з варстату основу,
Людям роботу розніс і роздав;
То-ж мій спочинок; теперечки знову
Берди направив, нитки наснував.

От і роблю я. Застукала ляда;
Бігає човник відтіль і відтіль...

Човник і ляда—ткачеві порада;
Берди і цівки, ви—хліб мій і сіль!

Добре багатому: він, коли схоче,
Знайде початок роботі й кінець;
В хаті-ж у бідного ляда стукоче,
Поки до дна догорить каганець.

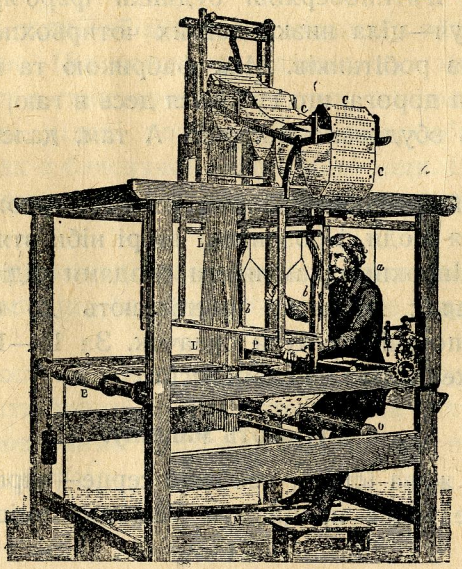
Вчіться ви, дітки, у мене робити:
Вивчитесь,—будете добрі ткачі;
Дасть вам варстат ваш і їсти і пити,
Тільки-ж робіть ви і вдень і вночі!

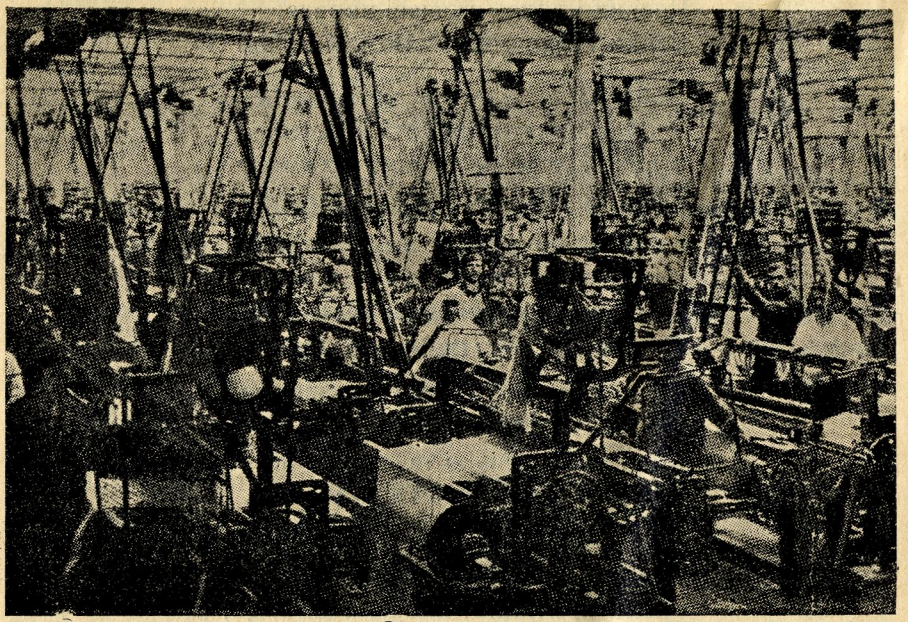
Схочете спати, а лихо приснiться,
З ліжка зжене воно вас до зорі:
Ляжте-ж тихенько та спіть, поки спиться.
Спіть, мої діти, в теплі та в добрі.

От і заснули по лавах хлоп'ята;
Крикнув цвіркун, догора каганець;
Трохи притихло; побільшала хата;
Швидко вже буде й роботі кінець.

Швидко, а все-таки стукає ляда,
Бігає човник відтіль і відціль...
Човник і ляда—ткачеві порада;
Берди і цівки, ви—хліб його й сіль.

Я. Щоголів.





На фабриці.

НА ТЕКСТИЛЬНІЙ ФАБРИЦІ.

Перед фабрикою.

Перед нами, як на долоні видко всю фабрику. Ліворуч потяглися величезні п'ятиповерхові будинки фарб'ярно-вибійчаного відділу. Праворуч—ціла низка довгих чотирьохповерхових касарень. Це—житла робітників. Між фабрикою та касарнями простяглася широка дорога, що губиться десь в гаю, де осторонь від инших будівель збудовано лікарню. А там, далеко,—цілі вулиці з домів...

Ось головний будинок фабрики. Сюди з трьох боків безперестанку тягнуться люди, і розчинені двері ніби втягують у себе ці живі потоки. Широкими кам'яними сходами підіймаються вгору чоловіки й жінки: всі вони поспішають до своїх верстатів. Обличчя заклопотані, не чути балачок. За 10—15 хвилин тисяч зо дві людей вже стояло на своїх місцях.

Пускають машину.

Фабрика, як жива істота, має своє серце—парову машину. Без неї фабрика не може працювати. Машину вміщено в окремім

просторім приміщені. Тут все так чисто, аж блищить. Починаючи від великих частин машини і кінчаючи маленькими шрубчиками, все як жар горить. Поки ця сталева почвара мовчить і не ворухнеться, вся фабрика стоїть непорушно. Та ось по всіх майстернях чути дзвінки, вони попереджають, що парова машина зараз почне свою роботу. Проминуло одна-дві хвилини, машина рушила і слідом за нею разом з першим обертом махового колеса все починає рухатись.

Фабрика в роботі.

Фабрика загула, віджила; закрутилися колеса, вали, заворушились паси, ніби самі собою стали снуватись нитками. Там машина тріпає зубцями клоччя, розчісує кривцевими гребінцями бавовну. Там вона суче нитки, намотує їх на мітниці, що крутяться, як живі. З мітниць нитки переходять на ткацький варстат, де літає взад та вперед човник-самоліт, що робить до 150 обертів за хвилину. Там машина згортує в сувої свіжий, тільки-що витканий перкаль. Перкаль по рейках залізними візками відвозять до фарб'ярного й вибійчаного відділу, де машина робить з нього взористий перкаль, червону китайку. Робітники уважно стежать за машинами, звязують обірвані нитки, забирають тканини, то-що. Вся фабрика ходором ходить, дрижить, стукає, тарахкотить так, що не чути людського голосу. По всіх поверхах будинку стає тепло, вогко, душно.

Майстерня фарб.

Недалеко від ткацької майстерні міститься відділ, де готують фарби. Там темно. Під похилими дахами, що низько звисають над землею, як під сталевими парасолями, повільно, автоматично крутяться широкі мідяні розбовчувачі, що розбовтують фарбу в великих казанах з блискучої полірованої міди. Постаті робітників у сорочках, вимащених фарбами, тихо проходять і зникають у темряві.

Вагонетки з гуркотом вкочуються й викочуються, наповнені готовими фарбами, що їх вони розвозять по друкарнях та фарб'ярнях.

Страшенно гострий запах сірки чути тут всюди.

Щоб потрапити звідси до фарб'ярні, треба йти коридорами та проходами, заповненими вагонетками з мокрими тканинами, людьми та купами краму.

Фарб'ярня.

По всій фарб'ярні поставлено великі фарб'ярні діжки. Над діжками розтягнуті на великих валах сувої тканини крутяться та купаються в фарбі, розбризкуючи її на обличчя й сорочки робітників. Робітники що-хвилини зачерпують долонею воду з діжок і дивляться, чи є в ній ще фарба, яку витягає тканина. З другого боку тягнеться подвійний ряд залізних стовпів, густо розставлених по величезній залі, що підтримують горішні поверхи фабрики. За ними стоять полоскальниці—довгі ящики, що по них просовується матеріял. Вони наповнені водою, що кипить і піниться від соди, механічних віджималок мила. Бризки води, що їх здіймають угору віники, розсипаються по залі та утворюють такий густий туман, що ледве видко світ від лямп. Механічні відбирачі вибирають вимитий у полоскальницях крам та подають його робітникам, а вони лозинами вкладають його широкими згортками на вагонетки, які підвозять що-хвилини.

Сушарня.

Стіни безупинно дрижать. Підйомні машини, прикріплені на стінах, сполучають низ фабрики з чотирма її горішніми поверхами. Що-хвилини чути глухий брязкіт з різних місць залі—це підйомна машина приймає або викидає з себе вагонетки, крам, людей.

Куди не підеш на фабриці, всюди доводиться продиратись крізь павутиння безконечних ременів, серед гострих запахів фарб, білил та сирових тканин, розпарених у цій спеці; особливо дуже жарко—це в сушарні.

Там величезні, чотирьохстінні бляшані ящики, наповнені страшенно розпеченим сухим повітрям, гуркотять як далекі громи, викидаючи безконечну смугу кольорових тканин, сухих та жорстких. На низьких столах, на підлозі, на візках, що тихо посуваються, лежать купи тканин, і в цім сухім, яснім повітрі залі, стіни якої збудовано майже виключно із скла, вони горять матовими фарбами золота, пурпуру, неначе-б-то купи металевих аркушів. Робітники в одних сорочках, босоніж, з сірими обличчями та згаслими очима, рухаються повільно.

А з вікон четвертого поверху миготить місто серед туману й диму, прорізаного тисячами коминів, покрівель, будинків та дерев.

ШПУЛЯРКА.

(Уривок).

Мають крила в мотовилі,
мов струмки біжать нитки,
на станку ген шпулі білі
вшикувалися в рядки.

Гуркотить машина, стука,
сизим гадом в'ється пас.
А мотор кричить у вуха:
«Швидше, швидше, лине час».

Розбивай-но пасма краще
та на шпулі уважай.
Там урвалась нитка, нащо
намоталась через край?

Миготить перед очима,
білим снігом лине пух,
щось болить межи плечима,
забиває пухом дух.

Швидко край, скінчим роботу,
та й до дому. Світе мій,
ти не знатимеш турботи
і потоптаних надій.

Хай моя спливає сила—
вам нове життя, дітки!
Мають крила в мотовилі,
мов струмки біжать нитки.

ДОБРИЙ КРАВЕЦЬ.

(Народня сміховина).

Ішов подорожній швець через село та й зайшов до одного господаря,—а тут сідають якраз обідати. Швець питає:

— А чи нема якої роботи у вас, хазяїне?

— А що ти? ремісник? може кравець?

Швець думає: скажу, що не кравець, то може й їсти не дасть; а певне господар кравця потрібує, коли про нього питає. Та й відповів:

— Та кравець.

— Добре, добре! Сідай з нами обідати, а по обіді я дам тобі роботу.

Шевця не довго треба просити. Сів, за ложку—та просто в миску. Пообідали, подякували господареві за обід, прибрали з стола. Господар показує сукно та й каже:

— Подивися, майструню, отут є сукно, та розміркуй, що з нього може бути?

— Буде два великих і один малий.

— Як-то?—здивувався господар,—я гадаю, що ледве витягне на один великий, а другий малий?

— Та що ви кажете, господарю?—спитав швець.

— Я кажу, два сіряки, один великий, а другий малий,—відповів господар.

— Гм! а я думав три мішки, пане господарю, бо я не той кравець, що сіряки шиє, я шию мішки.

ШВАЧКА.

(З минулого).

Нахилилася головка,
Пасмо звисло на щоці...
І літа невпинно голка
У худесенькій руці.

Шитво панське на коліні,
Каганець, світ лойовий...
І тремтять легкі сутіні
З-під стріластих темних вій.

Довгий кашель в довгі ночі,
Вітру стогін під вікном...
І червоні завжди очі,
Незнайомі з тихим сном

Спина зігнута в роботі,
Зверху латаний платок...
Не смачний, мабуть, голоті
Загорьований шматок.

М. Старицький.

НА КРАВЕЦЬКІЙ ФАБРИЦІ.

(Пісня).

Крам принесено з комори,
інструмент давно в руці,—
треба дать одежі гори...
Хто пошиє? Ми—кравці.

Стукотіть наші машини,
все рівніш лягайте шви,
і зростайте що-години
купи одягу нові.

Селянин іде за плугом,
піт стікає по щоці...
Вся подралася одежа...
Хто пошиє? Ми—кравці!

Стукотіть наші машини...

Робітник коло машини
в маслі, поросі, муці...
Він чекає на спецодяг...
Хто пошиє? Ми—кравці!

Стукотіть, наші машини...

Із рушницею кордони
стережуть наші бойці...
Треба їх вдягти загони...
Хто пошиє? Ми—кравці!

Стукотіть, наші машини...

Скрізь у праці люд трудящий,
ладу нового творці...
Треба всім одежу дати...
Хто пошиє? Ми—кравці!..

Стукотіть, наші машини...



НАЙБЛИЖЧІ ПОМІЧНИКИ ЛЮДИНИ.

У ХЛІВІ.

Нудно в хаті—мов в норі!
Чи не час кістки струснути,
Та пробігти у дворі,—
До тварин, щоб зазирнути!

Ось і хлів—старенький хлів,
Почорнілий під дощами...
Мить—дверей скрипучих спів—
Наші друзі перед нами.

Приснув враз робочий кінь,
Очі блиснули вогнями...
(Хто це в дверях? що за тінь?)
Та й по сіно знов губами.

Хрю-хрю-хрю! Знайомий звук!
Хто із нас не любить свинку?
Ось вона до нас тук! тук!
Щоб почухали їй спинку.

Мура, темна, як земля,
Жуйку все жує, зідхає,
А оте руде теля
Рогом щось в кутку штурхає.

Мишка скряб... та скряб... в стіні...
Десь гусей спросоння крики...
Що їм мариться у сні?
Літо? Став? Чи луг великий?

Вітер десь скрипить гачком...
Шарудить під чимсь солома...
Пахне теплим молочком...
Добре тим, хто дома.

ТВАРИНИ—ДРУЗІ Й РОБІТНИКИ.

I.

З кожним днем машина все більше замінює працю людини. Але замінити машиною працю й користь, що приносять нам четвероногі товариші, поки-що майже неможливо. Величезну користь приносять нам кінь, вівця, свиня, собака і навіть кішка.

Коли тепер праця коняки почасти замінюється машиною, то лише почасти і, головним чином, в містах з добре вимощеними дорогами.

В сільській-же праці нема про що й говорити, бо як літом, так само й зимою по снігу сучасна машина коняки цілком не замінить.

Коняка ще по-старому несе усю тяжку працю в сільському господарстві. Конякою орють, волочать, сіють, возять снопи, молотять, зимою возять з лісу паливо.

Великий помічник і товариш людині—кінь.

Але й інші четвероногі друзі так само приносять величезну користь людині.

Корова, коза й вівця дають молоко, м'ясо, вовну та шкури.

Свиня дає сало, м'ясо, щетину, а добре вичинена свиняча шкура вживається як добрий матеріял в багатьох виробах з шкури.

Собака вірний товариш, надійний вартовий людини та її майна, окрім того, собача шкура також вживається для потреб людини.

Кішці, звичайно, не рівнятися до згаданих друзів людини, але й вона все-ж приносить певну користь — ведучи жорстоку боротьбу з шкідниками: мишами та пацюками, що так багато псують припасів.

II.

У містах молодь менше зустрічається з свійськими найкориснішими товаришами, не так, як сільські діти, що з малих років ростуть серед четвероногих товаришів. Змалку доводиться їм годувати, поїти, пасти, а з кіньми й працю провадити. Частенько буває, що коли в родині дорослих немає, то з худобою доводиться впоратися дітям, через що діти мусять вже змалку знати, як треба доглядати за конякою, коровою, вівцею чи свинею, щоб від невміння не зробити будь-якої шкоди.

Хороший догляд полягає в тім, щоб тварина була в чистоті,

щоб не було багнюки й гною, де тварина стоїть або спить. Не можна, щоб тварина була в грязюці та реп'яхах. Брудна тварина чухається, роздряпує собі шкіру, від чого може захворіти на шкіряну хворобу.

Особливо треба добре чистити коняку, вона багато працює: буває, що на ній виступає піт, тоді на нього сідає пилюга та грязюка й засихає. Коняка менше за других свійських тварин буває вільною від будь-якої праці, а тому не має можливости покачатися на траві або зайти в річку, щоб самій себе почистити. А тому людина мусить стати їй на допомогу і хоч раз у день почистити щіткою, хоч раз протерти мокрою суконкою.

У коняки головна її сила це—ноги, а через те їх треба добре берегти. Коли коняка не кована, то треба зробити так, щоб копита не зламувалися, коли-ж зламалися, треба обережно й гарно обрізати й закруглити терпугом. Треба стежити, щоб не запріла стрілка копита, а для цього треба щоденно хоч раз обливати копита чистою водою не лише зверху, а й знизу. Коли коняка кована, то з підковуванням треба не запізнюватись—через кожні 6 тижнів треба обов'язково наново перековувати.

III.

Годуючи тварину, треба пам'ятати, що не кожна тварина за одним разом може багато з'їсти, бо не у всіх одинаковий шлунок. Приміром, візьмем корову. У неї шлунок здоровий, а потім ще й подвійній, тому вона й може за один раз багато з'їдати корму. У коняки шлунок простий і невеликий, а тому їй не можна за один раз давати багато, бо коняці доводиться нести тяжку працю, а коли шлунок повний, працювати важко.

Ніколи не треба спітнілу тварину поїти, особливо коняку. Після праці треба дати відпочити, охолонути і вже згодом, години через дві, напувати. Їжу треба давати чисту, не гнилу й не прілу, сіно та зерно не запилене. Не давати брудної й гнилої огородини, бо такою їжею можна швидше пошкодити, ніж добре вигодувати.

Серед тварин, як і серед людей, бувають різні хвороби, а тому треба стежити за їх здоров'ям, щоб кожну хворобу можна було знищити на самому початку.

IV.

Як впізнати, що тварина хвора? Цілком здорова тварина завжди бадьора й весела, добре їсть, п'є, коли-ж хвора—тоді

стоїть невеселою, похмурою, не їсть, а коли й їсть, то завжди мало.

Коли тварина хвора на нутро, тоді вона часто оглядається, оглядає свій живіт, инколи хитається. Коли простудиться, тоді кашляє, коли болить нога, тоді кульгає, або навіть і зовсім не стає на хвору ногу.

Хворій тварині треба дати спокій і зразу-ж звернутися за допомогою до ветеринара.

Особливо треба уважно й обережно поводитись з матками, від яких чекають приплоду, та з самим приплідком треба поводитись обережно.

Завжди треба пам'ятати те, що тварину зробити калікою легко, особливо молодняк, але треба пам'ятати, що з кожного лошати чи теляти виростуть корисні помічники в господарстві.

Ф. Любимів.

НА ЗДОРОВ'Я КОРОВІ.

(З життя українських селян у Галичині).

— Го, го, го, небоженьку! не мало я напрацювався, заким заробив п'ятдесят ринських... п'ятдесят ринських [1]). То не п'ятдесят разів кивнути пальцем не п'ятдесят калачів з'їсти, а товктися цілу зиму по лісах, по нетрах, коло сажнів, коло брусів... мерзнути, як собаці... А таки я заробив і купив тебе, мосьпаненьку, та веду додому дітям на потіху!..

Так говорив халупник [2]) Матвій Бас до корови, ведучи її на мотузі з ярмарку додому. Корова хороша: попелястої шерсти, з закривленими довгими рогами, з великим вим'ям,—видно добре перезимована.

Довкола зеленіли поля, у повітрі заливались жайворонки, а тут при дорозі росла зелена м'яка травиця, що так і надила до себе корову. Сонце спустилось вже на захід, чоловік спішився додому, але корова на це не вважала. Вона що-кілька кроків ставала й жадібно скубла зелену траву.

— Ну, ну, йди-бо! Яка-ж ти уперта!—провадив Матвій далі свою бесіду, силуючись з коровою.—Ти давай лише багато молока, то вже моя стара буде доглядати, та й діти пастимуть

---

[1]) Близько 40 карб. (на колишні ціни).

[2]) Халупник—селянин, що не має землі, а саму хату (халупу).

по межах, по берегах, скільки сама схочеш... І тамту, що я торік продав, доглядали, тільки прийшла біда... треба було в-осени борг віддати, податок сплатити, одежу на зиму посправляти, та й мусів продати. А добра була корова й молока сипала багато...

Корова мов розуміла розмову свого провідника, бо від часу до часу обертала до нього рогату голову й міряла його своїми великими чорними очима.

* * *

На подвір'ї перед невеличкою хатиною, що стояла край села, бавилося п'ятеро малих дітей в полатаних сорочках і все бігали до воріт та виглядали на дорогу, чи не йде батько. Сонце, мов величезне кружало, спускалося за рубець лісу й червоним промінням обливало хатину з малими віконцями, обливало подвір'я, обливало білі голови дітей, що качались по мураві.

Рипнули двері, й на порозі стала халупничка Матвіїха, жінка ще не стара, але вже з поморщеним і почорнілим лицем. Останні промені сонця ще захопили її, поцілували в лице, і Матвіїха виглядала якийсь час наче мідяна статуя.

— Ще не йдуть тато! Ще нема тата!—щебетали діти до матери.—Ми хочемо гами, дайте нам їсти!

— Ах ви, сарана якась! Нічого, тільки-б їсти, а до роботи нема вас!—обізвалась мати з ласкавою усмішкою на лиці.

Вона знала, що від таких дітей ще не можна сподіватись великої помочи.

— То ми будемо пасти корову, як тато приведуть з ярмарку!—сказав палко найстарший хлопчик, семиліток.

Мати винесла з хати кусень чорного хліба й стала обділяти дітей по черзі,—аж тут і Матвій неспостережено з'явився під ворітьми з коровою.

— Гей! ану відчиняйте!—далося чути з-за воріт.

Діти, як заздріли батька, так і кинулись прожогом до воріт, лиш одне маленьке зісталося у матери на руках.

— Тато! Тато!.. Корова!—кричало то одне, то друге.

Четверо малих людей вчепилося за ворота і в одну мить одчинили навстіж. Одчинили—й корова з тріумфом [1]) вступила на подвір'я, а діти обступили й стали її цікаво оглядати.

---

[1]) З тріумфом—урочисто.

— Ах, моя голубонько! ах, моя маленька!.. Ти, певне, їсточки хочеш, ти, певне, питоньки хочеш!—лебеділа Матвіїха, примилуючись до корови й гладячи її по боках.

Матвій стояв збоку й гордо дивився на ту сцену. Його очі так і промовляли:

— Дивись, стара, який з мене господар, який з мене батько! Шануй-же мене, небого!..

— Ну, годі панькатись з коровою! Краще зробиш, як даси їй хопти або трави. Корова дійна, добра—всі люди говорили. Та й мені дай що хлепнути, хоч борщу, або-що,—сказав Матвій до жінки й пішов до хати.

Матвіїха не поспішала за чоловіком, бо знала, що він собі дасть раду й без неї. Вона вже наперед назбирала ціле рядно хопти та трави по берегах річки й стала годувати корову.

Матвій не чекав на жінку. Він знайшов у печі борщ, взяв кусень хліба, і ту рідку страву справді «хлептав» так, що аж надвір було чути.

Однак, коли після дороги ложка видалась йому замала, то він собі инакше порадив: він узяв вінці горшка межи зуби й пив борщ ласо, перестаючи лише, щоб віддіхнути та закусити хлібом. Матвій наївсь,—скільки можна наїстись голим борщем,—і положився на постіль, що стояла в хаті в кутку, поклавши собі під голову одиноку брудну подушчину, яка в цілій хаті була.

А жінка годувала корову.

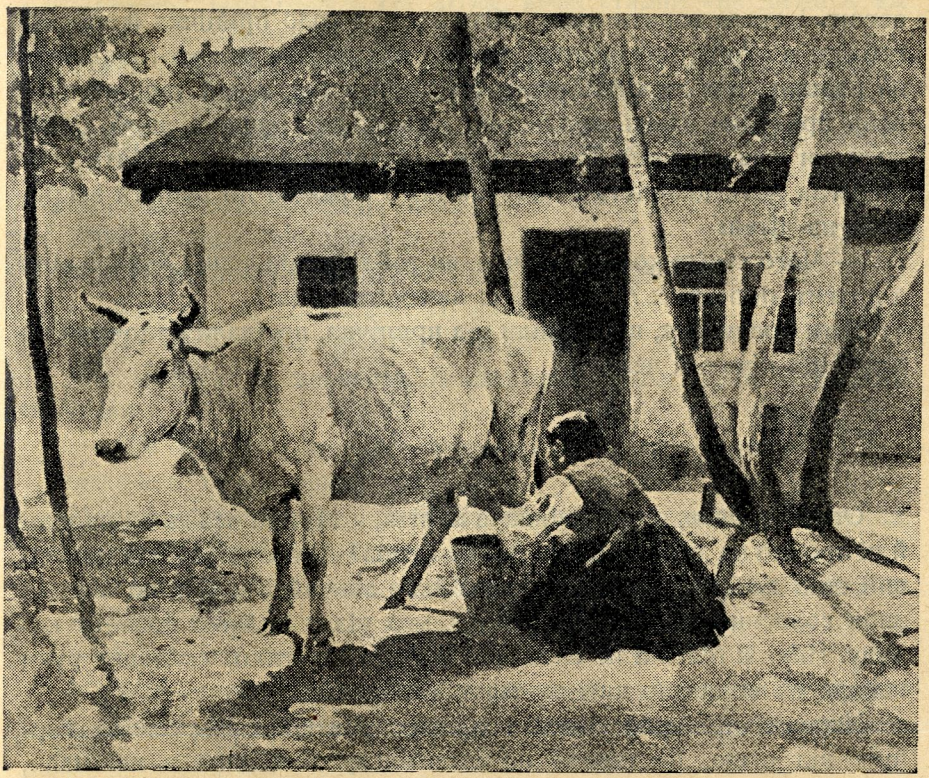
— Гей, стара, а їсть корова?—гукнув Матвій з постелі.

— Їсть моя маленька! та ще й напоїти треба бідненьку!—далось чути відповідь Матвіїхи.

* * *

Вдоволений Матвій лежав на постелі і ні про що не думав. Це були найщасливіші хвилі в його житті, коли він собі лежав, чи то в хаті, чи в лісі під сосною й пускав самопас свої думки, що без звязку кружили по його голові, а потім десь геть розходилися собі з шумом ліса, і його огортав твердий сон... Однак такі хвилі випадали йому рідко. Невсипуща праця, журба та клопіт за жінку й дітей допікали йому вдень і вночі.

Матвіїха взяла скіпець і стала доїти корову. Діти не відступали ні на крок і цікаво та жадібно слухали, як цвіркало тоненькими струмочками в скіпець молоко. За хвилину був повен скіпець, а Матвіїха не тямила себе з радощів. Вона завела корову до хлівця,



що був прибудований до хати. А діти слідком за нею... Їм так і пахла молочна каша.

— А що, стара, дала корова молока?—спитав Матвій.

— Дала, дала, та ще й повен скіпець... добре молоко, густе...

— Вари кашу!—закомандував Матвій, лежачи на постелі, мов баша турецький.

Не було того звичаю в Матвіїхи, щоб варити молочну кашу в будний день. Така страва на неділю, на свято, а будні вона збувала аби-чим: борщем, бараболею, кашею на воді або на сироватці.

Але нині вона сама чула в своїй душі якесь свято... Так довго не було в них корови, так довго діти й на очі не бачили ложки молока, а нині той жаданий гість обдарував їх з першого-ж разу цілим скіпцем поживного нектару!..[1])

Чи-ж не можна нині зробити винятку?

Так! Вона не дала собі два рази того говорити, розклала в печі

[1]) Нектар—солодкий сік, приємне питво.

вогонь і стала варити кашу. Діти стояли коло припічка й пильно гляділи в огонь, що жовтим язиком підлизував челюсті, дивились на горщик, що спокійно стояв собі при вогні, а найстарший хлопець притулив навіть крадькома палець до горщика, щоб дізнатися, чи вже гарячий. Та не минуло йому це безкарно. Мати спостерегла його цікавість і пацнула його ложкою по руці та закричала на дітей:

— Чого стоїте коло припічка, як той гріх при душі? Хочеш одно з другим попектись? Не можеш вичекати хвилі?

Діти послухали, відступили від припічка, посідали рядочком на лавці під піччю й чекали.

* * *

Огонь тріщав, каша зачинала кипіти, а Матвій лежав на постелі й ні про що не думав. Ні про що не думав? Дивне диво! Той щасливий стан душевний впроваджував його звичайно в сон, об'являвся знов голосним хропінням, мов-би хто різав пилкою соснову колоду. Нині-ж Матвій не спав. Він лежав собі тихо, склавши руки навхрест і водив по хаті очима... він ждав...

Нарешті прийшов кінець і жданню. Матвіїха відставила горщик від огню, поставила на стіл миску й налила в неї каші, а молочна пара розійшлася хмарою по хаті. Діти кинулись до ложечника, й кожне взяло свою ложку, позасідали за стіл і чекали батька. Але батько не йшов до вечері; він навіть не ворухнувся на своїм леговищі, бо йому конче хотілося, щоб жінка кликнула на нього, що вечеря вже на столі.

Матвіїха вистудила в маленькій мисочці кашу для наймолодшої дитини й посадила її з ложкою в руці на долівці. Дитина їла... Аж тепер прийшла черга на всіх. Матвіїха взяла ложку для себе й для чоловіка й сіла коло столу.

— Ану, старий, вставай до вечері!—покликала вона чоловіка.

— Га? що? вже?—говорив Матвій, мов-би спросоння, підводячись повагом з постелі. Він мав вигляд ніби зовсім байдужий. Його неголене лице так і говорило:—«Ет, що мені молочна каша? все-одно, що борщ... чи то я дитина?» Тільки це дивно: чому він на перший поклик жінчин зараз устав з постелі? Так звичайно жінка його сіпала, щоб добудитись до вечері, а діти тягнули за ноги... Діти цього не завважили, але жінка помітила, осміхнулась під носом

і подумала:—«Дивуйся-ж тут дітям, коли старий—як дитина; аж трясеться за молочною кашею».

Стали їсти кашу. Матвій з'їв ложку, другу, третю,—смакує...

— Добра каша!—каже,—вже я давно таку їв.

— Добра каша!—жебонять весело діти, їдять.

Шість рук, озброєних ложками, бігає то до миски, то з миски і шість тіней гойдається на стіні.

З'їли все, що було в мисці.

Матвій подивився з-під густих брів на жінку.

— Ану, стара, досип ще! То либонь не вся...

— Досипте мамо, досипте!—домагаються діти.

Але Матвіїха не досипала. Вона хотіла трохи подрочити свого чоловіка.

— Де вже тобі не вся?—каже вона,— горщик вишкрябала!.. Коли хочеш, то заглянь...

Матвій не поняв віри жінці. Він не дурно водив по хаті очима, лежачи на постелі: він бачив кожний рух жінчин.

— Ет, не жартуй, стара, не дури, та сип каші! Коли їсти, то їсти.

А діти й собі:

— Коли їсти, то їсти!

Матвіїха насипала ще повну миску каші, а сама сіла на долівці коло найменшої дитини, вишкрябувала горщик та годувала малого, а батько з старшими дітьми чистив з миски.

Коли вже зісталось трохи на дні в мисці, Матвій поклав ложку, обтер піт з чола й сказав:

— Ну, нагодувала-ж ти нас нині, стара, коли-б так усе! На здоров'я корові за те, що дала молока.

— На здоров'я корові!—повторили діти в один голос за батьком і кінчили вишкрябувати миску.

Матвіїха була дуже рада з того, що нагодувала всіх досита, але більшу частину тої заслуги вона приписувала не собі, а корові. То-ж зараз по вечері вийшла до неї подивитися, що вона робить «бідненька».

Ніч була тиха, погідна, на небі світили зорі, а корова лежала собі в хліві та ремиґала спокійно.

Т. Бордуляк.

НЕВЖЕ ЗАГИНУЛА.

(З життя данских бідняків).

Вже від кількох років сем'я мала гуску, що виводила що-літа гусенята. Діти пасли їх на стерні, а потім, пізніше, молодих гусей продавали.

Взимку гуску пускали йти, куди вона захоче, а діти мали тільки дбати, щоб до ночи вона була дома, бо її міг-би вхопити лис. Звичайно вона смерком і сама верталася додому і стояла з ґеґотом перед вікнами, як її не впускали. Час од часу її все-таки тягнуло поспати на одному з довколішніх озір.

Одного вечора, коли шаленіла снігова завірюха гуска не прийшла додому. Тут обидва хлопці, що цілий день залишалися вдома, самі перелякались, і, взявшись за руки, обоє безрадних дітей вирушили, щоб знайти птицю. Хуртовина шмагала й осліпляла їх, так що вони зовсім змучені повернулися додому. Мати тільки-що вернулася після важкого робочого дня—вона ходила на поденну прати білизну, але зараз таки знову побігла, щоб і самій взятися до розшуку гуски. Спочатку вона пішла до сусідів, у котрих також були гуси. Їхні вернулися додому, але її гуски з ними не було. Тоді вона з натугою рушила вперед вулицями, все далі в напрямку до нив вона бігла від одного озера до другого. Через сильну снігову заметіль вона нічого не могла бачити, а тут раптом упала темрява.

Пізніше пробиралась вона із старшим хлопчиком через піскуваті горби до морського берега. Буря мела їй в обличчя ледяні голки, наколи вони обшукували побережжя і ввесь час кликали «Бейто! Ходи сюди, Бейто!» і потім жадібно прислухувалися. Хвилі шуміли у водоростях, покритих льодовими кришталями. То шолопотіли крижини, що бились на воді одна об одну, а більше ні звуку навколо. Нарешті вони почули поблизу щось наче відповідь. Зупинилися й знову покликали ласкаво й ніжно. Справді у воді коротко обізвалася гуска, але не хотіла підпливати. Довго стояли вони обоє безпорадні й дрижали на березі, але не посміли повернутися додому.

Нарешті хлопець плигнув у воду, і мати не зупинила його; він бродив серед криг за гускою, доки не вдалось погнати її до берега. Тепер мати звеліла йому як-найшвидше бігти додому, щоб не занедужити. Дома стягнула з нього обледеніле обмерзле вбрання, відіслала його на ліжко й приклала пляшку з гарячою водою до його ніг.

Власне хлопець не захворів після свого полювання серед криг, але дістав такий лютий кашель, що вперто не хотів проходити. В найближчі дні скаржився також на біль голови і його повсякчас трусила лихоманка.

М. Нексо.

КІНЬ І ГОСПОДАР.

(Переклав М. Терещенко).

Буланий раптом од натуги став,
Зідхнув,—і впав,
Розкинув ноги
Серед дороги.
Господар розсупонює свого коня
І дихає йому у ніздрі з переляку.
Не помогло. Реве Данило серед шляху.
Та ще-б пак не ревти! Загнав,—така пеня,—
Коняку!
Крізь сльози мовить він:
— Невдячний з тебе кінь!
Хіба-ж я не кохав тебе, не ладив?
А де-б ти ще господаря такого мав,
Щоб так, як я, тебе голубив і плекав,
Так лагідно по спині гладив?

Данило, неборак,
І другого коня ти втратиш так.
Щоб розпрощатися з бідою,
Не гладь коня рукою,
А гладь мішком,
То й не ходитимеш пішком!

Д. Бідний.



Не стало коняки.

АГА, БУДЕШ?..

— І не пив, і не наїдався багато, — тільки ваганку затірки й із'їв,—а отаке наснилося... Що вже попокричав, що попостогнав увісні, так бодай і не згадувати...

— А що скоїлось, Кіндрате Йвановичу?

— Та таке скоїлося, таке зчинилося, що як ізгадаю, так млію... Під серцем тільки—тріп-тріп-тріп, у голові туманіє, й за одвірок, щоб не впасти, хапаюсь.

— Помолився богу, та й ліг... У коморі на кожушині... Не довго й ворочавсь... І от, хай бог простить, сниться мені, ніби моя-ж таки «Мура».... корова, не до себе рівняючи, ніби я... А моя «Мура» так ніби не «Мура», а ніби я, Кіндрат Стерня... Йде до хліва, бере налигача, налигує мене й веде напувати. А воно січень, холодище—аж птиця падає.

Іду я до колодязя—реву... Змерз, як березова брунька... Реву:

— Не напувай мене холодною водою, бо заклякну...

А вона не розуміє... Тика мордою моєю в корито, а там не вода, а крига...

Напивсь—реву, бо, чую, замерзаю, зовсім замерзаю...

Веде вона мене до хліва, прив'язала до ясел, кинула січки, дала коліном у черево:

— Їж, чорти-б тебе були взяли...

А в хліві вітер аж гуде... Як дуне, так ніби в тебе яка чортяка сто голок устромила... Тупцяюсь я на місті та:

— А та-та-та! А та-та-та!

А потім як зареву:

— Ой, рятуйте! Ой, хто в бога вірує?!

Іде моя «Мура» у моїй кожушині, у повстяках та в кролячім капелюсі:

— Чого ревеш?

— Та помилуйте,—кажу,—хіба-ж можна скотину в такім хліві в такі люті морози держати. Пропаду! Їй-бо, пропаду!

— А я—каже—пропала? Я три роки, бодай тебе були вовки з'їли, мучусь у цім хліві! Я три роки дрижу, як у пропасниці! Приймись! Бариня яка...

Та по клубах держалном—трісь!

— Змерзла? А закалялась... Й-і-і! Неоковирна.

Та по жижках держалном—трісь!

Та лайкою мене, лайкою...

Прокинувсь.

Повірите, мокрий увесь... І дрижу...

Обмажу на зиму хлів, обкладу соломою, прироблю двері... А то хай йому аби-що. Трохи не здурів.

О. Вишня.

У СМЕРТЕЛЬНІЙ НЕБЕЗПЕЦІ.

I.

Був чудовий ранок. Першим промінням голубило землю весняне сонце. Легесенький вітрець біг ланами, наче розмовляючи з ними. Весело, радісно було навкруги.

Але не радісно було селянинові Степанові, що оце їхав від села до великого яру. Учора здохла корова. Так нетерпляче чекали в господарстві бичка або теличку, так радісно гомоніли діти про «моню». Не дочекалися. «Лиса» лежала під рогожею на возі. Ще кільки хвилин, налетить ворониння й буде рвати її на шматки.

Степан заїхав у яр, спинився, скинув на землю рогожу.

«Он, як її роздуло»,—подумав Степан, дивлячись на дуже роздутий живіт корови.

Важко гупнула корова на землю. Приголомшений стояв Степан і не міг відвести очей від корови.

«Зберись тепер на нову корову!»—думав він.

Десь збоку заторохтів віз. За якийсь час почулось голосне «тпру». Степан повернув голову й побачив селянина з їхнього-ж таки села Панаса.

— Що це, Панасе?—спитав Степан,—і тебе лихо спіткало?

— І не кажи! Про твою корову пастух казав, що її днів три як схопило, а мій «Сірко» хоч-би що. Учора ще я на млин їздив, вночі увійшов, дивлюсь, конячку мою корчі звели, стогне вона, бідна. Удосвіта не стало.

— Ото напасть!—зідхнув Степан.—То не вродить, то пожежа приключиться, то ще що-небудь...

Важко зідхнувши, селяни почали здирати шкуру з своєї скотини.

II.

Минув тиждень. Степана привезли в лікарню.

— Ну, кажи, що в тебе болить та з якого часу,—почав розпитувати лікар.

— Та всього другий день. Спочатку руки почали пухнуть, а потім і сам увесь розслаб.

— Ну, давай подивлюсь твою руку,—і лікар зняв у нього з руки тряпицю.

— Мабуть у вас на селі скотина дохне і ти шкуру здирав. Рука-ж у тебе болить не другий день, а днів три-чотири.

— Шкуру я справді здирав,—погодився зідхаючи Степан,—але воно не від того. Це я, мабуть, застудився. Учора по рибу ходив і дуже промерз.

— Ні, ця хвороба від застуди не буває. У тебе сибірка. Добре ще зробив, що приїхав у самий час, а то ще день-два, і тоді і допомогти не можна було-б. Днів на 5 треба залишитися в лікарні.

— А ви мені руку не відріжете?—злякано запитав Степан.

— Навіщо різати? Ми тільки трохи випалимо оте хоре місце.

III.

Днів за два Степан довідався від санітара, що до лікарні привезли ще когось з їхнього села.

— Кого-ж це привезли?—зацікавився Степан і зирнув одним оком у кімнату, де робили перев'язки. Але те, що він побачив, так здивувало й злякало його, що він подався назад. У перев'язній кімнаті був Панас. Але який страшний він був! Ще недавно кремезний дід ледве пересував ноги і дрижав, як у лихоманці. Очі йому запали, губи посиніли, обличчя змарніло, набуло якогось страшного кольору. З одного боку діда піддержував син, а з другого—санітар.

Не встиг Степан отямитися трохи, як з перев'язної вийшов лікар, а за ним слідом і фельдшер.

— Чому це вони так швидко пішли?—спитав Степан санітара.

— Бо їм нема чого там робити,—якось нехотя відповів той.

— Як нема чого? А хворий?

— Помирає!—прошепотів санітар.

Наче громом ударило Степана. Приголомшений, він сів на стілець.

— Що це ти сумний такий?—спитав фельдшер, увіходячи в кімнату.—Може знову погано тобі стало?

— Ні, я здоровий, — прошепотів Степан, — а он старий... того...—І Степанові голос урвався.

— А ти хіба знав його?

— Як-же не знати? З нашого він села. За кільки дворів від мене живе. Одного-ж таки дня дохлу скотину обдирали. Мабуть, разом і захворіли. І невже не можна було його вилікувати?

— Звичайно не можна: пізно. Якби привезли його днів на два або на три раніш, тоді инша справа. Тобі ось допомогли, але й ти був на волоску від смерти.

IV.

На п'ятий день Степан виписався з лікарні. Рука в нього майже загоїлась, залишилась маленька ранка на місці сибірки.

— А що-ж ми з шкурою робитимемо?—спитав Степан жінку.

— Як що?—відповіла та,—продавати треба. Все-ж таки, мабуть, три карбованці дадуть.

— Воно то так. Та фельдшер казав, що в ній ота сама зараза. Продаси шкуру, а хто-небудь ще захворіє. Чи не краще її у яр одвезти та закопати глибоченько.

— Мабуть, що краще,—погодилась жінка.—А то бідного Панаса нема. А який був хазяїн!

І Степан пішов нищити заразу...

ПРО БАБУ ГОРПИНУ ТА ЇЇ КОРІВОНЬКУ.

«Бідна моя голівонька!
Захворіла корівонька:
Лежить ввесь час, не встає,
Не їсть вона і не п'є.
Ой, порадьте, сусідоньки,
Порятуйте корівоньку!
Що-ж робити мушу я?
Бідна доленька моя!»
Так Горпина всіх благала,
Очі рукавом втирала....

І Явдоха, й Василина,
І Параска, і Килина
Її тугу розганяють,
До шептухи посилають:
«Ой, і бідна-ж ви, Горпино,
Йдіть до баби Харитини:
Вона слово таке знає,
Що хворобу виганяє!..»

Вкинувши в торбинку сала,
Масла й курку ще поклала
І пішла до Харитини
Наша бідная Горпина.
Як прийшла, то уклонилась,
На порозі зупинилась,
«Змилуйтесь, моя бабусю!
Чим скажете, тим вклонюся...
Пошепчіть мою корову,
Щоб була вона здорова».

Наша баба Харитина
Зараз руку у торбину,
Тягне сало, масло й квочку
Та ще просить на сорочку
Полотна собі в Горпини.
Що ти скажешь Харитині?
—«Ой, лишенько! Що-ж робить?
Усього дам, тільки йдіть».

Прийшла баба Харитина
В хлів до хворої тварини,
Коло неї ну ходити,
Бубоніти, шепотіти...
Корівонька не встає,
Не їсть вона і не п'є...
Харитина дме на роги,
І плює на хвіст, на ноги,—
Корівонька все лежить,
Не п'є вона і не їсть.
Харитина пішла з двору,
А корівонька все хвора...

«Ой, порадьте-ж, сусідоньки,
Порятуйте корівоньку.
Тая клята Харитина
Тільки збавила скотину:
Лежить ввесь час, не встає,
Не їсть вона, і не п'є!
Ой, лиха-ж мені година!»
Знов сусід благa Горпина.

Вже Мусій її навчає,
До батюшки посилає.
«Коли панотець не зможе,
То ніхто вже не поможе.
Візьміть хліба буханець,
Сала, грошей та яєць,
Хай шановний панотець
Почита трохи над нею,—
То в корівоньки твоєї
Всяка хворість пропаде,
Швидко й в череду піде!..»

Йде вона до панотця,
Хай благає він «творця».
Змилосердився «творець»
І прийшов всьому кінець:

Закопали корівоньку,
Роги, ноги й голівоньку...
Бідна її голівонька,
Бо не встане корівонька!

Так нарадили Горпині,
Помогти як тій тварині,—
А школяр наш мусить знати,
Хто пораду може дати.



Оце корівка! (У колгоспі).

МОЛОЧАРСЬКА АРТІЛЬ.

І.

Другий уже тиждень в Чорнозубовій хаті нелад. Як тільки надійде вечір, так зараз-же й починають Чорнозуб з Чорнозубихою сперечатися. Спочатку не дуже, а потім неодмінно галас зчинять, та такий, що Варка та Федір і роботи не роблять в школі загаданої. Поодсовують книжки та зшитки в бік і слухають батька з матір'ю. А ті все про одно й про одно—про артіль молочарську. В Рудьках, бачте, заклалася артіль молочарська, то й Чорнозуба кличуть.

— Записуйся до артіли! Ти-ж таки завжди за гурт стоїш...

А Чорнозубиха і чути не хоче:

— Не инакше, як мошенство це! Та й де це бачили—артіль молочарська? Зроду віку такого не було...

Почне Чорнозуб умовляти жінку:

— Слухай-но, Одарко! Це-ж таки артіль! І машина в неї, і в місті знов таки контора. Тут ти колотиш, колотиш, скільки часу витратиш... І знов таки приїде той перекупщик, і заплатить дешевше і зважить собі в руку... А в артілі все чисто, гладко, записано...

— Машина!—перекривлюючи чоловіка, перебиває його Чорнозубиха.—Хай вона їм згорить, та машина! Я й без машини таке масло зроблю, що кращого в усьому селі немає. А гроші хай візьму і менші, та певні. Колись грішми повернуть!—кривила далі Чорнозубиха, притискуючи на слові «грішми».—Знаю я ті гроші. Даси їм карбованця, а вони тобі гривеника дадуть, або й зовсім дулю під ніс.

— То-ж таки артіль, справа громадська,—намагається Чорнозуб переконати дружину.

— Колектив! — лихо сміється Чорнозубиха. — Знаємо ці колективи. Голодранці засмикані. Посоромився-б, Кіндрате. Ти-ж таки господар: корівок пара і добра всякого є, а до голодранців пнешся!

І це так день-у-день! А як прийде хто, то тільки масла в огонь піділлє. Прийде баба Секлета й почне:

— І як можна в якусь комунію записуватись! Машини, що туди з міста попривозили, не инакше як анцихристові штуки. Мій Василько в віконце бачив: і трубочки якісь, і коліщата... Не бери, Одарко, гріха на душу.

А прийде Микола Чепіга, що всю війну воював і багато таки чого бачив, так тай просто:

— Наплюй, Кіндрате, на всіх баб! Ти господар, так твоя справа і лад усьому дати.

А одного вечора встряли в справу й Варка з Федором. Вони допіру перечитали цікаву книжечку про молочарські спілки за кордоном, що дав їм учитель. Тим-то до матери:

— Не ремствуйте, мамо. Ось у книжці дуже добре написано про те, як за кордоном спілки молочарські закладали та як з того люди забагатіли.

— Цитьте ви, шмаркачі,—визвірилася на них мати.—Книжка, книжка... За кордоном... А хто вам на свята пошиє одному штанці,

а другому спідницю... Мати пошиє. З маслечка одкладе, чогось набере та й пошиє. Побачимо, як вам артіль пошиє...

— Ну, хай цього року і не буде,—погоджувались діти.— Зате згодом буде.

— Ну, ходіть голодранцями!—сплюнула мати.—Ходім! Записуйся, Кіндрате, куди хочеш! Тільки я туди ні ногою. Хай діти носять!..

II.

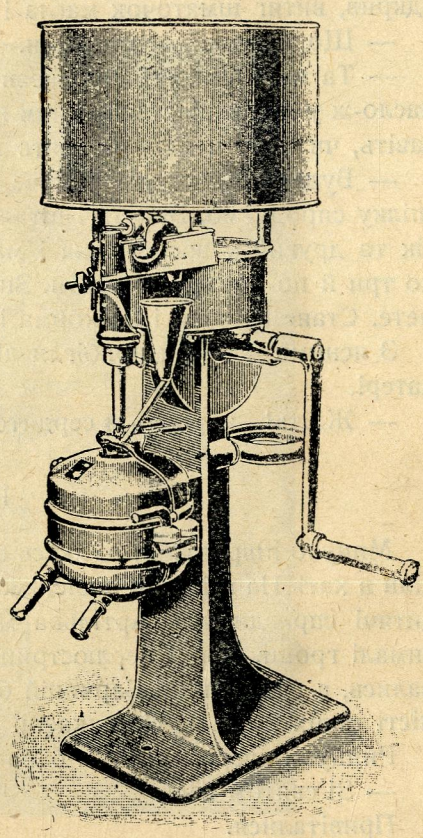
Варка й Федір без кінця щасливі. Вчора батько записався до артіли, й вони вперше несуть молоко. На серці радісно, але разом з тим чогось страшно...

З замиранням в серці постукали вони в двері того помешкання, де містилося молочарське товариство. На стук вийшов майстер і привітно на них подивився.

— Чиї ви?

— А Чорнозубові, — все ще боязко відповідали діти.

— А, це ви мати загітували,—посміхувався він.—Мені ваш батько розповів. Ну, йдіть зате сюди, я вам покажу нашу майстерню. Тільки ноги обітріть. Треба пільнувати, щоб у молочарні було чисто.



Сепаратор.

Майстер узяв те молоко, що принесли діти, покуштував, зміряв якоюсь трубочкою, на градусник схожою, і вилив крізь серпанок у великий посуд. Потім він поставив посуд на вагу й записав, скільки молока прийнято.

— Ну, а тепер, діти, дивіться, — сказав він, звертаючися до Варки та до Федора,—як зараз із машини (вона зветься сепаратор) однією трубкою потечуть вершки, а другою зняте молоко.

Він налив у машину молока, покрутив ручку і справді з однієї трубки потекли густі вершки, а з другої—зняте молоко.

— От і не треба, щоб молоко цілу добу стояло,—казав майстер,—та й вершки не відстоюються так добре, як оце я їх одігнав.

Далі він нагрів посуд із вершками в гарячій воді і вилив їх у діжечку, що крутилась на підставці. Довгенько він крутив її, потім одкрив, витяг шматочок масла і дав дітям покуштувати.

— Що, смачне?—спитав він.

— Та воно смачне,—відказав Федір.—Тільки мати кажуть, що масло-ж у вас лишається, а нам нема ні молока, ні масла. Не знати навіть, чи будуть мені на свято штанці, а Варці спідниця.

— Буде!—бадьоро і рішуче відповів майстер. — Масло ми в спілку спродуємо. Будуть і штанці тобі, і спідниця сестрі. А через рік та другий у вас молока і масла буде вдосталь. Корів будете по три й по чотири держати. Знятим молоком поросят годуватимете. Стане грошей і на корма і на все.

З ясними надіями прибігли діти додому й почали розповідати матері.

— Ждіть!—коротко й сердито відрубала та.

III.

Минуло півроку. Було якесь свято. Чорнозуби всією сем'єю сиділи в хаті. На всіх був новісінький, допіру справлений одяг. Надії дитячі справдилися. Артільна молочарня дала таки Чорнозубам чималі гроші. Чорні перлюстринові штанці Федорові аж вилискувались, а на спідниці Варчиній були розкидані такі квітки, що і в місті таких може не відшукаєш.

Рипнули двері. Увійшла баба Секлета.

— Зі святом вас!

Привіталися.

Секлета сіла й, ведучи розмову, почала розглядати новий одяг.

— І які прехороші квітоньки,—уриваючи розмову, почала вона, держучи в руках край Варчиної спідниці.—І де ви, Одарко, моя люба, на таку матерію зібрались? Це-ж, мабуть, великих грошей коштує?

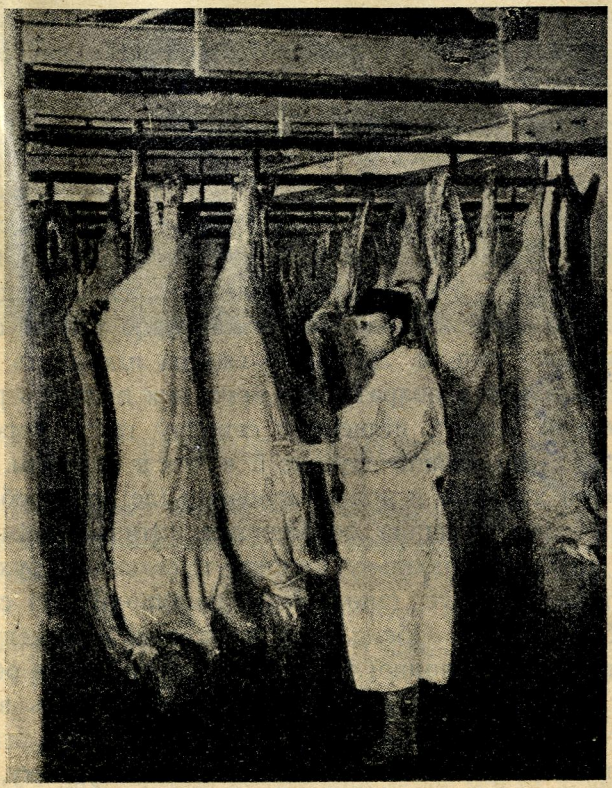
— Так, вона не дешевенька,—погодилась Одарка.—Та ми таки, дякувати долі, заробили з молочарні трохи.

— Хіба?—здивувалась Секлета.

— Так! Ми заробили більше, як я сама заробляла. А до того-ж і часу в мене якось більше стало, так я то те зроблю, то инше, а все хазяйству користь.

— Бач ти, як з тією молочарнею вийшло,—заздро закивала головою Секлета.—І чому це мій дурний Андрій туди не пристане?.. Оце зараз-же піду та скажу, щоб ішов і записувався туди. І яке таки ледащо з нього. Про все треба самій жінці дбати.

І Секлета швиденько пішла до дверей.



На беконній фабриці.

НА КРЕМЕНЧУЦЬКІЙ БЕКОННІЙ ФАБРИЦІ.

На Україні є чимало різної худоби й птиці, що є зайвиною в нашому господарстві. Цю зайвину можна експортувати, тоб-то вивозити за кордон і продавати. На здобуті гроші за кордоном купується машини та потрібні нам товари.

Та живу худобу експортувати не завжди зручно. Дорогою вона дуже худне. Тому часто експортують деяку худобу чи птицю вже биту й засолену. Найкраще засолити худобу можна фабричним способом, надто велику худобу. Отож на Україні й почина-

ють тепер поширюватись відповідні фабрики. Найважливіші з них—беконні, на яких готується солону свинину для експорту. Усю роботу на них механізується, тоб-то яко мога більшою мірою все переводиться за допомогою машин та різних механізмів.

Ось, наприклад, як іде робота на Кременчуцькій беконній фабриці.

Що-дня на беконну фабрику прибуває з Гуманської, Черкаської, Зінов'євської, Першотравневої, Криворізької та инших округ понад 400 штук свиней. Із залізниці беконна свиня, що важить від $4^1/_2$ до $6^1/_2$ пуд., попадає на сортувальний пункт. Звідти її зважившн відряджають на 24 години до свинюшника.

Через добу свиню женуть через вагу й ще раз зважують, а потім на другий поверх фабрики у відділ, де вбивають свиней.

Як свиню вбито, то свинячу тушу скидається на колію, що проходить у повітрі, й вона сунеться нею якийсь час вздовж кров'яного коридора. По колії з туші стікає кров і вона спиняється коло особливого гальма. До цього гальма підходить крило так званого здіймального апарату, що його теж пускає в рух мотор.

Здіймальний апарат, підносячи свинячу тушу, передає її на другий апарат, що плавно спускає її в чан з окропом. Там туша перебуває три хвилини й новим апаратом їде до скребальної машини. Скребальна машина особливими щітками знімає з туші щетину. І щітки і скрібальну машину пускають у рух мотором.

Потім туша мандрує (знов таки машиною!) до спеціяльної печи, де обсмалюється. Обсмалення проходить за 20 секунд. Потім туша йде під дощі холодної води й проходить через обробленнн Тут-же оглядають пильно туші. Якщо чому-небудь визнається, що туша та кишки непридатні на їжу, то їх передається на'особливій вагонетці повітряною колією до сусіднього будинку, де обробляється не на їжу, а для технічних потреб, тоб-то для вжитку в виробництві.

З убійного відділу туша прибуває до вистигального відділу, де перебуває від 18 до 24 год. У вистигальнім відділі туші висять рядами, мов у великій крамниці одягу.

Нарешті відділ, де засолюють. У кожнім залізобетоннім чані засолюють одночасно 200 свинячих туш. Пролежавши в розсолі, що складається із соли, води й салітри, 5—6 день, бекон уже готовий. Його сортують, запаковують половинами і вантажать у вагони.

Його дорога: УСРР—Латвія—Англія.



На оленях.

БІБЛІОТЕКА

ТЕНЕКО ТА ОЛЕНІ.

До школи одного великого північного міста привезли хлопчика; йому було років десять, а на зріст здавався як шостилітній. Це був маленький самоїд. Він був у двох оленячих сибірках, зшитих докупи: перша, хутром до тіла, була замість білизни, друга, хутром догори, являла собою сибірку; шапка, чоботи з'єднувалися з одіжжю і були теж з оленячої шкіри. В цій одежі він був товстенький, як колода в лантусі: тільки одне відкрите обличчя виявляло, що це жива істота. Він був дикий і мовчазний; впродовж перших трьох днів учителі й товариші ледве могли дізнатися його прізвище. Звали його Степан Тенеко,—це значить Лисичка. Друге оце йменння було поганське, самоїдське, але хлопчина його любив і з охотою відгукався, коли його окликали Лисичкою. У школі все його дивувало і всього він боявся: як поставлять його десь—стоїть, посадять—сидить, а сам боїться рушитися з місця, ні до чого не доторкнеться. Хлопці спочатку насміхалися були над ним, торсали його, а потім почали жаліти маленького дикуна. Потроху він став звикати до школи, брати участь у праці, але наука давалася йому важко.

Раз якось завідувачеві школи прислав знайомий двох оленів. Ніхто не додумався сказати про це Тенекові. Одного разу, як

завжди, він їздив собі по дворі на лижах і був веселий і вдоволений. Раптом з розчиненої кошари виткнулася голова оленя з гіллястими рогами. Тенеко глянув, оторопів і зупинився, не вірив власним очам; потім раптом застогнав хрипким важким стогоном, кинувся з місця на лижвах, як шуліка до кошари, кинувся оленеві на шию, обхопив його обома руками, почав цілувати і пестити, гладити його по шиї і по спині, кудовчити його хутро, говорив щось по самоїдські, а з очей його капали сльози; потім побачив він другого оленя—і з цим те-ж саме. Щоб краще роздивитись на оленів, він зграбно взяв їх обох під морди, вивів з кошари, поставив поруч, став перед ними і, дивлячись їм у вічі, говорив рідною мовою і плакав від суму й радости.

З того часу він став сумувати й замислюватися. Він зовсім кинув науку і не хотів сідати до книжки. А коли його проти волі садовили за книжку, він не бачив у ній нічого: замість літер і слів йому являлися гіллясті роги, очі, повні тихої лагідности й покірливости, звук оленів. Він став, як і раніш, тікати від товаришів. Піде, було, в кошару, стане біля оленів і мовчки пестить, цілує їх, а потім притулитися до них і глибоко замислиться. Діти бачили це і не сміялися вже з маленького самоїда: вони розуміли його тугу й жаліли свого маленького товариша.

НЕЗАДАЧЛИВИЙ ЇЗДЕЦЬ.

Як не клопотали собі хлопці голови, вони аж ніяк не могли розгадати, що саме затівають Василько з Петьком: обидва мали вигляд змовників, а в чому річ, не зна ніхто.

— Та чого ви в'язнете? — відмахувався Василько, так задаючись, що немов казав: «Знаємо та не про вас!»—Нічого немає, а ви в'язнете...

А Петько на всі приставання хлопців тільки носом чмихав.

Проте, таємниця в них була, був і замір такий, що коли його здійснили, то всі здивувалися: Василько любив вражати.

Одного вечора Василько перегортав знічев'я малюнки в Петьковій шкільній книжці. Ці малюнки він уже бачив та й перебачив, а тут раптом так і втопив очі в один малюнок: якісь сибіряки вітром неслися на санках, в які були запряжені собаки.

І одразу в голові його з'явилася думка: «Якути... чи як їх там... ось як на собаках зашкварюють, а хіба ми гірші за них!»

І він задумав добитися цього-ж,—він вирішив вразити всіх своїм винаходом.

Але зразу-ж виникло багато притичин: де взяти стільки собак: Он якути ті самі, понав'язували їх до кожних санок мало не по десятку, а в нього-ж один Шарик. Хоч про всяк случай можна буде ще взяти у Бориска Кудлая... Тільки спочатку треба самого Шарика виїздити трохи. А вже Шарик з Кудлаєм удвох завезуть хоч кого,—бо у якутів тих не собаки, а якісь цуценятка, та й їздять вони по-дурному, без шляху, навпростець через поле, а коли їхати з розумом та ще й дорогою, так Шарик з Кудлаєм так понесуть—оддирай, примерзло...

У Василька аж у середині все затенькало, коли тільки він уявив собі, як він широкою вулицею свого села шкварить своїм Шариком з Кудлаєм на пристяжку... І зразу-ж він гукнув Петька й розповів йому все. Петько спочатку й сам не стямився, захопившися; ось як вони хлопцям носа втруть! Але потому в нього майнула думка ще сміливіша: що собаки! Ось коли-б запрягти в санчата їхнього Ваньку, крутогорого старого барана, сили надзвичайної—тоді-б і якути замислились.

На собаках скільки народу по Сибіру їздять, а ось на баранах, так ще ніхто не додумався—в жадній книжці про це немає...

Василькові ця думка припала до вподоби, але її відразу-ж довелося відкинути: як непомітно від батьків—виїздити Ваньку?.. І вони зупинилися на Шарикові...

* * *

Одразу-ж почали ландати до своїх санчат мотузяну збрую. Стягти в батька ці вузлуваті уривки було не довго. Коли-б Ганна була вдома, вона неодмінно вивела-б все на чисту воду, а без неї—гуляй хлопці!

Заманити за собою свого рижуватого, завжди голодного Шарика було зовсім не важко: доволі було тільки з-під поли показати окраєць хліба. З Шариком і санчатами хлопці великими кучугурами снігу пробралися до млина; за млином ішов шлях у ліс, де вдень ніколи нікого не видно. Проїдуть рано, ще перед світанком, селяни в ліс, а назад повертають вже поночі, бо далеко...

Спочатку Шарик ніяк не міг собі в голову взяти, що саме від нього хочуть хлопці. Він рвав мотузки, плутався в них, лягав на

сніг, на санчата, ставав задом наперед і так тяг санчата за собою, мотаючи з усієї сили головою, щоб скинути незвичайний хомут. Але шматками хліба, а то й бійками, хлопці таки свого досягли: повіз санчата!

І треба було тільки бачити, як старанно, коли вже зрозумів, потяг Шарик за керуванням Василька санчата з щасливим Петьком, скільки щастя було на розумній морді!.. Напередодні випав сніг. Дорога не важка . Отже, він чудесно віз і сам. А вже по добрій в'їждженій вулиці він он як хватить,—тільки держись! І Кудлая не треба...

Василько з Петьком дуже раділи, але з'являтися на люди поки-що не відважувалися,—хай Шарик добре призвичаїться. Їхній змовницький вигляд до краю змучив хлопців,—вони почували, що готується не аби-що.

* * *

Минув тиждень, другий—і ось одного разу в неділю, морозного сонячного дня, по обіді—що таке?! Хлопці, які сходять з пригорка, так і задубіли... здивовано витріщили очі чоловіки та жінки, що розмовляли на дубках. Що за диво?!..

Посеред вулиці шкварив на своєму Шарикові Василько.

Аж ось селяни пізнали Василька й зареготалися. Дітвора, все облишивши, побігла за Васильком, та куди!.. Шарик під здоровий і веселий регіт усього села летів вітром! Ось долетів він до брами на околиці села, слухняно завернув і ще бистріше—вулиця тепер була трохи під гору—понісся селом, яке несамовито реготало:— Ну, й Василь! Оце так, так! Ану, ще піддай!.. Ох, ти-ж!..

Василько сяв. Він хотів-би не показати цього, та не міг, і обличчя так і заливало широкою щасливою усмішкою. «Якути,— думав він,—ми всяким якутам носа втремо!.. На десяткові всякий дурень поїде, а ось спробуй на одному!.. Но, но, Шарику!..»

І раптом—од магазину, де мабуть ловилися миші, через вулицю повз самий ніс Шарика проскочив товстий, товстий кіт «Купець». І без того збудоражений Шарик заскавучав й подався за котом.

— Стій!.. Стій!.. Тпру-у!.. — закричав Василько, та куди там: переляканий кіт побіг у закоулок, Шарик за ним, кіт у кучугуру, Шарик за ним, кіт через лісу, Шарик за ним!.. Василько (така недовга слава людська) в хмарі сріблястого, блискучого пороху

перекинувся через задок санчат і вгруз головою в кучугурі, санчата повисли на тину з цього боку, а Шарик звис і скавучав, б'ючися в своїй збруї по той бік.

По селу лунав безупинний регіт. Хлопці оточили Василька, що увесь у снігу, ніяково усміхаючись, шукав своєї шапки. Дарма, що Василька спіткала невдача: хлопці ніяк не охолонули. Тут був і Петько: він теж вихваляв витівку разом з хлопцями й соромився з Васильком і трошки пишався з того, що він був правий.

— Я казав, барана...—не стерпівши, тихо мовив він Василькові.—Вже баран за кішкою не погнався-б...

— Сам ти баран!—бовкнув пахмуро Василько. Він був зовсім схвильований.

І. Наживін.



Киргиз на верблюді.

ВЕРБЛЮД.

На півдні в піскуватих пустелях велику вагу має верблюд. Без верблюдів зовсім не можна було-б жити в тих пустелях, де сонце без упину пече, де дощів не випадає, де рідко можна зустріти воду.

Верблюдів розводять в Азії, в Африці, з европейських країн—у Греції й Турції, а ближче до нас—у Криму й Астраханських сте-

пах. Диких верблюдів нема. Верблюд багато де в чому скидається на жуйну худобу—корову та вівцю, але багато чим і різниться. У верблюда високі ноги з ґулями на передніх колінах, крива спина з одним або двома горбами, довга вигнута шия, овеча морда, хвіст короткий, довге рудувате волосся. Завдовжки він буває аршинів 4 та заввишки зо три. Дуже не гарна зверху худоба верблюд, та користи багато з неї. Їсть верблюд усяку рослину,—як нема нічого кращого, то йому досить і степового колючого будяка, якого жодна скотина не їстиме; без води може жити днів з вісім. Горби верблюдячі—це великі шматки сала; як верблюд не їсть довго, то ці горби меншають, сало з горбів вступає в кров верблюда і таким чином годує його. Тим то верблюд і може довгий час обійтись без їжі і води. Оце й робить його такою дорогою та незамінною скотиною в пустелях. Верблюд дуже бігає прудко, тим-то його ще звуть дромадер або прудкий. Накладіть на його ваги пудів з двадцять, і він з цією вагою легко за день пройде верстов з двісті. Якби не було верблюда, то через сухі піскуваті пустелі жоден чоловік не перейшов-би, бо пустелі ті такі, що кілька день не побачиш ні рослин, ні води,—скрізь самий пісок та каміння. Щоб навантажити верблюда, його привчили ставати навколішки,—і він сам завжди підставляє спину під вагу, коли забажає хазяїн. Молоко і м'ясо верблюдячі не дуже смачні. З шерсти верблюдячої виробляють сукно, міцне та грубе; кізяками топлять, бо дров по тих пустелях ні за які гроші не дістанеш.

СЛОН-БУНТАР МОТІ.

I.

Колись в Індії один плантатор [1]) викорчовував ліс. Корчувати найкраще допомагає слон. Коли у його єсть ікла, то він вириває пеньки іклами, а то витягає їх мотузом.

Тому то плантатор найняв слонів, де одного, де два чи три разом і взявся до роботи. Найкращий слон належав до погонича Дізи—в Індії звуть їх карнаками. А слона того звали Моті, «перлина-слон». Цілий день Діза сидів на в'язах у Моті і поводив ним, коли він вивирав коріння своїми чудовими іклами або тяг за кінець мотуза, накиненого на його дужі плечі. Діза-ж лоскотав його

[1]) Плантатор—власник великих ланів землі (плантацій), на яких садять тютюн, чай, каву і т. ин.

поза вухами і говорив йому, що він цар поміж слонами.

У вечері Моті з'їдав призначені йому триста фунтів зеленої трави та кварту араку; Діза вечеряв укупі з ним і, сидячи коло слона, співав пісні аж до того часу, коли треба було йти спати.

Раз що-тижня Діза водив свого слона до річки. Моті вивертався на мілині, а Діза ходив по ньому з щіткою та з бруском мила. Моті дуже добре розумів усі штурханці і знав, що саме після кожного штурханця треба робити. Діза оглядав йому ноги й очі, підіймав вуха: чи нема там де болячок, чи не починають часом боліти очі... Після цього вони обидва верталися. Моті чорний та блискучий, помахуючи п'ятиаршинною гіллякою, що держав у хоботі, а Діза волікся за ним, співаючи своїх пісень та розчісуючи довге, мокре волосся.



Слони.

Час проходив мирно. Але одного разу Дізі забажалося погуляти. Прийшов він до господаря та й каже:

— Я працюю тут уже два місяці. Тепер мені закортіло погуляти досхочу, але-ж не тут, а десь далеко.

— Дізо!—сказав господар, я пущу тебе, коли твій Моті працюватиме без тебе. Ти-ж знаєш, що він тільки тебе самого й слухає.

— Хай-же пошле тобі небо ще сорок літ життя. Я піду всього на десять деньків. І як тільки вони минуть, присягаюся тобі, я вернусь. Що-ж до цієї перерви, то чи не дозволив-би ти мені покликати сюди мого Моті?..

Господар дозволив, і Діза голосно свиснув. На його посвист із-за дерева в ту-ж мить виткнувся величезний хобот і з'явився слон, що перед тим розкидав пісок.

— Сонце моєї душі, вислухай мене, мій голубе!..—сказав Діза і став перед слоном.

Моті нашорошився і хоботом вітав погонича.

— Я піду в мандрівку,—казав Діза.

Моті зрозумів відразу. Його очі весело заблищали, бо він любив всякі подорожі не менш за свого господаря.

— Але ти лишишся тут і будеш працювати.

Очі слона зараз глянули зовсім инакше. Він страшенно не любив корчувати пеньків, бо вони збавляли йому зуби.

— Я піду на десять день, моя зіронько! Витягни передню ногу, і я це тобі вирахую, як слід!..

Діза взяв ломаку і десять разів ударив по м'якому копиті слона. Моті заревів і почав дріботіти ногами.

— Десять день—говорив Діза—ти будеш працювати і корчувати пеньки під доглядом оцього Кігума. Ну, візьми Кігума і посадови його собі на шию.

Моті зігнув конець свого хобота. Кігум став на нього і слон посадив собі на шию нового керманича. Діза зник у лісі, а Моті пішов робити своє діло.

II.

Кігум поводився з ним дуже ласкаво, та все таки слон почував себе нещасним і пригнобленим. Тимчасом він виконував свою роботу гаразд, так що плантатор навіть дивувався.

А Діза йшов та йшов собі в світ за очі, поки не зустрів весілля своїх одноплеменців. Тоді він пристав до них; загуляв із весільними й забув про все на світі.

Прийшов ранок уже й одинадцятого дня, а Діза не вертався. Коли того дня на слона хотіли, як звичайно, натягти мотуз, він озирнувся навколо, розправив плечі і, не звертаючи ні на кого уваги, пішов геть ніби мав на думці якусь важну справу.

— Гей, ти, назад вернись! — кричав Кігум.—Назад, дурна голово, посади мене на свою шию! Вернись, красо долин, окрасо всієї Індії! Вернись, бо кажу тобі, що позбиваю твої копита!

Моті лагідно похитав головою, але слухати не хотів. Тоді Кігум побіг за ним і піймав його мотузком. Слон вип'яв вперед вуха, і Кігум добре розумів, що це означає, та старався ласкавими словами вмилостивити слона.

— Не пустуй, прошу тебе, — промовив він, — краще іди до роботи.

— Гррр!—гаркнув слон і знов насторожив вуха вперед: потім цілком байдужно, вирвавши добру корінину, пішов поміж пеньки, наче глузуючи з инших слонів, які тільки що взялися до роботи.

Моті мав такий вигляд, як доглядач, що, засунувши руки в кешені та довбаючи в зубах, походжає поміж робітниками.

Кігум пішов повідомити про це господаря, і той вийшов на поле, страшенно ляскаючи товстим гарапником. Слонові не подобався рішучий вигляд «білого чоловіка», і він, прискаючи, погнав його геть полем, аж поки не загнав на піддашки будинку. Потім Моті відійшов і потрясся від задоволення так, як це вміють робити слони, коли вигадають собі якусь забавку.

— Ну, ми йому за це віддячимо! — сказав господар. — Його треба так покарати, як тільки можна покарати слона. Дайте лишень Кала-Нагові та Назимові по доброму ланцюгові аршинів по п'ять і звеліть їм дати прочуханку бунтареві. Нехай кожний ударить його разів по двадцять.

Кала-Наг, що означає «чорна гадюка», і Назим були на цьому полі, крім Моті, найбільшими слонами і на них лежав обов'язок виконувати строгі кари над винуватими слонами. Річ у тім, що чоловік не міг нічим гаразд дошкулити слонові.

Вони взяли в хоботи по ланцюгу і пішли до бунтаря, силкуючись зайти з обох боків. Моті протягом свого тридцятидев'ятилітнього віку ще не був битий ніколи та й тепер зовсім не бажав покуштувати ланцюгів. Він зупинився, насторожився, де-б знайти найдошкульніше місце на гладких боках Кала-Нага, щоб глибше застромити йому свої ікла. У Кала-Нага іклів не було і тільки самий ланцюг визначив його владу; але то була непевна зброя, і через те Кала-Наг прудко відскочив від бунтаря і почав удавати, ніби ланцюга приніс на забавку. Назим також зараз повернувся і пішов назад, бо цього ранку він не почував себе здатним до боротьби. Таким чином Моті лишився не битий; плантатор залишив свій замір покарати бунтаря, і він вільно блукав по зрубові без діла.

III.

Коли слон не схоче робити і не стоїть на припоні, то він дуже страшний. Моті ходив, хляскав хоботом старих приятелів по спинах і ніби питався в них, чи дуже їм подобається корчувати пеньки. Вештаючись сюди й туди, він до заходу сонця дратував усіх инших слонів, а потім пішов до загороди, де слонам давали їсти.

— Ти не схотів працювати,—суворо сказав Кігум,—то й не їстимеш. Ти дикий слон, а не порядна скотина. Іди собі геть до лісу.

Саме тоді Кігумова дитина рачкувала по землі біля хати і простягла товстенькі рученята до слона, що заступив їй світло. Моті немов добре зрозумів, що в Кігума нема на світі нічого дорожчого над дитину. Він зігнув свій хобот маленьким гачком і дитина з радісним криком кинулася до нього. Слон в одну хвилину підняв дитинча вгору і високо держав його над головою батька.

— Ой!—зарепетував Кігум.—Я дам тобі дванадцять найсмачніших булочок, намочених у ромі, і двісті фунтів свіжої січки з цукряного очерету, тільки постав обережно на землю мою крихточку, мою душу і моє життя.

Моті відразу обережно спустив дитину і поставив її поміж своїми величезними ногами, якими міг обняти цілу Кігумову хатинку, і став ждати вечері. Під той час, коли він їв, дитина втікла.

Величезне тіло слона не потребує довгого відпочинку. Звичайно спати чотири—п'ять годин для слона цілком досить: дві години до півночи він лежить на одному боці і дві години після півночи на другому. Решту ночи він їсть, ходить та немов щось міркує.

Опівночі Моті раптово кудись помандрував. До ранку він проблукав поміж кущами, ревучи та ляскаючи вухами. Потім зійшов до річки і почав гукати з того місця, де звичайно колись його мив Діза, але й там не було ніякої відповіди.

Удосвіта Діза вернувся на плантацію. Він був страшенно змучений і боявся, що буде мати велику неприємність за те, що опізнився, але-ж коли побачив, що все на місці, що цілий і хутір і плантація, то в нього полекшало на душі. Та й було чого боятись, бо Діза добре знав дещо про бунтарську вдачу свого слона.

Він увійшов, низенько кланяючись і виправдуючись на всі боки. Моті тимчасом снідав, нічна блуканина добре його змучила.

— Ну, поклич свого слона,—сказав плантатор.

Діза якось чудернацько крикнув, як звичайно кричать карнаки. Моті почув, хто його кличе, і прийшов у ту-ж мить. Слони ніколи не бігають, але ходять иноді дуже швидко. І тепер Моті з'явився перед дверима плантаторського будинку раніше, ніж Кігум встиг запримітити, що слона не було в оселі.

Діза кинувся до свого любимця і почав його обіймати. Здавалось, що чоловік і скотина плакали з радощів, обіймаючи один одного після довгої розлуки та обдивляючись, чи не трапилось за той час якого лиха.

— Ну, тепер ми підемо до роботи,—сказав Діза.

Моті ніжно обхопив його своїм хоботом, посадив собі на в'язи і повіз на плантацію, де вони й почали викорчовувати найбільші пеньки.

А плантатора так здивувала вся та подія, що він навіть забув і гніватися на Дізу та на його бунтаря.

Р. Кіплінг.

ДИКІ КОНІ В ХЕРСОНСЬКИХ СТЕПАХ.

В українських степах, велика частина яких належить тепер до Херсонщини, вигинули вже табуни диких коней. Але ще століття тому їх було чимало. Про них один мешканець Херсонщини розповідав у середині XIX століття таке: «Тарпани (так звалися дикі коні) водились в Херсонській губернії; я не раз їздив з батьком їх ловити. Було то за Вознесенським (кол. пов. місто в Херсонщині), над річкою Мертводою. Батько мій був тоді громадським начальником. На ловлю збирав він 30, 40, а иноді й 100 людей. За собою возили вони й стовби, які легко можна було вкопувати в землю, щоб до них привязувати зловлених коней, поки не втихомиряться. Раз приключилось (я сам те бачив і добре тямлю, хоч мав тільки 9 літ), що один кінь, привязаний до стовба, кидав собою так довго, доки не розбив собі голови цілком. На зріст були ті коні невеликі, масти сірої з чорною смугою на спині. Складом тіла були пропорціональні і дуже гарні; голови мали невеликі і зовсім не волохаті,—не так, як у других порід диких коней; всі були ситі, гладкі, хоч самі мусили себе годувати (літом трави на степах досить, а зимою вони вигрібають собі ногами траву з-під снігу). Дикий кінь надзвичайно полохливий, так і тремтить ввесь, коли його зловлять. Трохи згодом, привикши до чоловіка, легко переносить великі труди і без утоми легко пробігає хоч-би й 15—20 в. Пізніш диких коней в Херсонщині вже не стало, бо їх безперестанку виловлювали. Ловля на їх була дуже тяжка. Коли місцевість рівна, то тарпани, ще за 5 верст, зачувши чоловіка, утікають. Треба було 30 або 40 людей і на добрих конях, щоб до їх обережно, підступом підійти; тоді їздці, що твердо сиділи в сідлах, гналися за ними і за 30 кроків закидували на коня, що тікав, аркан. Звичайно, за конем ганяли так довго, доки він зовсім не втомиться. Бувало, 30 людей зловлять 3 або 4 коні. Крім диких коней, на степах були ще й здичавілі; траплялось иноді, що від табуна свійських коней відбивав вовк якого лошака, приставав тоді він до табуна диких коней і з часом сам дичавів».

ТВАРИНА В БАЙКАХ.

(З байок Л. Глібова).

МИША І ПАЦЮК.

«Добри-вечір, сусіде мій!
Чи всі живі та здорові?..»
Гукнула Миша Пацюкові.
«Та ще!»—Пацюк мовляє їй.
«А я це—каже—прилинула,
Щоб розказать тобі, що чула,
Щоб ти радів, як я, та знав:
Лев, кажуть-би, кота піймав»...
«Якого?»
«Катюгу нашого рудого,
Що нам просвітку не давав»...
«Гай-гай!—Пацюк мовля,—раденька,
Як кажуть, що дурненька!
Що з того, що піймав?..
Як дійдеться у них до чого—
Не бачить Лева нам живого!
Бо знаєш, що за звір той кіт!»

ЗОЗУЛЯ Й ПІВЕНЬ.

«Як ти співаєш, Півне, веселенько»...
«А ти, Зозуленько, ти, зіронька моя,
Виводиш гарно так і жалібненько,
Що иноді аж плачу я...
Як тільки що почнеш співати,
Не хочеться й пшениченьки клювати,—
Біжиш в садок мерщій»...
«Тебе я слухала-б до віку, куме мій,
Аби хотів співати»...
«А ти, голубонько, ти, кралечко моя,
Поки співаєш на калині,
То й весело мені, і забуваю я
Свою недоленьку, життя своє погане
Та безталанне...
А тільки замовчиш,
Або куди летиш,—

Заниє серденько, неначе на чужині...
І їстоньки—не їм, і питоньки—не п'ю
Та виглядаю все Зозуленьку мою.
Як гляну на тебе—така ти невеличка,
Моя перепеличко,—
А голосочок-то який!
Тонесенький, милесенький такий...
Куди той соловей годиться?»
«Спасибі, братіку, за добрее слівце.
Як не кохать тебе за це?
І ти виспівуєш, неначе та жар-птиця;
І далебі, що так,—пошлюся я на всіх».
Де взявся горобець, послухав трохи їх
Та й каже: «Годі вам брехати
Та одно другого знічев'я вихваляти!»
Порхнув—та й був такий.

За що-ж,—хто-небудь попитає,—
Зозуля півня вихваляє?
За те, що Півень годить їй
Та потакати добре вміє:
Рука, як кажуть, руку миє.

СОБАКА Й КІНЬ.

Був на селі Квачан собака,
Кудлатий та товстий,
Хвіст здоровенний як ломака,
І сам такий страшний.
Раз, лежачи знічев'я на травиці,
У холодочку під кущем,
Він розбалакався з конем
Про те, про це, про всякії дурниці,
А далі річ на те звернув,
Що він у господарстві—сила,
Не те, що кінь, або кобила,—
Усяк це, може, чув.
«Що-ж, Коню, ти? Попихач головатий...
Диковина тим возом торохтіть;
Велике діло борону тягати,
Або снопи возить!

Он я: і череду у полі доглядаю,
Ввесь двір, кошару стережу,
До току побіжу—
Цілісінькую ніч не спочиваю!»
На річ таку Собаці Кінь сказав:
«Це, може, й правда, хто вас знає:
На світі всяк буває...
А я-б тебе про от-що поспитав:
Коли-б я не хотів у полі працювати,
Коли-б я хліба не возив,
То що-б стеріг тоді кудлатий
І що-б він їв?»

ПІВЕНЬ І ПЕРЛИНКА.

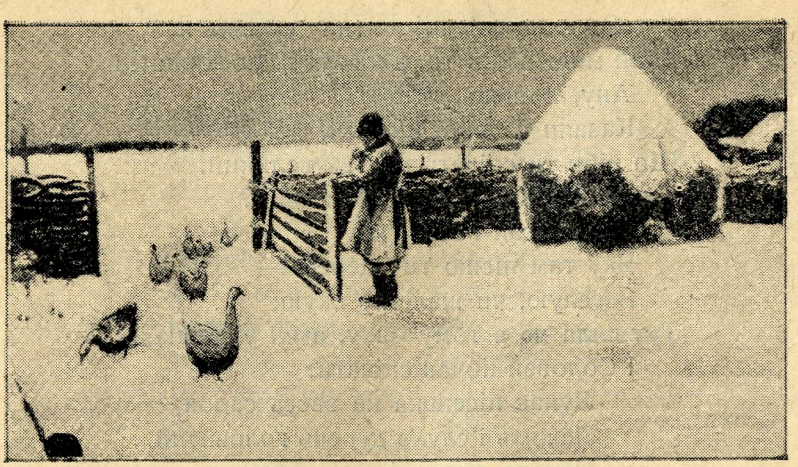
Під тином Півень, біля хати,
Знічев'я смітник розгрібав
І, квокчучи, там дещицю клював,—
Наїдку не було, а так—аби клювати.
У сміттячку угледів якось він
Блискучу, кругленьку Перлинку
І дорогу таку новинку
Узяв та й викинув під тин.
«Не хочу я таких дурних новинок»,—
Промовив він:—«нащо здалась вона
За жменю цих цяцькованих Перлинок
Не дав-би я і зернятка пшона,—
Нехай дурний индик ковтає».

Так недотепа-неборак
Ганьбує те, чого не знає,
І думає, що добре так.

ОСЕЛ І СОЛОВЕЙ.

Раз у вишневому садочку
Лежав Осел у холодочку.
Побачив він між рястом Солов'я
І став йому гукати:

«Здоров, співун! на-силу вгледів я;
Який маленький ти, а кажуть, що горлатий,
Ану, лишень, утни!
Казали у дворі индики,
Що ніби ти співать мастак великий,
Чи, може, брешуть, вражії сини?
Ану, нехай і я почую,
Яку там пісню ти вдереш —
Веселую, чи жалібну якую;
Тут сила не в тому—яку, а як утнеш!»...
І Соловей почав співати:
Лунає пісенька на ввесь садок;
Лежить і слуха дурень головатий,
Неначе, справді, знає прок.
А Сол вей аж горло надриває
І на всі заставки співає:
Щебече і свистить,
І тьохкає, і торохтить.
На що вже горобці—і ті попритихали
І прислухаться стали.
Замовк співун і на Осла глядить,—
Чи буде, мов, хвалить?
«Ну, молодець»!—сказав суддя ухатий:—
«Хороший птах:
Хоч невеличкий, та горлатий...
Ти, мабуть, виплодивсь не в наших сторонах.
Коли-б ти нашого наслухавсь півня,
Тоді-б ще краще заспівав;
Хоч він тобі не рівня,
А все-таки хоч трохи-б перейняв».
Такої похвали співун не сподівався;
Якби був знав,
То не співав.
«Прощайте, дякую!—він до Осла озвався.
«Прощай!—сказав Осел:—навідайсь ще коли,
Бувай здоров, небоже!»



З И М А.

ПЕРШИЙ СНІГ.

Новину сьогодні зранку
День вчорашній нам приніс:
Білі стріхи, білі призьби,
Біле поле, білий ліс.

Ліс стоїть такий поважний,
Мов дідусь, старий та сивий,
Погляда на шлях широкий,
На просторі білі ниви.

Темні сосни та ялини
Простягли далеко віти
І поблискують на сонці,
Снігом-инеєм укриті.

Сніг глибокий привалив їх,—
Темні сосни та ялини...
Ледве можна простувати
Крізь байраки та долини.

Між дерев не обізветься
Ні звірина, ані птаство,—
Та кортить узять ґринджолки
І піти в зимове царство.

Там бадьорістю подихать,
Побродити свіжим шляхом,
Чи з пагірочка спуститись,
Пролетіти бистрим птахом.

А після у теплу хату
З мандрування повертати,—
І матусі любій-милій
Всі пригоди розказати.

О. Пчілка.

ЖОВТЕ ЛИСТЯЧКО.

Жовте листячко летить,
Сніг по ньому шелестить.
Сніг... сніг... перший сніг,—
Сніг по листі шелестить.

Сніг із вітром обійнявсь.
В хатку зайчика забравсь.
Сніг... сніг... перший сніг,—
В хатку зайчика забравсь.

Завіває, в шпари дме,—
Наче куряву здіймє.
Сніг... сніг... перший сніг,
В хатку бідного забравсь.

В. Поліщук.

СНІГ.

Сніжок! Сніжок!..

Ось падає, літає, як пушок...

Ось на руку, на рукав спускаються легесенькі, кучеряві сніжиночки! Звідкіля вони летять? О здалека, та звисока,—з-під неба самого, з хмари зимової, сивої. А де-ж вони там узялися? Туди вони з землі прилинули...

Еге, були вони колись на землі, були крапельками води у річці, в землі й на землі. Сонечко пригріло, вода почала парувати, а та пара полинула високо й стала хмаркою. Коли на хмарку не дуже холодний вітер віє, то сіє вона крапельки дощові; коли-ж наженеться на хмарку холодніше повітря, таке, що заморожує, тоді кожна крапелька замерзає й робиться сніжинкою.

Як зимна година—ясна, тиха, то сніжники бувають кучеряві, зірчасті, а як вітряно, туманно, сніжники тоді стають такі м'які, злипаються купками, а як повітря потеплішає, тоді сніжинки стають крапельками, і тоді вже це не сніг, а дощ; отже, значить, сніжинки стануть тоді знов водою, як були колись.

Придивімось-ж до снігу, що дає він.

Ось він падає, вкриває землю. Все стало біле,—земля, дерева, стріхи; на полях сніг лежить товстим шаром: долинки, балочки часом так замете, що коли там стоїть хатка, то й вийти з неї не можна, треба одгрібатися. А в вас у дворі не траплялося хіба стежки прокопувати в снігу?

Отож, коли сніг рівно шаром ляже на поля, то й для поля

добре; бо то в теплих краях за ним не журяться, там про нього байдуже, через те що там морозів великих не буває, то й земля і коріння в ній не перемерзає; а по наших краях морози таки чималенькі бувають, то як нема снігу, тоді земля дуже замерзає і в ній замерзає коріння від усякої рослини. Через те й кажуть, що для врожаю добре, коли сніг випадає до великих морозів; а як земля гола, а тут морози притиснуть, то й біда—вимерзне хліб на полях!

Коли на-весні пригріє сонечко, то й почне розтоплювати сніг і побіжить тоді сніг водою по землі, долинами та рівчаками; докотиться тая вода до річок, сповнить їх у-край, ще й через край поллється!

Ох, велике часом лихо з того буває, бо це-ж та «весняна повідь!» Вона часом затопляє береги, хати, людей, скотину, все, що стріне на своїй дорозі, байдуже їй про все!..

А частина води від розталого снігу входить у землю та й напоїть її. Отож і це багато значить для врожаю на полях, особливо в тих краях, де часто буває посуха; земля так набереться водою з розталого снігу, що потім довго має в собі вогкість,—а цього-ж і треба рослинам, з того всяка рослинка собі поживок має!

Олена Пчілка.

СНІЖКИ.

—Погуляєм, серце, в сніжки,—
Попаду, не попаду!
Сніг заніс усі доріжки,
Сніг замів усе в саду.

Скрізь дерева хилять віти,
Всі в мережеві, в снігу;
Хочуть віти обліпити
Тебе цвітом на-бігу.

Сипле инеєм, як цвітом,
Молодий, стрункий вишняк;
То під снігом марить літом
Загадковий молодняк.

—Погуляєм, серце в сніжки!
Чи не зрушим мрій у сні?
Будем ждати, як доріжки
Вкриють квітки на-весні.

Синє небо. Сніг. Замети.
Скрізь дерева всі в цвіту.
Що за радісні прикмети,
Що за пишність у саду.

Ну-ж додому! Вище ніжки!..
Бач, який глибокий сніг!
Тануть сніжки, тануть сніжки
В наших рученьках палких.

Г. Чупринка.

СУМНО І ВЕСЕЛО.

Сумно і весело! сльози і сміх!
Зелено, любо, і сіється сніг...
Зимно становиться... трави й квітки
Хутко вбираються в білі свитки.
В хустках всміхаються личка жоржин,
В смушки сховались коралі шипшин.
В ряднах нап'ятих стоять нагідки,
Всі чорнобривці наділи шапки.
Ніби всі вбрались на свято якесь,
Ніби зійшлись на весілля чиєсь...
Тільки з городу барвінок один
Дивиться журно в садочок крізь тин.

О. Олесь.



От так баба!—Молодці! Ну, дивуйтесь, горобці!



ДНІ ПРОЛЕТАРСЬКОГО СУМУ.

(День смерти В. І. Леніна. Кривава неділя. День смерти К. Лібкнехта й Р. Люксембург).

1905 РІК.

(Як трудящі волю собі добували).

Невимовно тяжко жилося робітникам та селянству за старих часів. Робітники все життя своє працювали на фабриках і заводах, а жили в голоді й холоді. Заробітки їхні були такі мізерні, що на них жити ніяк було. Все забирали фабриканти й розкошували з великих достатків. Прав ніяких робітники не мали. Робітник був за робочу худобу. Він не мав права заявляти про свої кривди. На боці фабриканта був уряд і закон. Кожну спробу робітництва поліпшити собі життя чи дістати собі якихось людських прав—царський уряд вважав за бунт проти влади, проти царя, й робітництво суворо каралось.

Не було землі в селянства. Воно робило на поміщицьких землях і виробляло поміщикам незліченні багатства. Саме-ж гинуло від злиднів та того-ж безправ'я. Як робітник стогнав під ногою

фабриканта, так селянин конав у ярмі поміщика. То вони—робітник і селянин—власними руками збудували палаци, де жили-розкошували нероби-пани. Самі-ж працівники жили у курних халупах та вогких підвалах. То робітник коло варстату на фабриці, а селянин з плугом на лану утворили найкоштовніші прикраси панського життя, а самі ходили обдерті, в лахмітті. Робітник і селянин своми руками утворили все багатство, але користались з того всього пани.

Розуміли трудящі кривду оцю свою і здавна вже намагались скинути з себе панське ярмо. Але дуже темні вони були. Не було єдности, не було сили до кінця доводити розпочате повстання, і пани втихомирювали їх за допомогою війська та вірної поліції. Протягом багатьох сот років відбувались ці бунти-повстання рабів проти гнобителів. Крови людської пролилось цілі моря, аж поки пригноблений трудящий люд випростав спину і здмухнув з себе всю оту панську погань.

Найбільше повстання трудящих відбулось року 1905. Тоді по всій колишній Росії піднялось проти фабрикантів робітництво. До них приєдналось селянство і ввесь поневолений люд. Хоч як намагався уряд придушити повстання, хоч скільки пролилося крови, але спинити гнів народній не пощастило йому. Повстання робітництва, розпочавшись 9-го січня на заводах Ленінграду (тоді Петербург), перекинулось на цілу країну й обернулось на велику революцію. Уряд не подолав силою свого війська та поліції революції 1905 року.

Уряд перелякався всенароднього повстання—р е в о л ю ц і ї. Він повинен був поступитись своїми правами. Він обіцяв полегшити життя трудящих. Цар, що тоді всім правив, урочисто обіцяв дати волю народові, поліпшити життя трудящих, обмежити в правах своїх урядовців та поліцію.

Не було ще великої єдности поміж трудящих, та й вірили вони ще в свого царя. Повірили вони йому й тоді... Але марна то віра була! Цар підло обдурив трудящих. Воля, проголошена в жовтні 1905 року, нічого не дала в дійсності народові. А здобути справжню волю не пощастило тому, що не було єднання поміж тими верствами, що виступили проти царя, фабрикантів і поміщиків. Інтелігенція, що підтримувала спочатку робітництво й селянство, перелякалась революції й одійшла в бік. Щільної спілки поміж робітництвом і селянством не було. Уряд скористувався з цього. Ру-

ками селян, що служили в війську, він приборкував робітників та инших селян. Цар, фабриканти, поміщики та їхні прибічники перемогли. Почались чорні дні.

Тяжко помстився царський уряд за свій переляк! Коли пощастило йому приборкати трудящі маси, він дав волю своїм жандарям та поліцаям помститися за себе.

Скрізь арештовувано революціонерів. По селах немилосердно сікли різками селян. По в'язницях сиділо тисячі людей і чекало кари або навіть страти. По великих містах, як Москва, Харків, Київ, Одеса були сотні забитих, повішених. По залізницях проїхали карні урядові загони, що розстрілювали та вішали силу людей за списками, що їх раніше складено. Протягом цілого року царський уряд забив 14 тисяч душ, а покарано та заслано в далекі краї більше, як 100 тисяч душ.

Минуло після того 1905 року мало не 12 років, і трудящі знову повстали. Року 1917 відбулася нова революція. Тепер трудящі добре знали, за що вони б'ються. Добре знали, що треба знищити в кінець той старий лад, щоб він ніколи вже не повернувся. І це вони зробили за приводом своїх кращих проводирів.

Більше двадцяти років минає з часу подій 1905 року. Але трудящі не забувають його. Вони переказують дітям своїм згадку про те, як тяжко було волю собі добувати.

ДО ЦАРЯ.

Звичайно, Льонка не зрозумів усього того, що чув і бачив в ці дні. Всього—ні. Але розумів, що чекають чогось особливого, що готується щось надзвичайно цікаве. Вже днів із чотири ні старші брати, Хведір та Семен, ні сестра Ліза, ні батько, ні дядько Пилип, що живе поряд, не ходили до свого заводу на роботу.

На вулиці один з товаришів Льончиних — Павлусь, ватажок усієї їхньої компанії, урочисто сказав:

— Батьки застрайкували!

Слово це часто чули, але зміст його розуміли мало.

Леся, худенька бліда дівчина років семи, додала серйозно, мов доросла:

— І наші мама казали, що тепер страйк—і усі хазяї—кати.

— А у нас уже три дні навіть хліба немає,—сумно промовила маленька Оленка.

* * *

— А у нас ще є хліб,—подумав Льонка,—треба хоч трошки Оленці принести, я Лізі скажу, вона дасть!

І він побіг додому, щоб узяти й принести Оленці.

Вони жили в підвалі великого кам'яного будинку, займали одну велику, непривітну, вогку, темну кімнату.



На заводах перед 9 січня.

Ще на порозі Льонька почув голоси, палку розмову, і коли увійшов, то побачив, що прийшли ще дядько та інші товариші батькові—робітники з заводу. Вони всі скупчилися біля столу, дехто стояв, бо стільців на всіх не вистачало, усі про щось з запалом розмовляли. Мати поралася коло печи, але прислухалася до спільної розмови; старий дід і той навіть уважно слухав.

Льоньку це все зацікавило. Вмить з голови вилетіла бліда голодна Оленка, вулиця і хлопці, і він став посеред хати, розставивши ноги, засунувши пальця в рот, дивлячися цікаво на всіх великими сірими очима. Увесь він був увага і слух.

— Усі, усі підемо!—палко казав його брат Семен,—батюшка Гапон сьогодні читатимуть петицію до царя—усім треба піти!

— Невже-ж нічого з цього не вийде?—питався якийсь робітник,—невже й цього цар не послухає? Усі підемо до нього, він-же наш заступник, наш батько!

— Доволі вже знущатися з нас хазяїнам, урядовцям усім! Хай врятує нас!

— Та що-ж ви робитимете?—тривожно спитала Льончина мати,—знову страйк?

— Що ти, жінко, не чула хіба?—сказав батько.—Завтра всіх, усіх нас, увесь нарід поведе батюшка Гапон до царя прохати, щоб оборонив він нас від хазяїнів, щоб ми могли сами обговорювати з ними наші справи, щоб ми працювали тільки 8 годин на день, та взагалі, щоб урятував нас від того знущання, яке тепер терпимо.

— Як цар не зробить,—хто-ж тоді й зробить?—сказав дядько Пилип,—невже батько по-правді не зробить своїм дітям!

— Побачите, яку правду,—раптом нервово перебила його Таня, його дочка, теж робітниця з фабрики,—побачите, як він послухає вас! Та ще чим відповість! Мабуть, кулями; найшли в кого правди шукати—в попа і в царя!

— Що ти! Що ти!—загукала решта на неї,—невже не віриш батюшці Гапонові? Він передав уже копію петиції міністрові; усі знають, що завтра ми підемо, якби що, вони-ж заранi заборонили-б! Кажуть, що для делегатів і частування приготовлено!

— Побачите!—крізь зуби промовила Таня, і в чорних очах її засвітилися злі вогники.

Всі пішли, і дядьки всі, й Ліза, й Таня, й мати з Маруською, і навіть дід. А Льонька лишився сам: треба було стерегти хату.

* * *

Додому повернулися пізно. І знов усі зійшлися в кімнаті, де жила родина Льончина. Не було тільки Тані; це помітив і Льонька, бо спати він не хотів, увесь час прислухався до дорослих, і чув, як сказав Семен:

— Щось мудрує наша Тетянка!

— До есдеків усе бігає, батюшці Гапонові не вірить!—обурено промовив чорнявий високий хлопець.

— Каже, що ні цар, і ніхто нічого не зробить, поки сами не повстанемо за свої права.

— Та як-же воно так?—встряла й Льончина мати, з добрими

ласкавими очима,—та проти батюшки-царя? Та що-ж воно таке? Ми, як діти, до нього підемо, невже не допоможе?

— Ану-бо, Семене, прочитай, ти сам записував оту петицію, бо я й не второпав, як слід,—прошамкав дід.

— Та тільки шматочок записав,—сказав Семен, виймаючи з кешені папірця.—Слухайте!

Слухав не тільки дід, слухали всі.

«Царю! ми, робітники, діти наші, жінки й немічні батьки наші, прийшли до тебе, царю, шукати правди й захисту. Нас обсіли злидні, нас пригнічують, обтяжують тяжкою працею, з нас глузують, нас не визнають за людей, поводяться з нами, як з рабами, що повинні терпіти та мовчати.

«Ми й терпіли, але нас штовхають до ще більших злиднів, ще більшої темряви. Нас душить деспотизм і сваволя, і ми задихаємось. Нема більше сили, царю. Терпець увірвався. Для нас прийшов той жахливий момент, коли краще смерть, ніж далі так жити, як ми живемо.

«Накажи й присягнися, що ти виконаєш наше прохання, і ти зробиш нашу державу могутньою і славною, твоє ім'я завсігди залишиться в наших серцях та в серцях наших нащадків. А не накажеш, не відгукнешся на наше прохання,—ми помремо тут, на цьому місці, перед твоїми очима».

Слухали усі з увагою, якось урочисто.

— Так, так, правда, усе правда,—тихо шепотів дід,—усі підемо за батюшкою нашим, за Гапоном, він нас поведе!

* * *

Повставали рано всі! Було якось святочно, урочисто. Всі повдягали найчистішу, найкращу одежу; дід сорочку нову надів, що на смерть беріг. Мама на Маруську чистеньку біленьку вишивану льолю одягла. Батько сказав Льонці стерегти хати, і пішли всі до царя...

А щоб Льонька сидів та стеріг хати? А вони пішли до царя? От хитрі які! Та Льонька й сам хитрий, дарма, що малко ще! Він поліз у скриню до матери, дістав і собі там чистеньку рожеву сорочечку, що мати недавно пошили, передягся, а поверх надів свій кожушок. Не знайшов собі шапки,—ну, та хай, он старий картуз Семенів? Замкнув на замок кімнату, а ключик заховав собі в кешеню—і ноги на плечі! Тільки й бачили його вдома!

* * *

Біля Нарвського відділу «Петербургського товариства фабричних і заводських робітників» зібралося вже чимало людей.

І все прибували, прибували. І діди старі, і зовсім маленькі діти на руках у матерів, робітники, робітниці. Гомоніли тихо. Велике, надзвичайне свято відчували. Але може й було у кого неспокійно, непевно на душі. Тільки вони неспокійні, полохливі думки відганяли геть далеко. Нащо вони? До свого-ж батька-царя йдуть! Всі хотіли думати тільки про ясне, хороше. А день такий мінливий, такий-же непостійний, як тривожні думки. То засяє сонце, то знову заховається за хмари, й тоді темно, безнадійно—як їхня доля...

З Болдирьової дачі, недалечко, принесли корогви, образи. Люди побачили їх і заспокоїлися. «Хресним ходом» до царя. Ні зброї, ні червоних прапорів...

Рушили урочисто із спокійними, ясними обличчями 5 тисяч людей, співаючи «Спаси, господи, люди твоя», а попереду усіх ішов священик Гапон...

До царя за його ласкою та правдою.

* * *

— Льонько! Льонько! Почекай, разом підемо!—Льонька обернувся.

— А! Он і Павлусь, і Леся, і Василь, і Оленка, он іще свої хлопці! Ото добре. Разом, звичайно, веселіше й цікавіше.

— А мати твоя казала, що ти дома лишився, я бачила усіх ваших, вони попереду пішли, і твоя мати, Оленко!—заторохтіла Леся.

— Мама моя? А я її шукаю, шукаю! Швидше ходімо!

Оленка схопила Льоньку за руку, й вони почали протискуватися наперед.

— Слухайте, так ми нічого не побачимо,—сказав Павлусь,—зійдімо з шляху, забіжімо он до тих дерев і позлазимо!

Сказано—зроблено. Он до тих дерев треба добігти, а там уже обсіли їх, як горобці, хлопчаки.

— Оленко, давай підсажу! Давай Льоньці руку!

Павлусь підсадив найменшу, а там уже Льонька поміг злізти вище. Тепер усе видко, як на долоні.

* * *

Он біля Нарвських воріт салдати. Ой, гарно! Хлопці люблять салдатів! А он суне «хресний хід». Зупинилися чогось.

— Диви, диви, Оленко, он дідусь наш образи несе! Та справді-ж то наш дідусь!..

Льонька згадав усе, що чув цими днями. До царя йдуть прохати його, щоб захистив,—а веде їх батюшка Гапон.

А де-ж отой Гапон? Ой, зовсім не такий, як приснився! Он він іде попереду всіх—тонкий, худорлявий, чорний такий—волосся чорне розвівається.

Мало не те саме, що думав про царя Льонька, впевнено казав і Павлусь маленьким товаришам і товаришкам:

— А он, Льонько, дивися, он твоя мама з Маруською, он і тато твій, і мій тато, а он і дядько Пилип, і Семен, і Таня, і Ліза,—побачив хтось з дітей. Вони справд були недалечко від того дерева, де сиділи діти.

Раптом натовп розступився, і швидко проїхало туди й назад кільки верхівців.

Десь засурмили.

— Ой, цар!..—гукнув Павлусь. Він уже не міг всидіти на своїй гілці.

Щось надзвичайне, незрозуміле... Затріщало щось... дехто попадав...

— Стріляють! — покотилося лавами. — Куди стріляють? — гукали.—Ми-ж з образами! Ми до нашого царя!..

— Отак цар свій нарід стріває!—гукнув хтось голосно.

Другий, третій вибухи,—падають, стогнуть... Дивився Льонька—не розуміючи нічого. Он мама впала і лежить. Он дідусь з образами звалився. Заступили хлопці Гапона від салдат, і зник він кудись. Падали люди... Кулі свистіли.

Почув Льонька—тягне його щось додолу; дивиться—Оленка за руку тримає, а у неї все обличчя в крові... впала.

І кричить Льонька божевільно: «Злий цар, поганий! Вбив мою мамусю!..

А знизу почув голос рідний, знайомий: стоїть Таня, з-за пазухи вихопила червону хустку, махає нею і голосно кричить:

— Цар убиває дітей! Немає бога! Немає царя! Товариші! Сами повстаньте за свої права! Товариші!..

Решти не чув Льонька—впав із дерева, бо вбив його добрий «гарний» цар...

О. Іваненко.



Царські слуги б'ють безпомічний нарід.

ЖАЛІБНИЙ МАРШ.

Ви жертвою в бою нерівнім лягли
З любови до свого народу,
Ви все віддали, що, за його, змогли—
І щастя, і честь, і свободу.

Не раз ви конали в в'язницях брудних.
Свій суд беззаконний над вами
Катюги-судді вирікали, і ви
На смерть волочили кайдани.

А деспот гуляє на учті гучній,
Неспокій вином заливає...
А грізні слова на двірцевій стіні
Огниста рука розставляє:

«Ударить ось час, і постане нарід
У силі могутній, свободі,
Розкидає все, що гнітило його,
І скаже напасникам: годі!»

За вами борців свіжий полк уже йде,
На смерть і загибель готовий!..
Прощайте-ж, братове, ви чесно пройшли
Велику дорогу любови.

ЖИТТЯ ТА ДІЯЛЬНІСТЬ В. І. ЛЕНІНА.

Дитячі роки.

Справжнє прізвище В. І. Леніна—Ульянов. А прізвище Ленін він придбав підчас революційної праці, бо не завсігди можна було за царя під своїм ім'ям працювати та книжки писати. В. І. народився 22 квітня 1870 р., в м. Симбірську, що коло річки Волги. Батько його був бідної родини, але через працьовитість та завзятість здобув вищої освіти і став за директора (цеб-то керівника) всіх народніх шкіл по губернії. Він дбав за освіту і завдяки йому відкрилося чимало нових шкіл.



Коли Володі було 9-ть років, батько віддав його до гімназії. Так звалися раніш школи по містах, де готувалися до вищої школи—університету. Володя Ульянов розумів, як багато важить освіта; завсігди він був за найкращого учня, а гімназію скінчив з золотою медаллю.

Кара на смерть Ленінового брата.

Того-ж таки року, коли Ленін скінчив гімназію, в їхній родині трапилась важлива подія. У В. І. був старший брат—Олександр Ілліч. Він вчився в Петербурзі (тепер Ленінград). Разом з товаришами Олександр Ілліч замислювався про те, як-би його поліпшити життя трудящих. Олександр Ілліч та його товариші за найбільше лихо мали царя, і постановили звільнити робітників та селян з-під царського гніту. Вони задумали вбити царя і хотіли кинути в нього бомбу.

Але їх було виказано. Цар лишився живий, а брата Ленінового та його товаришів повішено. Смерть братова справила на Леніна велике враження і зміцнила ті думки, що в нього вже зародилися. Він твердо поклав собі в думці продовжувати ту справу, за яку

загинув його брат,—боротися за звільнення робітників та селян, що страждали під гнітом поміщиків та капіталістів.

Викинуто з університету.

Закінчивши гімназію, В. І. подався до школи, де можна було здобути вищої освіти, до університету. В Петербурзі та в Москві його не прийняли, як революціонерового брата. Тому він вступив до університету в Казані. По університетах того часу серед студентів було чимало революційних гуртків. В цих гуртках студенти думали про те, як скинути царський уряд і завести новий лад. Крім того, студенти часто влаштовували збори, мітинги, на яких картали владу. В. І. незабаром пристав до одного з революційних гуртків, почав брати участь у студентських сходках. Підчас однієї з сходок, В. І. заарештовано. Його виключено з університету і вислали з Казани на село.

За наукою та працею.

Та В. І. не підупав духом. Він береться до книжок і самотужки вивчає те, чого вчилися його товариші в університеті. За кілька років він добре складає іспити за університет. Але крім наук, що вивчалися в університеті, він вивчає те, що заборонено було вивчати в царських університеті. Він читає книжки великого вченого і проводиря робітників Карла Маркса, знайомиться з його думками та поглядами (марксизмом). З цих книжок він переконується на тому, що не завсігди будуть пани та капіталісти. Буде новий лад—комуністичний. Цей комуністичний лад можуть утворити робітники, якщо об'єднаються та візьмуться боротись із капіталістами. Думки Марксові Ленін приклав до російського життя.

Того часу в Росії фабрик та заводів, порівнюючи до Европи, було мало. Робітникам доводилось працювати багато часу за мізерну платню, а селяни стогнали, придушені недоїмками, урядниками та земськими начальниками. Але рік-у-рік робітнича класа зростала, і В. І. поклав собі в думці об'єднати робітництво й повести його на боротьбу проти гнобителів. Він вірив, що робітництво вкупі з біднішим селянством зможе утворити новий лад. Отже 1894 року В. І. їде до Петербургу і заходжується працювати серед робітників.

Робітничий рух зростає тоді швидко. Робітники по промислових містах починають розуміти, що єдиний засіб скинути гніт капіталістів—це єднання всіх трудящих, всіх робітників і селян

проти царя, панів та капіталістів. Робітники гуртувалися в гуртки. В цих гуртках свідоміші з'ясували иншим, де саме громадська кривда та яка причина робітничих злиднів. У цьому рухові В. І. взяв як-найдіяльнішу участь: він закладав революційні гуртки, писав революційні відозви та книжки, улаштовував революційні з'їзди і т. инш. Вкупі з иншими революціонерами він утворив у Петербурзі «Союз боротьби за визволення робітничої класи».

У в'язниці. На засланні. За кордоном.

Царський уряд швидко довідався про революційну працю В. І. і почав його переслідувати. 1895 року його посадили більше, як на рік, до в'язниці, а після того заслали на три роки в далекий Сибір, де В. І. жив коло річки Лени. Але у в'язниці та на засланні В. І. не зневірявся, а працював далі. Він розроблював плани дальшої боротьби, писав книжки, готував пролетаріят до наступних боїв.

Коли В. І. повернувся з заслання, він побачив, що уряд не дасть йому вільно працювати, і поїхав за кордон. Там він гуртував революціонерів, видавав газети та журнали, писав книжки і відозви. Революційна газета «Іскра», що видавав Ленін, сіяла серед робітництва та селянства насіння правди і комуністичної науки. Ленін разом з иншими революціонерами, заснували партію—«Російська соціял-демократична робітнича партія». Ця партія 1903 року на з'їзді розбилася на дві частини—меншовиків та більшовиків.

Меншовики казали: «до партії можна приймати кожного, хто співчуває їй».

А більшовики казали: «до партії можна приймати тільки того, хто цілком поділяє програму партії, кориться партії і робить те, що партія доручає».

А ще меншовики казали: «скинути царя робітники зможуть тільки в спілці з тією частиною буржуазії, що проти царя. Треба зговоритись з буржуазними партіями».

А більшовики казали: «Робітникові буржуазія не спільник. За спільника нам можуть бути тільки бідняки селяни».

Більшовиків було більше, тому й почали вони зватися більшовиками. А з 1918 року зветься ця партія—комуністична.

1905 рік.

1905 року в Росії почалась перша революція. Робітники страйкували. Селяни громили поміщиків. Ілліч приїхав до Росії. Він почав

працювати в газетах, виступав на мітингах та зборах, показував робітникам шляхи боротьби. Він уже тоді казав, що робітники та селяни повинні об'єднатися, щоб перемогти свого ворога. 1905 року не пощастило досить об'єднати робітників та селян. Революцію придушено. Почалися розстріли, катування трудящих. Ленінові довелося знов виїхати за кордон, де він невтомно працював, писав книжки проти ворогів пролетаріяту. По 1905 році пройшли важкі роки. Багато з інтелігентів покинуло партію, але Ленін вірив у силу та перемогу революції. Він вів партію й далі. Щоб бути ближче до Росії та керувати революційною роботою, він 1912 року переїхав до Галичини.

Світова війна і революція.

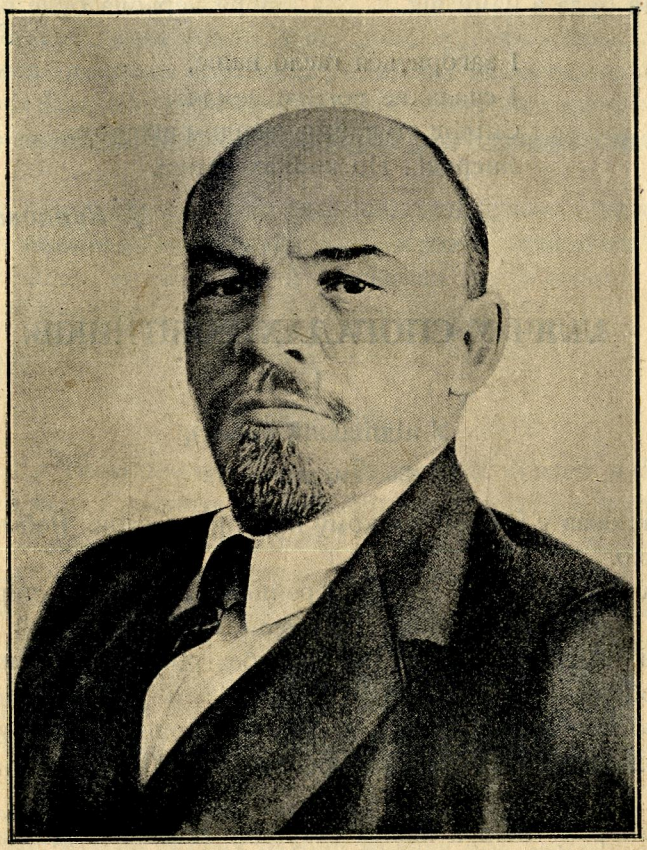
1914 року почалась світова війна. Царі та капіталісти примусили трудящих різних країн воювати одне з одним. Багато з тих, що перед війною звали себе революціонерами перейшли на бік капіталістів і почало підтримувати війну. Але В. І. був вірний собі. Він перший на чолі більшовиків виступив проти війни і кинув гасло: «Геть війну! Війна війні!»

1917 року почалася друга російська революція. Царя скинуто. До влади став так званий «тимчасовий уряд». У його склад увіходили представники буржуазних партій. Вони були проти царя, але за війну.

Ілліч поспішає до Росії. Він знає, що його місце серед робітників, і зараз-же, приїхавши, він починає говорити про те, що робітники повинні взяти владу до своїх рук. Тоді починається цькування. Ілліча звуть німецьким шпіоном, зрадником батьківщини, кінець-кінцем дають наказ арештувати його. Уряд Керенського обіцяє 100.000 карб. тому, хто спіймає Ілліча. Кільки місяців довелося В. І. ховатися від арешту. По різних потайних місцях він думає все-ж таки не за себе, а за робітників. Він пише статті та листи, де вчить робітників, що саме та як вони мають робити. Думка його була ясна. Пролетаріят та найбідніше селянство мусять взяти владу до своїх рук. Вони можуть зробити це через ради робітничих, селянських та салдатських депутатів. «Вся влада радам»—ось гасло Леніна.

І те, до чого він кликав, сталося. В-осени 1917 року влада перейшла до рук робітників та селян. В. І. обрано на Голову Ради Народніх Комісарів. Цю працю Ленін незмінно провадив аж до своєї

смерти. Під керівництвом Леніна радянська держава перемогла всіх своїх ворогів, що сунули звідусюди. Під керівництвом Леніна радянська спілка робітників та селян зросла та зміцніла, а країна стала на шлях мирного життя.



Все життя своє Ленін віддавав інтересам трудящих. Вороги радянської влади мали його за найбільшу силу, і 1918 року, з доручення своєї партії, есерка Каплан зробила замах на Леніна. Їй не вдалося забити його, вона його тільки ранила. Цей вчинок тяжко позначився на здоров'ї В. І., а надмірна праця зломила його вкінець. 1924 року 21 січня о 6 год. 50 хв. вечора Леніна не стало.

ІЛЛІЧЕВІ.

Загас червоний промінь волі,
Умер наш чесний провідник.
Та з нами ти, коханий діду,
І дух твій буде з нами вік.

Ми по твоїх правдивих кроках
Будемо твердо прямувати,
І незабаром над всесвітом
Зоря червона буде сяти.

І загориться гасло наше,
І спалахне вогнем земля.
Сміліш ступаймо твердим шляхом.
Вперед!.. По кроках Ілліча.

Т. Карпова.
(15 років)

ІЛЛІЧ У СПОГАДАХ РОБІТНИКІВ.

І.

У підпільній роботі.

(Спогади робітника).

Я працював у Петербурзькому порті в слюсарні. Робота в порті йшла тихо.

Та од Балтицького заводу перейшло до цієї майстерні кілька молодих майстрових. Вони принесли в порт живий струмок. Одразу-ж пустили ті варстати, що без роботи стояли, поденну роботу обернули на поштучну. Разом з тим ці майстрові повели серед робітників пропаганду, добираючи кращі елементи з заводської молоди. Почали закладати гуртки, в один із них потрапив і я.

Одного разу мені в нашім осередку сказали: «До нас прийде Микола Петрович. Це один з найкращих».

Наблизилась призначена година, і до мене хтось постукав. Одчинивши двері, я побачив чоловіка років під тридцять, з рудуватою маленькою борідкою, круглим обличчям, з пронизливими очима, з насунутим на очі кашкетом, в осінньому пальті, з піднятим коміром, дарма, що надворі було літо. Увійшовши в кімнату, він спитав: «Тут живе Князев?» Я відповів: «Так». Тоді й він докинув: «А я Микола Петрович». «Ми вас дожидаємо»,—сказав я. «Річ у тім, що я не міг прийти простою дорогою. Тому й забарився. Ну як, усі зібралися?»—спитав він, скидаючи пальто.

Його слова мимоволі змушували коритися йому, і я поспішився заспокоїти його, що всі прийшли і можна починати.

Підійшовши до робітників, він познайомився з ними, сів на вказане йому місце і почав знайомити збори з планом тієї роботи, що для неї ми всі зібралися. Робітники уважно його слухали. Вони відповідали на його запитання: хто де працює, на якім заводі, який розвиток робітників того заводу, які їхні погляди, що найбільше цікавить робітників, що вони читають, то-що.

Промова Миколи Петровича тяглася понад дві години: слухати його було легко, бо він пояснював усе, що здавалося нам незрозумілим.

Він нас одвідував раз на тиждень. Одвідував також і инші гуртки, на які йому вказувано. Але недовго працював Микола Петрович: його арештували й посадили до в'язниці. Микола Петрович був—Ленін.

II.

В 1905 році.

Було це в Народньому Домі в Ленінграді. Людей набилося—повнісінька заля. Гомонить натовп, дарма, що оратори виступають. Слухають, перебивають, сміються. Голова говорить: «Слово товаришеві Карпову». Вийшла людина на трибуну, невелика на зріст, непоказна з себе. Натовп і далі шепочеться собі, перекликається, гомонить. Заговорив—і з першими звуками його промови все замовкло; ніхто не поворухнувся, коли він говорив, а говорив довго. В залі, повній людей, було тихо, як на пустому майдані вночі. Багатотисячний натовп затаїв віддих, щоб не пропустити ні слові, ні звука.

Карпов—то був Ілліч, що саме тоді ховався від поліції. Він кінчив промову. Кільки секунд натовп мовчав мов заворожений, потім залунали оплески, яких ніколи до того ця заля не чула.

III.

Зустріч.

(Зі спогадів робітниці).

Більшовики Виборгського району вже кілька день дожидали приїзду т. Леніна до Петрограду. Це було на початку квітня року 1917-го. Був святковий день. Усі працювали: вишивали гасла на

плакаті, що з ним мали зустріти Ілліча. Я спитала товаришів: «їде?»—відповідь була: «так». Ми вийшли з райкому і вишикувалися. До нас, наче на чиєсь гасло, без особливої якоїсь агітації з нашого боку, почали сходитися робітники й робітниці і шикуватися позад нас. Багато робітників знали Леніна лише з імени, але хотіли його бачити.

Підходячи до Фінляндського вокзалу, ми побачили як-найрозмаїтішу публіку на площі, потім автомобіль робітників, салдатів і матросів. І всі говорили: «Зараз приїде Ленін».

Раптом на площу долетіли з вокзалу звуки марсельези. Всі завмерли і дожидали, коли з'явиться Ленін. І ми побачили його: він стояв у панцерному автомобілі з невеликим букетом квіток у лівій руці. Біля нього стояла його дружина, Надія Костянтинівна Крупська.

Коли Ленін виходив з вокзалу, чути було голосне «ура», а потім з автомобіля пролунав голос Ілліча—він говорив. Було видко, як він промовляє слова, жестикулюючи правою рукою. Ілліча освітлювали прожектори з автомобілів.

Панцерний автомобіль поволі посунувся серед натовпу. І коли він наблизився до наших лав, Ілліч говорив:

«Товариші, робітники й салдати! Дякую вам за те, що дали мені змогу повернутись до Росії. Ви зробили велике діло—скинули царя, але це не край. Коваль клепле, доки тепле. Хай живе соціялістична революція!».

Ілліч поїхав далі, а ми стояли, наче прикипіли до землі.

ЖАЛІБНИЙ МАРШ.

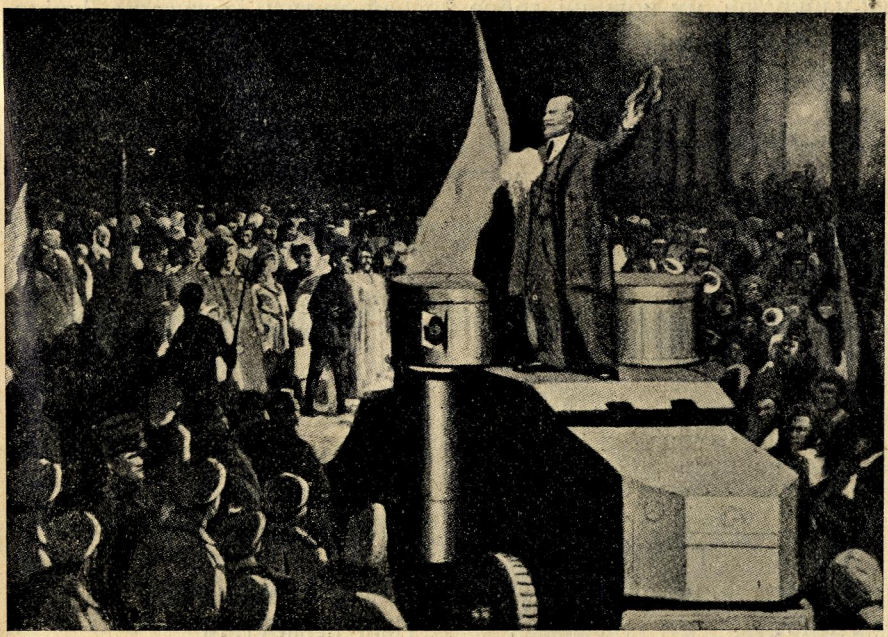
(Співати на голос „Ви жертвою в бою"...).

Ти вмер наш великий, найкращий [борець
За долю робочого люду,
Жалів тих не вилле ніякий співець,
Що наші наповнюють груди.

Зброли ми всіх ворогів у боях,
Безсила буржуйская маса
Ідею розбить, що кує у вогнях
Могутня працююча класа.

Ти вмер, та твої заповіти живуть
І шлях нам твій розум намітив,
І шляхом тим люди працюючі йдуть
Всесвітню комуну творити.

Ф. Бутенко.



ЗАПОВІТИ В. І. ЛЕНІНА МОЛОДІ.

Найкращий пам'ятник Володимирові Іллічеві—це виконати його заповіти, провадити його справу далі. Молоді спартаки тепер називаються ленінцями; цю назву треба виправдати. Чого-ж навчав великий проводир? Що мають виконувати ленінці?

Ці заповіти такі:

Слово і діло мають іти раз-у-раз поруч. Ленін був великий тому, що він не тільки писав, і навчав, але свої слова він переводив у життя.

Завсігди боротись за справу робітництва, за комунізм, як усе життя боровся Ленін. Учитись, учитись і вчитись,—до цього кликав Ленін, і сам раз-у-раз учився. Бути дисциплінованим, любити свою організацію й виконувати її доручення, як Ленін любив комуністичну партію і завсігди виконував її постанови.

Прагнути до того, щоб стати членом комуністичної партії, що створив Ленін. Шанувати й берегти чужу працю, як Ілліч це робив. Любити працю, працювати.

Підтримувати звязок з селом, з сільськими ленінцями.

Оці заповіти Ленінові ми повинні виконувати. Щоб зробити це

як-найкраще, ми повинні добре познайомитись із життям Леніновим і брати з нього приклад. Ленін помер, але справа його живе. Будьмо-ж завсігди готові до боротьби за справу робітництва!

Молодий Ленінець.

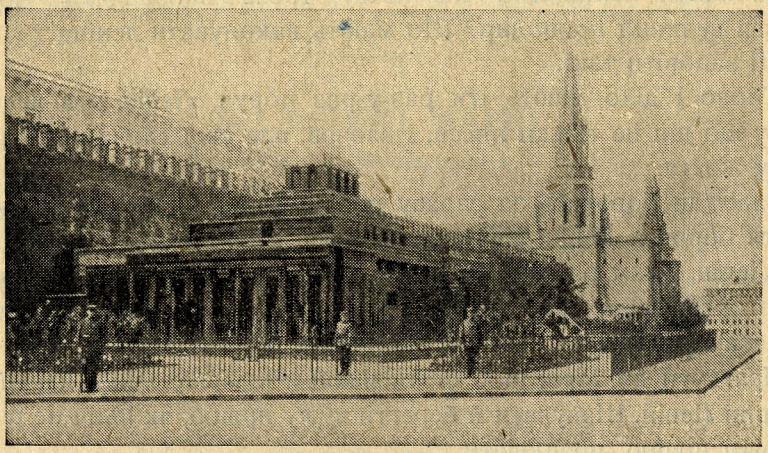
МОЛОДІ ПІОНЕРИ-ЛЕНІНЦІ, ВПЕРЕД!

Піонери,
Леніна змовк хід.
Киньте понад світом клич...
Піонери,
Вмер наш дід.
Вмер наш дід,
Ілліч.

Але що-ж, і далі в ногу—
Зміна старим бойцям.
Гасло:
Пам'ятай про нього,
Пам'ятай і будь готовий,
Будь готовий до кінця.

Ленінське серце в грудях
Не змовкне ніколи, гей.
Вище підносьте стяг,
Діти його дітей.

Піонери,
Леніна змовк хід.
Киньте понад світом клич
На бій.
Так кликав наш дід,
Наш незабутній
Ілліч.



Мавзолей.

КАРЛ ЛІБКНЕХТ І РОЗА ЛЮКСЕМБУРГ.

У січні місяці 1919 року в головному місті Німеччини—Берліні трапилась велика подія. Частина робітників, об'єднаних у союз «Спартак», виступила із зброєю в руках, щоб скинути владу буржуазії та запровадити робітничий уряд. На чолі цих робітників стали два видатні німецькі революціонери—Карл Лібкнехт і Роза Люксембург.



Вони вже давно працювали серед робітників, поширюючи революційні думки. Карл Лібкнехт походив з революційної родини і з дитинства став замислюватись про те, як знищити громадську кривду та зробити життя робітників кращим. З молодих років він почав закладати революційні гуртки, писати революційні книжки й т. инш. Найбільшої ваги Карл Лібкнехт надавав організаціям молоди, бо знав, що на зміну старим бойцям революціонерам треба підготувати молоді сили. Він багато сприяв та допомагав організаціям молоди.

Коли почалась війна, багато з тих, що звали себе проводирями пролетаріяту, зрадили його, пішли з буржуазією та почали намовляти робітників підтримувати війну, битись за батьківщину. Тільки К. Лібкнехт сміливо виступив проти війни, зазначаючи, що цю війну розпочали капіталісти за свої інтереси, що робітникам та селянам, крім лиха, вона нічого не дає. Тоді уряд примусово послав К. Лібкнехта на фронт, а потім до в'язниці. Звільнили його тільки тоді, коли в Німеччині сталась революція.

Імператора скинули, та на чолі уряду стали люди, що на словах були за робітників, а справді трималися згоди з буржуазією. Тому й життя робітників нічим не стало краще. Тоді виступив К. Лібкнехт з революційним робітничим союзом «Спартак».

Найближчою спільницею його в цій справі була Роза Люксембург.

«Червона Роза», як її шануючи називали робітникі, ще 16-літньою дівчиною вступила до польської партії «Пролетаріят». Коли царський уряд розгромив цю партію, Р. Люксембург утікла за кордон, до Швайцарії. Там вона вчилась і разом з тим провадила велику революційну роботу. акіничвши освіту, Р. Люксембург переїхала до Німеччини. Там вона скоро стала одним з проводирів німецького робітництва.



Коли в нас була революція в 1905 року, то Р. Люксембург приїхала до Польщі й взяла участь у революції. Як революцію було подавлено, вона знову виїхала за кордон.

Та найбільш виявила себе Роза Люксембург, як нагрянула всесвітня війна. Всі свої сили й хист віддає Роза на те, щоб боротися проти війни. Вона об'їздить усеньку Німеччину, виступаючи на мітингах з палкими закликами проти війни. За одну таку її промову буржуазний суд засуджує Р. Люксембург на ув'язнення. З того часу вона так що й без перерви мандрує по німецьких в'язницях аж до самісінької революції в Німеччині.

Як упав кайзерів трон, Р. Люксембург вкупі з Карлом Лібкнехтом стає на чолі комуністичного руху.

Коли виступили німецькі комуністи, дуже злякалась німецька буржуазія. Щоб позбавити повстанців головних ватажків, вона намовила офіцерів убити Карла Лібкнехта та Розу Люксембург. І німецькі контр-революційні офіцери 15-го січня 1919 року Карла Лібкнехта та Розу Люксембург забили. «Спартакам» не пощастило здобути влади. Німецька буржуазія втримала її в своїх руках.

Але думки Карла Лібкнехта та Рози Люксембург не вмерли. Німецька комуністична партія та німецький комсомол ідуть тим шляхом, що його накреслили Карл Лібкнехт та Роза Люксембург.

НА БАРИКАДІ.

Це було 1919 року в Німеччині в місті Берліні. Там вибухло тоді відоме всім повстання спартаків.

На одній напівзруйнованій барикаді було двоє людей: дідусь комуніст років 60 та його онук-хлопець років 12.

Всюди навколо лежали забиті люди, зламані рушниці, всяка инша зброя. Чути було невгавучу стрілянину.

— Так оце ми вдвох з тобою тільки й лишилися отут, на барикаді,—мовив дід хлочикові.—Ну, та нічого! Ще покажемо, як уміють вмирати спартаківці. Ну, до праці! Подай отой стілець, затулимо ним дірку. Неси червоний прапор, підіймемо ще його. Еге, та он військо йде. Ану, налагоджуй кулемети, будемо стрічати їх, як слід!

Дід з хлопцем почали лагодити розбиту барикаду. Раптом хлопець крикнув:

— Діду, та й сусідню барикаду зруйновано!

— Ну, що-ж, помстимося за товаришів!..

І дід хутко набивав кулемет.

Затарахкотіли постріли, всю барикаду обгорнув дим, а відтіля, з ворожого боку, почулась лайка, погрози, постріли...

Загін салдатів почав наступати на цю барикаду...

Знову дід стріляє, і кілька салдатів упало.

— Кулемет зіпсувався, швидше рушницю, — крізь зуби процідив дід. Але раптом схопив себе за груди й упав на землю...

— Дідусю, рідний, що тобі?—зашепотів онук, нахиляючись коло діда.

— Прощай, хлопчику! Я своє діло кінчив, та наша справа не загине. Ви, молоді пролетарі, докінчите революцію, піднімете по всьому світу прапор комунізму... Тікай, хлопчику, швидше, доки не піймали білі! Прощай... Я вмираю... Пам'ятай мій заповіт...

Дід був мертвий.

— Прощай, діду! Я помщуся за тебе,—і з цими словами хлопчик покрив дідове тіло червоним прапором, а сам швиденько метнувся в темну вуличку і зник.

Рано-вранці сонце яскраво освітило Берлін із зруйнованими будинками, барикадами, залитими кров'ю забитих спартаківців. Ясно мінився червоний прапор на розбитій барикаді. Він наче кликав до бою, останнього, тяжкого бою з капіталом, до боротьби за нове, світле життя...

Р. Юревич.

В ДЕНЬ ЛІБКНЕХТА.

Сьогодні я Лібкнехт маленький
І сонце з собою привів.
Мій голос за волю несеться,
Пронизує сотні віків.

Ми знаєм—широка дорога
Лягла до ясних перемог,
Ми знаєм—і терни й тривоги
Не впали із наших голов.

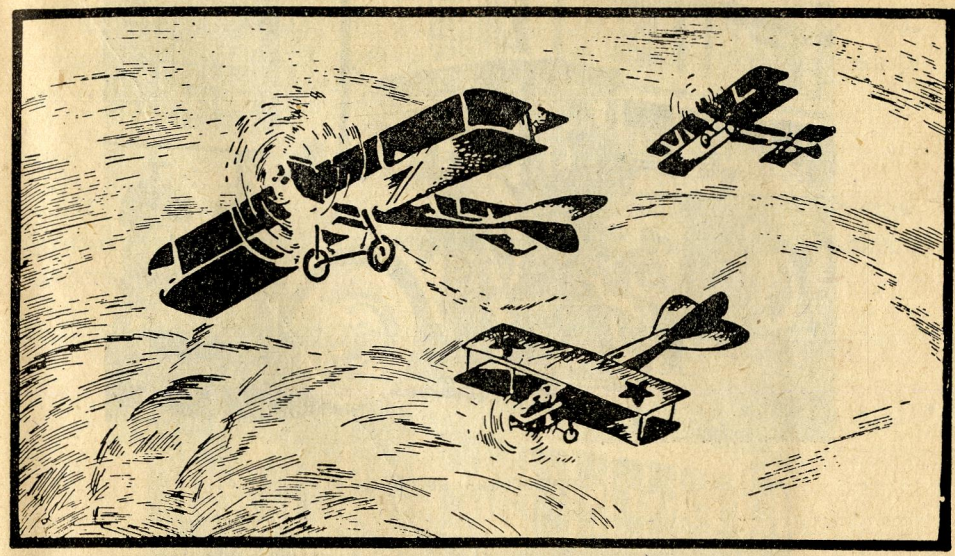
З підвалів, обідраних дахів
Вперед, аж до сонячних днів,
Хай пан за морями заплаче
І крикнуть кордони німі.

Ми шляхом учителя йдемо,
І сонце червоне вгорі...
Так більше-ж єднання, пісень
Новій п'ятикутній зорі!

Гей, розірвіться, тенета,
Сонця нам, юним орлятам!
Сьогодні, в день Карла Лібкнехта,
В грудях юнацьких завзяття.

М. Кожушний.





ПЕРЕМОГА НАД ПРОСТОРАМИ.

ЗЕМЛЕЮ, ВОДОЮ, ПОВІТРЯМ.

I.

Багато невигод зазнавала колись людина, коли треба було їй кудись далеко дістатися.

Люди мусіли всяку дорогу міряти ногами—ходили пішки.

Витрачали люди багато часу, втомлювались, знесилювались від далекої дороги.

Свійської тварини ще не було; все було дике.

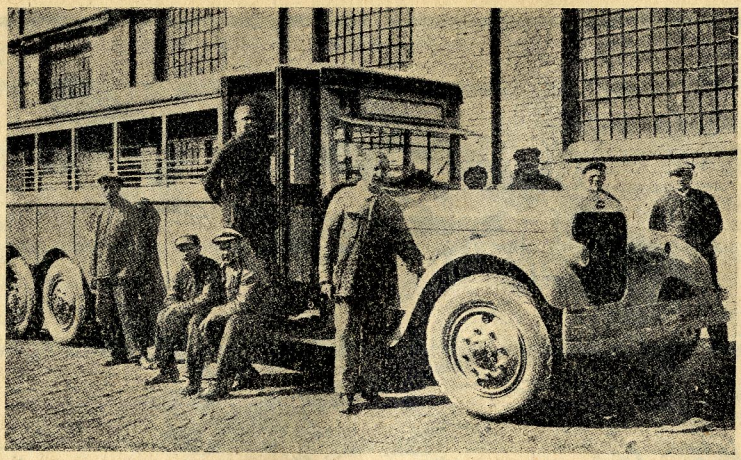
Та ось згодом почали люди приручати коней, волів, віслюків, верблюдів, то-що.

Приручивши дику тварину, зробивши її свійською, мусіла людина поміркувати ще й про те, як і в що її впрягти, треба було вигадати якусь снасть, вози, санки, то-що.

Коло всього цього мусіли попрацювати люди, шукаючи життьових вигод, щоб полекшити своє життя.

Довгий час мусіли люди використовувати тільки худобу.

Багато часу збігло, поки людині на допомогу прийшли могутня сила—наука.



Харківський автобус.

II.

Бачили люди, що нагріта на вогні вода починає парувати, а обернути ту пару собі на користь тоді ще не вміли.

Тому трохи більше як дві сотні років люди за допомогою науки додумались, як тую пару обернути людям на користь.

Дві сотні літ минуло, як вигадано було парову машину, а скільки користи з тієї людської вигадки, того ані зважити, ані зміряти.

Не треба вже людям їхати в далеку путь волами або кіньми. Годі трудити скотину, щоб велику вагу перевозити.

Простіше й удесятеро швидше робить це пара на залізній колії.

Пара прислужилася людям і на те, щоб переїздити та перевозити велику вагу не тільки суходолом, а й водою.

Були часи, коли мореплавці пускалися в далеку дорогу морем, покладаючись тільки на погожий вітер, або гнали корабель свій веслами.

Великих труднощів зазнавали мореплавці, коли переміниться вітер, або негода захопить на морі.

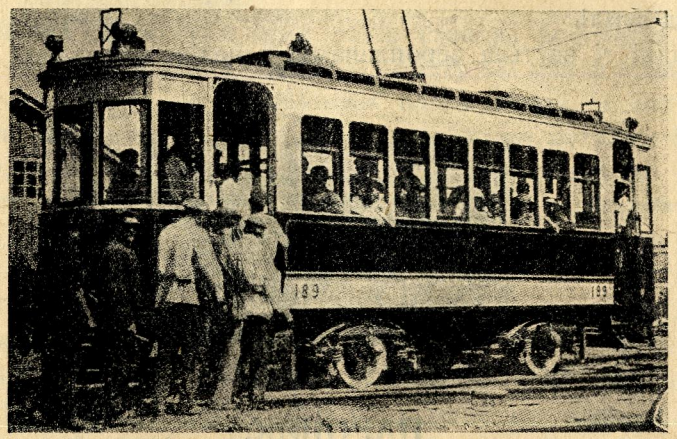
В такі часи становище мореплавців безпорадне.

Пара й тут у пригоді стала: на зміну кораблям з вітрилами та веслами з'явилися велетенські пароплави, що вміщають иноді тисячі люду та сотні тисяч пудів вантажу. А жене їх на морі парова машина.

Каміння підводне, морські скелі та мілка вода, що так їх страхалися мореплавці, надумали тепер позначати всякими знаками та освітлювати море з маяків електрикою.

III.

В боротьбі за існування вдосконалювали люди знаряддя. Техніка не знає собі меж, люди невпинно шукають кращих вигод для свого життя.



Поспішають на трамвай.

Це шукання призвело до винаходу, за допомогою науки і вже за нашої пам'яти, громовинної сили, тоб-то електрики.

Електрична сила в багатьох випадках стала тепер заміняти силу пари.

Почали тепер люди будувати не тільки парові залізниці, а й електричні.

Залізні вози, чи вагони жене тепер по рейках не тільки пара, а й електрична сила.

По великих містах почали будувати кілька десятків літ тому залізничні колії.

Перше вагони тягли по колії коні, трохи згодом коней замінили парові машини. А коли винайдено електирчну силу, то по всіх містах, де покладено на вулицях рейки, заведено вже й електричні вагони.

Нашому поколінню судилося стати свідками ще одної великої й важливої події.

Треба було, щоб людина могла не тільки по землі швидко їздити, використовуючи пару та електрику, а щоб людина могла і в повітря здійматися та летіти, куди треба.

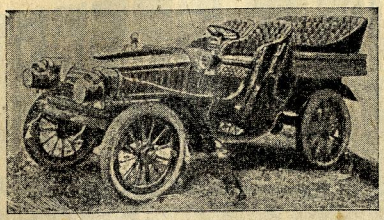
І от всесильна наука прийшла й тут людині на допомогу.

Люди вигадали такі машини, що людей та ще з вагою підносять високо в повітря.

Машини ті скидаються на якихось дивовижних птахів, коли піднімуться високо од землі.

Є такі машини, що заносять людину аж у хмари, на кілька верст од землі.

Машині ті звуться аеропланами, цепелінами, то-що.



ПАРОВИК.

Сонце сховалось—не видно.
А паровик усе мчить...
Як пробігає він швидко
Верстви залізнії вмить!

Вітер розтріплює хмари,
Хмари—не хмари: дим...
Грає в чавунні гітари:
дин—дин—дин.

Вагон за вагоном, мов рота.
Потяг як мчиться—ух!
Чохкає, їде і цока,
Кричить паровик: гу-у!..

Тихше і тихше... Вже ходом
Їде залізний кінь.
Гаркнув чавунним горлом—
Бовкнув у відповідь дзвін...

І знову вагони, мов рота.
Потяг як мчиться—ух!
Чохкає, їде і цока,
Кричить паровик: гу-у!..

Г. Коляда.

ДЖОРДЖ СТЕФЕНСОН—ВИНАХІДНИК ПАРОВОЗА.

Джордж Стефенсон народився 1781 року в невеличкому англійському селі. Батько його був простий робітник і служив за кочегара біля машини, що викачувала воду з кам'яновугільної шахти. Платні Стефенсон одержував мало, а родина в нього була з восьми душ. Тяжко було утримувати таку велику сем'ю, і через це, коли діти почали підростати, батько завжди квапився знайти для них будь-яку роботу. Дітям не довелось навіть попасти до сільської школи.

Маленький Джордж з семи років став за робітника: сусіда доручав йому пасти корів і за свою роботу він мав що-дня 5 коп. Коли трохи підріс, його найняли пасти коней, і він почав заробляти вже 10 коп. на добу. Але хлопчикові хотілося бути не пастухом, а кочегаром, або машиністом: приходячи до батька, він пильно придивлявся до машини і поволі так зацікавився нею, що випасаючи корів і бавлючись, він вже ліпив з глини помпи, млинки і навіть намагався зробити машину.

На п'ятнадцятому році бажання його здійснилось: його поставили за помічника кочегара до тої самої машини, яку опалював його батько. Залюбки взявся він до цієї нової роботи. Машина так давно цікавила його, і ось тепер він коло неї, кидає в неї паливо й одержує 75 коп. на добу. Минуло чотири роки і Джордж стає машиністом: йому доручили головний догляд за машиною, що коло неї його батько був кочегаром.

Нема чого казати, як він зрадів: він тільки й думав про свою машину; у вільний час він розбирав її на частини, вивчав їх, знов збирав, помічав хиби і, як тільки міг, намагався виправити їх.

Але чим більш Стефенсон цікавився своєю працею, тим більш зростала його допитливість: він часто чув, як письменні робтники читали газети, чув, що в них пишуть про винахід нових машин, знав він, що про машини написано цілі книжки, і дуже йому захотілося прочитати їх. Щоб навчитись грамоти, Джордж, вже парубок 18 років, починає ходити до сільської школи. Працьовитий учень хутко вивчився читати, писати і навіть навчився аритметики. Тепер він почав читати книжки, з них він дізнався багато чого нового й корисного для себе. Але книги тоді були дуже дорогі. Стефенсон не завсіди міг купувати їх, бо грошей в нього було обмаль. Щоб зберегти гроші на книжки,

Стефенсон поклав на дозвіллі вивчитись будь-якого ремества. Незабаром він навчився шити черевики і зробився таким гарним майстром, що навіть не встигав виконувати всіх замовлень. Він купив собі невелику хатинку й оженився. Бувши гарним машиністом, Стефенсон легко навчився направляти годинники.

В кам'яновугільних шахтах поставили нову машину, щоб викачувати з підземелля воду, що там збиралась. Невідомо через що, але машина не працювала. Становище було серйозне: вода загрожувала затопити всі шахти. Багато вчених — механиків та інженерів—заходились коло машини, але дарма. Нарешті покликали Стефенсона. Він оглянув машину, став до праці і через три дні пустив машину в роботу. За це господар копалень зробив його головним механиком і призначив йому велику платню.

З цього часу становище Стефенсона значно покращало, грошей вже більше не бракувало, і тому він знову міг віддатись книжкам та машині. З газет він знав, що один винахідник вигадав таку машину, що нею можна їхати по звичайній дорозі. Біда лише в тому, що рухається вона погано, з великими труднощами. Стефенсон зрозумів, що цей винахід не матиме успіху, а що треба вигадати таку машину, яка-б посувалась по гладеньких брусах або рейках. Ще коли Джордж був хлопчиком і працював у кам'яновугільній шахті, він бачив у підземеллі рейки. Це були дерев'яні бруси, що по них возили візки з вугіллям. Стефенсон знав, що коли по землі візок насилу везеш, то по рейках його перекочувати так легко, ніби він сам котиться. Він почав роздумувати, як-би зробити гарного паровоза й поставити його на рейки. Мало не рік працював Стефенсон, щоб збудувати паровоза. Нарешті, машина була готова й вільно покотилась по залізних рейках. Проте, в ній було чимало хиб. В машині був занадто малий казан для води, і тому не вистачило пари, щоб тягти машину, і до того вона не могла швидко рухатись; одроблена пара виходила через вузкі отвори і так сильно свистіла, що лякались коні, і т. ин.

Треба було виправити ці хиби. Стефенсон знов став до роботи і через рік збудував нового паровоза, що в ньому вже не було попередніх хиб. Незабаром йому доручили прокласти залізницю від кам'яновугільних копалень до річки. Він успішно виконав цю роботу. Залізницю було відкрито наприкінці 1812 року. Машина тягла за собою більше десяти навантажених вагонів,

пробігаючи $25^1/_2$ км. за годину. Стефенсон досяг свого: його давня мрія здійснилась.

Але багато праці довелось ще прикласти Стефенсонові, багато довелось подолати перешкод, доки всі визнали користь залізничних шляхів. Коли Стефенсон почав будувати залізницю проміж Ліверпулем і Манчестером, то селяни й землевласники, що через їхні землі прокладали шлях, виявили величезне незадоволення і навіть збунтувались, почали руйнувати рейки та розгонити робітників, що будували залізницю.

Одні загрожували вбити або втопити сміливого винахідника, інші глузували з нього й називали його божевільним. Багато прикростей довелось зазнати Стефенсонові, але він не вдавався в тугу; він вірив, що праця його марно не загине, і що згодом люди цінуватимуть його роботу.

Потроху винахід Стефнсонів розповсюдився в Англії, незабаром вся батьківщина великого винахідника почала користуватись залізницями, що простяглись в усі кінці держави.

Інші країни також не відставали від Англії, скрізь почали будувати рейкові шляхи. Багато держав запрошували самого Стефенсона будувати залізниці. Він не одмовлявся і з задоволенням працював над тією справою, що їй присвятив він все своє життя. Він помер на 66-му році життя.



МАЛЕНЬКА ГЕРОЇНЯ.

(З життя італійських залізничників).

П'єріна народилася в залізничній будці; батько її був сторожем на залізниці, і дівчинка звикла з раннього дитинства до свисту й гуркоту потягів. Вона звикла, що батько виходив кілька разів на добу на колію,—вдень з прапорцем, уночі з лихтарем,—зустрічав і проваджав кожний потяг. Звикла вона й до цієї величезної почвари з двома вогняними, палахтючими очима, що наче летіла вечорами на їхню маленьку, загублену в полях, будку з такою силою, з таким зловісним пихканням, мов-би хотіла проковтнути її. Коли П'єріна була зовсім ще крихіткою, вона боялася цієї почвари й боязко тулилася до матери, коли вона виходила иноді з нею ввечері з гасловим лихтарем у руках. А потім уже хоч яка страшна й велика була почвара ця,—вона не

боялася її. Вона вибігала що-дня з батьком чи з матір'ю до неї назустріч і бачила, що, зупинившись тільки задля того, щоб тяжко відідхнути разів три або чотири, почвара-паротяг знов, пихкаючи й сопучи, ішов далі.

Аж ось П'єріна підросла; вона вже почала бігати до школи в сусіднє село, вона розуміла вже небезпеку від паротягів і казала матері:

— Не бійся, мамо, я вже не маленька; я не втраплю під паротяг.

В той-же час П'єріна почала допомагати батькові в його обов'язках. Вона знала, що перед проходом кожного потягу батько обходив свою ділянку, дивився, чи нема яких ушкоджень на колії, чи цілий і міцний міст, що висить над безоднею, і коли все було гаразд, ставав на своє місце з зеленим прапором у руках. Зелений прапор означав, що все гаразд, що потяг може йти далі; коли-ж була якась шкода, особливо після бурі і дощів, то батько спиняв потяг, махаючи червоним прапором.

П'єріна уважно придивлялась до всього цього й раділа, що може бути корисна батькові.

— В тебе є інші справи, йди, тату,—я зустріну потяг,— говорила вона частенько батькові.

— А не забудеш, не пропустиш?—питався батько.

— Ну, ось! Хіба я маленька? та й мама нагадала-б мені.

Дівчина дійсно була уважна й акуратна: на неї можна було звіритися. Вже хвилин за десять до приходу потяга вона стояла, горда й радісна, з прапором у руках, і вітер куйовдив золоті кучері над її жвавим личком.

* * *

Усе йшло гарно й щасливо. Аж одного разу батько, вийшовши вночі в сніг та бурю назустріч потягові, заслаб на запалення легенів. Лікар, що приїхав одвідати слабого, тільки похитав головою: мати була в розпачу й не відходила від хорого, і піклування про зустріч потягів лягло виключно на одну П'єріну.

Дівчинка обходила ділянку і зустрічала з гаслом кожний потяг; на серці в неї було важко, але вона не забувала часу проходу потягів і вставала сама навіть уночі; вона бачила, що матері не до того, й заспокоювала батька, який нагадував їй, щоб вона не забувала годин.

Вона не забувала годин і не пропускала жадного потяга, навіть того дня, коли батько помер, і мати голосила над ним. Тепер, коли батька не було й нікому вже було нагадувати їй, П'єріна зробилася ще уважніша.

Скоро приїхав залізничний інспектор; мати П'єріни благала його залишити її в сторожці.

— Гаразд, я зроблю, що можна,—сказав інспектор,—але попереджаю вас, що не обіцяю нічого певного.

І ось бідна жінка стала жити, боячись завжди, що її виженуть з тихого куточка. А П'єріна в цей час робила просто чудеса: вона встигла між потягом ходити до школи, але в призначений час була завжди на своєму місці, стежачи за довгою чорною низкою вагонів, що звивалися в горах і лісах.

* * *

Одного разу, наприкінці листопаду, був надзвичайно бурхливий день. Зранку йшов сніг і куріла метелиця, а надвечір подуви вітру зробилися просто жахливі й дико скиглили в горах. Маленький Луїджіно був хорий і мати упадала коло нього.

П'єріна, що недавно перед тим оглянула колію, сиділа на своєму ліжку й чекала на вечірній потяг.

Враз почувся якийсь страшенний гуркіт і ввесь дім затремтів, наче від землетрусу.

Накинувши на себе непромочну бурку й узявши лихтар, П'єріна швидко вийшла.

Хвилин через п'ять вона вернулася дуже схвильована.

— Який жах! Міст завалився,—сказала вона, швиденько запалюючи червоний лихтар і здіймаючи зі стіни ріг.

— Що-ж ти робитимеш?—спитала з жахом мати.—Це кур'єрський потяг; він пробігає тут так швидко.

— Я налагодила червоний лихтар.

— Не побачать його в таку метелицю.

— То я в ріг буду сурмити.

— Не почують, доню. Хіба в тебе стане сили? Тільки ще якусь біду наживемо.

— Почують, мамо.

Закутавшись у свою бурку з башликом, П'єріна швидко вийшла й пішла назустріч потягові.

Холодний вітер різав їй обличчя, заваджав іти; сніг заліплював очі, але П'єріна нічого не помічала, вона гадала тільки про

те, чи побачить машиніст її гасло, чи стоїть він на сторожі в таку страшенну погоду? Ось здалеку почувся свисток потяга, й серце в дівчини забилося швидше. Думка, що ввесь цей довгий потяг, з усіма цими людьми, може влетіти в провалля, жахом проймає її. Ось потяг уже видко, вона починає шалено розмахувати лихтарем, дути з усіх сил у ріг,—усе дарма; потяг летить з такою самою силою. П'єріна кричить, сурмить, як тільки може, але гудіння вітру й вагонів заглушають її голос; потяг все ближче й ближче.

Забувши про все, П'єріна кидається вперед по рейках; вона вже майже на кілька кроків од паротягу. Вона чує тільки якийсь страшний хруск, потім нічого вже не чує й не бачить і падає непритомна на землю.

Коли П'єріна опритомніла, вона побачила, що потяг спинився. Значить, він не впав у безодню? І вона сміялася й плакала в той самий час.

Тимчасом з потяга скочили кондуктори; деякі пасажири вийшли довідатися, що це сталося, чого це був такий страшний товчок.

— Я враз побачив чорну тінь і червоний лихтар,—пояснював машиніст.—Ледве встиг загальмувати, мало з паротягу не злетів. Міст завалився. Ось ця дівчинка врятувала нас.

Деякі пасажири підходили до краю провалля й жахалися тої безодні, в яку мало не влетіли.

Так дівчинка врятувала потяг.

Е. Амічіс.

РОБЕРТ ФУЛЬТОН — ВИНАХІДНИК ПАРОПЛАВА.

Фультон народився в Америці в дуже бідній родині. Батько його був простий чорнороб і ледве міг прохарчувати величезну родину. Коли батько вмер, мати почала ходити на поденщину й годувати дітей. Роберт скінчив школу: навчився там читати й писати. Далі вчитись не було змоги: треба було допомагати матері, і він найнявся за підмайстра. Пізніше, коли він вже виріс, знайшлись люди, що дали йому гроші переїхати через Атлантичний океан до Европи. Він поїхав до Англії, вступив там на завод і працював, як простий робітник. Фультон був здібний до механіки, він завжди дуже цікавився, як збудовано всякі машини. Працюючи по заводах, він гарно вивчив будову машин і міг сам

робити багато машин. Тут-же в Англії, дізнався він про спроби зробити парового човна, і ця думка захопила його цілком. Тоді саме Уат вже зробив свою парову машину на заводі Болтона і Фультон бачив, як вона працює. Він певний, що машиною Уата можна посувати судно та й поклав досягти свого і зробити таке судно. Людина він був палка й уперта: не звик він, якщо невдача, падати духом, та й ще був цілком певний того, що пароплава можна зробити, що в парової машини вистачить сили посувати його вперед. Але-ж вірити це одно, а зробити і довести иншим, що ти правий, це друге. Своїх грошей він не мав, та й які-ж гроші можуть бути в простого робітника! На його щастя, не він один думав про пароплав, инші люди також вірили в цю справу та допомагали йому.

В той час Фультон поїхав до Франції шукати щастя, і тут познайомився з своїм земляком, теж американцем, Робертом Лівінгстоном. Лівінгстон був досить багатий і запропонував Фультонові скласти з ним спілку. Лівінгстон зрозумів, що винахід Фультонів може дати йому великі бариші.

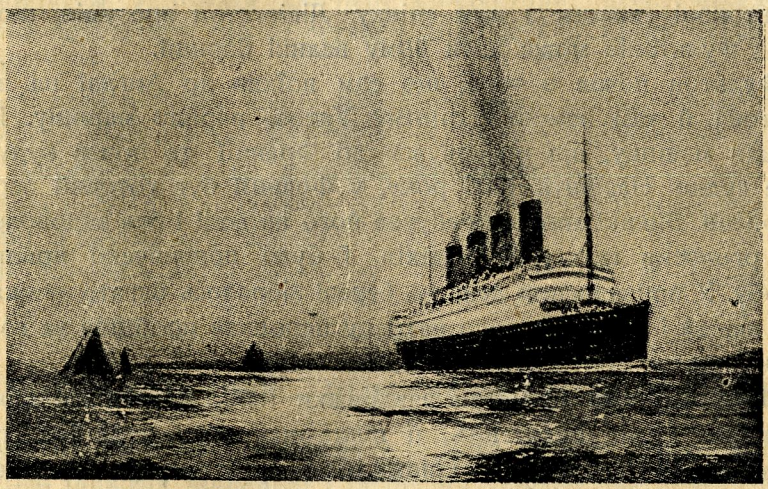
Фультон почав з того, що сам поїхав до Англаї на завод Болтона й там замовив самому Уатові парову машину. Поки робили машину, він повернувся до Франції та почав будувати саме судно. Нарешті, 1803 року, у Франції був готовий перший пароплав. Винахідник випробував його на воді і був задоволений. Він оголосив про свій винахід, і було призначено прилюдну спробу. У призначений день на березі зібралось багато зацікавлених людей і на очах цього натовпу пароплав пройшов за годину $4^1/_3$ кілометра проти води і слухався стерна.

Пароплав мав 32 метри завдовжки і $6^1/_2$ метрів завширшки. Впоперек судна йшла вісь, її кінці висувались поза боки пароплава. По боках судна, на кінцях оси, були насунуті два великі колеса, по одному з кожного боку. Колеса були насунуті так, що їхня нижня частина досягала води. На колесах були дерев'яні лопати, як це робиться на водяних млинах. Парова машина крутила вісь, а разом з нею крутились колеса: лопаті загрібали воду, як весла, й пароплав посувався вперед. Що сильніша була машина, тим скоріше крутились колеса й рухалось судно.

Всі шанували Фультона за його винахід, величезний натовп зібравсь подивитись на диво-дивне, але ніхто в Франції не згодився дати грошей на будову пароплавів, щоб на них перевозити

за плату пасажирів та крам. Бачучи, що тут нічого не вдієш, Лівінгстон і Фультон покинули Францію та повернулись назад додому—в Америку. Вони вдались до американського уряду з проханням, і їм видали дозвіл протягом 20-ти років пускати пароплави по американській річці Гудзону. На той час Лівінгстон зовсім збіднів. Він з Фультоном зібрав свої останні гроші та збудував пароплава. 1870 року він був готовий і спущений на воду. В Америці ще не бачили пароплавів, і все місто зібралось на пристань подивитись, як пароплав піде. Фультон зійшов на палубу, дав свистка і пустив машину. Юрба в захопленні почала кричати і махати шапками. З незвички це здавалось таким дивним та чудесним, що багато побожних людей потихеньку хрестились і були певні, що сам чорт сидить у машині Фультона.

Пройшло небагато часу й пароплави почали будувати в різних країнах.



Великий морський пароплав.

ПРИГОДА НА МОРІ.

З Англії до Італії їхав пароплав. Серед инших пасажирів були хлопчик Маріо і дівчинка Джульєта. Батько Маріо поїхав до Англії на заробітки й недавно вмер у Ліверпулі. Маріо лишився сам. Тепер він їде додому в Сицилію, до міста Палермо. Там у хлопчика були якісь родичі.

А Джульєту привезено в Англію, в Лондон, до тітки. Тітка була зовсім самотна вдова й завсігди дуже любила дівчину. Батько й мати Джульєтині були дуже вбогі люди й послали її до тітки погостювати. Але тітка несподівано вмерла.

— Мене дома всі люблять. Там у мене братів четверо, маленькі всі. Я-ж найстарша. Я їх і вдягаю, і купаю, й розчісую. Які вони всі будуть раді, як я приїду!

Потім діти почали розмовляти про море, про все, що бачили на кораблі, і так не розлучалися цілий день. На пароплаві всі думали, що це брат і сестра. Потім Джульєта почала плести панчоху, а Маріо сидів, дуже замисливши.

* * *

Море де-далі дуже хвилювалося.

Всі почали розходитися спати. Дівчина сказала своєму новому другові.

— На добраніч, Маріо!

— Бідні діточки мої, ніхто не засне добре,—сказав, проходячи проз них, старенький матрос-італієць.

Маріо тільки хотів сказати: «На добраніч, Джульєто», але ту-ж мить хвиля набігла на палубу, збила хлопчика з ніг і вдарила ним об дошку.

— Ой, лишенько! У нього кров! — закричала, вся тремтячи Джульєта.

Але пасажири швидко йшли вниз у каюти; ніхто не зважав на те, що дівчинка злякалася. Дівчинка стала коло Маріо навколішки. Він лежав непритомний. Вона зняла свою червоненьку хусточку і зав'язала хлопчикові поранену голову.

Маріо опритомнів і встав.

— Краще тобі?—спитала в нього Джульєта.

— Еге... зовсім добре.

— Ну, спи спокійно,—сказала дівчина.

— На добраніч!—відмовив Маріо.

Він пішов спати до чоловічої каюти, а вона туди, де спали жінки.

* * *

Матрос сказав правду: діти ще не поснули, як узялася страшенна буря. Сердиті хвилі за одну мить переломили щоглу і скинули в море трое човнів.

Всі страшенно перелякались; всі заметушились, бігали, стогнали, плакали, лаялись...

Буря не стихала цілу ніч, удосвіта вона ще побільшала. Величезні хвилі били в корабель, перебігали через нього, ламали все, роздирали, розбивали. На морі круг пароплава плавали поламані речі. Нарешті хвилі знову плеснули й пробили палубу, саме над машиною; вода так і линула вниз і погасила вогонь. Машиніст і грубник дуже поперелякувались і побігли відтіля; звідусюди лилася вода.

Капітан гукав згори:

— Випомповуйте воду!

Матроси кинулись до помп. Але хвиля знов ударила об пароплав і похитнула його. Вода розірвала перегородки, пробила ляду й линула вниз.

Пасажири купчились у великій каюті! Проз них проходив капітан.

— Капітане!—кричали вони йому,—що це? Ми гинемо? Обрятуйте нас! Невже ми загинемо?

Капітан почекав, поки вони замовкли, а потім відмовив:

— Будемо змагатися, скільки сили! А зрештою буде, що має бути... Будьте мужні!

Всі похололи з страху.

А буря ревла ще дужче. Пароплав кидало на всі боки. Кінець-кінцем капітан звелів спустити на воду човна; туди сіло п'ятеро матросів, але човен перевернуло, й матроси попадали в море. Двоє втопилось, а троє встигло вхопитися за колоду, що їм кинуто, і їх витягнено на пароплав.

* * *

Час минав. За дві години пароплав уже по палубу був у воді. Він потопав. Матері тулили до лона дітей своїх, деякі обнімалися й прощалися навіки. Деякі йшли вниз у каюти вмирати, щоб не бачити страшного моря, що ось-ось поглине їх навіки. Люди прив'язували себе мотузками одне до одного. Деякі жінки лежали непритомні. Чути було ридання, плач дитячий, страшне стогнання. Дехто з пасажирів стояв, мов скам'янілий, широко розплющивши очі, нічого не розуміючи, мов божевільні. Джульєта й Маріо притулилися вкупі до щогли й мов завмерли, дивлячись на море. Море почало стихати, але корабель потопав що-раз глибше.

— Спускайте човен!—почули голос капітанів.

Останній човен спущено. В його сіло чотирнадцять матросів і тільки троє пасажирів. Капітан лишився на кораблі.

— Ідіть до нас!—гукали йому з човна.

— Я лишусь на своєму місці,—відмовив капітан.

— Ідіть,—гукали йому матроси.—Може стрінемо якийсь пароплав, тоді вернемося й обрятуємо всіх. Ідіть! Адже ви загинете!



На морі в бурю.

— Ні, я лишуся тут!

— Єсть іще одно місце!—гукали знову з човна.—Давайте сюди жінку!

— Дитину давайте!—кричали матроси.

До цього часу хлопчик-італієць і його подруга стояли, не ворушачись, а як вони почули, що кричать: «дитину давайте», то наче прокинулись.

Вони відразу кинулись до води, кричучи:

— Мене!

— Мене!

— Давайте меншого!—кричали з човна.—Уже дуже важко й так! Давайте хлопчика!

Дівчинку мов громом ударило, і вона розпачливо подивилася на Маріо. Маріо глянув на неї...

— Ну, швидше-ж!—кричали матроси.—Зараз попливемо!

— Але-ж вона легша від мене!—крикнув Маріо не-своїм голосом.—Сідай, Джульєто! Сідай...

— Кидай її сюди!—закричали матроси. Маріо вхопив дівчинку й кинув її в воду. Вона крикнула, пірнула в воду, але матрос схопив її за руку й витяг у човен.

Хлопчик стояв на краю корабля й дивився.

* * *

Човен поплив. Матроси що-сили гребли, щоб випливти з виру, що кипів круг корабля, а той усе дужче спускався у воду. Ось човен за малим не перекинувся. Дівчинка тоді тільки очутилася; вона застогнала й простягла до корабля руки.

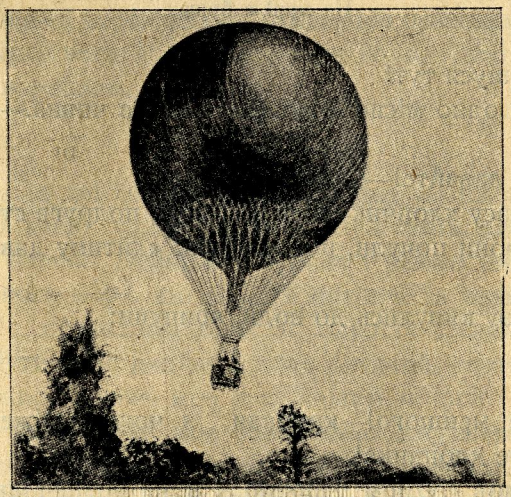
— Маріо! Маріо! Прощай!—кричала вона слабим голосом.—Прощай, прощай! Прощай, Маріо!

— Прощай!—кричав він, теж простягаючи до неї руки.

Човен пливе усе далі, хвилі заливали його...

Всім було тяжко дивитись на корабель, що мусів неминуче загинути. Джульєта затулила обличчя руками... Як ось замість плачу почулися з корабля якісь радісні вигуки. Люди на кораблі кричали і вказували руками в протилежний від човна бік. Глянула туди й Джульєта: до розбитого корабля наближався великий пароплав.

Е. А.



Повітряна куля.

ЗАГИБЕЛЬ ІКАРА.

Стародавні греки переказували, що першими літунами були Дедал і Ікар. Про них ходила така легенда:

* * *

Великий митець у своїй роботі був Дедал. Художник, різьбяр, архітектор—він дивував усіх своїми утворами. І далеко за межами рідної йому Греції лунала слава про майстра-чарівника.

Та були вороги в великого митця. І тікаючи від них, потрапив Дедал разом з сином своїм Ікаром на острів Крит до могутнього царя Міноса. Чимало часу прожив Дедал у Міноса. Чимало дивовижних речей і споруд зробив йому. Осипав його золотом владний Мінос, та потягло Дедала знов до рідного краю. Не захотів тоді відпустити його з свого острова цар Мінос і, мов у полоні, тримав нещасного майстра.

Довго міркував Дедал над тим, як утікти йому від Міноса. Навколо острова море, день і ніч на берегах царська сторожа. Та глянув на небо великий мистець і сказав синові:

— Хай мій ворог Мінос заступає шлях до морей і земель! Та шлях до неба не заступити йому! Небо вільне і ми полинемо цим просторим шляхом.

Так сказав Дедал і став до роботи. Він назбирав пір'я й почав робити крила. Пера він ставив одно біля одного, з першу найдовше, а потім все менші. Далі звязав він ті пера нитками, воском зліпив унизу й нахилив їх, мов-би то й справжні пташині крила.

Хлопчик Ікар стояв коло батька і весело грався тим пір'ям, що його розвівав вітрець.

Скінчивши свою працю, Дедал прив'язав крила до спини, розгойдав своє тіло й полинув на крилах в повітря. Здивований дивився Ікар на все це. Дедал вивчив Ікара літати й нарешті сказав:

— Слухай, Ікаре! Зараз ми полетимо з Криту. Будь обережний. Не лети ані низько, ані високо. Тримайся середньої дороги. Якщо підлетиш зависоко, стопить тепло сонця віск, і крила розлетяться. Якщо спустишся низько до моря, замочать бризки морські твої крила й не зможеш ти летіти. Лети слідом за мною.

Прив'язав Дедал крила собі й синові; знялись вони і легко понеслись на крилах. Ікар спершу боявся трохи. Але минув страх. Весело летів він уперед. Дедал спочатку озирався за сином. Та

далі бачить, що летить він добре, й перестав оглядатися. Дивиться вже тільки перед себе, щоб не збитися з дороги.

Тимчасом Ікар забажав підлетіти трохи вище вгору. Літати вже він умів, то й чого боятися? А там, угорі, так гарно мусить бути! Легко, як жайворонок, пурхнув він угору. Та тут ждало лихо нещасного маленького літуна. Сильний вітер, що там віяв, вхопив його з собою і поніс ще вище, ще ближче до сонця. Під палким сонячним промінням розтав віск, що скріплював на крилах пір'я. Випали вони й розлетілись у повітрі. Махнув Ікар руками, але... немає на них уже крил.

— Тату... тату... поможи мені!—крикнув Ікар, стрепенув голими руками й за хвилю упав у море.

Глянув Дедал: нема Ікара. Почав він гукати:

— Ікаре! Ікаре! Сину мій! Де ти?

Мовчало все. Тільки по воді плавали розкинені пера. Догадався бідний батько, що сталося з сином. Спустився він на ближчий острів. За кілька день піднесли хвилі морські тіло Ікарове. Дедал поховав його на березі, насипав високу могилу і на пам'ятку про сина назвав остров той Ікарією, а море Ікарійським.

ПЕРШИЙ ПАСАЖИР.

Кожен день понад деревами стелеться дим від потягів. Чіпляється за віти поодиноких обгризених дерев, що стоять понад залізницею. Що-разу батько Марків вибігає з будки назустріч потягам удень з зеленим прапорцем, вночі з лихтарем. Пробігають потяги. От з-за повороту показав замурзаного лоба паротяг. Шипить, пихкає, здригається, поволі минає будку. За ним наче веселіше червоні вагони: так-так, так-так. За «свободи» Марко вибігав, стрибав на гальмо і їздив.

Знову мелодійний гудок. З-за повороту вирнув стрункий і гордовитий паротяг... Мигнув повз будку, за ним люди у вікнах вагонів, і останній вагон, кокетуючи, заховався за поворотом.

Все це таке звичайне, звикле. А коли десь загуде пропелер аероплана, Марко тоді вибігає на насип і стежить, аж поки він зникне. Потяг приковано до рейок, він не може нікуди звернути, а от аероплан, куди хоч!

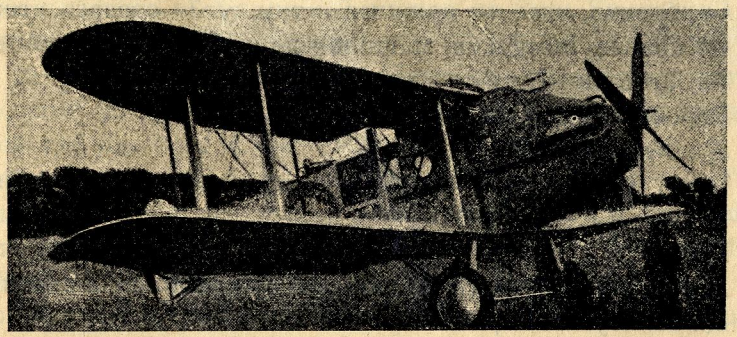
— Як виросту, буду літуном і буду літати високо-високо і швидко, як ластівка,—промовляє не раз до себе Марко.

Що-дня кружляють у небі залізні птахи. Недалеко бо від будки, за високим насипом, їхнє гніздо. То аеродром, що розкинувся на широкому рівному майдані. Туди мало не що-дня зранку тікав з дому Марко. Снував по майдані.

— Марш звідци! Чого тут сновиґаєш!—гукали на нього вартові.

— Я, дядечку, хочу подивитись...

— Нема чого, геть, кажу!



Аероплан.

Марко відходив осторонь, стояв, дивився, як відлітали та прилітали аероплани. Тільки як схоче їсти чи пізно ставало—повертався додому.

* * *

Над аеродромом кружляє аероплан—нижче й нижче: ледве не зачепився за дерево. Нарешті понад саму землю черкнув колесами, пробіг по землі й зупинився. З нього вийшов літун.

— Ей ти, пацан, ходи-но сюди! — гукнув на Марка. Марко підійшов.

— Ти з міста?—запитав.

— Ні, я отут з будки, що на 603 верстві.

— Ну, то знаєш старшого майстра...

— Сидоренка?—перебив Марко.

— Так, Сидоренка.

— Знаю, батько часто посилає мене туди.

— На тобі цей лист, віднеси, а звідти назад!

Марко схопив листа й побіг.

— Ну, що тобі дати за те? — запитав Марка літун, як той повернувся.

— Пустіть мене туди!—показав рукою на будинок, де стояли аероплани.

— Чого?

— Я подивлюся тільки.

— Ну, іди, покажу все.

Довгий і широкий будинок. В ньому багато аеропланів,—частина розібраних зовсім,—а частина—наполовину. В кількох місцях люди щось лагодили, обдивлялись.

— Сидоренко, чого ти водишся з тим тут?—озвався хтось.

— От покажу йому наші машини—це-ж мій сусіда.

— Ти хотів-би літати?—запитав він Марка.

— Виросту і буду, як ти!

— А тепер боїшся?

— Чого? Цікаво високо-високо, щоб не видно було! Ти так літав?

— Ні.

— А я буду. Що звідти видно? Які будинки, ліс, залізниця?— без кінця запитував Марко.

Все розповідав Маркові літун.

— А завтра можна буде до вас?—запитав Марко, коли все оглянули.

— Приходь!

Марка всі незабаром знали, і він знав усі хлітунів, і всі машини, і їх історії. Його посилали куди-небудь—він слухався, йшов.

* * *

Одного дня по колії від міста паровоз припхав дві площадки, вкриті брезентом.

— Дивись, подарок прибув від шефа! — гукнув хтось на аеродромі.

Всі зацікавились, кинули роботу, відкрили брезенти, оглядали. Марко був тут.

— «Комсомолець»!—прочитав один.

— Кого призначили на літуна?

— Та Сидоренка й Бітнера,—озвавсь заздрісно один.—Оті ще пестунчики!

— Не маракуй, бо хто більш за них має заслуг?

— Дивись, хлопці, це пасажирський: он і каюта про пасажирів!

— Справді!—озвались інші. Незабаром частинами зняли з пло-

щадок машину. Сидоренко і Бітнер складали її. Нервово й уважно оглядали вони кожну частину, обмацували руками, витирали сукном і трохи змазували олією.

— Сьогодні скласти, перевірити, а завтра спробний літ!—наказав начальник ескадрілі, сів на автомобіля й поїхав до міста.

* * *

Вже смеркало, як Марко наближався додому. Крадькома пройшов подвір'я і ввійшов до хати.

— Де ти ходиш, волоцюго?—запитала мати. Марко мовчав.— Гляди, щоб батько не всушив тобі коника!—і додала з сіней:— вечеряй там що, бо я не маю часу тобі видавати!

Він не їв, а пішов спати. Закрив очі, силкуючись заснути. Перед очима стояв новий аероплан. Вилискував золотом своїх мідних частин апарат. Двоє віконець манили в каюту для пасажирів. Дверцята з клямкою і замком.

Марко причаївся, зціпив зуби, повернувсь... скочив до шахви, понишпорив і витяг поіржавленого слюсарського ключа, що батько знайшов на путях.

Тихенько підійшов до постелі, поклав його під голову...

Тільки-но бліді пасма наступного дня лягли на сході, тільки-но загойдалась темрява ночи, Марко підвівсь. Натяг картуза, заховав за пазуху ключа й вийшов.

— Хто там?—крізь сон запитав батько. Марко не чув і бігцем подався на аеродром. Під будинками аеродрому маячив вартовий, Розвиднялось... Вартовий куняв під будинком на лавочці. Марко навшпиньки підійшов до вхідних дверей, раз глибоко дихнув, раптово відчинив, вскочив, зачинивши за собою двері,—і за першу машину.

— Хто так рано?—запитав вартовий, відхиляючи двері. Мовчанка.

— Чудний сон,—промимрив він і знову сів на лавочку.

Тихо ступаючи, Марко проминув кілька аеропланів. От і пасажирський: взявсь за ручку, повернув—не відчиняється. Вийняв з-за пазухи пазухи ключ, намацав замок, вставив, повернув... Двері глухо обізвались і відчинились.

Марко завмер... тихо, тільки десь під гору стогне потяг та пташка невгавуче щебече на полі. Тихенько ввійшов до каюти, причинив і замкнув тим самим ключем двері.

— Хто там лазить?—почувся голос від дверей будинку.

Кроки наближались до машини, де був Марко.

— А чорт, з оцими котами: ніколи спокою нема!—вилаявсь.

В пітьмі намацав Марко м'яку лавку і заліз під неї.

* * *

Аеродром ожив. Сидоренко і Бітнер одяглися для льоту. Їхні обличчя сяли від задоволення керувати новою машиною.

Брама заскрипіла поіржавленими завісами. Аероплан поволі виїзджав на майдан. В дверцятах каюти повернувся ключ.

— Бач, з яким кандібобером каюта!

— Не завадило-б і тобі, Рубане, от у такій поїхати,—глузував инший.

— Та начальник не дозволив нікому на спробний літ!

Зачинили. Пропелер загудів, засвистів. Щось труснуло Марка, зразу трохи підкидало, потім рівно гойдало.

Марко виліз. Сонце низало проміння в каюту. Лавка пахла новою шкірою, кроки глушила повстяна обкладка долу. У вікні тільки сама блакить. Ген-ген внизу квадратові цятки: червоні, зелені, чорні. Вони инде снують і снують довгі сірі нитки. Проміж них чорні пасьма. І все це ледве-ледве повзе під Марком назад. Придивився—по пасмах ворушиться комашня.

— Ага, то місто!—подумав. Від міста до Марка повзла чорна довга смужка, прямо під аеропланом. По ній рядок квадратів поволі рухався і сірий дим збивався вбік. Залізниця повернула круто ліворуч, потім праворуч і поширилась.

А он і будка, де Марків батько зустрічає потяга.

Марко здивовано застиг: замість високих берестів там були купки зелени, замість червоної будки—сірий квадрат...

А там за тим містом під небосхилом синя широка стрічка обгорнула квадрати й чорні смужки. По ній пливуть тріски й цяцькові пароплави.

Аероплан почав перервами густи. Підчас тиші чути було короткі фрази:

— Чудово, Сидоренко!

— Боздоганна машина!

Квадрати більшали, швидше пробігали під Марком; зелені купки раз-у-раз яснішали.

Марко почав бачити схили на квадратах і навіть хвилинами чув то пихкання паротягу, то шум міста.

Далі під самим аеропланом мигнула покрівля аеродрому.

— Браво, Сидоренко!

— Слава! Слава!—лунало здолу.

Машина затихла.

Легенько труснуло каюту,—і будинки аеродрому зупинились. Круг аероплану лунало багато голосів.

— Сидоренко, знаєш, хто завтра з тобою від'їздить?

— Знаменитість!

— Відгадай, хто буде перший пасажир?

Ручка в дверцятах каюти повернулась, двері відчинились і з них виглянув Марко.

Юрко Вік.

ЛІТУН.

Вгору! Вгору! Вище хмар!
В море неба! В сяйво чар!
Вірні керма і мотор,
лину я, мов метеор,
в край безмежний, без доріг!
Вже земля зника з-під ніг!

Як далеко вже земля!
Розіслалися поля,
наче срібної нитки
миготять по них річки.
Темна пляма—вічний бір...
Круг мене—блакить, простір!

Де я? Хто я? Вільний птах!
Вгору-ж, вгору! На бік жах!
Хто назустріч? Ти, орел?
Підо мною ти тепер!
Темна хмара? Буря, грім?
Я паную над усім!..

В цій безмежній вишині
чую волі я пісні,
і займаються вогні
у душі моїй на дні.
Вітер грає круг мене,—
та мене не дожене!

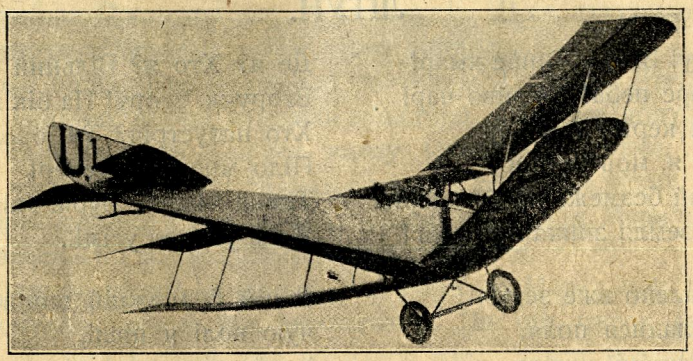
ДИВНИЙ ПТАХ.

Діти розмовляють,
Збились коло хати.
На село прилинув
Птах якийсь крилатий.
З хмар сюди злетів він,
Сів там коло лану,—
Люди того птаха
Звуть аеропланом.

Вірить чи не вірить.
Метушаться діти, —
Треба всім на вигін
Глянути побігти.
За селом у полі
Люду—не пробиться...
Бачимо—на сонці
Сріблом щось іскриться.

Чоловік в кожушку,
В синьому шоломі
Щось розповідає
Натовпу німому:
— Хто зі мною хоче,—
Озивайтесь, діти,
На птахові цьому,
В небо полетіти.
— Я,—одраз я крикнув,
Як, і сам не знаю.
— Молодчина, хлопче,
Добре політаєм.

Я й не пам'ятаю,
Як із ним ми сіли,
Як усі навколо
Враз загомоніли.
Птах наш захитався,
Щось загуркотіло...
Раптом розігнався—
Раз... і полетіли,
Ліс внизу, як травка,
Люди, як комашки.
Гарно як летіти
І ніяк не страшно!



Аероплан

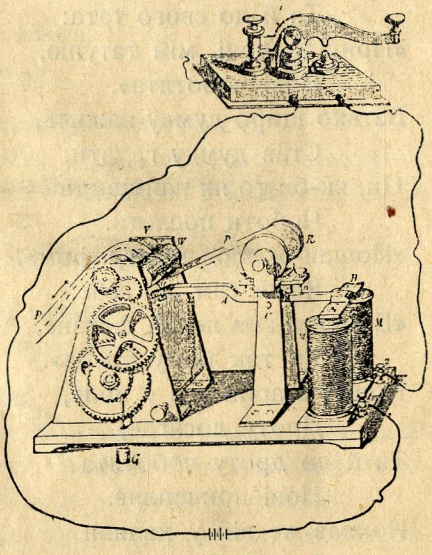
ЛЮДСЬКОМУ СЛОВУ НЕ СТРАШНІ ПРОСТОРИ.

Велика справа—людське слово. Завдяки слову людина може розповісти иншим про що треба—чи від инших про що-небудь довідатися. Завдяки слову людям легше виявити свої думки, почування, бажання. Завдяки слову людям легше разом працювати, гуртуватися, творити спільне життя.

Велика справа—слово, але був час, коли люди користувались ним у значно менших розмірах, ніж тепер. Люди не вміли писати, отже могли користуватися лише усним словом. Вони могли розмовляти лише з тим, хто був ось перед очима. Згодом люди навчилися писати. На допомогу усному слову прийшло писане. Можна розмовляти з иншими на папері. Напишеш приятелеві чи кому там листа, він перечитає і відповідь дасть теж листом. Так, не бачучи

одне одного, розмовляють люди на папері. А щоб це краще робити, завели пошту, таку установу, що через неї листуватися можна. Тепер кожне мале знає, що то таке пошта, листоноша, лист, марка, то-що.

Велика справа—лист. Одне не добре: иноді довго іде лист, бо везуть його і потягом і кіньми. А тут якраз треба буває дати звістку негайну. Треба буває про що-небудь сповістити, щоб у той-же день звістка була там, де треба, може за кілька годин. Дійшли люди й до цього. Вони винайшли телеграф. Ставлять стовби, вішають дріт і тим дротом, за допомогою машинок спеціяльних, передають різні звістки. Сидить, скажімо, в Київі людина коло такої машинки, телеграфіст зветься, і стукає: стук! стук! стук! А в Харкові сидить другий телеграфіст коло машинки й приймає ці стуки. Кожен стук дає значок певний або літеру і з них складається телеграма, що в ній звістку дається якусь.



Телеграф.

Великий винахід телеграф, але все-ж таки живої розмови він замінити не може. Почали люди міркувати, як-би його розмовляти на віддалені, й винайшли так званий телефон. Це теж прилад, що як і телеграф, діє за допомогою електрики. Ставлять стовби, вішають дріт, розвішують у тих місцях, з яких розмовляють, скриньки такі з трубками. Коли треба з кимсь поговорити, знімаєш трубку з гачка коло скриньки й викликаєш на станцію, кого тобі треба. Усі скриньки оті мають №, то й говориш, який № тобі треба. Станція з'єднає з тим номером і тоді розмовляй.

А останніми роками люди винайшли ще важливішу річ. Це—радіо, подавання слова без дроту. По багатьох вже навіть селах ставлять радіо. Купують прилад такий, ставлять жердину, через яку виводять дріт у повітря, завдяки тому приладу слухають те, що говорять може за далекі тисячі верстов.

Так слово людське перемогло простори.

ТЕЛЕГРАФОМ.

(Хорватська сміховина).

Ой, пише син писаннячко
Та й до свого тата:
«Пришли мені, мій татуню,
Нові чоботята».
Батько щиро думку важить,
Став думку гадати.
Ой, як-би то як найшвидше
Чоботи послати.
«Пошлю-ж хіба телеграфом»,
Каже сам до себе:
«Швидко син нехай дістане,
Як так йому треба».
Пішов старий ген у поле,
Дроту досягає,
Та й до дроту чоботята
Нові причепляє.
Поклав-же він у халяви
Іще слова тії:
«Як обуєш нові, сину,
Одішли старії».
Із посланця-дрота радий,
Усівсь спочивати:
«Буду, каже, телеграфом
С т а р и х дожидати...»
Заснув старий. Поуз його
Іде подорожній,
В старі капці був обутий,
Видно, незаможний.
Вздрів на дроті чоботята,
І зрадів душею:
«Ади, каже, ще й новії!
То-ж то ся устрою».
І роззувся з старих шкрябів,
Дроту досягає,
І на ноги чоботята
Нові надягає.
Надягнув, та й марш в дорогу!..
А старий проснувся,
Вгору на дроти він глянув,
Та аж усміхнувся:
Він побачив старі капці,
А в їх самі діри:—
«Ади, каже, як ви скоро
Од сина наспіли!»

РАДІО.

Васько з острахом підійшов до тієї дивовижної скриньки, що стояла в сусіди на столі. Він боязко, але покірно дозволив одягти собі на голову якогось ремінця з двома чорними металевими кружками, що закривали обидва вуха.

І відразу почув, як десь далеко співають:

«Ми молоді весняні квіти,
Ми діти молота й серпа...»

Васькові здалося, що то вулицею проходять піонери. Він рванувся до вікна, але в той самий час пісня скінчилася, і такий далекий голос сказав:

— Зараз проспіваємо вам пісню «Ой, ходить сон коло вікон». Виконає артистка...

Васько здивовано поглянув навкруги. Сусіда задоволено посміхався, дивлячись на Васькове розгублене обличчя.

«Ой, ходить сон коло вікон,
А дрімота коло плота...»

Виводив м'яко та ніжно далекий жіночий голос.

З напіврозчинених дверей просто в роззявленого Васькового рота дивилися дві пари очей. В очах і цікавість, і заздрість, і здивування.

Але Васько не помічав цього й слухав далі:

«Ой, ходить сон по вулоньці
В білесенькій кошулоньці...»

так м'яко виспівував далекий голос.

Івасик і Тетянка, самі того не помічаючи зовсім відчинили двері й увійшли в сусідню кімнату. Увійшли й зупинились посередині, взявшись за руки й зиркаючи на таємничу скриньку.

Далі всі по черзі слухали пісень, що, очевидно, виходили просто з невеликої жовтенької скриньки на столі.

І коли з скриньки щось сказало: «На цьому кінчаємо. До побачення, товариші!» і все затихло, хоч як силкувалися почути щось іще Васько, Тетянка й Івасик, тоді всі троє з жалем подивились одне на одного, а потім усі водночас на сусіду.

Той переставив на скринці, що була звичайним радіоприймачем, якісь стрілки, щось покрутив і сказав:

— Ну, на сьогодні досить. Коли ще щось цікаве послухати можна буде, покличу знов.

Всі троє повернулися й пішли помалу до дверей: Васько з гордовитим поглядом (недурно-же його першого покликав сусіда) попереду; за ним Івасик, що не міг заховати ані безмежної поваги до щасливчика Васька, ані заздрощів, що буяли в ньому; позаду йшла Тетянка. Вона була задумана і мрійно колупала пальцем у носі.

Двері причинилися, і відразу скринька та й сам її власник набули ще більшої загадковости, вкрилися чорною таємницею.

ЗАГАДКА ПРО РІЗНІ СПОСОБИ СПОЛУЧЕННЯ.

I.

За собою все везе
дрова й вугілля гризе,
водицею запиває,
і ніколи не вгаває,
З нього дим, як чорний стяг,
знаєм, що це—. . . . . .

II.

Синім морем лине сміло,
через пінястії хвилі,
а на ньому люду сила,
не догнать його й з вітрилом.
Хто-ж той велетень? Узнав?
Ну, звичайно, ...

III.

Велетенський птах літає,
замість серця мотор має,
у найдальшую країну
він з тобою враз долине:
чи крізь хмари чи туман—
птах цей є . . . . . .

IV.

Прикладай його до вуха,
кого хочеш, тоді слухай,
кому хочеш, говори,
хоч хвали, а хоч кори.
Візьмеш в руки, як подзвоне,
і узнаєш в . . . . . .

ПРО ШЛЯХИ СПОЛУЧЕННЯ НА УКРАЇНІ.

У давнину найкращим шляхом для сполучення на Україні були річки. Їздили звичайно й землею на тваринах (конях та волах), але шляхів гарних не було. Отож річки й були в дуже великій пригоді людям. Найбільшу вагу звичайно мав Дніпро. Це бо найбільша після Волги та Дунаю річка в Европі. Він сполучає південь з північчю. Не дивно, що за давніх часів він єднав Україну з різними країнами південної та північної Европи, а також з північною Росією. Дніпром проходив великий шлях «із варяг у греки», тоб-то той шлях, яким мешканці Скандинавії їздили до Греції. Дніпром ішла велика торгівля, Дніпром-же йшли й походи князів, а пізніш козаків на південь (проти греків, татар, то-що). Крім Дніпра, й инші річки були засобом пересування. Коло річок оселювалися перші поселенці. Тим-то чимало міст українських стоїть на річках.

Та не скрізь річки, не скрізь річкою добре їхати. Отож почали на Україні дбати про грунтові шляхи й нарочито їх прокладати. Ці шляхи були дуже потрібні, бо з часом розвивалась торгівля, збільшувалися зносини між окремими частинами України. Цими дорогами їздили між иншим чумаки до Криму по сіль та до морів Озівського й Чорного по рибу. Пізніше заведено було так звані

поштові шляхи, якими возили пошту й сполучали повітові й губернiяльні міст. Тепер загальний протяг усіх грунтових шляхів на Україні 92.704 кілометри.

Залізничний рух на Україні розпочався 1868 року. З того часу залізниці невпинно будувалося й поширювалося. Тепер Україну наче помережено залізницями в усіх напрямках. На кінець 1926 року довжина залізничного пути на Україні досягала 13.394 кілометрів. Тепер за день можна проїхати Україну залізницею з півночи на південь чи з заходу на схід. Але на цьому, звичайно, Україна не спиняється. За Радянської Влади будуються й нові залізниці.

Поруч з залізницею розвивалось і пароплавство. Правда, на Дніпрі ввесь час на заваді стояли пороги. Тому пароплави ходили лише чи Верхнім чи Нижнім Дніпром. Тепер будується Дніпрельстан і пароплави вільно ходитимуть усім Дніпром аж до моря. Найголовніші гавані на Дніпрі: Київ, Черкаси, Кременчук, Дніпропетровське. На тому місці, де Дніпро впадає вже в море, стоїть Херсон.

У півдня Україна доходить до моря (Чорного та Озівського). Отож вона має з иншими країнами й морське сполучення. Для морських шляхів багато важать гарні порти, де пароплави беруть пасажирів та різний вантаж. Найголовніші порти України на Чорному морі—Одеса, Миколаїв, Херсон; а на Озівському—Бердянське та Маріюпіль.

Та на цих шляхах ще не край. Зростають ще нові шляхи. Вже не просто на Україні, а над Україною. Почало свою роботу Українське Товариство повітряних зносин. На північ і на південь від столиці України—Харкова—літають аероплани, возять пасажирів і вантаж.

ОДЕСЬКИЙ ПОРТ.

Море холодними язиками лиже беріг. Розпалений пісок жадібно всмоктує пінясті хвилі. Сонце жагучими вустами припадає до синього моря. Вітер, набравши в жмені гарячого піску сипне в воду. Шугнула білогруда чайка. Блиснув проти сонця парус. Золотим дощем розбилася об камінь хвиля.

Там, де в туманах зникає море, сизим струмочком віється димок...

Все ближче й ближче, мов чайка, гойдаючись на хвилях, наближається пароплав, засапано розрізає гострим носом хвилі, величньо прямує в гавань...

А нумо й ми туди!..

Тут зовсім инша картина. Вагонами загромаджено залізну путь. Високо підіймається місто над морем. Будівлями, складами заставлено бухту... Легенько похитуються пароплави... Метушливо сновигають катера...

Незграбними ричагами випирають лебідки, підйомні крани, конвеєри [1]). Бряжчать ланцюги, скриплять троси [2]), співають ролики, свистять сирени [3]). Хрипло кричать гружчики. Вуха глушить гуркіт підвод.

Солоний вітер хлеще в обличчя.

Порт!..

Понад тисячу залізних горбів, кріпких, мов шкіра видублена, рук, полотняних блуз працює в порту...

Різну роботу ведуть вони, різні кваліфікації є серед них.

Фурмани—керують погрузкою пароплава.

Вінчмани—працюють на лебідках, груз підіймають...

Зносщики—мішки з зерном пруть...

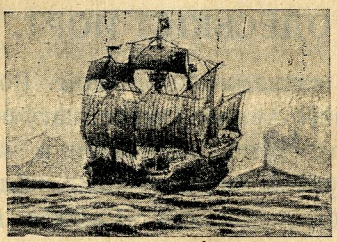
Полежальщики—зерно розгортають...

Трюмачі—в трюмах працюють.

Старшаки—за своєю партією доглядають. Важка робота та все більш їй на допомогу йде машина.

Від льодового окіяну до теплої Адріятики, від снігових портів Скандинавії до сонячної Яфи прибувають в Одеський порт пароплави, обвіяні запашним сонячним подихом італійських померанців, грецьких маскин, густим смородом американської шкіри...

І радянські і чужоземні пароплави розвантажуються і навантажуються тут. Залишають машини, шкіру, різний товар, беруть—зерно, макуху, сіль, худобу, то-що.



[1]) Конвеєр—металева широка бинда, що подає матеріял чи вантаж.

[2]) Трос—мотузка на судна.

[3]) Сирени—прилад, що подає сигнал з пароплава (свистком).



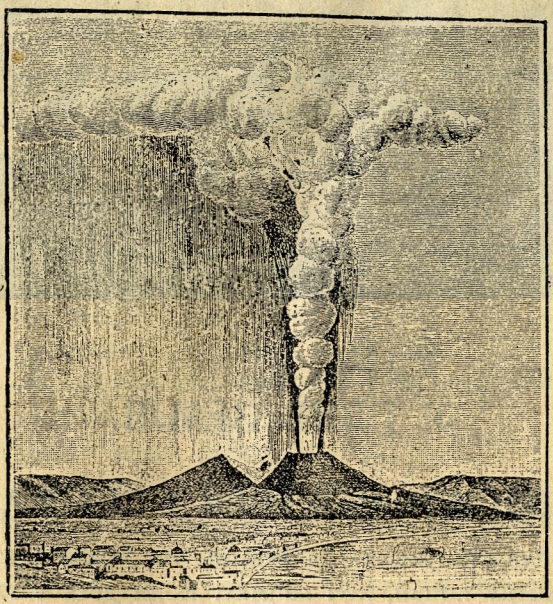
У ГЛИБ ЗЕМЛІ.

ЗВІДКИ ВЗЯЛИСЯ ГОРИ ТА ВУЛКАНИ.

Як прокопувати глибоко в землю, то земля все стає теплішою,—хоч влітку копай, хоч взимку. Коли десь у глибині землі назбирається багато води, вона од жару аж кипить, береться парою, хоче вийти геть. Земля на тому місці вся здригається від вибухів пари, здувається, а потім тріскає, і пара вилітає з щілин разом з каменюками, грудками землі і всякими металами. Усі такі вибухи, землетруси й гарячі джерела—свідчать про те, що в середині землі дуже гаряче.

Є такі гори, що часами з них вилітають і вода, і гарячий попіл, і розтоплене каміння. Ці гори звуться вулканами або огневими горами. Вони звичайно, схожі на лійку або «конус» і на верховині мають глибоку дірку, що зветься «кратер». Деякі вулкани мають кілька кратерів, що виникають після кожного вибуху. Вибухи в деяких вулканів бувають дуже часто, а по других через кілька літ, а то й кілька десятків літ. Землетруси й вибухи вулканів дуже шкідливі людям, бо тоді з кратера звичайно тече річками на всі боки гаряча «лава»,—розтоплена мішанина всякого каміння з глибини землі, і та лава по дорозі все палить—хати, садки, хліб. Крім того, вулкан викидає з кратера стільки гарячого попелу, що засипає ним цілі міста і все перепалює

на вугіль. Таких вулканів є 350 по всій землі, та ще більше сотні налічують згаслих вулканів, які вже довгий час не лякають людей своїми вибухами. Такі згаслі вулкани єсть на Кавказі. То дві найвищі гори—Ельбрус та Казбек.



Вулкан.

Землетруси бувають і коло вулканів і далеко від них, бувають і на дні моря. В році 1908 був страшенний землетрус у Сицилії; від нього завалилося кілька міст—Мессина, Реджіо та инші; тоді землетрусом вбито понад сто тисяч людей. Почалось це зовсім несподівано, коло 5 годин зрання; море коло міста Мессини дуже розхвилювалося, далі наче штовхнуло щось з-під землі, і страшенна, величезна хвиля набігла на берег. В той саме мент труснуло землю, попадали будинки і за кілька хвилин чудового міста наче й не було, самі руїни вкрили землю, а під руїнами загинули всі люди, що за яку годину спокійно спали та жили.

Вулкани й землетруси виявляють людям, що земля зовсім не така нерухома, якою вона нам здається. Але і без таких занадто великих рухів землі, можна примічати, як по одних країнах земля що-далі, то все потроху підіймається, а по других, навпаки, все осідає. Треба було чимало віків, щоб повстали ті низини, полонинни й гори, якими тепер помережано всю по-

верхню земної кулі. Гори, на які тепер так дивуються люди, повстали від того, що земля все холонула потроху зверху від холодного повітря навкруги неї, і кора її бралась зморшками, от як на сушеній груші, і ці величезні зморшки позастигали високенними горами, що підіймаються аж до хмар. Ті зморшки, що раніш високо підіймалися вгору, за кільки сотень віків попсовано вітром та дощами. Вони, як-то кажуть, вже пообвітрювались і зробились нижчі. Найвищі гори—то гори наймолодші, вони згорда підіймають вгору свої, ще й досі не обламані, верховини. Деякі високі гори повстали після вибухів,—коли зрушена земля зсовувалась і злягалася високими горами.

ЦЕГЕЛЬНЯ.

Промислові сорти глини такі: цегельна, ганчарна, фаянсова і порцелянова.

І червоний важкий шматок цегли, і делікатну, гарно прикрашену порцелянову чашечку зроблено з глини. Проте, між простою цеглиною і майстерно зробленою чашечкою є велика різниця,— це, так-би мовити, далекі родичі. Ближче до цегли стоїть черепиця, за нею кахлі, простий глиняний глечик, груба фаянсова таріль, майолікова ваза і вже наприкінець художня порцелянова чашечка, прикрашена золотими зірками, квіточками та иншими везерунками. Однак, це ще не все. Є й порцеляна різна, грубша й ніжніша. Найкраща порцеляна дзвінка, легка, прозора—це севрська. І для виготовлення її потрібна глина.

Подивімося-ж, як усі ці речі роблять.

Ось цегельня. Там, де є глина, там будують і завод. Виготовлюють цеглу дуже просто й дешево. Цегли завжди багато продають, бо навіть у найбіднішій хаті вона потрібна, щоб поставити піч.

Невелика цегельня має дві будівлі: сушильну повітку і піч для обпалювання цегли. Усі цегельні роботи роблять тільки влітку; за декілька місяців устигають зробити десятки тисяч цеглин навіть на невеликій цегельні. На ці роботи наймають не тільки чоловіків, а й жінок та підлітків. Там багато допоміжної роботи, що під силу і дітям: тягати воду, пісок, переносити цеглу до сушильні, печи, то-що. Ніякого вміння цегельна робота не вимагає.

Перш за все робітник з м о ч у є глину, Ще з осени великі шматки її викопано з землі й нагорнуто у купи на зиму, щоб мороз і вітер зробили своє діло, розбили великі кім'яхи на дрібні. Таку глину робітник сипле в яму, обкладену дошками, або-ж у великий дерев'яний чан, а тоді заливає водою. Через день глина розм'якне і тоді її треба м'яти. Мнуть глину ногами на току; тік—це яма завглибшки в один аршин, завширшки-ж і завдовжки сажнів у півтора; боки й дно току вистеляють дошками. Розмочену глину робітники накладають на дно шаром вершків на вісім, насипають піску і тоді починають місити цю масу. Місять довго, так, щоб глина добре перемішалась із піском. Це дуже важка робота, роблять її дорослі люди. Часто доводиться нахилятись, вибирати руками усі камінчики, щоб глиняна маса була чистою і м'якою.

Глину мнуть також волами й кіньми; їх водить робітник за повідок по рівному майдані, де лежить грубий шар розмоченої глини. Робочі тільки доминають її й вибирають камінчики. На великих-же цегельнях, де за літо цегли виготовляють сотні тисяч, роблять все особливими машинами.

Готову глину несуть на стіл, де стоять дерев'яні форми—чотирикутні ящики без дна, або з дном. Тут є робота й підліткам; вони носять у цеберках м'яту глину, а меткі руки сильного дорослого робітника швидко викидають кім'яхи її у форми, обсипані всередині піском; дерев'яною дощечкою здіймають лишок глини, вигладжують її долонею і витрушують готову цеглу з форми. З столів формовщика вогку цеглу переносять на дошках в сушильний сарай. Сарай цей—нехитра будова: зроблено повітку на низеньких стовпах з похилим дахом на обидва боки. Краї такої повітки не доходять до землі, приблизно, на аршин-півтора, і цегла під цим дахом ставиться або на полицях, або-ж просто в клітку одна на одну так, щоб повітря обсушувало вогку глину.

Так цегла лежить у сараї тижнів зо два, зо три, і коли погода гарна, сонячна, то висихає так, що її можна вже й обпалювати. Це вже остання робота. З такої печи цегла виходить гарною, дзвінкою, як метал, і значно лекшою, ніж цеглина-сировець. Уся вогкість з глини випаровує, і пропечена цеглина офарблюється в червоний колір: колір цей показує, що в такій цегельній глині є окис заліза.

Обпалену цеглу сортують на кращу й гіршу і везуть з заводу. На заводі стихає гамір. Ввесь інструмент і форми ховають,

закривають піч і сарай, робітники розходяться по селах і тільки частина їх копає глину майбутнього літа. Але незабаром і вони скінчать роботу, і серед голого поля стоятимуть тільки гори наритої глини, та самотно стирчатиме труба без жадної хмарини диму за ввесь зимовий сезон.

Роблять цеглу ще й з иншого сорту глини, що називається вогнетривалою. Така глина витримує сильний жар; цегла, зроблена з такої глини, не репається. З такої цегли ставлять печі для обпалювання фаянсу й порцеляни. В огнетривалій глині немає окису заліза, і колір її зовсім иншій—жовтавий, чому й цегла з неї виходить майже біла з блідо-жовтим відтінком.

З такого-ж сорту глини роблять к а х л і—тонкі плитки, що ними вкривають для краси цегляні печі, лежанки, каміни. Кахлі бувають дуже гарні: суто-білі, кольорові, картаті, у квітках; перед тим, як обпалити, їх обливають особливою речовиною—п о л и в о ю, тоді вони блищать, як скло.

Вагнер.



ГАНЧАРІ НА УКРАЇНІ.

На Україні по багатьох місцях є поклади глини гарних ґатунків. Ця глина дуже придатна для різних виробів з неї. Через це на Україні з давніх-давен поширилось ганчарство. І тимчасом як у Росії в багатьох місцях серед селянства вживали головним чином дерев'яного посуду, на Україні користувалися виробами ганчарів. Найбільше ганчарство поширене на Київщині, Дніпропетровщині, Полтавщині, менше в инших місцях України.

Як-же працюють ганчарі?

Найшовши в землі потрібну глину, її копають, роблячи ями, або, як це круча, то беручи просто з одкритого шару. Глині дають полежати на повітрі (иноді кілька місяців). Після того її змішують з водою, додають ще глини й мішають, готуючи потрібний для вироблення посуду матеріял. Глину треба добре перемішати добре та дрібніше побити. Тоді в ній буде менше камінців та різного коріння, й посуд вийде кращий.

Коли глину добре перем'ято й очищено, з неї можна робити, що треба. Ганчар бере шматок глини й сідає за станок (круг). Крут складається з двох коліс: спіднього, яке пускається в рух ногами, та верхнього, на якому лежить глина. Спідне сполучене з верхнім віссю. Якщо крутити спідне, то звичайно крутиться й верхне. Узявши грудку глини, ганчар ставить її точно в центрі верхнього колеса, робить пальцями дірку всередині шматка глини зверху й, розтираючи її та підтягуючи догори краї, виробляє потрібної форми посуд, увесь час невпинно крутячи станок. У такий спосіб гарний ганчар виробляє в день від півтори до двохсот і більше мисок чи якого иншого одноманітного посуду.

Зформований посуд кілька день висушується. Висушений посуд обливають поливом, щоб надати певної фарби, чи розписують. Нарешті він кладеться в горен, тоб-то в піч для випалу посуду. Огонь у горні піднімається потроху. Нарешті температуру доводять до 850—900, а то й більше градусів.

Так роблять найпростіші вироби з глини, що продається їх на базарах та ярмарках. Це здебільшого вироби ганчарів-кустарів.

Кращий посуд роблять на фабриках та заводах. Там, крім простого матеріялу, береться й найкращий, як от фаянс та фарфор. Станки приводяться у рух не ногами, а мотором.

Одним з найвидатніших та накращих заводов на Україні був

Межигірський (недалеко від Київа). У середині XIX століття завод підупав, бо царські урядовці вели господарство дуже погано. Манахи Межигірського монастиря приклали рук, щоб знищити фабрику. Муляла манастиреві фабрика з її грюкотом машин та робітниками. Повернули манахи будинки на келії та гостинниці та й заробляли гроші від приїжджих панів.



Ганчарівна за роботою.

Після революції Радянська Влада заснувала там школу керамічного майстерства—Межигірський Керамічний Технікум. Там молодь вчиться робити художні вироби з глини та каменю. А як навчиться, то й инших буде також вчити. І тоді ганчарні вироби будуть ще ліпші та красивіші.

ЯК УТВОРИЛОСЬ КАМ'ЯНЕ ВУГІЛЛЯ.

Це було дуже давно. Це було тоді, коли земна куля не знала не тільки-що людини, але й чогось до неї подібного.

Тонка шкуринка твердої землі ледве стримувала бурхливу

підземну вогненно-рідку масу. Розпалені гази намагалися прорізати шкуринку й вирватися в повітря. Подекуди їм це вдавалося— й тоді викидалися на поверхню струмені вогняної лави. По инших місцях шкуринка була міцніша. Прориватн її не вдавалося, й натуга газів та лави тільки підносила поверхню. Там, де було море, підіймалися узгір'я, а море зливалося в спадини та провалля, що саме утворилися.

Бурхливим життям жила тоді молода земля. Бурхливим і гарячим. Тонка шкуринка твердої землі, що обгортала вогненну земну кулю, була значно тонша ніж тепер, і прогрівалася земним теплом. Водяні простори, що вже під той час утворилися, бралися парою значно швидше, аніж тепер, бо на них впливало не тільки сонячне тепло, а й тепло від самої землі.

У повітрі носилися важкі хмари водяної пари. Було вогко, похмуро й тепло.

Як могли почувати себе при таких умовах рослини, що вже з'явилися під той час?

Певне, так само дебре, як рослини нашого часу, що зростають у теплицях (оранжереї й парники), де штучно, печами, утворюють теплий ґрунт, тепле й вогке повітря... Рослинне життя було, очевидно, таке-ж бурхливе, як і життя самої землі: рослини швидко зростали, хутко розвивалися й досягали величезних розмірів.

Люті вихори, що перед ними теперішні буревії здались-би за тихий вітрець, рвали рослинні паростн, ламали дерева, утворювали з них цілі лісові кладовища. Зливи підхоплювали їх, зносили в западини, в яри, вкривали м'яким мулом... Пустеля. Руйновище... Але не надовго. Могутні житоворчі сили сонячного й земного тепла і вогкого повітря робили своє діло: знову починалося на руїнах бурхливе рослинне життя. І знову... І знову...

А там море, що здавалося міцно закутим у свої гранітні береги, виходило на суходіл—дно його підносили підземні гази—і ховало в своїх хвилях і свіже рослинне царство, і старі деревинні кладовища. Там, де велетні-дерева нещодавно шуміли своїм гілчастим листям, де вітер співав у дивному, несхожому на теперішні, лісі, де літали в повітрі величезні комахи, такі завбільшки, як тепер птиці,—там тепер глибоко морське дно.

З страшенною силою тисне вода на поховані рослини, добре нагріває їх підземна спека... Згоріти—але на дні моря не згориш. Згнити—але крізь мул, крізь морську глибину не проходить повітря.

І лежать, і страшне водяне тиснення чавить рослинні шари. Чи то чвара захопила і втягнула у вир якусь комаху, або риба загрузла в мулі—лишилися вони в рослиннім шарі, або в шарах мулу. Не гниють і вони.

Все це, закрите товстими шарами мулу і зверху засипане новими покладами морського дна, поволі береться вуглем. Воно загинуло, але не зникло... Воно змінюється від звуглювання, але й стиснене зберігає свої риси, свої форми.

...Проте, що-дня, що-року, кожні тисячі років земна куля холонула і продовжувала холонути. Товщина твердої земліповерхні—грубшає. Легше вже їй стримувати тиснення підземних газів. Морські хвилі, що були по півдню України й Донбасу, відійшли далі на південь, бо земна кора піднялася й прогнала їх. Тут вони утворили те, що ми звемо тепер Чорне й Каспійське море, а колишне морське дно зробилося тим, що ми звемо Донецьким басейном, Донбасом.

Тепер по горбах та ярах цього колишнього морського дна розкинулися шахти. Вони прорізують наносний шар вузьким колодязем або похилим коритарем, доходять до вугільного шару й тут розбиваються знов на коритари.

На поверхні, довкола шахт, купами, частіше тонкими нитками-вулицями тягнуться хатки, де живуть ті, що тримали в своїх руках перемогу Жовтневої революції на Україні, що й досі підтримують її.

Там живуть шахтарі.

ШАХТАРІ.

(Пер. В. Сосюра).

У тьмі під землею, шматок за шматком,
Ми золото чорне довбаєм,
Крізь воду і камінь, крізь глину з піском
Продольні вузькі прокладаєм.

Давно це було. За мільйони віків...
Де вітер в болотах шумів,
Де ящір крилатий у тьмі комишів
Неясно і важко летів.

Химерні тварини проклали там слід
І гади в блискучій броні,
Там темні діброви на тисячі літ
Застигли в таємному сні.

І стали тверді, мов із каменю хрящ,
І стали, мов чорний агат...
І час розстелив перед ними свій плащ,
Мов скарб їх у землю сховав.

Зберігся той скарб і до нашого дня,
Принаду він людям дає,
Його із землі наша темна сем'я
Довбає, вивозить і б'є.

В. Тан.

ВСЕСОЮЗНА КОЧЕГАРКА.

І.

Всесоюзна кочегарка—це Донецький басейн (Донбас). Він знаходиться на Україні, між Озівським морем і річкою Північним Дінцем. Від неї він і дістав свою назву.

Ще двісті років тому на цім просторі, що простягнувся з заходу на схід на 250 км, був голий, дикий степ. Лише зрідка густе море тирси роздається на хвилину під степовим розбійником та з'явиться втікач-селянин, що рятувався в степовім привіллі від панської сваволі й батога, та де-не-де забовваніє вежа—невеличка фортеця. Це найпівденніші чати московського царства, що охороняють його кордони від ворожих наскоків. А округ них на кілька сот кілометрів—ні осель, ні людей. Нині-ж Донбас—одна з найзалюдненіших і найбатіших частин України.

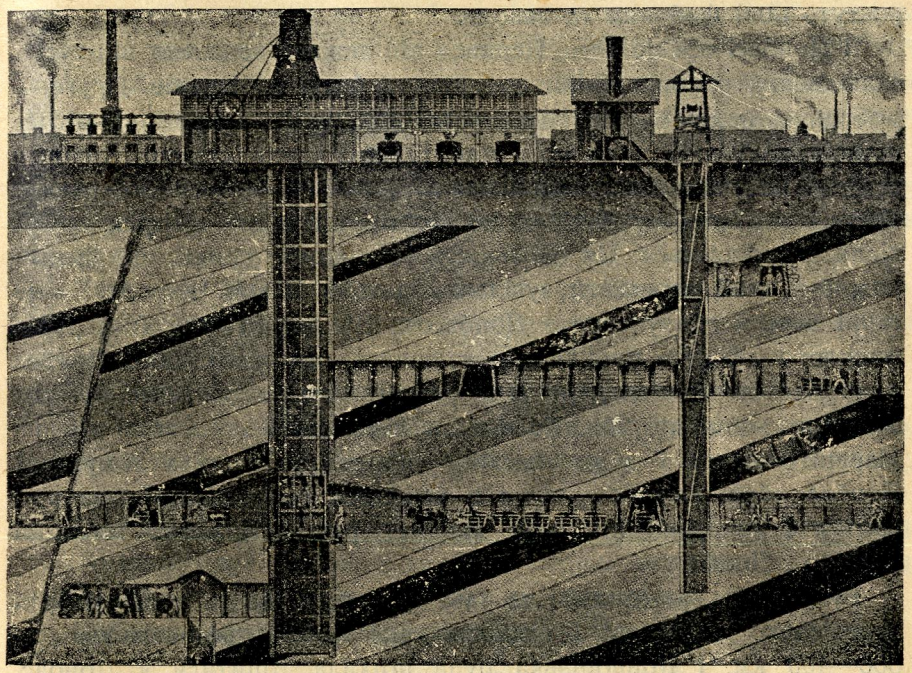
Запаси кам'яного вугілля в Донбасі величезні. Якщо бодай приблизно їх підрахувати, то вони дорівнюють 56 міліярдам тонн [1]).

Наведемо кілька прикладів, щоб з'ясувати, які великі підземні багатства Донбасу.

Коли з усього запасу вугілля зробити величезний чотирьохкутній стовп, що мав-би кілометр у прогоні, то він був-би

[1]) Тонна—61 пуд.

заввишки більш, як 35 км. Це тоді, коли вугілля лежатиме щільно, як у суцільній скибі. Купа, де між покладами вугілля є порожнечі, вийде ще вища. Другий приклад: за п'ядесят років (протягом цього часу Донбас набув промислового значення) видобуто лише одну дев'ятдесяту частину всього запасу. Коли здобування вугілля



Розріз шахт.

й далі так збільшуватиметься, як збільшувалося воно досі, то вугілля в Донбасі стане на час понад сто років.

Три чверті всього вугілля, що видобувалося в довоєнній Росії, йшло з Донбасу. Звідси ясно, яке значення мав він, постачаючи майже все потрібне машинам вугілля.

II.

В Росії були й інші кам'яновугільні басейни, та вугілля з них йшло дуже мало. Аджеж не всяке вугілля, навіть найкраще і з великими запасами, не скрізь однаково корисне. Вугілля дуже дешеве, видобувають і споживають його завсіди надзвичайно багато, та воно невкладисте, і перевозити його важко.

Справді, чого варте вугілля, видобуте десь у глухих закутках Сибіру, коли везти його до сучасних промислових центрів: перевезти вугілля коштувало-б дорожче, ніж саме вугілля. І такі кам'яновугільні басейни є, запаси вугілля в них у багато разів більші, ніж у Донбасі. Та всі ці запаси — на прийдешнє, коли залюднятся віддалені міста, скрізь ляжуть залізниці і виростуть нові фабрики та заводи.

В Донбасі все це єсть. Перше,—він лежить недалеко від густо залюднених районів. Вони постачають йому робітників. Друге,— робітнича людність, здебільшого зайшла, може харчуватися місцевими продуктами, яких усім стає. Коли-б харчі привозити, то це стало-б на перешкоді видобуванню і робило-б його дорожчим. Третє,—від Донбасу близько до тих промислових центрів, де вугілля споживається. Ця близькість заощаджує гроші, що були-б потрібні, щоб перевезти вугілля в дальші місця. Четверте, — це гарні шляхи сполучення з Донбасом. Ще на початку 70-х років минулого століття прокладено залізниці, що сполучають Донбас з промисловими центрами й морем. А при видобуванні вугілля залізниці конче потрібні, бо инакше перевозити вугілля не можна. Нарешті,—п'ята і дуже щаслива обставина сприяла тому, що Донбас посів визначне місце в народнім господарстві,—це відкриття величезних покладів залізних руд у Кривому Розі, на захід од Донбасу.

Руду треба розтопляти на чавун і залізо. На це треба вугілля дерев'яного або коксу. Донецький кокс знаходиться недалеко, за 300—400 км. І Криворізька руда поїхала топитися в Донбас. Таким чином, знайшовся великий споживач вугілля на місці, і вже не треба було перевозити його кудись далеко. З відкриттям Криворізької залізної руди в Донбасі засновано кілька найбільших заводів, що цілій довоєнній Росії давала до семи десятих усього заліза.

Крім кам'яного вугілля, Донбас багатий також на кам'яну сіль і дає СРСР одну третину всієї соли, що видобувається на його обширі.

Отже—три чверті всієї кількости вугілля, сім десятих чавуну й заліза, одна третина соли, що видобуваються в СРСР, йде з Донбасу.

Таке велике значення має Донбас для господарства СРСР.

ПАНЬКО.

Панько останній ускочив у дерев'яний великий цебер до чотирьох товаришів і гукнув машиністові:

— Пускай!

Цебер почав спускатися в шахту спершу тихо, а далі все швидше. Він хитався на всі боки, і шахтарі повинні були часом відпихатися від стін, щоб не вдаритись об них,—тоді-б усі сторч головою могли полетіти в шахту з розбитого цебра. Але шахта була не глибока; чорні стіни промайнули швидко, й шахтарі були на дні.

— Ну, вилазь!—сказав Панько й сам вискочив перший, держучи в руках динамітові набої. Товариші почали вилазити за ним із струментом у руках.

Зараз-же біля сторчової шахти пробивано новий хідник. Але величезна брила кам'яна, зустрівшись на дорозі, не давала йти далі.

Шахтарі мусіли розбити цю камінюку динамітом.

За кілька ступнів вони були вже там, де треба. Нахиляючись, вони пройшли, — чи, мабуть, краще сказати, — пролізли в почату нору.

Там було мокро й темно. Дві лямпи шахтарські, блимаючи, освічували чорні стіни і не менш чорні шахтарські обличчя, тільки зуби та очі біліли на тих чорних обличчях.

Робітники почали оглядати камінь.

— Ну, з ним буде морока!—промовив один.

— Та й здоровий-же!—додав другий.

— То нічого, що здоровий, а ось подивімось, як його пробивати,—сказав Панько.—Ану лиш, давай свердел!

Почали свердлити камінь, б'ючи по свердлу молотком: камінь мало подавався.

— І що-б було кращий струмент узяти! — сердився Панько, що порядкував ділом,—а то цим і до вечора не зробиш дірки.

— Та й вечір недалеко,—озвався хтось.

— І добре, бо вже кістки болять на цій чортовій роботі,— додав один шахтар.

— Не журись, — одказав молодий високий парубок, — зате завтра неділя,—погуляємо!

— Погуляємо!—трохи зло відказав йому чоловік з борідкою. Він приходив на роботу з села і мав сьогодні йти додому, несучи

свій заробіток сем'ї. Парубок-же жив на шахті і всі гроші витрачав на себе. Перший був порядний господар і не міг бути прихильний до шибайголови шахтарської.

— Погуляємо! Вам усе тільки-б гульки справляти! За гульками й діла не знаєте.

— А якого я діла не знаю?—розсердився парубок.

— А от такого, що тебе посилано взяти путящий струмент, а ти взяв ка-зна-що.

— Велике лихо!—вімовив парибок.—Як треба буде, то підіймусь та й візьму кращий.

— А воно й справді треба взяти,—промовив Панько.—Ану лиш, добудь!

— Круть-верть — зараз буде! — сказав парубок. — Ходім, Семене!

Другий парубок, той, що лаяв роботу, пішов з ним до цебра.

Три шахтарі посідали, прихилившися спинами до камінюки. Двоє почало зараз-же крутити цигарки й позакурювали їх від лямпи, що причепили збоку на стіні.

* * *

Панько не курив. Він дуже втомився. Сьогодні йому було багато роботи. Хотілося відпочити. Поки товариші курили й розмовляли, він мовчки сидів, приплющивши очі. Залюбки згадував, що сьогодні піде додому, обмиється, відпочине й побуде в своїй сем'ї. Сем'ї всього—жінка молода та маленький син—років три йому було. Влітку Панько хліборобив, а взимку заробляв на шахтах. Цей заробіток давав йому змогу не вбожіти, ще трохи й підправляти своє господарство.

Він тепер думав про свою теплу, чистеньку хатку. Вона так і в'являлась йому, а серед неї Одарка. І обличчя Одарки так наче всміхнулося до його. Якесь любе, лагідне почування обняло Панька і йому так схотілося швидше туди, до неї й до сина. Ну, Данько запевне спатиме, як він прийде, а завтра все-ж спитається:

— А со мені татко принесла з сахти?

Чудний завсігди з матір'ю, чує, як на неї кажуть «вона», то й собі на всіх—і на чоловіків, і на жінок—почав казати «вона». Треба буде взяти йому в крамниці яку канхветину. Бо так тобі любо обніме за шию та й каже:

— А со принесла?

Панько розплющив очі. Парубки вже вернулися з струментом. Треба було робити. Трохи нехотя відірвався Панько від своїх мрій і встав.

* * *

З новим струментом робота пішла краще. Все-ж камінюка подавалася погано, бо дуже тверда була.

— Та ну його к бісу,—всі руки обшмугляв!— промовив чоловік з бородою, спускаючи руку з молотком.—Буде й стільки!

— Не глибоко буде,—не розірве враз,— сказав Панько.

— Дарма, удруге можна, коли треба буде.

Панько позастромлював у попровірчувані дірки набої.

— Ну, хлопці,—гайда в цебер. Я зараз позапалюю ґноти.

Чотири шахтарі пішли до цебра, покинувши Панька запалювати. Парубок зачепив старого:

— А що, от і приніс, що треба, й не загаялись.

— Мовчи вже! Про тебе й кури сокочуть по смітниках, що ти такий моторний,—відмовив той.

— Та про мене хоч кури сокочуть, дядьку Андрію, а про вас і того нема!—відказав парубок, улазячи в цебер.

— Га-га-га!—зареготалися шахтарі,—от так утяв!

— Утяв!—розсердився дядько Андрій, уже стоячи в цебрі в той час, як інші влазили.—Утяв! Якби йому язика втяти, так ото було-б добре! А то дуже довгий,—щоб не придавило коли в шахті грудякою.

Шахтарі знову зареготались, і під регіт парубок гукнув у гору:

— Піднімай!

Цебер смикнуло й піднесло вгору.

— Стій, стій!—крикнув дядько Андрій,—а Панько?

За реготом та за спіркою шахтарі зовсім забули, що Панько мусить сісти з ними. Вони зирнули униз і побачили Панька.

— Стій!—гукнув з усієї сили парубок.

Цебер спинився.

Панько все це бачив. Він одразу згадав, що набої позабивано неглибоко, що ґноти були короткі. Вибух мусить бути зараз— ось-ось. Коли цебер спуститься, то каміння вдарить просто на товаришів. Все це він зрозумів за одну мить.

— Будь, що буде—промайнуло у його в голові. І перш ніж товариші встигли гукнути, щоб спускати, він голосно крикнув:

— Піднімай!

Цебер знову смикнуло й відразу винесло нагору.

Панько повернувся, щоб кинутися набік у другий хідник.

Але саме в цю мить із темряви блисконуло ясним огнем, потім ударило, і важкий гуркіт струснув шахту. Панько почув, як щось штовхнуло його в груди й кинуло навзнак.

Як дим розвіявся, товариші кинулись у шахту. Панько лежав зараз-же тут, і його груди були однією великою кривавою раною...

——— *Б. Грінченко.*



Донбаські шахтарі.

У ПЕРШІЙ БОРОТЬБІ.

I.

Ось уже сьомий місяць, як комсомолець Михайло працює за шахтаря. Півроку тому юнак уперше вліз у клітку й полетів униз, а там унизу пішов довгими темними галереями. Не відразу звик

він до роботи. Темрява й тиша гнітили його. Здавалось, що ось-ось щось навалиться згори й він навіки залишиться в цій могилі...

А тут ще на четвертім місяці праці катастрофа в шахті. Засипало 8 шахтарів. Кілька днів одкопували їх. Не розгинаючи спини, працював Михйало. Одкопали таки, та не всіх. Трьох задавило.

Дуже вразила ця подія Михайла. Та не губить він відваги. Ще уважніше прислухається до слів чергового доповідача в клубі.

— Кам'яне вугілля—це наше чорне золото. Цим золотом ми переможемо ту руїну, що заподіяли наші вороги—і свої, і чужі капіталісти та імперіялісти. Задимляться знов димарі заводів, побіжать потяги, загудуть молоти й ми заживемо кращим життям. Биймо-ж дужче кайлами! То-ж бо б'ємо ми наше лихо, нашу бідність... То-ж бо творимо ми собі кращу долю...

Дзвенять ці слова що-дня в ухах Михайлових. І ще з більшою охотою береться він до праці, вганяє кайло в чорний камінь. Б'є-б'є, спиниться на хвилину, розітре сорочкою чорний піт на обличчі і знов за працю:

— Тук! Тук! Тук!

II.

Михайла послали в якійсь справі в иншу штольню. Мугикаючи собі під ніс комсомольську пісеньку, він ішов довгими галереями.

І раптом вухо, що звикло вже розбиратися в звуках підземного світу, почуло якесь дзюрчання.

Михайло спинився, почав прислухатися.

— Може примріялося?—подумав юнак. Але зараз-же приставив руку до вуха і витягся на непевний звук.

— Та ні! Не помилився. Вода дзюрчить. Дзюрчить тихо, ніжно. Наче уривочок якоїсь далекої, ледве чутної, музики.

Михайло знав уже, яка то небезпека для шахтарів, коли десь проточується вода. Спочатку крапельки, потім цівочка, нарешті струмок, вода вливається в шахти й несе з собою жахливий загин усьому тому, що зустрічає на дорозі.

Тим-то Михайло зняв швидше з пояса лихтар і, піднісши його вгору, пішов на дзюрчання.

— Ось уже добре чути! Десь ліворуч!—подумав Михайло.

Кільки кроків уперед, і в лівій боковій стіні Михайло побачив чималу вибоїну. Звідти й чути було те таємниче дзюрчання. Ми-

хайло зробив крок, і нога ступила в воду. Він протяг уперед руку з лихтарем і завмер від страху.

Крізь щілину цівкою у палець завтовшки лилася вода. Михайло машинально засунув у щілину палець.

Юнак розгубився. Замість того, щоб бігти кликати на допомогу, він стояв у закинутій, забутій печері, заткнувши пальцем оцю кляту дірку.

За кілька хвилин вода почала проходити з боків пальця. Спочатку помалу, потім усе більше. Михайло вирвав пальця, вода линула чималим струмком.

Тоді юнак став спиною до стінки і спиною наліг на щілину. Вода на кілька хвилин ніби-то спинилась. Але дуже швидко вона побігла по спині. Сорочка й штани намокли й холодними ганчірками поприлипали до тіла.

— А що коли прорветься більшим струмком і мене знесе?— промайнула в голові Михайловій думка.

І холодний жах скував усе його тіло.

III.

— Біжи швидше!—заговорив у Михайлові якийсь голос.—Ще вратуєшся!

— А товариші?—наче відгукнувся другий голос.

— Своє життя ближче!—знов заговорив перший.—Ратуй себе, бо хто тебе вратує? Та й що з товаришами станеться?

— Ні, не губи инших! Щось роби. Кричи! Гукай!

— Сюди! Сюди! До мене! Швидше!—Але наче щось хапало ці звуки десь недалеко і не давало їм ширитися.

Михайло знав, як мало надій на те, щоб його почули. Найближчі робітники були досить далеко від цього покинутого місця. І одчай надавав йому сили.

— А гов! А гов! Товариші! Сюди!—кричав юнак.

І знов звуки вмирали без відповіди в підземній темряві.

Увесь леденіючи від жаху та холодної води, Михайло крикнув в-останнє.

І раптом... Що це? Може омана? Ні! У темряві замиготіли вогні.

— Хто кричить?—почув Михайло окрик.—Що там таке?

— Вода! Швидше, бо вода всіх залле!

— Держись!—донісся здалеку голос і зник.

Зникли і вогники.

А вода напирала все з більшою силою. Вже й сили не ставало її держать. А допомоги не було.

— Ось бачиш!—знов заговорив внутрішній голос.—Вони почули і втікли. А ти, ти загинеш...

Але в цю хвилину почувся здалеку шум, залунали голоси, замиготіли вогники. То бігли штейгер, столярі, шахтарі.

Вони відразу зрозуміли, в чому річ.

— Пускай!

Але тільки відхилився Михайло, як вода линула наче з труби. Шматком дерева забили дірку. Стінку закріпили дошками, прохід завалили глиною та камінням. Небезпечне місце було закрите наглухо, струмок потік тим шляхом, що ним тік і раніш.

Штейгер підійшов до Михайла, стиснув йому руку і сказав, звертаючись до всіх:

— А наш комсомолець, товариші, вратував усю шахту.

— Молодчага, Михайло!—залунало з усіх боків.

І веселою юрбою всі пішли до виходу.

ПО РУДНЯХ КРИВОРІЖЖЯ.

За 30 верстов від міста, серед широких степів, лежить рудня імени «Жовтневої революції».

Тут зразу-ж впадає у вічі висока купа кварциту, викинутого на протязі десятків років з глибоких кар'єрів і штреків.

Криворіжжя є центр, довкола якого послалась мережа залізорудних районів. Недалеко від міста ($4^1/_2$ версти) лежать Артем'ївські рудні. Це—перші рудні, куди попадеш з Кривого Рогу.

Коли ми пішли на рудню Артема вулицями селища, де живуть гірники, нас укрив червоний руднячий порох. По обидва боки вулиці стоять червоні кварцитові паркани; хати теж майже всі збудовано з кварциту.

Далеко вже чути, як гуркотять коловороти, що швидко подають із кар'єру руду на двох вагонетках до естокад, а дві порожні спускаються в кар'єрі. Внизу метушаться гірники, немов підземні кроти. Обличчя червоні, одежа просякла рудою.

Ми пішли в кар'єр вузенькою стежкою.

— Ого! можна зсунутись і розбитись.

— Це ще нічого. Тут адміністрація не дозволяє ходити стороннім.

— Це-ж чому так?

— Голова може закрутитись од незвички. Можна впасти, а тоді і кісток не збереш. У нас є для цього драбина.

— Ну, що-ж, ходім туди, бо в мене голова слаба.

— Ось воно що, злякався хлопець,—усміхаються шахтарі.— Та не бійся! Ходімо! Давай руку!



Під землею.

Тихенько почали спускатися вниз. Все ближче й ближче чути стук кайла... Гірники довбали руду, що розліталась у всі боки огненними іскрами. Далі чути було гуркіт свердлових машин і коливоротів.

— Важка робота в нас. Тут, в кар'єрі, ще нічого, а от у штреках—там гірше. А свердлярам, що висять на линвах над провалля, зовсім гірко доводиться,—казав один гірник і показав на свердлярів, що висіли на линвах над урвищем. Так вони і свердлять руду із скель.

— Ех, гидка наша робота!—кажуть свердлярі, спустившися в кар'єр линвою. Літом іще нічого, в одній сорочці та штанях легко робити, а от, коли осінь, зима підходять, холод, дощі, сніг,—

тоді скелі стають рівні, ллється прямо на тебе червона льодова вода. Дуже важко робити в одежі.

При кар'єрах день і ніч роблять смоки; вони викачують воду; коли за день не викачали—кар'єри й штреки буде затоплено.

Наближався час шабашки, почали вилазити з-під землі червоні кроти на відпочинок додому від важкої праці під землею.

Їхне місце заступила друга зміна. Увечері гірники йдуть до клубу імени Т. Г. Шевченка. Клубна робота поставлена на відповідну височінь. У клубі часто читають лекції, йдуть бесіди; працює політгурток. Клуб великий. Молодь теж бере активну участь. Є спортивна, музична та інші секції. Шахтарі звязані з селянами найближчих сел. Життя шахтарів кипить, що-дня робота розгортається все ширше й ширше, вони йдуть шляхом культурного розвитку.

Гірники виконують заповіти В. І. Леніна.

ТАМ, ДЕ ВИДОБУВАЮТЬ СІЛЬ.

Артем'ївське. Димарі... За Артем'ївським чорний, немов мертвий, степ. Навіть трави—і тієї майже немає.

Шляхи жовтими гадюками перерізали степ. А біля шляхів сяють рейки залізниці. Иноді, грюкаючи по рейках, з ляскотом та посвистом невеликі поїзди везуть до Артем'ївського сіль.

Прогуркотять, обкутають димом землю і зникнуть у степу.

Тільки десь далеко-далеко пролунає, посвистить, і знов тиша.

А далі, як підеш степом, раптом виринуть димарі, будинки, сірі казарми рудничної оселі.

Артем'ївські соляні купальні...

Земля...

Підземелля...

Про землю:

— На ній будинки,—сірі та величезні...

— На ній рейки, естокади, вагони, сміх, жартівлива та не жартівлива лайка.

В перервах на землі можна почути пісні шахтарські, можна почути і вдалі частушки відкатчиць.

Крім веселих частушок, чути ще сумні, поважні співи.

Їх привезли з російських сіл руські селяни.

Різні пісні почуєш підчас перерви. І різних людей побачиш на Артем'ївських соляних копальнях.

Тут тобі і руські, і китайці, і українці, мордвини, навіть угорці та турки.—Це земля...

А тепер про підземелля:

— Зруб.

Подивишся вниз—і раптом подумаєш:

— А що, як упадеш туди? Мабуть, і кісточок не збереш?

Ліворуч, за скляною стінкою, машина, і походжає біля машини механик—маненький такий чоловічок з серйозним обличчям.

На механикові шкіряна куртка, високі чоботи.

...Стоїть собі машина, не ворушиться. А тільки підійме машиніст руку, доторкнеться до якоїсь кнопки—грюкне машина, завертяться величезні маховики, забігають поршні:

на-азад

на-аперед

на-азад

на-аперед...

Знову підійме руку машиніст, і знову зупиняться маховики, мов слухняні коні. Біля клітини натовп. Сміх, вигуки.

Дз-зінь.

Дз-зінь...

Це сигнал.

Вигук:

— По-огружайсь!

Знов тричі б'є сигнал.

Кліть каменем униз.

І не можна було-б довідатись, чи йде вона, чи стоїть, коли-б не так мигтіло в очах.

Нижче... Нижче. Двісті сажнів. Двісті п'ятдесят. Глухнуть вуха. Дзвінка темрява.

...І раптом світло. Таке світло, що, хоч-не-хоч, примружуєш очі й тільки через хвилину розплющуєш їх.

Здоровенна заля. Білі соляні стіни сяють від електричних лихтарів, мигтять, грають усіма кольорами веселки, і здається, що попав у якусь невідому, казкову сторону. І тільки після цього починаєш помічати людей, теж білих і теж блискучих. Люди ганяють до зрубу тачки,—маленькі вагонетки з сіллю. Якась дівчина голосно гукає:

— Забурилась тачка. Петька, поможи!

Укупі вони нахиляються над вагонеткою і щось лагодять.

Далі, за залею йдуть довгі рівні галереї-проходки. По боках—штольні. У штольнях горять сітчатки. В деяких сіль підрубують машинами, а в деяких—кайлами.

І штольні різні. Є такі, де можна працювати навстоячки, і такі, де навколішках, а є й такі, де працюють тільки на боку. Забійщики—дужі хлопці. Слабому тут працювати не можна—важко. Через кілька хвилин уся спина пітніє, а скинути сорочку не можна—сіль роз'їсть тіло.

Сіль летить у вічі, дихає забійщик сіллю, навколо сіль, куди хоч повернись, куди хоч подивись—там сіль. Відколоті шматки соли роздріблюють молотками дробильники.

І тут дядьки нічого собі—міцні. Кожен п'ять пудів підійме однією рукою, і навіть «ох» не скаже.

А де дуже міцні шари соли й не візьме їх ні кайло, ні машина,—туди йдуть бурильники з динамітними бурками. Праця бурильника найнебезпечніша. Але бурильники й заробляють краще від усіх.

До штолень підходять вагонетки, а в инших копальнях саночники витягають сіль в одну купу, до якої підходять тачки і вже звідти вона пересипається на вагонетки.

Праця саночника, або тачечника, теж не з легких. Але працю саночника не вважають за кваліфіковану, і заробляє він багато менше, як забійщик або дробильник.

Від штолень вагонетки женуть рейками до зрубу, а звідти клітями підіймається її вгору—«на гори», як кажуть шахтарі...

Л. Скрипник.

ЯК ЗДОБУВАЮТЬ НАФТУ ТА ЩО З НЕЇ МАЮТЬ.

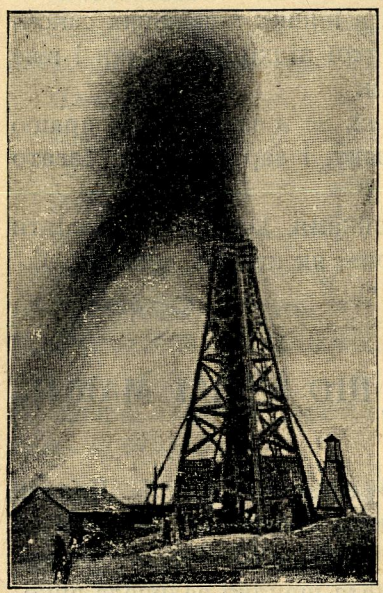
I.

Раніш способи видобувати нафту були зовсім прості... Копали неглибокі ями (вони скидалися на наші теперішні колодязі) і чекали, аж доки вони наповнювалися нафтою. Спочатку, очевидячки, довго чекати не доводилося: нафта швидко заливала викопану яму й зоставалося тільки вибирати її відрами.

Так воно велося здавна; так само видобували нафту і в инших країнах і в нас на Кавказі, біля Баку. Зрозуміла річ, що коли попит на нафту значно збільшився, а горішні шари грунту, де колись була нафта, остаточно виснажились, довелося перейти до инших способів.

Це способи вже цілком промислові.

Почали робити так: спочатку копали невеликого колодязя, далі робили свердловину й обкладували її залізними трубами... Труби ті охороняли свердловину, щоб вона не завалилася. Коли в таких, часом дуже глибоких, свердловинах скупчувалася нафта, цю останню видобували звідти спеціяльними відрами, що ними можна було витягти 5—6 пудів нафту одразу. Через те, що доводилося висвердлювати свердловини досить глибоко (по деяких місцях є свердловини аж на сотні сажнів завглибшки) та проходити міцні шари грунту, почали вживати й машини. Це чимало полегшувало й посувало справу. Та не завсіди воно бувало так, що швидко доходили до нафтового шару. Здебільша траплялось инакше: роблять ту свердловину місяць, роблять другий, п'ятий, а нафти все нема... Витрачають величезні гроші, гублять нарешті будь-яку надію... аж раптом нафта починає сама фонтаном бити з-під землі.



Нафтова вежа.

Явище оце надзвичайно цікаве, але й дуже страшне своїми наслідками. Сила таких фонтанів справді величезна. Разом з нафтою летить каміння, пісок, то-що. Все це підіймається вгору на десятки сажнів. Оці фонтани викидають 500—600 тисяч пудів нафти на добу. Встигати кожного дня дати лад такій величезній кількості нафти, звичайно, річ дуже важка. Коли-ж такий фонтан займеться, то зовсім немає засобів і сили боротися проти цього лиха. Буває часом, що такий фонтан горить кілька місяців.

Уявіть собі вогненну ріку, яка, розливаючись навкруги фонтана, що аж палахкають, затопляє всенькі околиці. Нікому немає порятунку. Вогонь усе руйнує, все палить на своїй дорозі, все нищить до краю... Горе тим нещасливим людям, котрі мешкають поблизу такої пожежі. Мільйони пудів нафти через такі пожежі загинули зовсім марно, без ніякої користи для людини.

II.

Видобуту нафту по трубах перекачують помпами у величезні ями, що містять у собі аж до 2—3 мільйонів пудів кожна. Тут нафта добре одстоюється од піску, каміння, води... Це все осідає, а нафта, як легша, спливає нагору; тоді по спеціяльних трубах її подають на заводи, де гріють у великих казанах.

Попереду одходить бензина, а вже потім гас, чи керосин, і т. д.

Отже, переганяючи нафту, здобувають різноманітні, цілком одмінні од цієї останньої, матеріяли... Перше ми мали буро-чорну, густу, як дьоготь, нафту, тепер, перегнавши її, маємо прозору бензину, гас і цілу низку инших корисних матеріялів.

Найперше, що маємо з нафти, це—бензина, далі гас; рештки, що лишаються після того, як одігнано гас, це мазут.

Бензина раніш не мала такого значення, як тепер. А через те, що її видобували чималенько-таки—значно більше, як бував на неї попит, то тільки частину бензини очищали, як слід, і використовували. Решту, що її не було куди подіти, просто виливали в море.

Тепер-же споживання бензини де-далі збільшується. Особливо багато її йде для аеропланів; для них бензина найкраще паливо. З розвитком та поширенням авіяції—тоб-то літання у повітрі—бензина набуває що-раз більшої ваги...

Крім того, за останні роки у нас навіть по глухих селах України з'явилися невеликі машини (двигуни), що працюють за допомогою бензини. Такі бензинові двигуни вживають, щоб хліб молотити і щоб збіжжя на млинах перемелювати. Працювати коло таких машин—це праця чиста і проста, тому де-далі вони все більше розповсюджуються і напевне в сільському господарстві відограють велику ролю.

Багато говорити про вагу бензини, а особливо гасу, не доводиться. Навіть мала дитина розуміє, який він потрібний, отой гас.

Пригадайте лишень довгі осінні та зимові вечори, як хазяйки зачинають щось ткати чи там якусь одежину лагодити, а хазяїни беруться всяке сільсько-господарське приладдя споряджати, ну, що його тоді робити та й як робити, гасу не маючи! А заманеться розважитись, одпочити після важкої денної праці, почитати цікаву газету чи яку книжечку,—знов-таки без гасу не перебудешся.

Після того, як на перегонних нафтових заводах з нафти відділять гас та бензину, залишається ще чимало й так званого мазуту. Мазут отой має чимале значення. Мазутом топлять,

мазут домішують до шмаровила; з мазуту роблять машинні олії, олеонафт, циліндрове шмаровило, то-що. Усі ці надіб'я надзвичайно вартісні, і з розвитком нашої промисловости потреба в них що-раз збільшується... До речи тут буде додати, що наша нафта, особливо бакинська, дуже багата на машинні олії.

Найголовніша вага мазутова та, що його вживають на паливо. Кілька років перед всесвітньою війною що-раз більше почали брати мазут, як паливо. І це явище цілком зрозуміле, бо мазут є дуже вартісне паливо. Адже-ж він дає тепла найбільше з усіх паливних матеріялів. Він дає у півтора рази більше тепла, ніж кам'яне вугілля.

Перевага мазуту перед будь-яким иншим паливом річ безперечна. Нарешті, тут економія робочої сили: мазут сам біжить по трубах і треба тільки доглядати за його припливом. Та й сама робота дуже чиста й спокійна. Двоє-троє кочегарів можуть упоратись аж із цілим десятком паровиків.

Звичайно, не самі-но фабрики та заводи вживають мазут на паливо. Візьмімо, прикладом, залізниці... Є в нас за Каспійським морем Туркестанський край. Так ото там уже давно геть усі паротяги опалюються тільки мазутом. Так само й на закавказьких залізницях кам'яного вугілля не вживають, а користуються виключно мазутом. А численні пароплави на Волзі, на Каспійськім морі—адже й їхні паровики опалюється тим-же мазутом. Знову-ж і парові млини, сільсько-господарські парові молотарки, трактори—усе це потроху переходить на мазут.

Ось яку справді величезну ролю відограє мазут у фабрично-заводській промисловості і в сільськім господарстві.

ПОЖЕЖА НА НАФТОВИХ ПРОМИСЛАХ.

— Инбар горить! Пожежа!

Страшна звістка понеслася промислами, переходячи з вуст до вуст.

Люди кричали, кидалися й бігли до того місця, де в клубках чорного диму бурхало полум'я.

У робітничих бараках знялася метушня.

Двоє підлітків—Магомет і Гасан—спокійно спали після недавньої зміни з праці, коли промисли збентежила страшна чутка.

— Промисли горять! Пожежа!

Гасан клубком скотився з полу і в один мент опинився на вулиці.

Повз нього пробігло кілька робітників, що кричали й розмахували руками.

Гасан кинувся за ними.

Горів «инбар», що містив близько мільйона пудів нафти.

Гудіння полум'я змішувалося з криками переляканих людей, огневі язики танцювали й танули у височині.

Що-хвилі пожежа розпалювалася сильніше.

На світі не було сили, що була-б здатна загасити її: вода була безсила, бо нафта випливала на її поверхню й горіла далі.

Гасан з жахом дивився на величезну пожежу.

А що, як вітер поверне до бараків? Всю землю навкруги було насичено нафтою й пожежа загрожувала поширитися по всіх промислах, знищити всі будівлі.

Спочатку вітер відносив полум'я на бік.

Але раптом вітер змінив напрямок: полум'я перекинулося до сусідньої вежі.

З вежі полум'я перекинулося до кочегарні, до прибудови, до найближчої казарми.

Частина робітників, що серед них був і Гасан, кинулась до казарми.

Дерев'яну будівлю з двох боків обхопило полум'ям.

І відразу крик, що роздирав душу, переміг гомін юрби й ревіння полум'я.

— Мій сину! Сину мій!

Це був робітник Павленко, що жив у казармі, яка горіла, з синочком своїм Васильком шости років.

У метушні забув про нього й згадав лише тоді, як барак узявся полум'ям.

Гасан здригнувся.

Він добре знав цього хлопчика й тепер відразу уявив собі, як він живий горить в огні.

І відразу в ньому прокинулась шалена рішучість.

— Здіймай сорочку, — крикнув він, підбігаючи до одного з робітників.

Він майже зірвав її з його тіла.

Швидким рухом обкрутив її навкруги своєї голови, наче кішка, підскочив до вікна, вибив кулаком раму і зник у палаючій будівлі. Усі присутні жахливо скрикнули.

З вікна бухнув густий дим.

Хвилини здавалися годинами.

Але ось у вікні з'явилася постать Гасана. На руках у нього був Василько.

— Слава! Слава!—заревіла юрба.

А Гасан уже стояв перед батьком дитини й зривав з голови зітлілу сорочку.

Його вітали й вихваляли.

Але Гасанові відразу зробилося соромно.

Він передав Василька батькові і враз кинувся бігти, щоб швидше заховатися від людей.

З своїм щирим серцем він не вбачав нічого особливого в тому вчинкові, що допіру довелося йому зробити.

ЗОЛОТО І СРІБЛО.

Золото—один з найдорожчих металів. Метал цей дуже гарний, блискучий, ніколи не ржавіє. Та добувати його дуже важко. Золото завжди знаходять чистим, не помішаним з иншими металами, тільки дуже маленькими шматочками. Дуже рідко трапляється знайти золотий самородок, цеб-то великий шматок золота. Адже-ж буває й це: знаходили такі самородки, що важили пудів зо два. Золото знаходять або в камінні, або в піску. Можна гадати, що перше все золото було в камінняx, але потроху, каміння розсипаються в пісок і золото таким чином попало й туди. Найчастіше золото знаходять в піску на дні річок, озер, то-що. Видко, що вода з иншим намулом поприносила з гір і цей золотий пісок. Щоб добути золото з піску, пісок перемивають, переціджують на всяких ситах, то-що. Золото через свою вагу завжди осідає на дно і таким чином його потроху відокремлюють від піску. Коли знаходять золото в камінні, то камінь спершу товчуть на дрібненькі шматочки, щоб зробити з нього пісок, а потім вже перемивають, як і справжній пісок. Ті місця, де есть такі золоті піски, звуться золотими розсипами. Золота багато добувають в Сибірі, на Уральських горах, в Каліфорнії (в Америці), в Австралії.

Золото дуже важке,—далеко важче від заліза, бо залізо важить тільки в вісім раз більше, ніж вода, а золото—в дев'ятнадцять. Золото дуже м'яке, хутко стирається. Тим-то з чистого золота не роблять нічого, а завжди підмішують ще міди, або срібла, щоб

зробити його твердішим та міцнішим. На великому жарі можна й золото розтопити, і тоді воно зелене на колір. Золото дуже тягуче й ковке, з нього найлегше робити усякі тонкі й делікатні речі.

З золота роблять гроші й усякі дорогі речі, ним також позолочують і речі, зроблені з різних металів, щоб зробити їх кращими та захистити їх від іржі.

Срібло теж дорогий метал, хоч далеко дешевший від золота. Срібло біле, блискуче, ковке й тяглисте. Іржі воно теж не боїться, та зате чорніє. Срібло теж добувають з руди, де воно змішане з иншими мінералами. Чистого срібла теж не вживають, бо воно занадто м'яке; щоб зробити його твердішим та міцнішим, до нього примішують ще міди.

З срібла роблять гроші, усякі речі і ним сріблять инші речі.

СЛАВА ТРУДЯЩИМ.

(З Флейлігрaта).

Честь тому, хто в землю чорну
В спеку, в холод піт свій лле!
Честь тому, хто коло горна
Важким молотом кує!

Честь тому, хто під землею
Вік довбається в норі,
Щоб пробитись із сем'ю,
Щоб не пухнуть дітворі!

Честь і шана всім трудящим
В кузні, в шахті, чи з серпом!
Хай для нас життя їх кращим
Буде прикладом-зразком!

Не забудьмо також, доле,
І про того—честь йому!—
Хто облоги думки оре,
Іскри світла кида в тьму!

П. Грабовський.



ТОВЩІ ТА ЇХ ВИКОРИСТОВУВАННЯ.

НА ОЛІЮ.

І.

Старий уже дід Тарас. Віку доживає в унука Демида. Не втручається в господарство, хіба коли яке слово вкине. Але сьогодні дід Тарас не втерпів. Лежучи на печі, він почув розмову Демидову з сусідом. Молоді господарі умовлялись найближчого року засіяти чималі клини землі сонячником.

— І що це ви, хлоп'ята, вигадали?—захитав головою дід.— І хто це вас на таке напутив?

— Добрі люди, діду, напутили, що в нашій справі розуміються, та книжки.

— Книжки та й про таке сміття? Та там, де сіяти маєте, скільки себе пам'ятаю, того сміття не було. А пшениця яка була? Як золото!

— Сміття, діду? А як ми це сміття та в машину—в олійницю, та олії наб'ємо, чи не буде тоді це краще та корисніше за пшеницю-золото?

І обидва молоді селяни почали обраховувати дідові, скільки прибутку дає одна десятина, засіяна пшеницею, а скільки прибутку може дати та-ж таки десятина, засіяна сонячником.

— Так то воно, так,—ніби трохи погоджуючись, говорив дід,— Та-ж з діда-прадіда...

— Що там з діда-прадіда!—перебив діда внук. Колись землі було більше, а ротів менше. Тепер навпаки. Отже і треба або врожаї збільшувати, або на інші рослини переходити. І особливо не забувати про олійні. Ви-ж тільки поміркуйте, діду, скільки в нас тих рослин: і сонячник, і конопля, і льон-рогач, і рижій та й ще инше. З усього цього можна набити олії. Що піде на їжу, що на освітлення та машини мазати, що кудись у виробництво: на фарбу різну, лаки, то-що.

— Та чим це ви все зробите? Кулаком чи що?

— Зробимо, діду! Закладемо олійницю товариську. Будемо олію бити. Що собі, що на продаж. Макуха на харч худобі піде. Дуже добрячий харч. А як насіння зайве буде, то й продаватимемо.

Дід замовк і лише щось шепотів про себе, немов сам з собою розмовляючи. А молоді господарі жваво обговорювали свою справу.

II.

Гурткові селян, що взялися сіяти сонячник та заводити товариську олійницю, пощастило. Сонячник уродив добре. Добули від урядових установ позику, щоб купити потрібні для олійні машини. На початку зими олійниця почала працювати.

Одного дня Демид віз насіння до олійниці. Малий Панас ув'язався з ним.

— Я хочу трошечки подивитися, яка та олійниця,—прохав він батька.

— Ну, добре! Їдьмо!

Коли Панас вступив до олійниці, його вразила якась тріскотня. Це тріщало на вальцях, на яких розмелювалось уже обдерте насіння. Хлопець подивився далі й радісно скрикнув:

— Сковородки!

— По твойому, хлопче, сковородки,—сказав местар,—а по нашому—фальовка. Це для того, щоб нагрівати роздавлене насіння. Бачиш, мезгу—перетерте насіння так звемо—увесь час треба перемішувати, щоб буза не пригоріла та нагрівалась скрізь однаково.

Тут робітник узяв трохи мезги й стиснув її в руці. Поміж пальців потекла олія.

— Знімай!—крикнув він иншому робітникові.

Мезгу зняли з огня й понесли в бік. Там стояли преси, що ними витискують з мезги олію. Мезгу пересипали у коробки-преси.

— Ну, хлопче, дивись!—І з цими словами робітник почав рухати підйому. З коробки потекла олія. Через кілька хвилин олія перестала текти. Коробку витягли й витрусили з неї колесо макухи. Макуха так приємно стукнула в ніс хлопцеві, що він потягнувся до неї й ще раз понюхав.

— А отут олія відстоюється,—сказав майстер і показав Панасові великі баки. Потім зцідимо, розіллємо в бочки й... котись до самісінького рота,—закінчив він сміючись.

III.

На жаль, Панас побачив долю лише частини насіння, що його перероблено було в сільській олійниці. Якби він простежив долю того насіння, що його трохи було продано, щоб здобути деякі гроші на машини, він напевне був-би вражений.

Це насіння потрапило на великий завод. Одного дня лантухи цього насіння кинули разом з иншими до великої комори. Лантухи лежали один на одному метрів на 10—12 заввишки. Коло десятка людей ввесь час перетаскували лантухи в куток комори. Там була велика дірка. У неї ввесь час висипали насіння. З якимось шурханням насіння пливло вниз, мов річка, в якусь бездонну прірву.

— А що, Василю, може покупатися хочеш? — пожартував один з робітників.

— Купайся сам, коли тобі життя обридло. Тут метрів 5—6 завглибшки буде. Потонеш скоро!

А насіння йшло все далі й далі, від однієї машини до другої.

Величезні машини — вентилятори — всмоктували насіння в труби, якими воно й потрапляло в майстерні. Перш за все насіння потрапляло в сепаратори. Сепаратори очищали насіння від бруду, домішки, сміття. Тоді инші вже машини обдирали лушпину. На диво працювала та машина! Раз-раз-раз! І в один бік летіло насіння, в другий—лушпиння. Не гинуло це лушпиння. Воно йшло в казановий відділ і використовувалось для опалення.

А насіння потрапляло на вальцові машини. Це були не маленькі сільські олійниці. Великі важкі вали терли насіння.

А далі жаровні. Жара, нестерпуча духота, запах олії. Робітники в довгих сорочках, босі, на обличчі струмки поту.

— Ну й пече!—крикнув один сусідові.

— Авже-ж! Сто градусів у машині,—відповів той.

І нарешті преси. Прес немов низка поличок. Гаряче насіння випадало з жаровень через труби. Коли всі полички заповнено, прес почав зщулюватись мов гармонія. І потекли з усіх щілин жовті струмочки масла в великі коробки. А звідти в фільтри. І вийшло нарешті чисте, прозоре масло. Приємно подивитись, ще приємніше покуштувати.

Я. Кович.

МИЛО.

Мило завжди потрібне людям. Щоб бути здоровим, треба дбати за чистоту тіла, отже мати мило. Щоб прати білизну чи яку иншу одежу, треба мати мило. Що культурніша країна, то більше мила вона витрачає.

З чого-ж та як роблять мило?

Різні мила виробляють різними способами. Але основний шлях виробленя мила один: треба мати товщі (жири) й варити їх різними речовинами, головне лугом. Товщі, як відомо, люди здобувають від тварин і від рослин. Сало, смалець, масло—це товщі, що їх людина здобуває від тварин. Олія—конопляна, лляна, сонячна, ріжієва, то-що—це товщі, що їх людина здобуває з рослин. По инших країнах мають ще кращі рослинні олії—кокосову, оливкову, то-що. Звичайно, щоб мило не було дуже дорогим, варячи мило беруть дешеві товщі, напр., лій овечий, воловий чи олію сонячникову.

Головне знаряддя миловарні—казан, де мило вариться. Розмір цього казана залежить від того, скільки має виробляти миловарня мила. Инколи бувають казани на кілька сот пудів мила.

Отже, щоб виготувати мило, роблять так. Беруть товщі, додають до них так звану кавстичну соду й варять. Варити доводиться кілька годин, додаючи кілька разів содового розчину, потім соли, різних фарб, то-що.

Коли мило зварено, то його зливають у великі скрині з розбірними стінками. У них мило стоїть днів 15. За цей час воно стає цілком тверде. Коли мило ствердне зовсім, то стінки скринь розбирають, мило розрізують на великі шматки і кладуть на столи, де різальна машина розрізає на такі бруски, які треба.

Краще мило, таке, що йде для вмивання, виготовляють складнішим способом. Для них жири береться кращі. Зварене мило стружать на дрібненькі стружечки. Ці стружечки змішують з різними пахучими речовинами, фарбами, то-що, кілька разів перепускають через різні вальці й нарешті штамповними машинами надають милу такої форми, як треба.

МАЛИЙ МИЛОВАР.

«В милі є і лій і сода»—
так начав дід Гната-внука.
Той поклав: зварити мило
не така велика штука.

Як коржі робила мати,
трохи він «позичив» соди;
десь і лою шмат дістати
зміг без всякої пригоди.

На городі, у куточку
все городиною вкрило,
там таки у казаночку
Гнат почав варити мило.

Розтопився лій гарненько...
Трісь та трісь! Наш Гнат палає.
Кинув соду він швиденько...
Може мило? Ні! Немає!

Звідкись старший брат Данило.
«Що ти куховариш, Гнате?»
«Я? (поважно так:) варю тут мило...
Треба, мабуть, розмішати».

«Мило? Що-ж—кавстичну соду
клав ти?» «Кращу—коржикову!»
Гнат сказав, мов майстер зроду
та й розмішує він знову.
Так пройшло аж дві години
Гнат на мило все чекає.
Добре мокро стало в спині
Мила-ж... Мила все немає...

Пхнув тут Гнат казан ногою
(Все навколо вкрилось жаром).
Та й сказав: «Не шкода лою:
Все-ж я буду миловаром».

О. Дільський.



ПАМЯТНІ ДНІ НА-ПРИКІНЦІ ЗИМИ ТА НА ПОЧАТКУ ВЕСНИ.

(День Червоної армії. Шевченкові роковини й день Лютневої революції. День жінки-робітниці. Паризька Комуна).

ЧЕРВОНА РОБІТНИЧО-СЕЛЯНСЬКА АРМІЯ.

Це було 1918 року. Тільки три місяці існувала Радянська влада, а вже багато ворогів загрожувало їй з різних боків.

Для захисту від ворогів Радянська влада не мала армії. Стара царська армія розпалась, салдати розходились по домівках, знесилившись після мало не чотирьохлітньої війни. Були ще загони Червоної гвардії, організовані в перші місяці революції з робітників. Вони сміливо билися, відбиваючи часто далеко сильнішого ворога. Але червоногвардійці мало знали військову справу, кепсько були озброєні, не мали військового досвіду.

Вороги наступали... Щоб боротись з ними, треба було яко-мога швидше утворити армію, нову, робітничо-селянську армію.

За цю справу взявся тов. Ленін. Під його керівництвом було розроблено справу про заснування нової армії. 23-го лютого було оголошено декрета (постанову) за підписом тов. Леніна про заснування Робітничо-Селянської Червоної Армії.

Червона Армія почала зростати й організовуватись. Робилось це в тяжких умовах, в безупинних боях. Три роки не припинялись бої. Найважчий був 1919 рік.

Царський адмірал Колчак, зібравши в Сибіру велику армію, просунувся далеко вперед. Генерал Деникін з иншими білогвардійцями йшов з Півдня. Він захопив усю Україну, Курськ, Орел. Його військо було вже недалеко від Москви. Під Петроградом загрожував Радянській владі генерал Юденіч. Його війська були під сімісіньким містом. Війська Польщі, Естонії, Латвії ладні були захопити в нас цілі області. Зі сходу, заходу й півдня країну Рад оточувало білогвардійське військо. Залишалась північ, але й там, на березі Білого моря, в Архангельську, висадилось військо Англії і Франції.

Здавалось, що Радянська влада не встоїть перед натиском численних ворогів. Та робітники й селяни напружили всі свої сили для захисту революції. Під проводом комуністичної партії вони йшли до Червоної армії, швидко навчались військової справи. Червона армія почала бити ворогів.

Насамперед було розбито Колчака й Юденіча. Армія Колчака прожогом відступала в глиб Сибіру, самого Колчака захоплено й розстріляно. Проти Юденіча виступили всі робітники Петрограду і в короткий час розгромили його.

Тяжче було провадити боротьбу проти Деникіна. Білогвардійці мали сильну кінноту. В Червоній армії її було мало. Тоді з гаслом «Пролетарю, на коня» збирається червона кіннота. І за кілька місяців червона кіннота під командою Буденного громила ворогів. Військо Деникіна швидко покотилось назад. В грудні 1919 року вже було звільнено від нього Україну.

Але 1920 року боротьба не припиняється. Панська Польща вирішила захопити частину України й Білорусь. Польському військові пощастило на короткий час захопити Київ. Та потім становище змінилось. Червона армія перейшла в наступ. Вона була вже в декількох верстах від Варшави—головного міста Польщі. Хоч потім і довелося відступити, але Польща вже не мала сил і бажання пробувати силу нашої Червоної армії, вона з нами замирилась.

Тимчасом рештки війська Деникінського засіли в Криму під командою Врангеля. Тут вони одержували від Англії всі потрібні військові припаси й загрожували захопити знов усю Україну. Підступитися до них було дуже важко. На Перекопському пере-

шийку, що з'єднує Україну з Кримом, було побудовано надзвичайно великі й міцні фортеці. Ці фортеці вважалось за неприступні, там було зібрано багато гармат, за ними доглядали чужоземні інженери. В-осени 1920 року Червона армія, під керівництвом незабутнього тов. Фрунзе, захопила ці фортеці. Мало не десять тисяч червоноармійців загинуло в боях під Перекопом, дорого дісталась нам ця перемога, та зате ми покінчили з білогвардійцями. Незабаром увесь Крим було звільнено від них, рештки білої армії на чужоземних кораблях поїхали за кордон.

Боролась Червона армія й на инших фронтах і скрізь вона перемогла. Як збройну боротьбу було закінчено, число червоноармійців було скорочено. Наша Червона армія—одна з найменших серед армій великих держав. Та до боротьби Червона армія завжди готова. Невтомно йде робота, щоб наші червоноармійці добре знали військову науку. В той-же час переводиться допризовну підготовку тих, хто повинен найближчого часу вступити до Червоної армії.

Червона армія складається з робітників і селян, які борються за свою справу, за свої заводи й землі, за свої інтереси. Червоноармійці знають, за що борються. Ворогів трудящих до лав Червоної армії не приймають, через це вона з цілковитим правом носить назву робітничо-селянської.

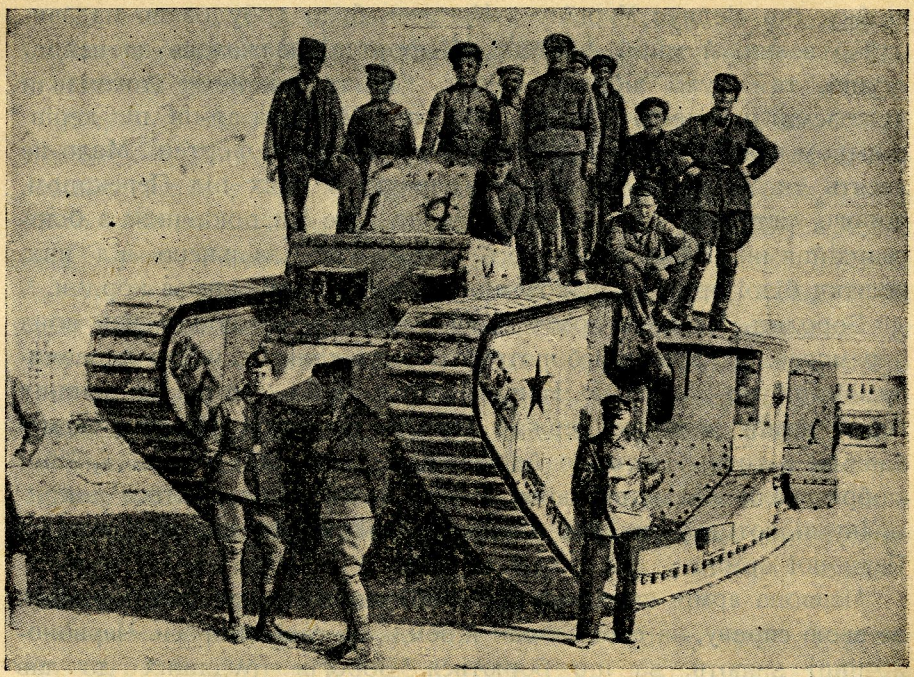
У буржуазних країнах уряди силкуються зробити так, щоб між армією й народом не було жодного звязку. Там армія—ворог народові, вона захищає владу буржуазії. А в нас Червона армія щільно звязана з робітниками й селянами. Наші червоноармійці бувають на заводах, їздять на села, беруть участь в роботі Рад, то-що.

За час свого існуваня Червона армія завоювала любов трудящих цілого світу. Робітники в усіх країнах дивляться на неї, як на захисницю робітничої справи.

За **В. Ліром.**

Із рідних сіл, з далеких міст,
Від плуга, фабрик та заводів
Сюди ми разом зібрались
В єдину армію народів.

Я—робітник, од плуга—ти,
Але у нас єдиний шлях:
Кордони пильно стерегти
Усім з рушницею в руках.



Танк, що його захопила Червона армія.

КОМАНДИР І ЧЕРВОНОАРМІЄЦЬ—БОЙОВІ ТОВАРИШІ.

(З бойових спогадів).

Був упертий бій...

Білогвардійці великою кількістю натискували на червоних. Але ми вперто боронили свої позиції.

Курінь, боронячи низку невисоких горбків, стікав кров'ю і завзято відбивав натиск білих.

Наш комбат, як і завжди, в перших лавах, робить розпорядження й показує приклад своїм товаришам.

Але витримати скаженого натиску білих не було можливости, і курінь мусів одійти...

Окопалися ми за півверстви від попередніх позицій... Відбиваємось. Але між нами та білими залишилося з десяток сірих плям. Це забиті й поранені наші товариші, що їх ми не встигли винести з вогню...

Деякі з них почали підводитись, але відразу знову падали, бо білі, замість допомогти пораненим, посилали кулі.

Раптом із наших передніх лав вискочив один червоноармієць і хутко-хутко побіг до горбка, що під ним лежав один поранений і намагався підвестись.

Білі послали йому назустріч дощ куль...

Але герой уже біля товариша.

Скажено заляскотіли кулемети і з нашого боку, визволяючи сміливого героя...

А той підбіг до пораненого, обережно поклав його собі на спину й рачкує з ним під дощем ворожих куль назад.

І, вже коли вірна небезпека минула, назустріч героєві вибігло ще кілька чоловіка, щоб допомогти...

Підбігли, зупинились... Той герой був т. комбат, він на своїх плечах виніс з вогню червоноармійця.

КОМАНДУВАЧ НА ФРОНТІ.

Кубанські станичники, сідлаючи коні, балакали в рукав, щоб полковники та хорунжі з осавулами вухами до того не прилипали.

— Як Ворошило до нашої станиці дійде, гайда, хлопці, по хатах! Проти нього сам сатана не встоїть!

— Еге. У його, кажуть, така шаблюка, що сама рубає, накажи мене бог! З самої Туреччини. О!

— Битимемось до своєї станиці, а там хай йому.

— А за чужі станиці, нехай чужі й б'ються з Ворошилом тим.

Ворошилов із армією ще далеко був од бородатих, схвильованих станичників. Але не так хутко біжить річка, як слава про нього йде.

— Ворошилов іде!

Над Доном, на правобережжі, горбок. На горбку Ростов. Під ним, за річкою, болота, багна, комиші. Село Батайське. Тепер із Батайського, як і до революції, місцеві дівчата возять до міста кисле молоко.

Але коли на правому березі стояв Ворошилов, скалились останньою звірячої силою рештки розбитої на-голову білої армії,—Батайське було їхній останній захист, остання фортеця, а тому вони захищали його з усією жорстокістю та люттю.

Жерла гармат на правому боці, ригаючи вогнем, розтоплю-

валися. Захлиналась кулемети. Не одного разу ходили в обхід червоні на Ольгинську. Ходили під убійчим вогнем непрохідним болотом просто в лоб Батайському.

Ворошилов не сидів у штабі в тилу, за десятки верстов од передової лінії. Ворошилов по пояс у льодовій воді, йшов на чолі передньої лави. Своєю сміливістю він робив сміливими й червоноармійців. Ворожі кулемети мали в червоних багаті жнива.

Знесиляться, почнуть здавати передові лави в гуркоті, у свисті, у витті, у смертному бойовому вогні,—заклик його й залізна воля, немов велетенська гать, здержувала одлив. Червоноармієць, немов розпалений кінь, якого осадили на всьому скаку, сідав на задні ноги, обертався і знову люто кидався вперед.

Повертались на правий берег лише для того, щоб зализати свої поразки і з новими силами податись через болота на Батайське.

Згадуються слова червоноармійців:

— Ворошилов визволить із усякої біди. З ним в біду не попадеш.

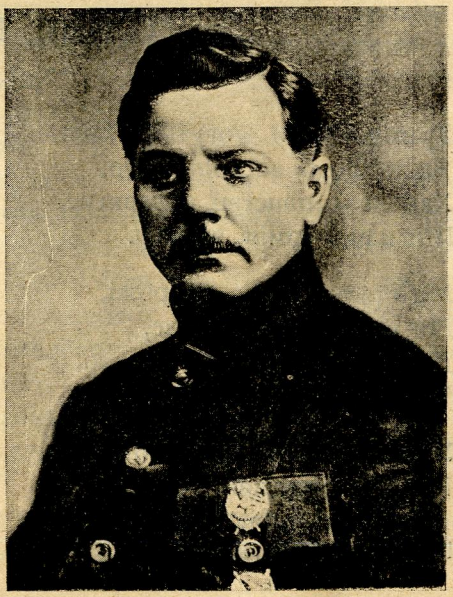
Командний склад цінив і дорожив думкою Ворошилова. Він був відмінний хоробрістю боєць. Він умів об'єднати в собі палку вдачу з холодною витриманістю. Він мав велике вміння,—уміння вести червоноармійську масу в бій і запалити її гнівом класової зненависти до ворога.

НАРОДНІЙ КОМІСАР ВІЙСЬКОВИХ СПРАВ ТОВ. ВОРОШИЛОВ.

Наприкінці 1925 року помер видатний революціонер та керівник Червоної армії—Михайло Васильович Фрунзе. Його заступив тов. Ворошилов.

Климент Єфремович Ворошилов—робітник, що все своє життя віддав праці й боротьбі за робітничу справу. Родом він з України, з колишньої Катеринославщини (народився 1881 року в родині селянина-наймита). Дуже рано почалось трудове життя наймитського сина. Спершу він працював у поміщицькому маєткові, а далі (на 15-му році) вступає робітником на завод. Тут таки він розпочинає свою революційну діяльність. З нею розпочинаються утиски від царського уряду.

Перед революцією 1905 року тов. Ворошилов, працюючи в Луганському, стає членом партійної організації (соціял-демократичної). Йому дають відповідальну роботу. Зокрема він керує робітничими страйками. За це його заарештовують, він перебуває 8 місяців в ув'язненні. Та на вимоги робітників його звільнили.



Після революції 1905 року тов. Ворошилов ще більше поширює свою діяльність. Він бере участь у дуже важливих партійних з'їздах та нарадах, виконує відповідальні доручення. За це уряд його заарештовує й засилає на заслання до далекої Архангельщини. Він утікає звідти й провадить революційну роботу на Кавказі. Його знов заарештовують і знов засилають. З заслання тов. Ворошилов повертається перед війною. У Донбасі йому не дозволили працювати, він почав працювати в Царицині на заводі.

Як прийшла імперіялістична війна, тов. Ворошилов з Царицина переїхав до Петрограду. В Петрограді він працював на маленькому заводі, підтримуючи ввесь час звязок з петроградськими більшовиками.

У лютому 1917 року тов. Ворошилов розпочинає повстання в одному з полків. Тоді-ж таки його обирають за делегата до Ради.

Після лютневої революції тов. Ворошилов переїхав на Донбас. Тут, у Луганському, він знову береться організовувати тутешніх більшовиків-революціонерів. Після Жовтневої революції тов. Ворошилов короткий час працює в Петрограді, а на початку 1918 року повертається на Україну. Тут він організовує з луганського робітництва партизанський загін і з ним розпочинає боротися з німцями, що прийшли тоді на Україну. Коли створено було Червону армію, тов. Ворошилов стає за одного з її проводирів. Він бореться з білогвардійцями, приборкує різні банди, налагоджує військову справу в різних частинах нашого Союзу.

Серед боротьби за революцію тов. Ворошилов добре вивчає військову справу, і його ввесь час висовують на чільну працю в військо. І, природньо, йому й доручили таку велику відповідальну справу, як керувати Червоною армією.

ГРИМИ, ГРИМИ...

(Пісня).

Грими, грими, могутня пісне,
Як ті громи весняних бур,
Хай знає панство ненависне,
Що наша армія, як мур.

Ми стали волі на сторожі,
Ми їй не зрадимо ніде,
Дрижіть, недобитки ворожі,
Червона армія іде!

У шахті темній та глибокій
Працює брат наш робітник,
Для нього волю, труд і спокій
Боронить наш червоний штик.

Капіталісти і вельможі!
На вас загибель, смерть бреде,
Дрижіть, недобитки ворожі,
Червона армія іде!

Судьба братів на нашій зброї,
А в серці Ленінський завіт:
Держіть штики напоготові,
Герої, ми здобудем світ!

Хай крізь колючі огорожі
Наказ на ворога веде.
Дрижіть, недобитки ворожі,
Червона армія іде!

ДО АРМІЇ ЦАРСЬКОЇ ТА ДО АРМІЇ РОБІТНИЧО-СЕЛЯНСЬКОЇ.

Колисала мене мати,
колисала:
дочекалась дня того,
як на війну брали.

«Іди, синку»,—сказала,
заплакала,—
«краще-б тебе москаликом
не бачила!

Що багаті дома сидять,
не горюють,
нехай, кажуть, злидарі
повоюють!»

Як до Червоної армії
виряджали:
«Іди, синку»,—весело,—
«щоб не нарікали».

С. Скляренко.

НА ЗАХИСТ СОЮЗУ.

Так недавно школа спочивала від дитячого гамору, біганини, криків—та ось десятки ніг знову затупотіли по паркетній підлозі. Ланки збирались на заняття військового гуртка. Першою зібралась третя ланка, що ото до неї звертався Микола з вимогою зібратися вчасно. Вони й справді прийшли вчасно. Микола—високий для своїх літ, зі снопом темного волосся, широкоплечий, з блакитними очима хлопець—староста військового гуртка—давно вже на місті.

Незабаром надійшов керівник гуртка, червоноармієць з підшефної частини. Дуже допомагала ця підшефна частина справі влаштування військового гуртка: давали рушниці, мішені і, головне—поради. Їхній керівник, що його просто звали «матросом» навіть у вічі, добре знайомий з військовою справою. Своїм добрим і лагідним ставленням до дітей викликав у них непереможну симпатію. Велика класа уквітчана малюнками і діяграмами, мапами, а в ній—купками розсілися ланки.

— Чергова четверта ланка. Візьміть рушниці,— це керівник.

З шумом зриваючись з місця, члени четвертої ланки беруться за рушниці.

— Щоб уміти добре стріляти, конче потрібно знати будову рушниці, тому більшу частину присвятимо теорії а решту часу стрілятимемо.

Почали вивчати затвор.

— Зверху курка є гребінь...

А з другого кінця класи лунало:

— Ударник має: бойок для вдару по капсулю...

Потім відразу декілька рук піднеслося догори й чути було голоси:

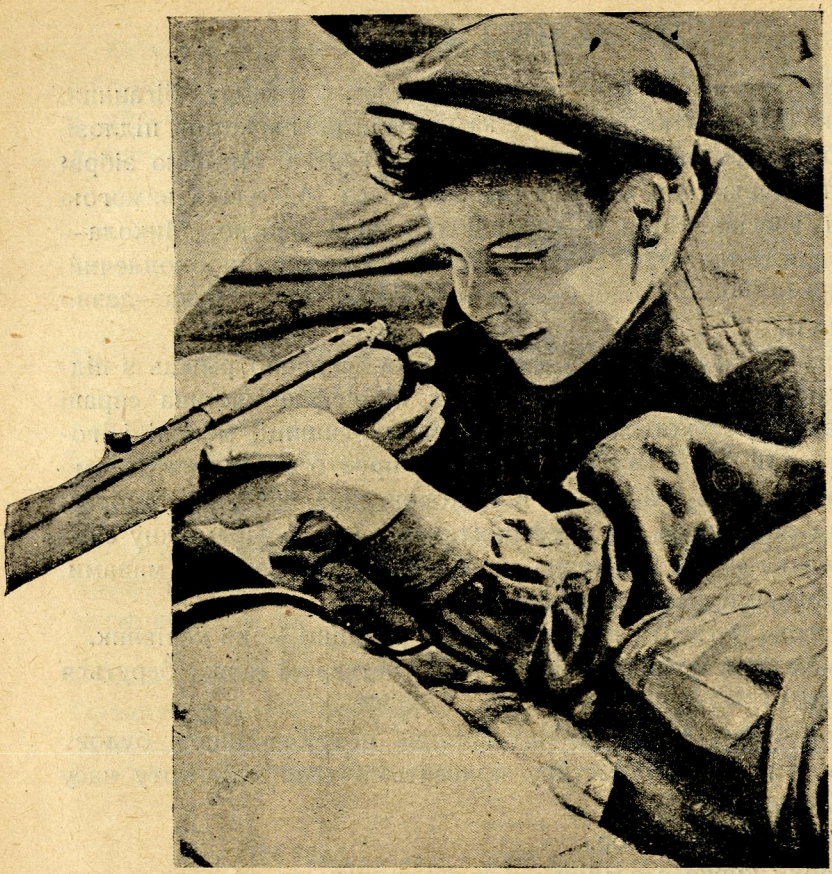
— Ми вже закінчили!

— Ми вивчили!

Швидко минула розмова і, одягнувшись, юні стрільці за мить були вже на майдані. Майданом розлігся дужий голос керівника:

— Ланки, від першої до п'ятої включно, стріляють на віддаленні 25 метрів, а ланки, від п'ятої до десятої—на 150 метрів.

Хвилина—і всі були вже на своїх місцях. Керівник роздав по шість кульок. Почалися змагання між ланками.



Перший постріл.

КОМСОМОЛЬСЬКА ГРЕБЛЯ.

Шумить очерет...

А иноді й пташка в ньому заскиглить:

— Тюу-у-у... Тюу-у-у...

І десь далеко-далеко полетить у густі лози, заскиглить там по-пташиному і стихне...

Знову шумить самий очерет...

Між очеретами протікає річка... Проти Гавриленкових верб річка широка, а коли проминути Сизонові лози, річка вужчає. А ще далі простяглася вузенька гребелька, а за нею—місток... Зветься гребелька Задуливою—кажуть, що колись під нею повісився багатий козак Задуля. Тому й назвали гребельку Задуливою. Гребельку обсаджено вербами, а попід нею—очерет...

Місток на Задуливій греблі давно поламаний... Дехто з дбайливіших селян брався відремонтувати його, але на заклик громадяни казали:

— Не одних нас касательно, нехай вся громада береться,—та на цьому й кінчалася вся справа.

— Що-ж, один у полі не вояка,—казали інші й завозили дірки в містку гноєм.

Час минав. Місток ламався. Дід Микола їхав із степу додому, і буланий із возом пірнув під місток. Дід з переляку скочив із воза, обдер ногу від лівої п'яти аж до самої пахви.

На дідів крик збіглися люди й ледве врятували буланого з возом...

* * *

Останнім питанням на загальних зборах села стояло: «Ремонт Задуливого містка».

Про це громада почула, загомоніла:

— Голова в мене щось заболіла, куме.

— А в мене проклятущий зуб так щемить, так...

І один по одному розходилися.

— Товариші!—кричав голова сільради.—Нам треба полагодити місток громадою. Адже-ж бачите, що поламаний, бачите, яку шкоду нам робить він, а треба їздити, ходити.

— З ким ти його лагодитимеш? Відкладемо на другі збори.

— Вірно... на другі збори,—підтримали інші.

Відклали.

Ось уже й шості збори мають бути, а питання про місток знов відклали.

Тоді секретар осередку скликав комсомольські збори...

— Товариші!—сказав на зборах секретар.—Задулів місток поламаний і його треба полагодити. Сільрада дає дошки, сільськогосподарське товариство дає балки,—давайте відремонтуємо.

— Гаразд!—загомоніли комсомольці. А один ще й додав:

— Чули на підготовці допризовній: «Справні дороги та мости і в миру і в війну треба».

* * *

Бралось під північ...

Иноді скрикувала качка в очереті—певно якийсь рибалка полохав дич...

Вмить в очереті захлюпотіло.

— Хлюп-хлюп... Хлюп-хлюп...

За хвилину з очерету виплив човен, а за ним другий...

На одному сиділо з десяток комсомольців, на другому гойдалися дошки й балки. Правив другим секретар, а гріб агітпроп.

Секретар тов. Ляшенко говорив:

— До ранку треба встигнути, бо вдень люди ходитимуть, їздитимуть...

— Та-а-к...—відповідав агітпроп.

Проминули Гавриленкові верби... Проминули й Сизонові лози...

Припливли... до самого містка.

Хлопці взялися до роботи.

Комсомольці—Касян, Каленик, Явдоким та Архип загортали гній на містку й зривали гнилу підлогу, а інші тесали нові балки.

Робота кипіла...

Тихий вітрець гойдав верболози, і в вухо шепотів очерет:

— Ш-ш-ш-ш-ш-ш...

* * *

Зорі блідли й гасли...

А в Сизона на все село кричав півень:

— Ку-ку-рі-ку!—це на світанок.

І в ту саму хвилину загуло на містку.

— Готово-о!..—залунало берегами.

Справді місток, що вчора ще був загачений гноєм, тепер аж блищав: біленька підлога його всміхалася до ранкової тиші, а тесані перила аж очі вбирали.

— Квітка, а не місток,—і всміхалась комсомолія.

Касян і Каленик посадили верби над містком.

— Хай ростуть.

— Хлопці! Греблю назвати комсомольською, — запропонував Ляшко.

— Правильно!—загомоніли в один голос, і Петро на перилі вирубав долотом: «К о м с о м о л ь с ь к а».

* * *

Світало.

Дід Микола їхав на перев'язку до лікарні й думав тяжку думу...

— Чи засипав містка хто гноякою, чи ні.

А на серці холонуло... Їдучи дорогою, дід опустив очі додолу, а нога скажено боліла.

Раптом повіяло вогкістю.

Дід підвів очі і якось мимоволі вирвалось у нього:

— Що це?.. Тпррру!..

Підсліпуваті очі дідові прочитали:

— «Ком-со-моль-сь-ка»... Хе!

— «Комсомольська»—і, всміхнувшись, подивився дід у той бік, де під очеретами попливло два човни з піснею: «В комуні остановка-а»...

Дід Микола ще раз глянув на новину, а тоді сів на буланого й уперше прогримів возом по містку.

ПРО КРІПАЧЧИНУ—ПАНЩИНУ.

Дуже погано жилося селянству за царату. Землі було обмаль, а то й зовсім не було. Треба було йти до пана в економію чи до капіталіста на фабрику, класти на них всі сили. Слова вільного сказати не можна було, бо біля кожного стояли становий пристав та урядник з канчуком. А проте, він міг якось на власнім господарстві поратись, якщо воно в нього було, міг виселитись, міг на заробітки піти.

А раніш і такої «волі» не мала більшість нашого селянства. Не тільки земля належала панам, а й ті селяни, що на ній жили. Селян уважали за кріпаків, за поміщицьку власність. Поміщик давав кріпацькій родині невеличкий клаптик землі, щоб було з чого родині прожити, але більшу частину часу примушував працювати на себе. Спочатку кріпаки працювали 2—3 дні з тижня на пана, а потім поміщики почали накидати. У декого з поміщиків кріпаки працювали мало не цілий тиждень. Праця була довга й важка. За неї кріпаки звичайно нічого не одержували, бо вони-ж були власність панова і мусіли робити те, що він накаже. А як і одержували, то канчука та різок, бо раз-у-раз біля кріпака стояли доглядачі різні (осавули, то-що). А карали кріпаків жорстоко. Кара різками була звичайна річ. Деякі поміщики катували своїх кріпаків до смерти. Крім того, вони могли заслати кріпаків у Сибір, віддати в салдати.

Кріпакові не вільно було піти з свого місця. Коли він хотів

піти на заробітки, то міг зробити це тільки з дозволу пана та заплативши так званий «чинш». Часом увесь заробіток ішов на чинш. Коли кріпак тікав, то його шукали з поліцаями та повертали до пана. А пани мали кріпаків не за людей, а за річ. Кріпаків продавали, вимінювали на хортів, дарували. Продавали часто вроздріб: батьків окремо, а дітей окремо.



Жорстока кара.

Звичайно, селянство не могло бути байдужим до свого стану. Одні тікали від панів, інші вбивали своїх панів, ще інші сходились докупи і, створивши загони, йшли проти панів. Та не сила була відразу розірвати ланцюги кріпаччини. Поміщиків захищав царський уряд, бо цей уряд з тих самих поміщиків складався, а сам цар був найбільший поміщик. Уряд посилав військо, і воно боронило поміщиків.

Та згодом довелось таки дати волю кріпакам. Почали дуже ширитися фабрики й заводи. Хазяїнами цих фабрик і заводів часто були люди багатенні, та не дворяни. Вони не мали кріпаків, і кріпаччина дуже перешкоджала їм поширювати свою

справу. Якби не було кріпаччини, то можна було-б за гроші знайти робітників, скільки хочеш. А за кріпаччини не дуже! Як дозволить поміщик кріпакові піти на заробітки, добре, а як ні, то й міркуй, звідки робітників узяти. Отже промисловці й почали тиснути на уряд, щоб дати кріпакам волю. І, кінець-кінцем, 1861 року селян звільнили від кріпаччини. Та як звільнили? Землі дали обмаль. Допомоги в господарстві ніякої. А за землю плати. І податки ще плати. Це була «вовча» воля. І зубожілому селянинові залишалось йти або до панського маєтку наймитом, або до фабрики робітником.

ГОРПИНА, АБО ПАНСЬКА ВОЛЯ.

Старий Якименко оженив сина, та таку-то вже невістку собі взяв, що й не сказати! Білолиця, гарна і весела, а прудка, як зайчик: і в хаті і на дворі в'ється, порядкує, господарює, і співає, і сміється, аж геть чутно її голосок дзвенячий. Аби на світ благословилось—уже вона й прокинулась, як рання пташка, і клопочеться й бігає. І свекру догодить—вслужить, і чоловіка пожалує, і діло в неї не стоїть—зроблено все. Живуть щасливо, любенько.

Одно й журило їх, що діток немає. Вона, було, як де попаде чужу дитинку, то вже й цілує, і милує, а сама зідхне тяжко. Аж ось—уродилась дівчинка. Так-то вже кохає та пестить Горпина свою первістку, і з рук не спускає, аби прокинулась, аби поворухнулась—уже вона й коло колиски: і цілує, і колише, і співає над нею. На панщину поженуть—дитинку з собою несе та вже й моститься там з нею: сама робить, а око біжить до дитинки.

Ото було молодиці й жартують: — А що, — кажуть, — ваша дочка, Горпино?

Вона й почне:—Та вже всміхається, сестриці-голубоньки, і ручонята до мене простягає; вже знає мене; ні до кого не йде, тільки до мене. Свекор бубликом манив—не хоче! І в долонечки вже плеще. Вийду я з хати та з-за дверей і дивлюсь, а воно й водить оченятами—шукає мене.

— Розумна, розумна зросла!—кажуть.—Готуй лишень посаг та рушники: хутко й свататимуть.

А дівчинка, справді, як та квіточка розпускається; таке славне дитяточко, веселе й здоровеньке, на пречудо.

II.

Тут умер наш пан; почав молодий господарювати. І старий був недобрий, а це такий лихий! Так людей жене—гірш, як тих волів. Оце три дні панські одбудем, а четвертий за подушне, п'ятниця й субота якісь толочні повидумували. А яка толока? Не то страви, й хліба не дають. День при дні робимо. Перше сподівались: молодий пан буде добрий, та й дождали собі доброго. Він був не дуже багатий, а жити пишно, у розкоші великій хотілось, по-панськи! Що йому до того, що люди, було, на ниві падають? Він собі то коней заведе таких, що як змії, то коляску купить новеньку, то у місто поїде—там втратиться. А нам іще, було, кажуть сусідні панки (вони заходять часто з чужими людьми в розмову, а своє, то б'ють так, як і великі пани—аби рука досягла), то й кажуть, було:—Десь у вас тепереньки пан добрий дуже! Так говорить, що аж лихо! Що мужиків треба і наук учити, і жалувати, і невідь-що. Десь його мудро дуже навчено!

А це справді—перше говорив, що й хати поставить у три віконця, а потім, то й старі розвалились. Може його й на добре вчено, та, мабуть, панську істоту не переробиш!

Все село, як за стіну засунулось: такі смутні всі, що сумно й глянуть! Тільки Горпина трохи веселенька, тішиться малою донечкою, то й про громадське лихо забуває. Та не минула і її лиха година! Занедужала дитинка, кричить, плаче. Горпина і сама плаче над нею, та нічого не врадить. Бігав старий свекор до лікарки—нема дома, та навіть і з молодиць нема нікого: всі на панщині. Далі й за Горпиною прийшли.

— Чому не йдеш?

— В мене дитина нездужає,—каже вона, плачучи.

— Панові треба робити, а про твою дитину байдуже.

Мусіла йти. Узяла дитину, обгорнула та й пішла.

А воно, біднесеньке, кричить та кричить. Дійшла, пан стрічає сам, такий гнівний,—почав словами картати, а дитиночка на руках так і пручається—кричить. Пан іще гірш розгнівався:—Геть ту дитину,—гукнув,—геть! треба мені робити, а не з дитиною панькатись!

Звелів десятникові додому однести.

— Ой, паночку, голубчику!—благає його Горпина, плачучи,—нехай-же я хоч однесу сама. Паночку мій, будьте милостиві; це моя дитинка єдина!

— Неси, неси,—каже на десятника,—а ти роби діло, коли не хочеш кари здобути.

Понесли дитинку полем. Іще довго Горпина чула дитячий плач,—жалкий та болізний; далі все тихше, а там і зовсім стихло.

III.

Як вже вона там робила цей день,—увечері прибігла додому, аж дух їй захватило:—Дитинко моя! донечко! Чи ви-ж доглядали її, батеньку? Скажіть-же бо, що і як?

— Та годі побиватись, дочко,—каже старий свекор,—втихло трохи.

Та не надовго: вночі прокинулось ізнов, та ще гірше страждає, аж горить. Радилась Горпина з бабами—нічого не врадили, нічого не помоглося. А тут день уже нахопляється, треба на панщину йти. Згадала Горпина, що чула колись, як дитина не спить, то настояти макові головки на молоці та й дати випити. Так вона й зробила.—Нехай хоч воно одпочине—не мучиться,—думає. Як дала їй, дитина зараз і втихла, засипати почала, та так кріпко заснула—і не здригнулась, як крикнув десятник на весь голос:—На панщину! Положила Горпина дочку в колиску та й пішла, плачучи.

— Як там її лаяли, як на неї сварились—і не слухає, аби їй до вечора діждати! Перемучилась день. От сонечко вже за синю гору запало, от уже й вечір. Біжить вона додому, біжить... Убігла в хату: тихо й темно. Вона до колиски, за дитину,—дитина холодна лежить; не ворухнеться, не дише.

— Тату!—скричала.

— А чого, дочко, мене лякаєш? Я був задрімав. Мала спить і досі.

Горпина й слова не промовить, обхопила дочку руками та наче й замерла. Старий ізнов задрімав.—Світла! світла дайте!—крикнула,—тату! світла!

Старий викресав багаття.—Що це з нею подіялось?—думає, та як засвітив, глянув, так і прикипів на місці. Стоїть серед хати Горпина, аж почорніла, і страшно дивиться, а на руках у неї мертва дитина.

— Дочко,—промовив старий,—дочко!

— А що,—одмовляє,—бач, як помоглося! Затихла моя дитина—не кричить!—А далі як заплаче, як затужить,—де ті й сльози брались! так і ллються струменем.

Почули люди, прибігли, говорять до неї, вмовляють. Вона мов і не чує, і не одірвуть од дитинки. Чоловік ходить сам як не при собі: свекор аж занедужав.

Стали похорон ладити. От уже й домовинку принесли новеньку, всипали квітками пахучими та зіллям.

— Горпино,—кажуть,—дай дитину.

Не дала. Сама обмила її й положила. Час уже й нести, а вона стоїть—дивиться. Люди до неї говорять—не чує, не слухає.

Одвели якось, узяли й понесли. Глянула вона тоді вперше округи і собі пішла,—куди люди ступлять, туди й вона слідком за ними, за тією домовинкою: іде, слова не промовить. І в церкві достояла мов спокійна, та як стали ховати, так і кинулась за дитям у яму. Ледве вхопили її та принесли додому, мов неживу.

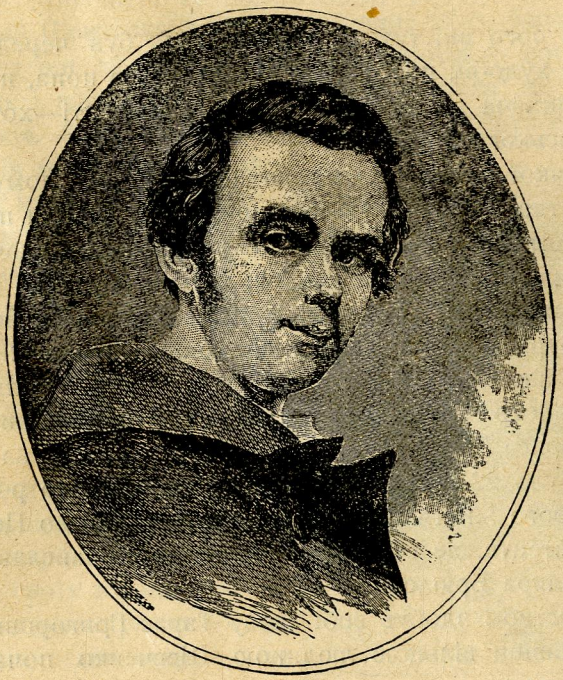
Хорувала вона тяжко тижнів ізо три. Вернулось здоров'я, та розум не вернувся! Така вона стала якась—не при умі! Цілісінький день ходить мовчки на городі й мак збирає; а спитати—нащо?—А це—каже—для моєї дитинки.—Взимку, то все плаче:—Нема маківок! чим мені донечку рятувати?

Аби почала перша маківка бренiти, і вже й угледить, і зараз вирве й любує нею, не натішиться. То ще діло робить, порається, а тільки зацвітуть маки в городах, вона й хату покине і не вийде з тих маків. Ідеш понад городами, то й бачиш: сидить між повними маківками в білій сорочці, гарно убрана, у намисті, й сама ще молоденька,—тільки як роса біла,—сидить та перекидається маківочками і всміхається, як дитина... А маки процвітають і білим, і синім, і червоним квітом повно... ***Марко Вовчок.***

СОН.

На панщині пшеницю жала.
Втомилася, не спочивать
Пішла в снопи, пошкандибала
Івана сина годувать.
Воно сповитеє кричало
У холодочку під снопом.
Розповила, нагодувала,
Попестила, і ніби сном
Над сином сидя, задрімала.
І сниться їй: той син Іван
І уродливий, і багатий,
Уже засватаний, жонатий,
На вольній бачиться, бо й сам
Уже не панський, а на волі;
І на своїм веселім полі
Удвох собі пшеницю жнуть,
А діточки обід несуть.
І усміхнулася небога.
Прокинулась—нема нічого!..
На Йвася глянула, взяла
Його гарненько сповила,
І копу дожинать пішла,
Поки не чути ланового.

Т. Шевченко.



ТАРАС ГРИГОРОВИЧ ШЕВЧЕНКО.

1814-го року 25-го лютого (9-го березня) народився у селянина-кріпака села Кирилівки, на Київщині, Григорія Шевченка, хлопець, якого назвали Тарасом. Це й був Шевченко, великий український поет, що його з повагою згадує кожен робітник і селянин на Україні. Та й поза межами України трудящі знають і шанують українського співця, борця за правду і волю.

Вже змалечку зазнав Тарас усяких злиднів нужденного життя незаможної та ще й кріпацької родини. На дев'ятому році життя втратив він матір. Не солодко жилося йому та його братам і сестрам за лихої мачухи. Тарасів батько оддав його до дяка у школу, де хлопча навчилося трохи читати та писати. Та незабаром помер і батько, і Тарас лишився на дванадцятім році круглим сиротою.

Хлопчика дуже тягло до науки, а ще більше мав він охоти до малювання. Йому хотілося навчитися добре малювати, і він блукав від одного вчителя до другого, але без великого для себе пожитку.

Не знайшовши доброго вчителя, вертається Тарас до свого рід-

ного села. І чого він тут не робив! Зразу був чередником коло громадської худоби, потім став за наймита в попа, пізніше взято його за попихача до панського кухаря, нарешті—хотіли з нього зробити панського послугача.

Та до ніякої служби не міг звикнути Тарас. Йому все вижалися малярство та наука. Побачивши, що з хлопця путящого лакея не вимуштруєш, а що таки в нього справді є вдача до малярства, пан нарешті згодився віддати його в науку до маляра, спочатку в Вільні, потім у Варшаві, а після Варшави в Петербурзі.

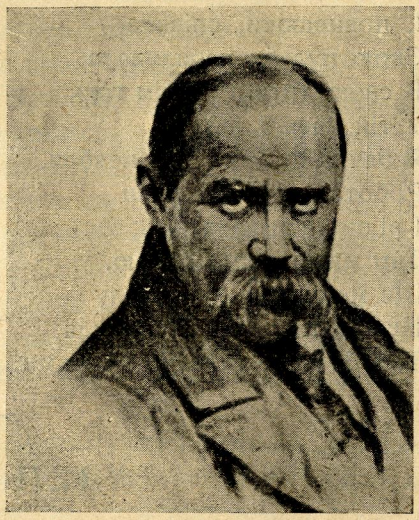
У Петербурзі побачив Тараса випадково український маляр Сошенко й одразу помітив його великий талант. З великими труднощами вдалося Сошенкові за поміччю ще деяких приятелів викупити Тараса Григоровича з кріпацтва на волю за 2500 карбованців. Це було 22-го квітня (4-го травня) 1838-го року, на 24-ім році Тарасового життя. Тоді Шевченко вступив до Петербурзької академії мистецтв, де став улюбленим учнем найславнішого тоді руського маляра Брюлова.

Не малярством здобув собі славу Тарас Григорович, а своїми віршами. Ставши вільною людиною, Шевченко почав складати вірші українською мовою про недолю і злидні українського трудящого люду. Саме тепер, після п'ятнадцяти років відсутности, побував він знову на Україні та очима дорослої вже людини побачив, як гноблять та визискують безборонного селянина пани-можновладці та всяке настановлене царем «начальство». І великим гнівом до панів та царів запалало серце поета. Цей гнів виливався у віршах; їх з величезним захопленням читали люди на Україні, чимало цих віршів укладалося й на голос до співу.

Не могли простити Шевченкові гнобителі трудящого люду—пани та царі—його вільного слова, що кликало до бунту проти насильників. За писання ворожих проти панів віршів, та за участь у славетнім товаристві «Кирило-Методіївськім Братстві», що змагалося до визволення всіх поневолених, Шевченка арештовано разом з иншими членами «Братства». Цар велів заслати поета в салдати і заборонити йому малювати й писати. Це сталося на 34-ім році життя Шевченка, 30-го травня (12-го червня) 1847 року.

Не рік і не два, а цілих десять літ пробув Тарас Григорович на засланні спершу в Оренбурзькій губернії, а потім аж коло Каспійського моря, в Новопетровському форті. Багацько горя зазнав він у салдатчині, та не зломила неволя його революційного духу. І не зважаючи на заборону, і в неволі писав він вірші.

По смерті Миколи I (улітку 1856-го року), прийшов наказ про звільнення Шевченка з неволі, та лише 27-го березня 1857-го року добрався він до Петербургу, звідки потягло його знову до рідного краю, і влітку 1859-го року поет виїхав на Україну, де відвідав Харків, Київ, рідне село, а по році вернувся до Петербургу. Тут він тяжко занедужав і по кількох місяцях, дня 26-го лютого (10-го березня 1861-го року) на 47-ім році життя помер.



Поховали його були в Петербурзі, а потім перевезли його тіло на Чернечу Гору, недалеко Канева на Київщині, над самим Дніпром.

Ціле життя своє присвятив Тарас Григорович Шевченко поневоленому народові—огненними словами своїх віршів домагався визволення трудящих з панського й царського ярма, та й умираючи, казав він невільникам боротися за волю, проти панів та инших глитаїв.

Ось як він писав у своєму заповіті:

Поховайте та вставайте,
Кайдани порвіте
І вражою, злою кров'ю
Волю окропіте!
І мене в сем'ї великій...
В сем'ї вольній, новій
Не забудьте пом'янути
Не злим, тихим словом.

І трудящі люди не тільки України, а й инших країн, порвавши кайдани царської та капіталістичної неволі, виконали заповіт великого борця за волю, Тараса Григоровича Шевченка. Створивши велику спільну сем'ю, Радянську Республіку, вони добрим, вдячним словом згадують свого поета.

А уряд Робітничо-Селянської Республіки оголосив день 11 березня на спогад про Т. Шевченка всенароднім святом.

ІЗ СПОГАДІВ ПРО ДИТИНСТВО.

Не називаю її раєм,
Тії хатиночки у гаї
Над чистим ставом, край села:
Мене там мати повила
І, повиваючи, співала,
Свою нудьгу переливала
В свою дитину. В тім гаю,
У тій хатині, у раю
Я бачив пекло... Там неволя,
Робота тяжкая, ніколи
І відпочити не дають.
Там матір добрую мою,
Ще молодую,—у могилу
Нужда та праця положила;
Там батько, плачучи з дітьми,
(А ми малі були і голі),
Не витерпів лихої долі,
Умер на панщині... а ми
Розлізлися межи людьми,
Мов мишенята. Я до школи
Носити воду школярам,
Брати на панщину ходили,
Поки лоби їм поголили,
А сестри... Сестри... Горе вам,
Мої голубки молодії!
Для кого в світі живете?
Ви в наймах виросли, чужії,
У наймах коси побіліють,
У наймах, сестри, й умрете.

Т. Шевченко.

ГЕТЬ ЦАРІВ!

О, люди, люди-небораки!
Нащо здалися вам царі?
Нащо здалися вам псарі?
Ви-ж таки люди, не собаки...
Чи буде суд? чи буде кара
Царям, царятам на землі?
Чи буде правда між людьми?..
Повинна буть, бо сонце встане
І осквернену землю спалить!

Т. Шевченко.

ОРИСЯ-Ж ТИ, МОЯ НИВО...

Орися-ж ти, моя ниво,
Долом та горою,
Та засійся, чорна ниво,
Волею ясною!
Орися-ж ти, розвернися,
Полем розстелися,
Та посійся добрим житом,
Долею полийся!
Розвернися-ж на всі боки,
Ниво-десятино!
Та посійся не словами,
А розумом, ниво!
Вийдуть люди жито жати—
Веселії жнива!..
Розвернися-ж, розстелися-ж,
Убогая ниво!

Т. Шевченко.

ЛЮТНЕВА РЕВОЛЮЦІЯ.

Року 1914-го розпочалася величезна й жорстока війна, що в ній узяли участь одна за одною трохи не всі великі й кілька малих держав. Рік по року точилася кривава братовбивча війна, і кінця їй не було видко.

А хто-ж запалив її, кому вона була потрібна?

Пани та багатії різних держав перегризлися між собою за ласі шматки, цеб-то за багатство та панство. Кожен хотів бути найстаршим, найбагатшим. І через те лилася річками кров бідних трудящих людей. Бо хто-ж були оті салдати, що проливали свою кров на війні, що своїм трупом вкривали поле? То були задурені панами та панським царем селяни й робітники. І без війни цар та пани точили з них піт та кров. Та з війною ще гірше стало робочому людові. І раніш, як от року 1905, в Росії та на Україні трудящі намагалися скинути з себе панське та царське ярмо, та не дали пани та цар: жорстоко розправилися вони з тими, хто бажав волі народові.

Але настав таки час. У лютім місяці старого стилю, або 12-го березня—нового, року 1917-го вибухла революція в Росії. Царя скинуто з престолу, панських міністрів геть прогнано з посад та позаарештовано як злочинців проти народу, як найбільших гнобителів бідних людей. Росію проголошено республікою, цеб-то такою державою, де всіма справами керує сам народ через своїх виборних. Щоб виконувати різні державні справи, обрано нових міністрів та весь уряд.

Але хутко виявилося, що робітників і селян, які скинули царя і зробили оту «лютневу» (бо відбулася вона в місяці лютому) революцію,—знову обдурено. На міністрів та всяких урядовців знову таки попролазили всякі пани, панки та підпанки, хоч ніби й нові, а справді неначе рідні брати тих, що й за царя були. Почали вони коверзувати по-панськи, а не так, як треба було робити на користь селянам та робітникам.

Багато різних прикростей та неправди чинили народові оті нові панки та полупанки.

Селяни й робітники побачили, до чого воно йдеться, побачили, що лютнева революція тільки на користь знову-ж таки панам вийшла,—бо над панами вже й царя не було, і пани самі стали замість царя. Отак, розібравши все це, народ і перестав слухатися цього, ніби нового уряду.

Почали тоді робітники та селяни вибирати собі скрізь Ради, своїх людей, що щиро стояли за робітничо-селянську долю, та й визнавали тільки оці Ради й тільки їх слухались.

Пани не раз хотіли ці Ради розігнати, та кінчилось на тому, що таки робітники та селяни перемогли панів: розігнали геть чисто весь панський уряд та встановили свою Робітничо-Селянську Радянську Владу. Це вже була друга революція, як то кажуть— Жовтнева, бо відбулась вона в жовтні місяці (нового стилю в листопаді) 1917 року.

В цій боротьбі робітників та селян проти панів перед вела весь час, широко обстоюючи інтереси трудящих людей, Комуністична партія більшовиків.

Отже лютнева революція 1917 року була тільки початок революції, а свого найвищого розвитку вона досягла тільки в листопаді.

Та вона мала своє величезне значення і для Росії і для України: з неї почалася боротьба за вільну долю робітників та селян.

О. Попів.

---

8 БЕРЕЗНЯ—СВЯТО ЖІНКИ-РОБІТНИЦІ.

Років з 15 тому в однім місті за кордоном зібрались жінки, що по різних країнах брали участь в революційній боротьбі. Замислились вони над тим, який важкий стан жінок по різних країнах. За хатнім клопотом вони мало розвинені, зовсім несвідомі в громадських справах, гадають, що то зовсім не їхня справа. А чоловіки й собі раз-у-раз уважають, що жінки—це щось нижче від них, не дають їм права, обмежують їхню освіту й т. ин. От тоді стара німецька революціонерка, Клара Цеткін, і запропонувала:

«Борімось-но за кращу долю жіночу. Всюди й скрізь говорім про те, що жінка повинна бути нарівні з чоловіком і мусить разом з ним виборювати кращу долю всім трудящим. А щоб краще притягати до цієї справи увагу всіх трудящих, встановім один день на рік, коли особливо вперто говоритимемо про це. Хай хоч цього дня одійде жінка від своєї праці й вислухає наш заклик до кращої долі».

Усі погодились на цю пропозицію і встановили свято жінки-робітниці 8-го березня. Ухвалили, що день жінки-робітниці повинні святкувати по всіх країнах, і тому назвали цей день—міжнародній день жінки-робітниці.

Від того часу що-року, як надходить 8 березня, по різних країнах свідоміші жінки-робітниці кличуть своїх сестер кинути на кілька годин працю й разом обговорити, як поліпшити жіночу долю, щоб жінка була вільніша, свідоміша, мала такі самі права, що й чоловіки, в громадському житті, то-що.



Селянки на зборах.

У колишній Росії міжнародній день жінки-робітниці святковано вперше 1913 року. А найбільш широко його було проведено 1917 року. Це було в дні боротьби робітничої класи з царським самодержавством. В цей день робітниці Петрограду кинули працю й вийшли на вулицю з вимогою:—«геть війну», «геть самодержавство». В страйкові та демонстраціях узяли участь інші робітники; рух закінчився збройним повстанням і скиненням царату—12 березня 1917 року.

У Союзі Радянських Республік робітницям та селянкам нема чого боротися за права в громадському житті. Революція та Радянська влада дала жінкам ці права. Долю жіночу всебічно поліпшується. Та багато є ще жінок, що не знають про ці права або не хочуть ними користуватись. «Не наше це діло—в громадські справи входити, наше діло коло печи та коло колиски поратись!»—так каже ще багато жінок. А інші, може, й раді по-иншому якось своє життя впорядкувати, щоб і освіту здобути й до

громадської праці стати, то не знають, як це зробити. Ось 8-го березня все це обговорюється, з'ясовується.

А разом з тим жінки-робітниці по Радянських Республіках, святкуючи 8-е березня, доводять усім жінкам инших країн, ще пригнобленим та безправним, що шлях їхній до цілковитого розкріпачення йде тільки через владу Рад.

ПІСНЯ НЕЗАМОЖНИЦІ.

Ой, ти, сонце-сонечко,
припечи, припечи...
Ой, дрібненький дощичку,
примочи, примочи...
Нехай праця вільная
розквіта, розквіта...
Хай-же зріють зернами
всі жита, всі жита...

Хай заводи й фабрики
Все гудуть, все гудуть,
Хай вперед до кращого
люди йдуть, люди йдуть.
Хай на зло багатим всім
ворогам, ворогам
Ми не підем кланятись
їх богам, їх богам.

М. Чардій.

СЕЛЯНКО!

Дивися: те сталось, за що ми змагались,
Розбито неволі ланцюг.
Селянко! Ти чуєш?—Кайдани порвались,
Оглянься: скрізь вільний вже дух!
Селянко! Прокинься зі сну вікового,
Прокинься й поглянь навкруги,
Скинь пута неволі і рабства гидкого—
Пред нами нового життя береги.
Селянко! Дивися: широкий і вільний
Вперед нас розкинувся шлях,
Простуй до освіти, будь повна надії—
І темряву кинеш у прах.
Селянко! Ти—вільна, борись за освіту,
Уперто й завзято борись!
Поглянь! Горить світло—до праці і світла!
Не спи, ти вже вільна, дивись!

Д. Письменна.



Паризькі комунари.

ПАРИЗЬКА КОМУНА.

Понад п'ятдесят років уже тому в столиці Франції, Парижі, сталася надзвичайно важлива подія. Влада перейшла до робітників, і вони проголосили Комуну.

Сталося це так:

На чолі Франції стояв імператор. Він почував, що робітники та селяни важко дихають на нього та його уряд, можуть зробити революцію і скинути його. Отже, щоб відвернути їхню увагу, він розпочав війну з німцями. Воювати Франція не була готова, а робітникам та селянам зовсім не хотілось за імператора воювати. Французів розбито, самого імператора взято у полон. Тоді французькі пани та буржуї склали уряд, який ухвалив замиритися з німцями, хоч умови миру й були дуже важкі.

Треба було віддати частину країни та ще й заплатити великі гроші. Та пани й буржуї не лякались цього, бо знали, що заплатять, кінець-кінцем, не вони, а трудящі, французькі робітники та

селяни. Але робітники Парижу теж це добре розуміли й вирішили, що нема чого доброхіть втягати голову в ярмо. Вони повстали проти уряду пансько-буржуазного і захопили владу до своїх рук. За найвищу владу проголошено Комуну—Раду, що складалась найбільше з робітників.

Це було 18 березня 1871 року.

Комуна зараз-же взялася до праці і зробила дуже багато на користь робітникам. Вона віддала до рук трудящих фабрики й майстерні, замість постійного війська встановила міліцію, ввела безплатне навчання,, відкремила церкву від держави й школи, скасувала для робітників роботи вночі й т. и. Паризька Комуна була прообразом нашої революції.

Пани й буржуї, що повтікали в місто під Парижем, Версаль, почали боротися з Паризькою Комуною. Вони зібрали армію (під назвою «національна гвардія»), почали наступати на Париж і таки вдерлися в місто. Почалась на вулицях війна. Робітники-комунари бились завзято. Але ворог був міцніший, краще знав військову справу. Крім того, у Парижі залишилось багато шпигів та провокаторів. Скориставшись з того, що нова влада була дуже м'яка, вони рили їй яму з середини. Кінець-кінцем, перемога дісталась буржуям. Влади робітників—Комуни—не стало.

Тоді буржуйське військо почало розправлятися з повстанцями. Людей натовпами заводили до бараків, до дворів і там розстрілювали. Досить було на когось вказати, ніби він був за Комуну, як його хапали й убивали.

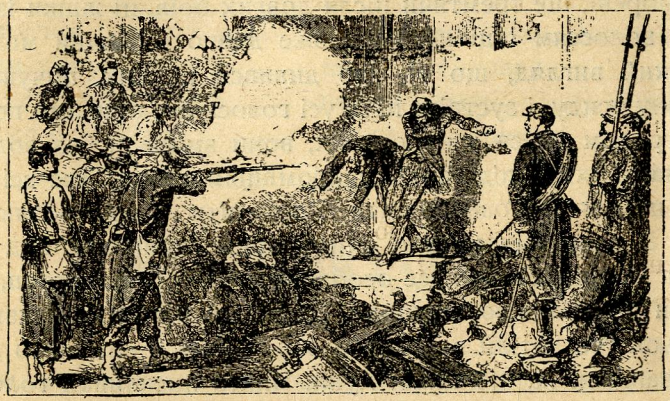
Це вже був травень. Була весна у всій красі, усе цвіло і зеленіло. А в Парижі річками лилася кров тих, що хотіли добути правди і волі всім бідним та пригнобленим. За останній тиждень травня в Парижі поховано 17.000 трупів повстанців.

Загинула Комуна. Загинула сила найкращих людей-робітників, що гадали встановити на землі правдиве і гарне життя для всіх.

Але ця думка не загинула. Вона зростає й ширится по всьому світові. І от, нам довелося жити тоді, коли в наших краях здійснюються ті думки, що з ними працювали, боролись та вмирали паризькі комунари. Російські й українські робітники та селяни вже десять років, як мають свою владу. Вони йдуть шляхами, що показала Паризька Комуна. До цього йдуть робітники та селяни по всьому світу, борючись проти буржуїв та панів.

Тому кожного року, 18 березня, ми вшановуємо пам'ять великих борців за волю народню, мучеників революції, паризьких

робітників-комунарів. Цього дня ми звертаємо як-найбільше уваги, щоб допомогти тим, кого катує міжнародня буржуазія. І віримо в ті кращі часи, коли всі трудящі утворять єдину велику сем'ю, де всі однаково працюватимуть і житимуть вільним, щасливим життям.



КОМУНА ВПАЛА...

Полонених звязали спочатку парами, потім поставили в ряди, звязали мотузком; тому, хто протестував, стискали руки до крови й били прикладами нещасного. Салдати взяли рушниці «на руку», і колона рушила вперед. Навколо них зібрався натовп. Було чути несамовиті свистки і лайку. Иноді ряди полонених несподівано поповнювались: хтось закричав на все горло: «Розстріляйте їх зараз-же!» «Іди в ряди!» «Ти дуже голосно ревеш!» і цікавий глядач, якого зрадив чийсь дурнуватий жарт, попався теж до цієї скорботної процесії. Якась женщина промурмотала: «нещасні». Її схопили й приєднали до полонених.

Коли колони підійшли до церкви св. Тройці, хтось скомандував: «Стій! На коліна!» З усіх полонених ударами збили кепки й капелюхи, і вони, немов-би каючись у тих злочинах, що зробили, повинні були стати на коліна й кланятися до землі. Коли дійшли в передмістя Сент-Оноре, образи посипались іще дужче. З багатьох готелів висунув натовп льокаїв, куховарів, візників із червоними обличчями, розпутних покоївок, і всі вони кинулися на полонених, як зграя відгодованих собак. Як вийшли за ворота міста,

гусари [1]) змінили піхоту й почали набивати рушниці. Жінки думали, що їх зараз-же розстріляють. А ті, що вже не могли йти самі, навіть бажали цього. Горе тому, хто відставав. Його тягли назад і розстрілювали.

Коли полонені після безконечної мандрівки по в'язкому болоті, де багато з них погубило свої черевики, підійшли нарешті до Версалю, вони скидались на череду худоби. Брудні, в лахміттях, бліді, зморені, ще тремтячи після довгих боїв, ці жінки із скуйовдженим волоссям і ці неголені вже давно мужчини мали такий дикунський вигляд, що ті, хто дивився на них, почував якусь невимовну огиду, і зустрічали їх усі голосними криками ненависти.

Піт градом лився з полонених, вони вмирали без води, задихались від духоти під гарячим промінням сонця. Але всі ці страждання не могли розворушити й погасити злобу розлютованих буржуа. З налитими кров'ю очима вони глумилися над мучениками. На Паризькій алеї, де особливо густо стояв натовп, полонених били по обличчю, дряпали. Дами брудними кінчиками своїх парасольок усе хотіли влучити в око. З усіх боків люто кричали, щоб їх завдали на ще тяжчі муки. Чийсь пискливий голос вимагав, щоб у них «зідрали нігті». На одну нещасну жінку, що не могла йти і впала від удару шаблі, кинулась шалена юрба. Їй підняли спідницю й палками штовхали в живіт.

Чим ближче підходили до вулиці Саторі, полонених примушували прискорити ходу. Гусари, що злізлі з коней, підганяли їх і нарешті всіх цих нещасних, що втратили людський вигляд, загнали в величезний двір. Біля воріт стояли мітральєзи [2]), які дивилися просто у вічі полоненим. Депо і ферма були переповнені людськими тілами. Полоненим наказали лягти. Минулої ночи деякі змучені люди, почувши цю команду, пробували встати, але зразу-ж гримнув постріл, і вони впали на землю, мов підкошені. Нещасні істоти тремтять із холоду, вони падають у розпуку, лягають у болото й на них дивляться ненажерні дула мітральєз...

Надходить темна ніч.

Маргерит.

---

[1]) Гусари—салдати легкої кінноти, зодягнені на угорський кшталт.

[2]) Мітральєза—скорострільна гармата, з кількома жерлами для стріляннини картечею.

МАТИ Й СИН.

(Пер. Полуботко).

—Бувай здорова! Не сумуй,
не плач. Не плач. До зради
не клич мене, а поцілуй...
Я йду на барикади.

Не залишусь я... чуєш?.. ні...
Брати там умирають...
Не плач даремно по мені...
Пора... уже стріляють...

Куди?.. Що хочеш ти?.. Постій!..
Чому ти стала рада?..
О, нене, й ти зо мною в бій?
На смерть, на барикади?

Вже ніч пройшла... затих скрізь
не чути канонади, [грім,
навіки вдвох—і мати й син—
лягли на барикаді.

Галіна.

МАЛЕНЬКИЙ ГАВРОШ.

I.

Маленький Гаврош був дитина вулиці. Він носив штанці, тільки не батькові, та жіночу кофту, тільки не материну. Чужі люди змилосердились і одягли його в дрантя. Проте, батьки в нього були. Батько зовсім не дбав за нього, а мати не любила його.

Гаврош почував себе найкраще на вулиці. Брук для нього був не такий твердий, як материне серце.

Батьки стусаном випхнули його в життя.

І він полинув.

Проте, він уряди-годи, на два або три місяці раз, казав собі:—А піду я до своєї мами!—Тоді він кидав вулицю і йшов на край Парижу.

Коли він приходив, його питали:

— Відкіля ти?

— З вулиці,—відповідав він.

Коли він виходив, його знов питали:

— Куди ти йдеш?

І знову відповідав:

— На вулицю!

Одного разу, коли він прийшов до батьків, його зустріла бабуся, що доглядала халупи.

— Здорова, Бюргоншо! Як ся маєш, старенька? Я прийшов до своїх,—сказав Гаврош.

— Нікого нема, халамиднику,—відказала бабуся.
— Гов! Де мій батько?
— У в'язниці «Ла Форс».
— Дарма! А мати?
— У другій в'язниці.
— Ну, а сестрички?
— В притулку.

Тоді він почухав потилицю, подивився на мадам Бюргон, промимрив:

— Та-ак!

Потім обкрутився на закаблуках, і за кілька хвилин бабуся почула, як Гаврош виводив своїм молодим, мов дзвіночок, голосом веселеньку пісеньку.

II.

Узброєна юрба перелякала на смерть всіх мешканців вулиці Шанврері. Скрізь позачиняли двері крамниць, помешкань, підвалів, заперли ворота будинків, позачиняли вікна й віконниці. Тільки шинок лишився відчинений. Туди вдерлась уся юрба повстанців. Гаврош був тут.

Він захоплено всіх підбадьорював. Він бігав туди й сюди, збігав нагору, злазив униз, метушився, гукав. Здавалося, що без нього нічого не вийде. Що бадьорило його? Злидні. Що захоплювало його? Веселощі.

За годину барикада була цілком готова; жменьці повстанців не заваджав жадний спис або кудлата шапка.

Повстанці на вулиці Шенврері набили всі відразу рушниці й карабіни, розставили вартових і спокійно з твердою рішучістю почали чекати неминучого.

Настала ніч, але нікого не було біля барикад. Віддалік чувся тільки якийсь гул та часом докочувались вибухи рушниць. Така довга перерва доводила, що уряд скупчує свої сили. П'ятдесят повстанців на вулиці Шенврері чекали шістдесятьох тисяч ворогів.

Гавроша покликали:

— Ти малий і тебе не побачать. Вийди з барикади, покрутись по вулицях, потім вертайсь і розкажеш нам все, що побачиш та почуєш.

Гаврош схопився на ноги.

— Ага,—сказав він,—виходить, що й малі на щось придатні? Це дуже приємно!.. Гаразд, я йду!

III.

Десять годин пробило. Нікого не було. Повстанці з карабінами в руках були біля великої барикади. Вони сиділи мовчки й пильно прислухалися до кожного далекого шуму кроків. Раптом почувся молодий, свіжий, веселий голос, що співав якусь пісеньку.

— Це Гаврош,—промурмотів один з них.

— Попереджає нас,—додав другий.

Чиїсь швидкі кроки порушили вуличну тишу. Швидко потому з'явилася маленька постать: вона швидко й легко, немов справжній акробат, перелізла через перекинутий омнібус. Це справді був Гаврош. Коли він опинився всередині барикади, він гукнув:

— Дайте й мені рушницю! Ідуть!

Постріли рушниць чергувалися з картечею. Але ось підняли гармату трохи вище. Тепер ядро било в зовнішній кут барикади, збивало з нього верх і обсипало повстанців камінням.

— Треба за всяку ціну поменшити шкоду, що робить нам гармата,—сказав один і потім крикнув:—стріляйте в гарматчиків!

Барикада, що так довго мовчала, грізно загула: шість або сім пострілів один за другим—і всю вулицю заснувало димом, неначе густим туманом, де було видно, що кілька гарматчиків упало під колеса гармат.

— Чудово,—сказав хтось,—це успіх.

Але другий похитав головою і відповів:

— Ще чверть години такого успіху,—і на всій барикаді не залишиться й десятьох набоїв.

Гаврош почув ці слова.

Раптом побачили когось за барикадами на вулиці під вогнем.

Гаврош взяв в шинку кошика, виліз на барикаду й спокійно пересипав у свій кошик набої з ладівниць убитих салдатів національної гвардії.

— Що ти там робиш?—спитали його.

Гаврош підвів голову.

— Я набираю кошик.

— Хіба ти не бачиш картечі?

На це Гаврош відповів:

— Так, наче дощ іде. Далі!

— Вернись назад!

— Зараз,—відповів Гаврош.

І плигнув на середину вулиці.

IV.

Сотня, відходячи, лишила за собою цілу лаву забитих.

Біля двадцяти трупів лежало на вулиці. Гаврош побачив перед себе двадцять ладівниць, де було так багато набоїв, потрібних для барикади.

Дим заснував вулицю, наче туман. Дякуючи йому й своєму малому зростові, Гаврош міг непомітно пройти далеченько від барикади. Він уже спорожнив сім чи вісім ладівниць.

З барикади вже до нього не озивались, бо боялись звернути на нього увагу.

Посуваючись вперед, Гаврош, кінець-кінцем, дійшов до місця, де туман був зовсім прозорий.

Раптом стрільці регулярної піхоти, що ховалися за камінням, та стрільці національної гвардії, що займали вулиці, почали показувати одне одному на Гавроша.

В ту мить, коли він забирав набої у сержанта, що лежав біля ринви, в труп ударила куля.

— Ого!—промовив Гаврош,—вони почали стріляти в мертвих.

Друга куля влучила в камінь, зараз біля нього. Третя перекинула його кошик.

Гаврош підвів очі й побачив, що по ньому стріляють національні гвардійці.

Потім він підняв кошик, склав у нього все, підійшов ще ближче до стрільців і став висипати нову ладівницю. Біля нього пролетіла четверта куля. Гаврош усе співав.

П'ята куля наче надала йому ще більшої відваги.

Так тяглося якийсь час.

На цю подію дивились всі з захопленням і острахом. Гаврош, що в нього стріляли, кепкував із стрільців. Це був горобчик, що наважився заклювати мисливця. Стріляли без перерви, але все не влучали. На кожен постріл він відповідав співом. Салдати національної гвардії та регулярної піхоти, сміючись, націлялись в нього. Він лягав, потім вставав, ховався за двері, знов з'являвся, сердився на картечу і все збирав набої та насипав ними свій кошик. Повстанці, страшенно хвилюючись, стежили за ним очима.

Барикада стогнала з жаху, а він співав.

Наприкінці одна куля таки влучила хоробру дитину. Гаврош захитався, потім упав на землю і вже більше не рухався.

Молодий завзятець склепив очі.

В. Гюго.



НА-ВЕСНІ.

НА-ПРОВЕСНІ.

Ще спить земля під білими снігами,
В задумі сплять кругом ліса,
І в хмарах сивих небеса,
Туман розлігся над полями...

Та вже весняне сонце гріє,
Та вже весняний вітер віє...
Чи прокидається то гай?
Він кличе: «весно, прибувай»...

Гойдає вітами сосна
І ніжно шепче: «йде весна».

ВЕСНЯНКА.

Ой, весна, весна—днем красна!
Що-ж ти нам, весно, принесла?
Принесла я вам літечко,
Ще й рожевую квіточку,
Ще й зеленеє житечко,
Ще й озимую пшеницю
І усякую пашницю.

П. Гай.

ВЕСНОЮ.

Стріха плаче, стріха плаче—
Вітер б'є.
Сонце з полудня гаряче
Жалю додає.
На причілку мітингують
Горобці,
Води греблю атакують
На сірій луці.

Густо чмихнув ароматом
Прілий гній.
Усміхнись, пшенице-мати,
Гай, зазеленій!
Скинь покори білу ризу—
Потопчи!
Злотом-зерном тихим низом
Густо потечи!

О. Лан.

ПІОНЕРСЬКА ДОПОМОГА.

— А води, хлопці, коло Одарчиної хати! Сила-силенна... Наче ставок... Та все пре та й пре! Мабуть, буде сьогодні Одарці потоп...—аж захлинався, розповідаючи в школі товаришам, хлопець Кіндрат, що був з того-ж таки кутка, де жила й Одарка.

Він говорив з таким захопленням і так жваво показував рукою, як іде вода та яка вона вже висока, що не можна було стерпіти.

У хлопців загорілося непереможне бажання бачити все те на власні очі. І тому вони всі радо замахали на знак ухвали, коли визнаний привідця в класі Панас сказав:

— Треба, хлопці, подивитися. Оце, як закінчимо працю в школі, гайда до Одарчиної хати.

Не встиг ще одзвонити останній дзвоник у школі, як хлопці були вже на вулиці. Навіть з дівчат дехто ув'язався. Не йшла, а бігла дітвора. З неба весело сміялося палким весняним сміхом сонце. Під цим сміхом танули сніги, і повз чорних уже горбочків бігли говіркі струмочки. Брудними плямами залягли на вулиці перші калюжі, що тисячами бризок летіли під школярськими чобітьми...

На самісінькому краю села наче-б то в яму сховалася Одарчина хата. Була вона трохи в низині, а ще нижче за нею ішов садок та город. Що-року тут було мороки з весняною водою. Та як живий був Одарчин чоловік, він легко раду давав. Коли чоловіка-червоноармійця забито, поралась якось сама Одарка. Цього-ж року вона лежала хвора, а діти були маленькі. А вода, наче-б то за минуле помститися бажаючи, грізно обступала садибу. Сніг танув швидко, вночі пройшов дощ. З трьох боків величезні

калюжі оточили садибу, що-години збільшуючись. З мірним рокотом надходили все нові та нові струмочки. Вода йшла вгору, доходила останніх горбків, що боронили ще Одарчину хату. Було ясно, що ще кілька може навіть не годин, а хвилин, і вода прорве останні препони і владно залле всю садибу...

Хлопці мовчки дивились, як вода підходила до садиби. Перед їхніми очима вставали вже сумні картини тієї шкоди, що заподіє вода бідному господарству. Ставало боляче, хотілося вийти на бій з цією ворожою силою. І відбиваючи цей загальний настрій, Панас сказав рішуче й твердо.

— Ну, хлопці, нам нема чого тут лише стояти та очима лупати. Великого лиха вода накоїть, якщо її вбік не одвести. Нам треба допомогти Одарці. Ми-ж таки майже всі піонери. А вона бідна удова, її чоловік на війні з буржуями загинув. Гайда зараз-же по лопати!

За кілька хвилин ті, що жили поблизу, були вже з лопатами. Незабаром почали підходити й інші. Не повернулося може лише двоє чи троє. Панас склав уже плана, як одвести воду в поле до канави, що йшла повз шлях, коли хтось ойкнув:

— Ой-ой-ой! Он ліворуч прорвало. Вода біжить простісінько на хату!

— Закидай те місце снігом та землею! Перетинай воду!—скомандував Панас.—Копай з иншого боку рівчака!

Робота закипіла. Воду зараз-же перетяли. Щоб було безпечніше, Панас з кількома товаришами пішов на правий бік, де вода також загрожувала прорватися, й загатив її. Хоч вода прибувала на очах, але прорватися вона не могла.

Тоді Панас розподілив товаришів на дві частини й почали копати довгого рівчака в поле. За якийсь час рівчака було закінчено. Спустили в нього воду. Наче-б то лютуючи, що їй не дали здійснити свої заміри, вода з гуркотом побігла тим рівчаком.

Удовину садибу було вратовано.

Гр. Грунько.

ЛЕЛЕКИ.

Років з вісім на моїй клуні була хатка лелеків.

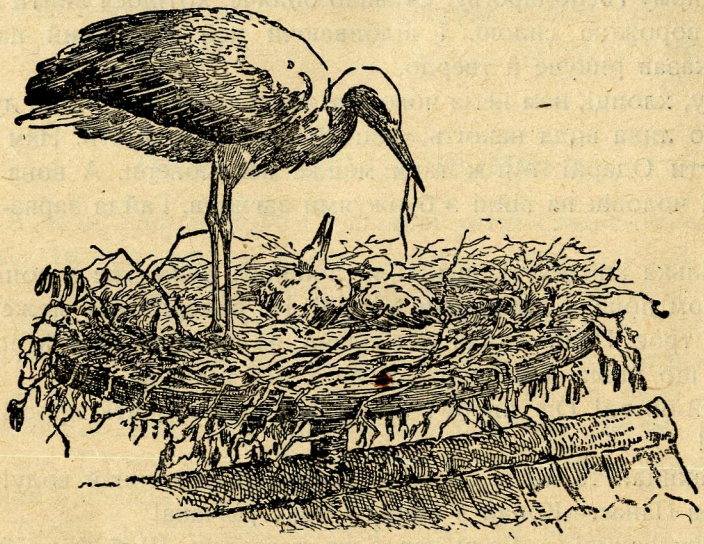
Їхня родина була добре відома мені. Чоловік, самоповажний, поміркований, пильно стежив за господарством, що-ранку перелічував прутики, що напередодні наносив; дружина його часто

чепурилась, повітрям полоскалася, перекладала з місця на місце патички, иноді й сама приносила гіллячку-другу, а потім збентежено виглядала чоловіка.

Це не дарма: чоловік подивиться було на гіллячки, крутне головою, гльоґне раз-другий її по хребті й зацокотить:

— Не твоє, мовляв, діло—сам зроблю.

Аж уже й хатка готова.



Лелеки.

Кругла, охайна, навколо порядок: навіть солома, що на даху клуні. Четверо яєць—ну, якраз гусячі—лежали теплі зовсім.

Спочатку уваги моєї ніщо не спиняло, та що-далі лелечиха все більше сиділа в гнізді й, нарешті, два тижні зовсім не злітала.

— Чого це вона?—запитався я матери.

— Вона, бач, на яйцях сидить,—відповіла та.

«Це дивно,—думав я,—і діти з яєць лупляться. Які-ж вони яйця оті?».

І, вибравши час, коли лелечиха відлетіла з гнізда, я поліз на клуню.

Гніздо чудове було: стіни з прутиків, рогози й соломи сплетені, а долівка, немов ковдрою, м'яким вербовим пухом з бруньок встелена. Четверо яєць—ну, якраз гусячі—лежали теплі зовсім.

Я добре знав, що коли квочка часто злазить з гнізда, курчата в яйцях завмирають.

«От замруть малі,—сердився,—захолонуть і замруть»...

Зі злістю я зліз, взяв з-під гуски засиджені яйця й поклав у лелече гніздо, а лелечині яйця гусці підклав.

«Тепер будеш знати, як злітати з гнізда,—думав я,—висидиш гусят і ганятимеш берегом, як на воду підуть вони»...

«Як курка, що качат висиджує, будеш дурна»...

Пройшов ще якийсь час. Лелечиха сиділа, лелека їй харч приносив, а я позирав і посміхався.

Аж якось я глянув на клуню і злякався.

Лелечиха сиділа біля гнізда. Її крила були розтріпані, а навколо валялось багато пір'я.

Лелека стояв біля неї й сварився. Тоді я вперше бачив, як лелека свариться.

Він закидав назад голову, цокотав, дзьобав лелечиху по хребті, й вириває з неї пір'я. Иноді він підлітав угору, зазирав у гніздо і ще з більшою лютістю кидався бити її.

Лелечиха весь час мовчала. Лише, коли біль дошкуляв, вона ледве здригалась і підіймала посудомлені крила.

Нарешті, лелека перетомлено сів.

Лелечиха повернула до нього голову й стиха зацокотала.

Почувалось, що вона плаче, бо тихе хлипання перемішувалось з цокотінням.

Коли вона замовкла, лелека озирнувсь навколо й полетів.

Я зрозумів, що сталось: лелечиха висиділа гусят.

І я щиро пожалував її.

Я сварився на себе.

За години чотири лелека вернувся, а слідом за ним злетілось понад сто лелек і поставали на дахові клуні. Вони стояли мовчки. Лелека теж мовчав, завернувши назад голову.

Коли останній лелека став на своє місце, лелечиха встала, стріпнула крильми й гвинтом підлетіла вгору, а звідтіль, склавши враз крила, грудкою впала на подвір'я.

Вона розбилась на смерть.

Лелеки знялись і полетіли.

Через чотири дні з-під гуски вилупились лелечата і здохли. Гусята на клуні теж поздихали.

З того часу на моїй клуні лелеки не роблять гнізда.

Я. Ковальчук.

КОЛЕКТИВ.

Дихнув вітрець і—сніг з землі,
На світ вилазять бур'яни,
Виходить в поле колектив,
Оре широкії лани.

І гострий плуга ніж
На скиби землю ріже...
— Мій друже, плуже, ріж,
Загліблюй в землю ніж!

Стужавілу відскибуй землю,
Зрізай бур'ян і сій зерно.
Засяє сонце незабаром—
Зазеленіє вмить воно.

Колосся викине велике,
Зерно важке поналива,
І колективна дружна праця
Нам дасть багатії жнива!

А. Прилуцький.

ПЕРША БОРОЗНА.

— Тату! По-весні перша борозна—моя!

— Цеб-то в поміч мені?—Батько глянув на сина Левка. Огник надії в очах заблищав, а губи скривилися в усмішку.

— Добре, нехай буде твоя!

А мати:

— І яка там з його поміч?!

А весною, як тії ниви розхристали груди, а в повітрі загула луною праця, Левко перший озвався до батька:

— Завтра в поле, тату, орать!

— Так, так, сину! Орать завтра...

І почали готуватися до весняної праці.

Тільки-ж ранок проліз крізь вікно в хату й зайчиком заскакало проміння, Левко вийшов на двір. Намішав полови, вивів коні у двір, поставив до ящика з мішанкою, а сам зупинився біля воза, оглядає подвір'я. Сонце вище підлізло.

Злякано тремтіла роса на деревах.

Туман заклопотано снує між садками.

Ранне птаство гойдалося в блакиті і звідти розкидало піснями. А з села їм гукали півні, мукали корови...

Вже встало село, шаруділо й сплітало докупи розбурхані звуки.

А Левко на легких, мов у метелика, крильцях думкою вже був на полі. Ось він на ниві запріг коненята й пішов краяти землю.

Вже далеко від'їхав, оглянувся — блищать чорні скиби землі, батько здаля любенько йому посміхається, а він дальше веде борозну. Ех! серце радістю в грудях забилось:

«Я орач! Я селянин! Я... Е, та що там»,—і він гримнув на коні:

— Ей, ви! сухоребрі! Доїдайте швидше. Зараз у поле орать!

Коні чуло радість його поділили, підняли вуха й на ознаку згоди кивнули йому головами та й знову взялися за мішанку.

Вийшов батько, пройшовся по двору, оглянув воза, плуга (все як слід!), заглянув до коней, самі цурупалки.

— Запрягай!—махнув Левкові.

Мов пружини хто вставив під ноги. Легко легко підбіг, завдав хомута, посторонки, і коні готові. Запрягли, клунок із хлібом на віз поклали й поїхали.

Все заскакало, закрутилося в очах. Заскрипіли колеса під возом, забрязкали вудила. Як у дзвін задзвонила округа:

— У поле! В поле орать!

Проминули село. Вітряки, мов здивовані ранковим дивом, розчепірили крила та й заклякали ззаду, а спереду лише поле та небо. Пісня внизу, вгорі, а з долини гудять перегудки.

— Но-но, конячки!

Коні пнуться, помалу ідуть.

Кругом весело, любо, надійно.

Ось і нива. Щось легке й разом холодне пробігло по жилах. Груди, мов хвиля: то вгору, то вниз, а очі розбіглися по обрію. В небі пташки, внизу легкий вітрець. Левко став зачарований дивом, стежив очима кожен рух і не розумів, розбігалися очі, думки... і тільки серце щось радо шептало...

— Починай!

Здригнув Левко. Узявся за плуга й на коні стиха:

— Но!

Коні ні з місця.

— Е, що-ж ти мов сонний!? Живіше балакай до них та за віжки!

— Но, ви!

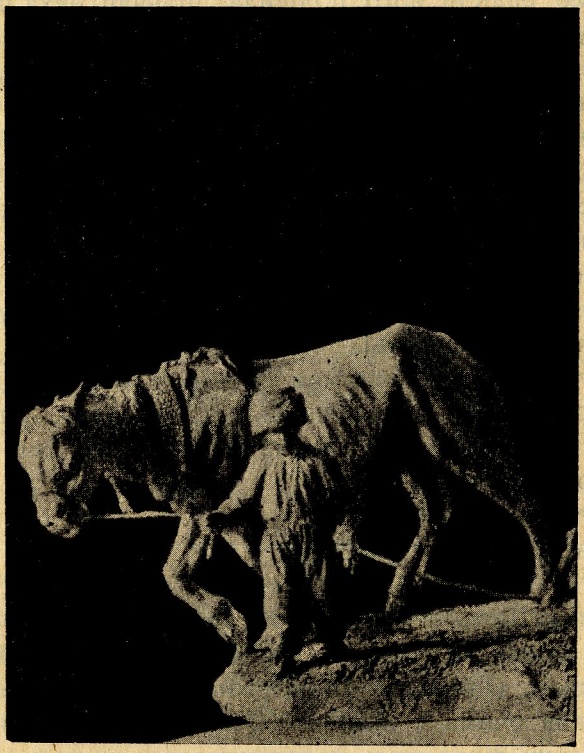
Коні рушили. Плуг заспівав, урився в землю... Затріщало череп'я, і повалилися на бік чорні скиби землі.

Левкові трудить у руки. Він налягає на плуга, і... раптом плуг повалився, застрибав по грудках... Коні легко пішли. Левко аж злякався. Спинив батько, бурчить:

— Не вмієш, не брався-б! Треба кріпко держать у руках плуга, не давить на бік, не тягти назад. Він сам собі дорогу прокладе. Ти лише піддержуй.

А Левкові аж сльози в очах заблищали.

— Я так, мов, і держав...



— Е, так, та не так! Ось дивись...

— Но, ви!..

Мов під шнур проложив одну стежку, другу, третю, а потім Левкові:

— Берись отак! Проори!

Взявся. Досадно на себе зробилося. Коли-ж раз обійшов, оглянувся,—батько нічого не каже. Лекше стало якось на душі. «Значить добре», — сам собі дума. Удруге, втретє... Батько йому посміхається.

— А що? Йде?

— Іде!—радо йому одмовляє Левко.

— Ну, й ори!

А Левко мов на світ народився. Як-же-ж! Сам уже оре...

Іде за плугом, дивиться: чорна рілля виблискує на сонці...

В серці радість музикою грає, а в очах мов аж гордість якась заблищала. Так і хочеться гукнути:

— Дивіться! Сам ось орю!

Батько:

— Може спочинеш?

— Е, ні, тату... Ще не втомився!

А сорочка до спини прилипла.

Батько сам собі усміхнувся, цьвохнув батіжком на коні й пішов оглядати свою ниву.

Сонце високо серед неба. Пече... Тихо скрізь... лише низом тягне вітрець і надією груди лоскоче...

ЗАСІВАЛЬНА.

Де мороз? Де сніжок?
Зелена лука,
Зацвітає бережок
І Республіка гука:

Уставай, Олексій,
Бери сівалку та сій.
Нехай родить золоте,
Ясним сонцем налите.

Випав дощик рясний
І побіг струмками.
Ми йдемо у поле, в степ
З новими думками.

Уставай, Олексій...

Ой, рости, рости, зерно,
Виростай у більше.
Ми й Республіці дамо
І собі залишим.

Уставай, Олексій...

Прилетіли жайворонки,
Співають, співають:
Нехай наше, нехай поле
Скорій поспіває.

Уставай, Олексій...

М. Севінь.

ЩО ПОСІЄШ, ТЕ Й ПОЖНЕШ.

Часто буває, що селяни не звертають ніякої уваги на готування посівного зерна, і сіють тим зерном, що лежить у коморі, не дбаючи про те, щоб воно було чисте, а хіба що провіють його на вулиці підрешітком—ото й усе. Але-ж очищення зерна перед сівбою має дуже велике значення.

Зерно, коли зсипають його в засіку, майже ніколи не буває чисте—завжди в ньому багато всякої домішки: полови, зерна инших ґатунків, грудочок землі, пилу, бур'янового насіння, то-що; уся ця домішка, коли її висіяти разом із зерном, дуже впливає на посів і значно зменшує врожай. Насамперед тут треба казати про



Оце насіння! Що то значить з машини!

бур'янове насіння: осот, кукіль, березка, то-що. Кожен селянин, звичайно з гіркого власного досвіду знає, що коли на полі серед культурних рослин багато бур'яну, то це дуже шкодить врожаю, та певне не знає, чому він буває.

Один агроном зробив таку спробу: він посіяв кілька рослин, кожну на двох цілком однакових грядках; грядки ці були однаково оброблені, одночасно засіяні, але догляд за ними був не однаковий: на одних грядках засів робили чистим зерном, добре провіяним і обчищеним, і ввесь час виполювали бур'ян, а инші

грядки засіяно неочищеним зерном і не пололи їх ні одного разу. І на останніх грядках мали: бур'ян геть-чисто заглушив буряк та кукурудзу, а жито, картопля та квасоля дали врожаю вдвоє менше.

Чому-ж це так?

Насамперед треба сказати, що як культурні рослини (пшениця, жито, ячмінь, буряк, то-що), так само й бур'яни (осот, буркун, березка, кукіль, то-що) для свого росту, розвитку й доспівання потребують годування, поживи. Ця їжа лежить у землі—сіль усяка, перегній, то-що—в певній кількості, і та їжа, ті харчі, що ними мусить харчуватися сама тільки посіяна культура, годують собою ще й бур'яни. Отже, бур'ян одбирає велику частину їжі від посіяних рослин; вони завжди не доїдають, розвиваються мляво та ненормально, і тому врожай зменшується. Бур'ян не такий вередливий до харчів, як наші культурні рослини; йому для нормального розвитку досить тієї частини їжі, що він бере від посіяної культури, і, кінець-кінцем, він, цей бур'ян, переростає й глушить культурну рослину.

Друга важлива умова гарного розвитку рослини—вода, особливо в засушливій окрузі.

Усі знають, що без води рослина не житиме, та певне не знають, навіщо власне їй та вода. А вона потрібна от на що: як вже було раніш казано, рослині треба з-під землі брати їжу, щоб рости їй, розвиватися, й доспіти. Але ця їжа—сіль, перегній, то-що—лежить в землі тверда, мов камінь, і нема користи з неї жадній рослині. Отут якраз вода й стає у великій пригоді, бо у воді розчиняється сіль і інші поживи, як розчиняється цукор, коли його вкинути в окріп.

У самій середині рослини є маленькі довгі дудочки, що йдуть од коріння аж до листочків; от оцими дудочками (вчені люди звуть їх «жилами» або «каналами»), вода з розпущеною сіллю й іде в рослину, що вбирає її в себе, немов вапно, або губка. Далі оця вода йде вище та вище, як по водогінних трубах, аж поки не дійде до листків, а тоді виходить у повітря через малесенькі дірочки, так звані «устячка». Тоді кажуть, що вода випаровується, виходить паром. Оці вихідні дірочки надзвичайно малі: їх навіть не можна бачити простим оком; видно їх тільки в таке приладдя, що зветься «мікроскопом».

Яку-ж силу має для рослини ця вода, що пройшла наскрізь та й знов вийшла в повітря?

Справа он яка: коли ми зберемо воду оту, що пройшла через усю рослину й знов іде в повітря, то побачимо, що в цій воді соли вже немає, що ця вода зовсім чиста. Отже й виходить, що не даремно вода пройшла через рослину: вона забрала з-під землі їжу, занесла її в рослину і там її залишила; оцією їжею якраз рослина й живе, через неї вона тільки й росте, й виспівае.

Висновок з цього ось який: щоб зберегти яко-мога більше води для культурної рослини, треба виполювати бур'ян в полі та на городі; тоді та вода, що пішла-б у бур'ян і годувала його, годуватиме хліб, чи там картоплю, чи буряк.

Бур'ян цілком глушить посіяні рослини, через що вони жовтіють, хиляться до землі, лягають і часто-густо, зовсім гинуть. Це трапляється ось через що: для нормального розвитку кожній рослині потрібні не тільки пожива та вода, а ще й світло; коли ми поставимо рослину в кімнаті на вікно, то вона увесь час буде п'ястися до світла, і коли світла в хаті мало,—вона надто витягається вгору й стає дуже ламка.

Кожен селянин що-року бачить у себе в льоху картоплю, що проросла: паростки її білі та довгі, і коли приторкнутися до них—легко ломаються. Через те вони такі, що в льоху темно, і світла зовсім немає; а винести картоплю до світла—вона через деякий час одужає й зазеленіє. Отже, й видно, що бур'ян на полі сам забирає дуже багато світла, а культурній рослині не дає, і через те вона гине.

Таким чином, бур'ян найбільший ворог хліборобові, бо він краде в посіяних рослинах їжу, воду й світло, і через те дуже зменшує врожай.

От тому й треба боротися з бур'яном. Насамперед, перед сівбою треба добре перечистити та пересіяти посівне зерно, треба стежити, щоб не було в ньому ніякого сміття, треба виполювати на полі ввесь бур'ян—тоді праця хлібороба марно не загине, і врожай збільшиться вдвічі.

ВОЛОШКИ.

Волошки «синьоокі»,—
В мальованій красі.
Мене проймає сум глибокий,
Що ви—мережкою в вівсі,
А ваші дорогі сестриці
Кругом
По незаможницькій пшениці—
Розплетеним вінком.

Волошки «небоцвітні»—
Гіллясті та рясні,
Либонь, ви гості многолітні
Отут по кружені.

Либонь, не чула ще за трієр
Ця сторона,
Коли очиститись не вміє
Од вашого зерна.

Волошки «ніжнозорі»!
Послухайте: гудуть
По селах віялки. Вже скоро
Не буде вас отут!

Ви можете собі синіти
На луках—де ставки...
А тут, в степу, найкращі квіти
Дорідні колоски!

О. Лан.

НА-ПРОВЕСНІ.

Йдемо шляхами, над ярами,
Пливе за обрій хмура тінь,
Регоче вирій повз степами,
Біжать зелені гони з нами—
У чорнобриву далечінь.

Іскриться пісня над ланами,
Хитає груди сонця сміх,
Брунчаться верби берегами,
А комнезамськими лугами—
Шепоче безліч втіх.

Ми сіем жито... Сонце гралось,
Крутилось казкою степів,
Кудись тікали журні хмари—
А скрізь цвіли пісні—отари;
Куди не глянеш—колектив...

А тут колись, чи теж весною?
Палаци панські та лани;
Тепер же шляхом пеленою—
Буяють м'язами—красою,—
Незаможників сини.

І. Коханський.

ГОРОД.

І.

Сяло весняне сонце...

На майданчику, біля громадської комори гула сходка...

Здалеку здавалося, що хтось поставив великого вулика з бджолами та й стривожив їх чимось, і ото вони гудуть гучливо й заклопотано.

Уже вирішено кілька пекучих справ, ухвалено назавтра йти розподіляти землю.

Тільки-но закінчив говорити вчитель, що разом з головою шкільної ради, членом комнезаму, обстоював справу про наділення школи городом.

Сходка гула і спершу не можна було нічого розібрати.

Тільки звикле вухо могло вчути окремі вигуки.

— Навіщо їм земля? Самим сіяти ні на чому, а тут ще школі давай,—кричав на всю свою здорову пельку колишній крамар Дериземля, що в нього одібрано 20 десятинок.

— Звісно, баловство. Вигадують ка-зна-що,—підтакував хтось инший.

— Та чому там ка-зна-що? Воно-б може й до діла було?

— Що до діла?

— Та коли-б у школі було хоч трохи земельки.

— Ну, так віддай свою...

— Чого там я віддаватиму. Громадська-ж є, адже діло громадське!

— Що-ж що громадське? На біса їм та земля? І так нічого не вчать.

— Та тому-ж і не вчать, що ні по чому вчити.

— Адже-ж і тобі, як ні на чому сіяти, дак багато не посієш.

— Дак то-ж инша справа.

— Така самісінька... Тобі голодувати хочеться?

— Ну, от ще...

— Ну, а як дітей не вивчиш по-новому біля землі ходити, то й голодуватимеш.

— Ну, дак що?

— А те, що коли в школі земля буде, то й діти вчитимуться біля неї...

— Та воно то... може...

В другому гуртку коло секретаря комнезаму збилася теж ціла купа...

— Дома дітям і так багато... А то ще в школі там на городі копатимуться.

— Не копатимуться, а вчитимуться, а дома обійдешся. Багато від того не загубиш.

— Та ще й те я скажу,—втручається член шкільної ради,— коли буде город біля школи, то й учителеві не доведеться може так голодувати, як цю зиму.

— То воно справді невелика й земля там. Десятина на всю громаду, воно й не помітно буде...

Голова сільради, бачучи, що вже виговорилися, потроху втихомирює сходку...

Ставить на голосування.

Ще кілька окремих вигуків...

Підводяться вгору руки. Так... Ухвалено... Ухвалено дати школі під садок і город десятину землі тут-же біля школи з колишньої церковної. Для огорожі упорядкувати недільник.

II.

Настала неділя...

Біля школи метушилася дітвора, дорослі дядьки, члени шкільної ради.

Пахло свіжим соковитим деревом; цюкали сокири...

Веселий гомін стояв над усім. Працювали і діти і дорослі.

Години за три-чотири спільної дружньої праці огорожу було зроблено.

Діти на радощах, зібравшись до купи біля школи, разом з учителем почали співати різних пісень, радісних і веселих.

Дядьки, навіть ті, що й на сходці кричали проти, зібравшись осторонь та розкурюючи люльки, стиха гомоніли. Почували, що зроблене гарне діло.

Потім діти з учителем, весело перегукуючись, пішли на новий город.

Тут-же було розплановано його: де садок розбити, де грядки покопати...

Дитячі питання та міркування так і сипались.

— А отут лавочку зробимо, щоб сидіти.

— А тут посадимо сосну, посередині.

— Нащо тобі сосна?

— Щоб росла довго-довго, і щоб усі згадували, як ми садок починали садити.

— Степан Андрійович! А отут посіймо трохи проса, у мого батька якесь просо заграничне є. Я принесу жмень зо дві.

— Добре, добре... А по межах пшеничкою обсадимо.

Це був найкращий день у школі.

III.

Диво дивне сталося в школі.

То було дітвору весною хіба силою в школу заженеш, а то тепер і дома не вдержиш.

Цілими днями пораються на тому городі, мов невсипущі.

Учитель уже до міста з'їздив, і привіз кілька яблуньок, грушок, ще й дичків.

Хлопці з дому попритягали, хто вишню, хто сливу.

Через кілька часу, в куточку по городі зачорніли ями; а ще трохи згодом там уже красувалися стрункі деревця.

Посіяли й дорогих сортів яблук та груш на грядках.

Виростуть, так щоб кожен ученик у себе посадив на згадку про школу.

А яка цікава робота на городі.

Сонечко весело всміхається. Земля гарна, запашна... Вітрець цілує обличчя, а воно аж поломеніє.

Натомилися... Згромаджуються коло вчителя. Іде урок... І здається той самий, що в класі, та не той.

І не помічаєш, як час лине.

А скільки нового взнали.

Вже на землю стали дивитись, як на якусь любу й мудру книжку, що треба ще її прочитати, а потім уже над нею працювати.

І рослинки всі стали знайомі й цікаві.

Робачок який-небудь, що знаходили, копаючи ямку, і той, за умілими словами вчителя, неначе сам розповідав цілі цікаві історії...

Під вікнами школи посадять бузку, троянд, дівчата принесли нагідок, красолі, васильків та й посіяли.

І вже ранком котра й до школи не змогла прийти, гуси гнала пасти та й то забіжить, загляне.

...Не взнати школи, що така була сумна та нудна взимку.

Прийшла до неї земля із своєю працею і покликала до себе діток, щоб, працюючи, здобували собі знання, як не тільки її любити, але й шанувати, обробляючи.

Зажила школа новим життям, і надійно дивилася вперед і в пекуче літо, і в золоту осінь, і в холодну довгу зиму.

П. Стан.

ЗВІДКИ ВЗЯЛАСЯ НАША ГОРОДИНА?

В дуже давню давнину люди зовсім не мали городів; та воно з початку і дуже важко було завести городину, бо того зілля, що тепер кохається по городах, зовсім не було дикого на полі або де-инде. Де, наприклад, ми побачимо у нас дику картоплю,

пшеничку, капусту, квасолю, цибулю або дикі буряки, кавуни, огірки та иншу нашу городину? Ніде їх у нас нема на волі. Хіба де-не-де натрапиш в полі таку рослину, що ніби-то схожа на яку нашу городню, а коли придивишся,—вона чимало відрізняється. От, наприклад, хоч би й морква: є і на полі вона, у неї і цвіт, і стебло, і лист зовсім такі-ж, як у нашої городньої, але корінець, що в йому вся сила, зовсім не такий: і тонесенький, і такий твердий, що його й не вгризеш, тільки духом та смаком трохи скидається на городню моркву. Отже люди в ту давню днвнину не журилися багато за городиною. Тоді і звіря усякого по лісах, і птаства по болотах, і риби доброї по річках та озерах,—всього було скрізь багато, і людині не було чого дуже турбуватись про їжу: пішов, налущив собі якої дичини, наловив риби, та й задовольнив себе до якого там часу. Але потім і живини цеї вже поменшало, і людині набридло таки скрізь вештатись, та по лісах гасати, шукаючи собі їжі,—от він і став міркувати про таку їжу, що повсякчас була-б біля його, що не втікала-б вже від нього, коли буде треба. Так міркувала собі людина та й доміркувалася до думки завести біля себе таку корисну рослину, щоб завжди можна мати з неї добру їжу. От за такої думки люди й почали розводити городину, і садовину, і всяку пашню.

Звідки-ж люди набрали усякої городини? Деяку, як от моркву, викохали з дикої, накопавши її в полі та пересадивши у город на кращу землю: тут вона за добрим доглядом виросла спершу трохи краща від дикої, а далі з насіння її виросла ще краща, ще з смачнішим та товстішим коренем,—так і викохали ту добру городню моркву, якої тепер всі ми вживаємо.

Але такої городини, що викохана з нашого дикого зілля, зовсім небагато, а більше люди роздобули її по инших, тепліших землях, де багато росте доброго зілля, з котрого можна користуватись чи коренем, чи листом, чи насінням. Наглядівши таке зілля, люди перевезли його до себе та й стали розводити собі на потребу. Оттак було, наприклад, хоч з нашою картоплею, без якої тепер ні один город не обійдеться.

Картоплю привезено до нас в Европу саме з Америки, де вона росте зовсім дико на полі та по горах і де користуються нею ще з давнього давна. В Европу її привезено тільки літ 300. Спершу картопля, якої тепер кожний бідолаха вживає, була така диковинна та така дорога, що її спроможні були купувати та у себе розводили тільки дуже заможні люди, пани великі та царі, але по-

тім побачили, що її можна скрізь розводити на потребу всьому народові.

Так і всяка инша городина, або була викохана з нашої дикої рослини, або перевезена з далекої чужини, та потім помалу і розходилась по світу. Чи так, чи инак,—але тепер ми маємо добре пам'ятати, що за кожною городиною треба гарненько доглядати, бо котра була викохана з дикої рослини, та незабаром знову стане дикою, коли не матиме доброго догляду; котра-ж була перевезена з країв тепліших та з кращою землею, таку ще більш треба кохати, щоб їй і в нас жилось так добре, як і в рідному краю.

ВЕЛИКИЙ МИТЕЦЬ—САДІВНИК І. В. МІЧУРИН.

У Тамбовській губернії є сад, де растуть такі овочі і ягоди, які звичайно подибуємо лише на півдні.

Тут легко виживають і зносять наші люті зими тендітні й чутливі до холоду брусквини, виноград, морелі, айва, дині, то-що. Вони ростуть цілий рік у садку, як звичайні берези, або ялини, а взимку всі ці брусквини, помаранчі, виноград—засипають снігові замети.

— Дивна річ,—скаже, чого доброго, дехто з вас. Але ніякого дива тут нема. Ці рослини викохала й зростила людина, завдяки своїм знанням і заповзяттю, Іван Володимирович Мічурин, простий садівник—це та людина, що вивела нові ґатунки овочевих дерев.

Подивімось, як він цього дійшов.

Відомо, що для того, щоб утворився плід, квітку мусить запилити пилок з другої, подібної до неї квітки, з пиляків своєї-ж таки квітки. Пилок цей переносять вітер або комахи. Наприклад, залазить бджола у квітку напитися солодкого соку «невбачай» вимажеться в цей пилок, а коли сяде на другу квітку, то «невбачай» і запилить її, тоб-то зробить якраз те, що треба. З цього саме й скористався Мічурин у своїй роботі. Ось одна з його спроб.

Відомо, що гарбуз у Росії росте добре і дає багато великих плодів, але він несмачний і годиться в кашу тільки варений. А диня, навпаки, дуже тендітна і рости в російських губерніях просто на полі чи грядці не може—холоду боїться, їй треба парників або оранжерей. Проте, диня й гарбуз схожі одне на одне, як рід-

ній брат і сестра: стебло витке, обоє мають і листок, і квітку, і плоди однакової форми.

От Мічурин і взяв на думку: чи не можна гарбузові, що приносить плоди в російських губернях, передати ніжні якості дині? Він і заходився переносити пилок з квітки гарбуза на диню і навпаки. Спершу в нього покруч вийшла. Ні гарбуз, ні диня. Так робив він кілька років, уперто простуючи до мети. Кінець-кінцем вивів ґатунок динь, що не бояться холодів, дуже добре родять і мають надзвичайно приємний смак. Диню цю він назвав «комунарка». Насіння цієї дині можна виписати з його розсадника. У Мічуріна є виноград, запилений од троянди, і через те плоди мають ніжний присмак троянди.

Отак довгою і впертою працею дійшов Мічурин того, що тендітні овочі можуть доспівати і в Тамбовській губернії.

В саду Мічуриновім є яблуні: з одного боку в неї чорвоні анісові яблука, з другого—грушівка, з третього—кисла антонівка, з четвертого—китайські, то-що. Словом, на одному дереві ростуть трохи не всі ґатунки яблук.

Всі здобутки Мічуринові важко перерахувати, та й ці досить промовляють за себе.

47 років робить Іван Володимирович Мічурин свою улюблену роботу. Все своє життя (а йому тепер коло 70 років) оддав він на велику загальнокорисну справу. В садах СРСР, і навіть в Америці, єсть овочі, що так і звуться «Мічуринські». Цікаво, що за кордоном, а надто в Америці, про Мічурина знають далеко більше, ніж у нас. Його не раз запрошували до Америки, обіцяли дуже велике утримання, тисячі десятин землі і грошей на досліди, та він одмовився й сидить на своїх $1^1/_2$ десятинах от уже 47 років.

Сам він походить з дуже бідної родини. З тяжкою бідою, часто живучи надголодь, кінчив гімназію. Далі вчитися йому не пощастило, дарма, що дуже прагнув освіти. Все життя своє провів у важкій ненастанній праці, ходячи коло укоханої справи.

Багато невдач мав Мічурин, особливо на перших кроках. Та ніщо—ні найскрутніші злидні, ні нестатки, ні невдачі, не применшили, не охолодили енергії цієї людини. Ім'я його увічниться в СРСР поруч великих учених, як ім'я борця, що відвоював у природи велику таємницю на користь усього людства.

---

* * *

Все навколо зеленіє,
Річка ллється і шумить.
Тихо, тихо вітер віє
І з травою гомонить.

Як тут всидіти у хаті,
Коли все живе, цвіте,
Скрізь дзвенять пташки крилаті,
Сяє сонце золоте...

«Швидше, мамо,—черевички!
Глянь, як весело в саду!
Ти не бійся—до кринички
Я і сам не підійду».

О. Олесь.

ЧОГО ГРОЗА НАКОЇТИ МОЖЕ.

В селі Гарбузинці був такий випадок. Петро Палієнко робив у полі, складав скирту пшениці й не помітив, як надійшла хмара. Пішов дощ. Петро встромив вила в скирту та й побіг сховатися під сусіднє дерево. Це була величезна стара липа, що росла наприкінці села. Не встиг він добігти ще й півдороги, як блиснула блискавка, а за нею вдарив великий грім. Петро впав, розкинувши руки, лицем до землі. Зараз позбігалися люди. Перша прибігла його жінка, яка робила недалеко від нього. Перевернули Петра, почали оглядати. Петро-ж лежить нерухомо, лице зчорніло, сам не дихає: його вбила блискавка.

Понесли його додому, почали розглядати, та й знайшли в кешені кисет із срібними та мідяними грішми, які так міцно зіллялись в одну грудку, що не можна було їх розділити. Та-ж сама блискавка, що вбила Петра, понівечила й стару липу. Пройшла блискавка по дереві від самого верху аж до землі. Здерла вона смугою кору з дерева до самого низу з долоню завширшки та вбила квочку, що сиділа під самим деревом; під квочкою були курчата, вони лишилися живі та здорові.

А ось другий випадок. В однім французькім селі троє салдатів стали під скирту сіна, щоб сховатися від грому. Блискавка якраз влучила в цю скирту.

Пройшов якийсь час. Ідуть тою дорогою люди, дивляться—стоять салдати під скиртою й не рушаться. Підходять ближче, а ті стоять нерухомо. Почали говорити до них—мовчать. Хтось

ткнув рукою салдата, а вони й розсипалися пеплом, бо блискавка спалила їх.

Бувають і смішні випадки. Йшов полем один чоловік. Блискавка збила його з ніг. Він упав, але нічого сейозно йому не пошкодило, тільки дивиться, а чоботи лежать кроків за десять від нього, зовсім розірвані.

Гроза—це страшне явище природи. Гроза може наробити багато лиха. Блискавка може вбити людину, може її покалічити або так оглушити, що вона деякий час не зможе говорити, не зможе рухатися. Часто блискавка вбиває худобу: коні, корови, вівці, свині. Вдарить блискавка в покрівлю на хаті або в скирту соломи й спалить. Добре, як на цьому кінець, а то може згоріти все село. Блискавка робить величезну шкоду. В одній тільки колишній Росії блискавка вбивала за рік понад 500 осіб і тисячі голів худоби (корів, коней), особливо по селах.

ЩО ТАКЕ БЛИСКАВКА ТА ГРОЗА.

I.

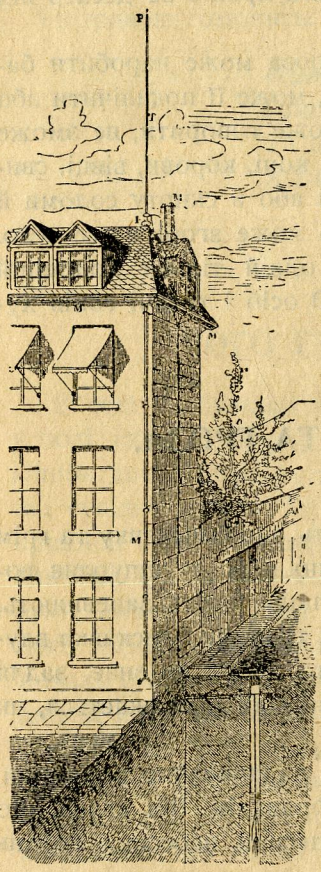
Несвідомі та темні люди й досі думають, що блискавку та грім Ілля-пророк робить. Їздить він, мовляв, по небі та шпурляє вогняні та кам'яні стріли на землю. Деякі люди навіть запевняють, що сами бачили ті стріли, особливо після того, як блискавка влучить у яку-небудь кам'яну будівлю. Ніхто добре не знає, задля чого все це робить Ілля-пророк, чи то так собі розважається, чи на людей сердиться.

Понад 200 років тому жив в Америці надзвичайно розумний, вчений чоловік, якого звали Веніямін Франклін. Він казав, що блискавка—це явище природи, а не чудесний небесний вогонь якогось святого угодника.

Франклін довів, що й самому можна зробити маленьку блискавку.

Він зробив великого змія, зовсім такого, як діти пускають на мотузочку. Тільки його змій був більший від дитячого, та й не паперовий, а шовковий. До верхнього його краю він приробив шматочок дроту, на зразок глиці, й пустив того змія на довгому шнурі підчас грози. Кінець того шнура Франклін прив'язав до скляної палички, яку держав у руках. Коли підчас грози шнур змок, і Франклін доторкнувся до нього пальцями, то вилетіла

іскра і почулося маленьке тріскання. В руку Франкліна в той час щось закололо. За прикладом Франкліна й другий вчений—Рома́ теж зробив змія. Тільки його змій був величезного розміру, та замість шнура він приробив дріт; у нього іскра вийшла довжиною з метр і шум, подібний до тихого грому. Це була та-ж блискавка̀ й той самий грім, тільки далеко слабіші від тих, що бувають у хмарах. А в хмарах блискавка — з кілометр довжиною та грім чути на декілька кілометрів.



Громозвід.

II.

Окрім досвідів із смієм, Франклін робив іще різні досліди й спостереження. Кілька років працював він і нарешті упевнився з тім, що блискавка—є тільки велика іскра поміж хмарами та землею. І от він вирішив, що блискавку можна піймати та звести з хмар на землю, на таке місце, де людині буде зручніше та безпечніше, та зробити таким чином блискавку цілком безпечною.

Він помітив, що шпиляста річ, особливо металева, притягає до себе блискавку. Франклін поставив на хаті високий залізний прут з загостреним верхнім кінцем. До тупого-ж кінця того прута він приробив дрота й простягнув той дріт до самої землі, а кінець дроту закопав у землю.

Він запевняв, що іскра від блискавки піде на гострий кінець прута, а потім далі крізь дріт у землю. Він був певний у тім, що від блискавки не буде ніякої шкоди тій хаті, на покрівлі якої поставлено такого прута. Це і є перший громозвід, або, ще можна правдивіше його назвати, блискозвід бо не гуркіт (грім), а іскра (блискавка) вбиває й робить пожежі.

Свій перший громозвід Франклін поставив на дах свого будинку. Зразу сусіди сміялися з нього й казали, що тепер блискавка

перш за все спалить його будинок. Скоро після того надійшла велика гроза, але будинок Франкліна зостався цілий.

За прикладом Франкліна й інші люди почали ставити по своїх будинках громозводи; незабаром всі впевнилися в тім, що це є найкращий засіб зберегти свої будівлі від блискавки. Блискавка ніколи не шкодила тим будинкам, на яких були громозводи.

III.

Отже, блискавка—це велика іскра, що з'являється поміж хмарами або поміж хмарами та землею; коли вона летить, то все повітря навколо неї труситься, як то буває, коли махнеш великим батогом.

Спритні пастухи вміють так хльоскати своїм батогом, що здається, мов з рушниці стріляють. Пастух б'є пугою по повітрі, землі не торкається, але від змаху пуги повітря труситься, й ми тоді чуємо звук.

І блискавка б'є по повітрі, але, звичайно, з величезною силою, від того й звук (грім) робиться такий, що аж слухати страшно.

Грім та блискавка з'являються в один час, та ми раніше бачим блискавку, а потім уже чуємо грім. Від чого це так буває? Ви, певно, помічали, що світло біжить скоріше за звук. Коли стріляють з рушниці або з гармати, то перш за все ми бачимо вогонь, а потім уже чуємо вибух. Так само буває, коли ми дивимось здалеку, як рубають дрова: перш за все ми бачимо, а вже потім чуємо стук від сокири.

Всі ці іскри та тріск, блискавка та грім—є сила природи, що її звуть електрика.



БОРОТЬБА ЗА РОСЛИНУ.

Не беріть із зеленого лугу верби
Ні на жовті піски, ні на скелі,
Бо зов'яне вона від жаги і журби
По зеленому лузі в пустелі...
І сосни не несіть на зелені луги,
Бо вона засумує в долині
І засохне в воді від палкої жаги
І нудьги по далекій вершині...

О. Олесь.

КОРИСТЬ ЛІСУ.

Гарно в лісі. А надто влітку в гарячий день під тінню зелених дерев.

Яка свіжість, який холодок, як легко там дихати, яка приємна вогкість!

Як-же не любити лісу!

А любити ліс, значить любити природу взагалі.

І чим більше пізнає людина про дерево та про його життя, тим більше починає любити його.

Не можна охопити всю користь, що має людина від дерев.

Куди оком не кинеш, скрізь людині на допомогу стає дерево.

Гляньте навколо себе.

Хата стоїть—її збудовано з дерева. А якщо й кам'яниця, то все-ж у ній підлоги, стелі й крокви зроблено з дерева.

А по хатах навкруги вас дерев'яні меблі, столи, лави, ослінчики, полички.

По морях плавають дерев'яні кораблі, по річках—дерев'яні човни та берлини. Дерев'яні стовпи підтримують телеграфні проводи, дерев'яні шпали не дають рейкам влазити у землю.

Господиня готує обід, розпалюючи деревом піч.

А якщо подекуди й палять кам'яним вуглем, то й кам'яний-же вугіль виник з дерева, і торф так само утворився почасти з останків дерев.

Ваша мама зберігає воду в дерев'яній діжці, в таких самих діжках солять огірки і капусту, з дерева зроблені і сани і віз, з дерева зроблено і баркан, і скриньку, і жолоб для худоби, і ясла.

Треба змастити дьогтем колеса.

Але й дьоготь здобувають з дерева.

З дерева гонять і смолу й шпигинар, роблять живицю.

Застудились ви, вас розітруть шпигинаром, або дадуть напитись липового цвіту.

А то дадуть хини.

А хину здобувають з кори хинного дерева.

Якщо ви хворі на груди, поживіть у сосновім лісі.

Як бачите, дерева—гарні лікарі, вони вміють і вилікувати.

Дерева й харч дають.

Березовими листями можна годувати худобу, а до різних горіхів, грушок, яблук, сливок та инших плодів ласі ми сами.

Захотілось вам щось написати. Ви взяли дерев'яну ручку. Вмочили перо в чорнило. А чорнило зроблено з чорнильних горішків, що утворюються на листях дуба.

Нарешті ви взяли аркуш паперу.

Виявляється, що й папір, на якім ви хочете писати, зроблено з ялинової деревини.

Дорого коштує шкіра. І хотів-би деякий селянин купити собі чоботи, та грошей не вистачає.

Знов дерево приходить на допомогу. І мільйони селян з СРСР

носять замість дорогих чобіт дешеві личаки з липового лика. Та до того й шкіра на чоботи вироблюється з допомогою дерева— дубової кори.

Всюди, куди не повернешся, потрібне дерево.

Кроку не може зробити людина без нього.

Неродючий ґрунт протягом століть дерево перетворює на хлібородну землю, дерево затримує в землі вогкість.

Тому то дерева зберігають і річки.

Якщо вирубати в будь-якій місцевості ліси, то річки в цих місцевостях будуть мілішати, і багато з них навіть зовсім висохнуть.

Або взяти хоча ті місцевості, де багато пересувних пісків.

Вітер жене піски з місця на місце, і піски поступово засипають родючу землю й повертають її на пустелю.

Чим-же стримати рух цих пісків? Один лише ліс може це зробити. Варт тільки по дорозі пересування цих пісків насадити широкою смугою ліс, і цей ліс вже не пустить піску. Який-же висновок можна зробити з всього того, що було сказано?

З усього сказаного видко, що дерево є перший друг людини.

А значить, дерево треба всякими засобами зберігати та розумно його використовувати.

Люди повинні охороняти друзів дерев—птахів та дарма не вирубати лісів.

Треба користуватись деревами так, щоб у них ніколи не було недостачі.

ЛІСИ НА РАДЯНСЬКІЙ УКРАЇНІ.

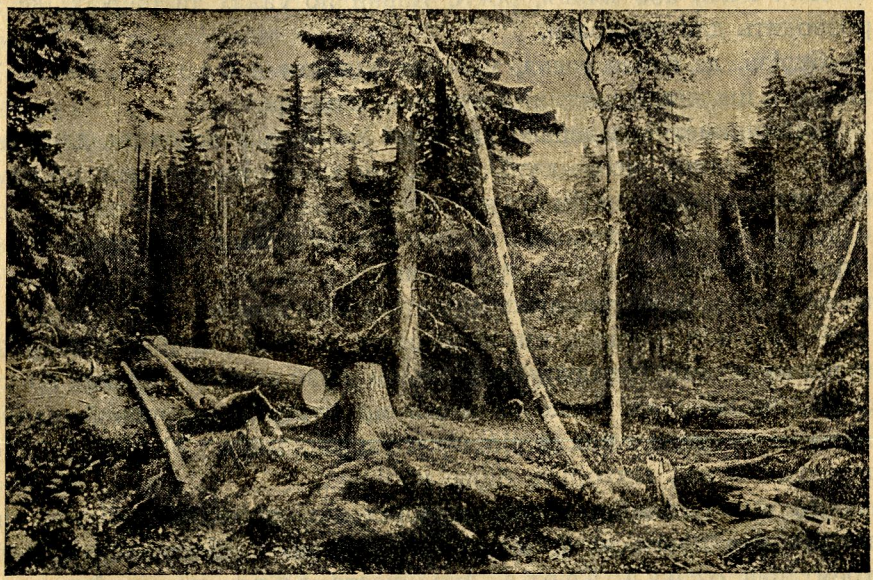
Більша, південна й південно-східня частина УРСР є степ. Північні та північно-західні окраїни займає лісова смуга. Поміж лісом та степом тягнеться л і с о с т е п, де поміж лісом острівцями починається степ. Далі на південь степові острівці зливаються в суцільну степову площу, де вже ліси здаються острівцями. Одначе різкої межі між лісом та степом нема. До того треба додати, що й у степовій Україні трапляються ліси та гаї по байраках і вподовж річок.

Колись, дуже давно, усю північну лісову окраїну, тоб-то те, що й досі ще звуть Волинсько-Київсько-Чернігівським Поліссям, укривав густий праліс із велетенських старих дерев і непрохідної лісової пущі. Тепер рештки цього пралісу, коли й можна побачити, то тільки десь у глухих закутках Волинського Полісся.

Після імперіялістичної та громадянської війни наше лісове господарство було дуже занепало, і ліси наші вельми порідшали.

Тепер під лісом є на Київщині 720 тисяч десятин, на Волині 708 тисяч і на Чернігівщині 452 тисячі десятин.

Як винищено ліси, видко з того, що на самій Київщині літ із 20 тому було коло 850 тисяч десятин—отже, за цей час вирубано 130 тисяч десятин—не менше й по инших краях.



Разом на всій УРСР тепер під лісом є тільки дванадцята частина всієї нашої Республіки. Як це мало, видно з того, що за потрібне звичайно вважається, щоб одна четверта частина всієї землі цілого краю була під лісом.

Хижацьке вирубування лісів призвело почасти до зміни підсоння України. Ліс зменшує влітку спеку і взимку мороз. Він вбирає надмірну вогкість, зменшує посушливість, притягує опади (дощ і сніг) та зберігає воду в річках. Тим-то по культурних краях Европи ліси дуже бережуть, і в нас тепер, по війні, родянська влада заходжується коло того, щоб припинити дальше винищування лісу.

Ліси наші здебільшого мішані, цеб-то дерева шпилькові ростуть у них всуміш з листяними.

Шпилькові дерева, замість листя, мають шпильки, або так звану глицю, що її вони зберігають і зимою, як, приміром, сосна та ялинка.

Шпилькові ліси ростуть в краях на північ від України; у нас з шпилькових дерев звичайно росте тільки сосна. Росте вона на всякому грунті, найкраще на піскуватім суглинку або й на піску, особливо, коли він вогкий. Зустрічаються в нас і цілі соснові бори, найчастіше на берегах річок.

Ялинка, або ялиця, росте тільки по садах та парках, де її розводять для прикраси.

Скрізь, де буває сосна, можемо здибати й березу. Немає її тільки в південній частині Катеринославщини.

Найприкметніше дерево для всієї України, а особливо для степових листяних лісів—дуб. Росте він краще на вогкім глибокім, піскувато-суглинкуватім ґрунті. Кореня має великого сторчового, й через те вітрів степових не боїться. Підсоння українське дуже сприятливе для дуба, і він тут за тисячу й більше літ може вирости на велетенське дерево, дуже цінне для будування.

Граб, або грабина, так само росте по всій Україні, а здебільшого на заході, доходячи до Полтави. Граб любить родючу, вогку землю на низинах. Легко валиться від вітру, бо сторчовий корінь його не росте в глиб, а від нього зразу, майже рівнобіжно до поверхні землі, відходить бічне коріння.

До цих головних деревних порід лісової окраїни більше чи менше домішуються: вільха, переважно на болотянім ґрунті, тремтлива осика, верба, дуплинаста липа, листатий клен, ясень, сокорина, дика груша, яблуня, черешня.

На Поділлі трапляються чудові букові ліси, хоча взагалі бук прикметний для Західньої й особливо Прикарпатської України, поза межами УРСР (у Польщі й Чехо-Словаччині).

По балках лісової смуги часто трапляються підмоклі ліси, що складаються здебільшого з вільхи та лозини.

Крім лісів, тут бувають іще й луги та луки. Широкими смугами тягнуться вони по річних долинах. Укривають їх буйні трави й зілля, а де-не-де острівцями стоять дерева: по вогкіших місцях—вільха, по сухіших—дуби.

Займаючи місце давніх озер, що їх лишив собі льодовик, у підмоклих річних долинах, особливо на Поліссі, тягнуться болота-торфовища. Найбільше тут росте моху (торфник, моріжник, зірчатник), що, відживаючи, падає на дно, і там, перегниваючи без

доступу повітря, перетворюється на торф. Крім того, тут панують буйні осоки, кошатники та ліси очеретів.

На степових ґрунтах лісостепу росте тільки листяний ліс. Особливо прикметним для лісостепу є дуб; його ми бачимо по байраках і в дальшій степовій смузі.

Крім дуба, тут ростуть всякі клени, як от: 1) гостролистий клен, 2) польовий клен, або паклін, 3) явір або білий клен і 4) чорноклен або татарський клен. Далі по степах іще розводять американського клена. Усі ці клени, надто явір, люблять свіжий, гнюватий, не дуже твердий ґрунт.

Ясень—любить глибокий, свіжий, вогкуватий ґрунт і світло. Зібраним і засушеним ясеновим листом зимою годують селяни вівці. По садках розводять іще американський ясенок, добрий тим, що він не боїться ані холоду, ані спеки.

Берези чим далі на південь, то буде менше, а в південних лісах трапляється вона дуже рідко.

Сосна в смузі лісостепу росте тільки на прибережних пісках, де-не-де на вапняках та на крейді (Святогорський монастир на Дінці).

З инших дерев та чагарників тут бувають: липа, в'яз (ільм), карагач або польовий ільм, берест, осика, дика яблуня, дика груша, черемха, горобина, ліщина, глід, лісова калина, городовина (чорна калина).

Крім лісів і луків, у смузі лісостепу понад більшими річками тягнуться так звані плавні—напливні острови, переділені річними рукавами, озерами, болотами, вкриті вербою, осокорами, лозиною, комишем і очеретом.

В БОРУ.

Вітер віє, сонце сяє,
Стежка далі йти звабляє;
І все глибше йду я в бір,
Що не бачив ще сокир.

І гуде він, мов у дзвони,
Що далеко й часто дзвонять,
І зрушає море мрій
Він в душі моїй сумній.

І, здається, наді мною
Все летить кудись юрбою;
І полинув я в той край,
Де шепоче миртів гай,

Де повстали темні гори,
Де блискуче, тепле море
Котить хвилі без ваги,
Миє теплі береги...

Враз той край мені згадався.
Я замисливсь, перенявся
Тими мріями весни
І я став біля сосни.

Став... стою... До ніг злетіла
Зверху гілка. Замигтіла
Пара білок по цівках
І пропала у верхах.

Я здригнувсь, а серце чує,
Ніби свято бір святкує,
Мов у дзвони мідяні
Дзвонить хто по кружині,

Гомонить рясна громада,
Весняному сонцю рада,
І гуде зелений бір,
Мов на свято сільський мир.

М. Чернявський.

ПІВНІЧНІ ЛІСИ.

На півночі нашого Союзу біля самого моря широкою смугою простяглась дика, мертва тундра. Зараз за тундрою поросли широкою смугою непролазні, суцільні ліси, що заняли усю Вологодську губернію, південну частину Пермської і східню Олонецької.

Сосна та ялина,—малі, коряві та криві,—на узліссі ростуть рідко одно од одного. Але далі вони все більшають і товщають, ростуть густіше, аж поки не настануть нескінченні ліси гарних, рівних і високих цівок сосни та ялини. Такий бір в Росії зветься «тайболом», а в Сибірі «тайгою». У ясну добу, коли по верховіттю перебігає невеличкий вітерець, цей безлистий бір стоїть зовсім тихий, мовчазний. Ні гуку, ні гомону—неначе усе вимерло у ньому... Та й жильців тут зовсім небагато. Побіля ялівця водиться боровик, велика сторожка птиця, з роду тетері,—та по кедрині лазить і плигає, зриваючи горішки, проворна білка,—оце й усі жильці цього «красного» ліcу.

Але далі, туди геть на південь, усе веселішає,—ліс стає уже не такий однаковий: де спіткаєш маленький березнячок, а де попадеш у невеличкий перелісок з вільхи й осики. Спершу немов тільки розкидані у тайболі побіля річок, вони далі усе більшають, трапляються частіше. Попід деревами літом тут уже ростуть і зеленіють трави, квітки, кущі з усякою ягодою (морошка, брусника, черника, голубиця, малина), де бігають, лазять, плигають і стрекочуть усякі жучки, павуки, комашня. Тут виводяться і живуть лисиці, куниці, горностаї і вовки, далеко дужчі і лютіші, ніж у нас; літають тетері і глухарі, в-осени збираються у незлічимі зграї орябчики, смачне мясо яких розвозиться відціля далеко. Та й самий ліс уже не такий тихий, похмурий, раз-у-раз і літом і зимою одна-

ковий: тут, що не ступиш, друга порода дерева і друга картина лісу. Трапляються непролазні ліси, що звуться тут «сюземами», куди не ступає нога чоловіка, куди навіть пожари не йдуть, де вогонь гасне, де раз-у-раз темно і вогко, як у льоху. Таких лісів не люблять ні птиці, ні звірі; тут тихо все, все мовчить,—неначе вимерло, і страшно стає навіть найсміливішому чоловікові у такому лісі, де гасне сонце, гине усе живе і настає одне лісове царство. Побіля оцих «сюземів» і трапляється цар тутешніх лісів—ведмідь. Не боїться сюзема, навіть любить його і на зиму залазить туди на кілька місяців спати. Живе тут і лось, родич оленя. Здоровий і негарний, він прудкий, легкий на ходу і дуже високо плигає. Нема йому ні буреломних колод непролазних, ні трясовин непроходних.

В усій оцій лісовій стороні живе небагато людей. На узліссях, що поросли біля річок, живуть руські. Побіля тундри вони живуть рідко, а туди ближче до Волги трапляються усе частіше і живуть густіш. А в глухих глибоких лісах живуть лісовики-звіролови,—останки того колись великого і могутнього фінського племени, що одно володіло усім цим краєм. Їх дуже небагато. Увесь східний бік цього краю заняли зиряни. Ближче до Волги укупі з великоросами живуть черемиси, вотяки, мордва. Далі на захід, туди ближче до великих озер,—корели та інші фінські племена. Сама природа цих суцільних лісів положила свою означку на лісовиків-звіроловів: вона їх обездолила, пригнітила. Тихий, похмурий і темний стоїть бір, і такий самий похмурий, суворий живе чоловік у йому. Півроку—він звіролов, а півроку—рибалка. Скупа природа лісова усім стає злою мачухою; тут одна біднота і не то що обідрана, або в дрантях, а просто таки попухла з голоду. У всіх одно діло—шукання їжі і одна думка—не вмерти з голоду. Невесело стоїть посеред темного лісу аби-як зроблена хата лісовика. Вона не обмазана, нічим не огороджена; замість димаря—дірки у дасі, замість скла у вікнах або пухир риб'ячий, або шматок слюди. Дома у себе в хаті лісовик нічого не робить, цілий день лежить він, дивлячись у стелю, і мовчить, а усім порядкує—варить, годує дітей, шиє, збирає гриби та ягоди його жінка. А вийде з хати лісовик—він зовсім инший чоловік: тут він вільний, робить що хоче і де хоче. Як у себе в господі, бродить він на сотні верст навкруги, приманюючи птицю, становить усякі сільця, тенета, примани, б'є стрілами або з рушниці зайців, лисиць і инших звірів і, набравши багато здобичи, верта-

ється додому, щоб, одпочивши один, два дні, знов потягнути куди-небудь у ліс. Охота для тутешніх людей—найголовніше діло; воно тільки і ратує їх од голодної смерти.

РОСЛИНИ ТЕПЛОГО КРАЮ.

(Оповідання дідуся).

Ще за молодих літ вступив я на пароплав і в перший раз поплив морем в чужі землі. Довго ми плили. Бувало так, що цілими тижнями не бачили й землі; кругом тільки вода синіла та хвилями полоскала боки нашого пароплава; бувало й так, що далеко замаячить смуга землі, а потім знову все вода та й вода навкруги... Через кілька тижнів ми пристали до берега. То був острів, що зветься «Цейлон». Другого чи третього дня, як уже добре спочили, ми поїхали розглянути, що то за сторона. Ніщо мене так не дивувало там, як рослини, — ті діброви, що вкривають собою величезні площі. Перш за все, недалеко від берега, ми побачили дивний садок. У ньому росли якісь дерева, зовсім не схожі на ті, що ми бачимо в себе, такі високі, що коли-б поставити таке дерево поруч з церквою, то воно було-б ще вище за иншу церкву. І дерева ті були зовсім без гілок, тільки зверху віднілась якась зелена шапка. — Що то за сад такий? — спитав я свого товариша, що вже бував тут колись.

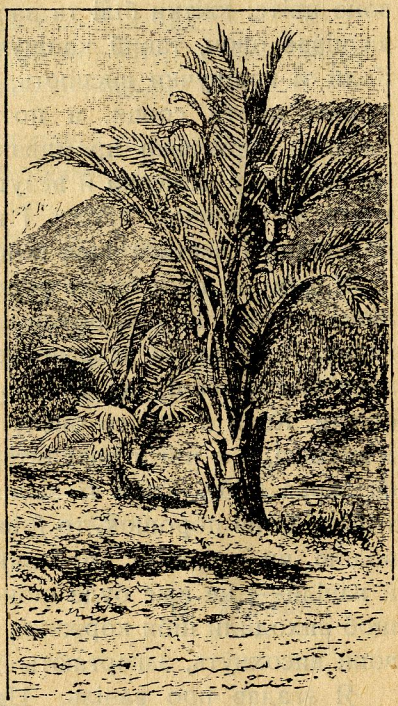


Кокосова пальма.

— А то кокосові пальми,—одповів він.

Ми під'їхали до тих пальм ближче. І я побачив, що те дерево високо вгорі вкрите величезними листками, мов вінком. Кожний з тих листків має три сажні завдовжки, а більш як півсажня зав-

ширшки. Коло дерева якраз були люди, і вони здавалися такими маленькими, як ляльки. Між листям я побачив якісь величезні круглі овочі, то такі горіхи родить кокосова пальма. Оріхи дивні: кожний буде завбільшки з середній кавун, або з дитячу голову. Один оріх випадково лежав долі, і ми почали його розглядати та добивалися спробувати, яке його зерно на смак. Почали ми розлущувати його топірцем і побачили, що воно має три лушпини. Верхня лушпина досить тверда і до того ще дуже масна, ніби помазана олією; друга лушпина, ніби-то збита з повсти, вся з якогось волокна; а третя найміцніша,—така міцна, як кістка. Розбивши третю лушпинку, ми побачили там білу, білу, як молоко, гущу. Це був горіх ще молодий, і та гуща не встигла ще затвердіти. На смак вона була дуже добра. Ті люди, що живуть там, вживають це зерно до їжі, бо воно дуже смачне.



Сагова пальма.

Кокосова пальма—дерево дуже корисне. Крім того, що вона родить багато таких великих горіхів, від 20 до 150 на рік, з неї чимало ще й иншої користи людям: з лушпин роблять посудину, листками вкривають хати, а то ще видирають з них волокна і тчуть полотна, плетуть мотуззя, з коріння плетуть кошики. З соку молодих пуп'янків виробляють цукор і вино. Молоденьке листя смажать і їдять, бо воно дуже смачне. А стовбур кокосової пальми беруть для будівлі хат, то-що. Люди дуже люблять це дерево, бо воно й гарне, і дає їм багато корисного.

Одна така пальма прохарчує, зодягне і напоїть цілу родину людей. Порід пальмових багато. До нас привозять з теплих країн овочі-фініки; ці овочі родять на пальмі, що зветься фініковою. Високий стовбур цеї пальми на вершечку кінчається пучком листя, а поміж ним і виростають ті смачні овочі.

Всі пальми—рослини одностеблі, як от наше жито, просо або цибуля: сучків та гілляк у пальм ніколи не буває, а вся вона наче лускою вкрита останками листя, що поодпадало; тільки на вершечку пальми стремить пучок величезного листя.

Був ще другий там садок. Росли там кавові дерева. Ці дерева трохи нагадують нашу вишню, тільки листки з кавового дерева довші і такі зелені, що аж очі в себе вбирають. Особливо-ж гарно воно цвіте: квітки білі та запашні. На тому місці, де була квітка, виспівається овоч, такий капшучок, а в нім дві круглясті насінини. Коли ті капшучки виспіють, то їх обережно здіймають з дерева, сушать проти сонця, а потім розлущують, виймають звідтіль насіння, гарненько промивають його, знов висушують, і потім насипають у мішечки й везуть на продаж, а люди купують його, труть на млинках, варять і п'ють. Напиток цей дуже смачний і поживний і зветься кава (кофе).

У тому-ж таки садку росло багато ще й инших дерев. Особливо-ж мою увагу звернуло на себе шоколадне дерево. Воно дуже гарне. Його листя яскраво зелене, а квітки рожеві. З квіток тих виспівають овочі, що трохи нагадують зверхнім виглядом жовті огірки. Коли з такого овочу зідрати шкурку, то в середині буде м'якушка, а в ній з двадцятеро або тридцятеро зерен, що схожі на зерна бобу. Коли ті зерна гарненько просушити і потім потовкти їх на порошок, то й вийде какао; а коли ту муку розвести водою, чи молоком, то й вийде тісто; в те тісто додають цукру й ваніли—і це вже буде шоколад. Те тісто кладуть у формочки, щоб виходили ніби коржики, чи плитки, чи які инші штучки; а як вони висохнуть, загортають їх і продають.

Я згадав про ваніль. Цю рослину також доводилося мені бачити. Росте вона теж у теплих краях. Але це вже не дерево, тільки росте коло дерева. Ваніль, бачите, не може рости сама, а обвивається круг стовбура якого-небудь дерева так, як хміль, або березка. Цікава це рослина! Листя вона має без черенків, довге й плесковате, а до того ще й квітки має з зеленкуватими пелюстками. З тих квіток виспівають довгі ріжечки з дуже запашною м'якушкою. Ту м'якушку й продають. Окремо ваніли не їдять, а кладуть її здебільшого в тісто для духу.

За Ю. Сірим.

САДІТЬ ДЕРЕВА.

Піски, піски і небо синє,
Розлігся шлях важкий—
Хоч-би деревце, бур'янина,
Бодай хоч будяки.

Лиш вітер знай пісками грає,
Притрушує усе.
Аж ляк бере в оцьому краю,—
Де вітер смерть несе.

Мов хвилі в морі—піски сунуть,
Ростуть, ростуть горби,
Вже для села ладнають труни—
Піски біля верби.

Ще рік мина і через лісу
Пісок в подвір'я йде...
Пісок гарячий, ніби присок—
Все гине молоде...

Нема ратунку—вітри злії
Піски супучі шлють.
І тільки сни і тільки мрії
Про нову легку путь...

Та школярі—діла незнані—
Ось галас ізняли:
Піски межують, водять грані
І плуги повели.

Під плуга рівно саженцями
Обтикають пісок.
Стоять діди із палицями:
—Хе, хе!.. Оце лісок?..

А дні ідуть, а дні минають—
Піски і небо синє.
А на пісках—окраса краю—
Високії ялини.

А вітер знай верхів'ям грає
І все співа, співа:
— Вставайте, діти мого краю,
Садити дерева!..

В. Тернина.

МОЛЕБЕНЬ.

Надвечір спека трохи спала...
Баби коромисла побрали,
Пішли на берег брати воду,
Щоб поливати огороди.
А це вже дуже добре знати,
Не то старому, а й малому,
Не то розумному—дурному,
Що мало радости у тому,
Щоб, значить, поливати...
Води Секлета не носила,
Городини не поливала,

Біля перелазу стояла
Та до сусідок гомоніла,
Узявшись в боки:
—«Ей, ви, сороки,
Ей, молодиці,
Не жалко, бачу я, водиці
вам?
Щиріш молитись богу треба,
А він дощі посіє з неба,
Він, милосердний, нам.
«Молебня» піп одправив Никій

І завтра піде дощ великий,
Нащо-ж вам господа звірять?
Нащо капусту поливать?»
Сміялися баби-сороки:
— «Стій, жди, Секлето, взявшись в боки,
Дурних чимало в світі є,
Нехай їм бог город полле,
А ми поллєм собі сами,
Такі вже ми... безбожні ми!»

Стояла спека кілька день,
В Секлети вигоріли в-пень
Капуста, морква, буряки
І дався «молебень» їй в-знаки...
А у сусідок зеленіло,
Цвіло, росло, жовтіло, спіло,
Бо бог городи їх минав
І якщо, може, й поливав,
То поливав слізьми гіркими...

Секлето ти... Ще раз Секлето!
На світі є книжки, газети;
Щоб огород твій зеленів,
То слухай їх, а не попів.

В. Ярошенко.

НА САРАНУ.

(Аерохем на селі).

I.

Село Ставище стоїть на межі двох повітів; глухе тільки наше село, от біда!

Літо цього року було засушливе, а тут ще нове лихо посунуло на село: сарана.

Голова сільради Підоплічка ще з вечора наказав копати рівчаки, поставив варту з людей на полях, а сам поїхав парою коней до повітової агрономічної школи.

— Ні, коли Врангеля, Денікіна задавили, а вже таке, як сарану,—приборкаємо. Хутчій, хлопче, по конях!—Так приказував Підоплічка, міркуючи про нове селянське лихо — сарану, коли їхав за допомогою до влади.

А в селі, без Підоплічки, підвели голову не тільки куркулі, а навіть сам панотець Ксенофонтій, коли правив вечірню службу, казав:

— Бачили, брати й сестри, яке чорне було сьогодні сонце? То сам господь-бог за гріхи безвірників, безбожників - комуністів, що не вірять у слово боже, гасить сонце, насилає чуму, сарану... Всі, хто ще вірить у бога, хай одправлять службу на полях, хай замолять його на святій землі...

— Завтра, батюшко, служіть молебствіе!—загукали з юрби куркулі.

— Завтра! На злість Підоплічці, що збирається труїти хліб...

— Побачите, православні, коли ми вийдемо з іконами, корогвами—сарана тоді по волі божій обмине наше село...—закінчив, викотивши аж на лоба свої вирячкуваті очі, піп Ксенофонтій.

— Воно, по-моєму,—казала одна жінка до другої:—батюшка брешуть здороово. Підоплічка видумав копати рівчаки та душити сарану димом—палити її. Це багато краще, ніж іконами та корогвами...—Вона махнула безнадійно рукою.

— Не грішіть, кумо,—одмовляла друга жінка,—хіба-ж неправда, що сьогодні чорне сонце було?

— То-ж сарана летіла? Затулила сонце, а Ксенофонтові страшний суд приснився: панихиду хоче злупити!..

— Оце страшний суд буде...—шавкали старі баби, виходячи з церкви.

— Дивіться, слуги анцихристові вже землю палять!

І вони показували старечими руками на поля, де справді клали вогонь вартові, що поставив Підоплічка, наказавши:

— Вартуйте, хлопці, однаково: чи Деникіна бити—били, прийшла сарана—сарану! Радянська влада викорчує її скоро. Завтра буде тут аероплан!

БІБЛІОТЕКА

II.

Підоплічка спішно повертався до села; він ще по дорозі розпитував селян: наступає сарана?

Йому одказували:

— Наступає... Прямо, як Деникін суне, аж чорно на полях у сусідньому повіті; правда, там її газами якимись давлять, а вона до нас тікає... Нещастя.

Підоплічка підбадьорював селян, казав:

— А ми її сьогодні з аероплану кропить будемо,—видохне.

— З аероплану? Хіба-ж можна?—здивовано запитували його.

— Ого! Та ще сьогодні прийдуть до Ставища курсанти-агрономи: аж пил курітиме! Я боюся,—сміючись, бадьоро закінчував Підоплічка,—що роботи не буде: видавлять...

— Поки ви з аероплану покропите там, а отець Ксенофонтій уже на полі кропить йорданською водою, сказавши правду,—пожартував хтось з Підоплічки.

Голова сільради аж на возі підскочив од такої звістки:

— Невже?! От патлаті ще оці набридли мені: дихать не дають. Ну, поганяй тепер, брате, риссю!

Не встів Підоплічка з'їхати на Ставищанські поля, як йому назустріч заревів уже дяків голос:

— Господи, помилуй!..

— Так! Виходить,—промовив уголос голова сільради,—що куркульня випередила мене? Ні! Сьогодні-ж обіцяв товариш з райвиконкому: «аероплан летит до Ставища через дві години точно».

Голову сільради побачили ще на Ставищанській греблі набожні куркулі, що стояли з процесією, кованими хрестами старої церкви та корогвами, а спереду, розмахуючи кадильницею у лівій руці, а кропилом у правій, хитався піп Ксенофонтій.

Куркулі почали лаяти Підоплічку та висміювати:

— А де-ж твої гази з аеропланами?! Дурив людей, що сарану газами видавиш, а вона тебе швидше задавить!

— Треба богу молитися, Підоплічко,—сказав солодко піп Ксенофонтій.—Сарану одверне тільки господь-бог, а не гази комуністів...

— Брехня!—гукнув Підоплічка:—хто не вірить, що гази видавлять ще до вечора половину сарани, хай рушає за мною до повітової межі, хай на власні очі побачить смерть сарани! Ходім сарану нищити, а не топтати з попівським кропилом хліб!

— Знаємо, бреше Підоплічка! — злісно почали вигукувати багачі та радитися з попом Ксенофонтом; а більша частина процесії пішла все-таки за Підоплічкою.

Сарана наступала на Ставищанські поля такою силою, що на місці, де стояли вартові та знищували її вогнем, лежала довга-довга стежка уже мертвої з чорно-зеленими спинами. Але сарана падала на пашню, піднявшись на крильця, а тоді знищувати її було трудно, бо однаково гинув хліб.

Всі ждали з нетерплячкою аероплану та курсантів-агрономів. Підоплічка раз-у-раз підводив голову, прислухаючися, чи не гуде машина, давав поради, як давити сарану, та лаявся з попом Ксенофонтом, що дурить темних людей, витоптуючи пашню.

III.

— Летить, летить!—радісно загукали селяни, побачивши за лісом блискучу залізну птицю, аероплан. Підоплічка скинув свою

білу сорочку, надів її на довгу вербову гілляку і почав махати назустріч.

Аероплан закрутився над Ставищанськими полями, а далі шугнув на землю—спустився низько-низько; машина гула так дуже, що набожні куркулі з попом Ксенофонтом злякано захрестилися...

Підоплічка аж танцював з радощів.

— Кропіть, товариші, сарану! На сарану!—гукав він до аероплану.

А той пролетів над чорною смугою сарани, вибрав найбільше засіяне нею місце, а далі, мов дощем, сіяв туди газами.

Люди побігли подивитися, чи справді-ж, як казав Підоплічка, сарана здихає від газів, як муха пізньої осени?

Сарана, нюхнувши газу, почала корчитися, плазувати, лізти одна на одну, а далі простягала лапки—здихала.

— Попа треба-б покропити разом із сараною!—почав знову жартувати голова сільради, оглянувшись у бік процесії з хрестами та коругвами.

— О, де-ж це мої куркулі з попом ділися? Вони-ж не вірили нашим газам!

— Втікли! Злякалися, щоб аероплан не покропив їх замість сарани!—сміялися селяни, стежучи за роботою машини, що нищила такого великого ворога; вони тільки сьогодні повірили у велику силу газів, повірили порадам Підоплічки про Аерохем на селі та його користь.

Г. Черкасюк.



ПІП ЧИ АГРОНОМ?

I.

В одному з південних повітів був великий поміщицький маєток—щось із тисячу десятин. Поблизу лежало двоє сіл.

Поміщик сіяв багато хліба, садовив буряки, було в нього й поле з конюшиною. Була в нього молочна худоба й величезний сад.

Сіяли, звичайно, хлібець і селяни. Держали потроху худобини й возили гній на нивки. Були де в кого гайки. А жилося важко: не доїдали, не допивали. Ходили вошиві, брудні. Хлопчаки бігали кривоногі, з обислим черевом, із жовтоблідими обличчями. Та-ж вони, як птиці, мабуть, їсти хочуть, а часто й шматка хліба в матери немає. Все їм шлунок набиває картоплею...

Важко жилося мужикам: землі—ралом повернутися ніде. Ні левад, ні толоки, ні лук, ні ліска. Худоба ходила дрібна, змучена. Молоко, яке й бувало, несли до панів, діти-ж молока й не нюхали.

Хліб у мужиків родив теж туго. Коли, бувало, мають із десятини 25 або 30 пудів, радіють без кінця. А то мало не завжди тільки насіння повернуть.

Поміщик мав і по 75 і по 100 пудів.

— Що-ж, йому можна, бач, землі скільки!

— Так це-ж із десятини.

— Ну, так що-ж? Йому є з чим приступити—капітал,—чухали свої потилиці дядьки.

А сами скоса все поглядають на поміщицьку землю: якби нам цю земельку, то ми-б показали.

II.

Чує поміщик—неспокій у народі. Так собі, зовні, ніби нічого й не видно, все тихо, добре, спокійно. Урядники, старшини, соцькі, станові, справники,—всі на своєму місці. Але почувають, усі почувають, що за цими загорілими, оброслими, покірними, почорнілими від землі, горя, злиднів обличчями причаїлась своя живуча думка. Причаїлась і зростає, і більшає, збирається в чорну хмару, що звисла над усією країною.

«Що йому,—думає поміщик,—мовчить, мовчить мужик, а як прорве його,—і ох не встигнеш сказати».

І надумав.

Приходить на село.

— Ну, от що, дядьки. Бачу, тяжко вам...

— Ох, і тяжко-ж, кінця-краю не видно,—мнуть шапки.

— Ото-ж бо й є. І живете по-вовчому—лоба перехрестити ніде: ні церкви, ні школи.

— Так, так! Звірем живемо.

— Ну, от. Вирішив я вам поставити церкву та школу.

Наче вітром нагнуло мужиків, розкланялись:

— Дякуємо, дякуємо! Повік-віки згадуватимемо, заступнику наш!

А баби на радощах у спідницю почали сякатись, очі червоні витирають.

Поміщик поставив церкву, поставив школу, церковно-приходську школу, щоб псалтиря піп із дияконом людей навчали. Сам поїхав до міста, побував у архірея і привіз із міста двох: мужикам—попа, собі—агронома.

III.

Піп завів своє, агроном—своє.

Піп у неділю й під неділю, кожного свята, якщо воно трапиться серед тижня й перед святом—«алілуя» й «господи помилуй», і «благословен грядий...» І багато всякого иншого, незрозумілого та чудного.

Та особливо любив казання. Як служба, так і казання.

«Возлюби ближнього твого, як самого себе...» І почне, і почне приказувати: сусіду Гната возлюби, старшину возлюби, поміщика возлюби, гуменного возлюби.

«Кожна влада от бога»,—все було впевняє. Тут уже зовсім розійдеться соловейком. І государя-імператора почитай як помазаника божого, і губернатора почитай, і справника почитай, і станового почитай, і урядника почитай.

«Не будьте рабами лукавими та ледачими. Працюйте, і все вам буде. Лінощі—мати всіх злочинств, через те у вас і злидні».

Слухають дядьки, слухають, порепані, з розкуйовдженими бородами, з глибокими зморшками на змучених обличчях. Руки безсилі звисли, чорні, мозоляві, наче копита, порепані від віковічної безперестанної праці. Стоять, слухають, хитають головами: правда, мовляв.

Стоять і баби, наче змучені шкапи, стоять, зідхають, і знов

христяться, низько кланяються попові й образам. «Господи, господи! Сил уже наших немає, доки вже будем терпіти?»

Знов-таки з попом добре. Бувало почне хліб горіти,—бігають дядьки, ніяк попа не застануть. Чужа церква далеко, і піп там у своїх у чергу. Тамошні села до себе тягнуть; ніяк мужики не дочекаються своєї черги.

А тепер зовсім инше стало. Трапилась посуха на ціле літо почав вигоряти хліб, трава. Рілля—наче цегла. Репається земля. Бачать мужики: пропадають. Треба заходів вживати.

Зразу-ж пішли до попа. А він під руками, тут-же, свій, не треба їздити по чужих селах, жебрачити чужого попа.

— Батюшко, пройдіться з молебствієм полем, загибель наша!

Піп заправив волосся, зібрав усі свої причандали. Забрали образи, понесли на високих тичках вишитих людей. Обидва села вийшли, і старе й мале. Співав піп із гунявим дячком, покропив усі кутки, поля, всі садки.

Згорів увесь хліб геть до пня, нічого не зібрали, а сади обсіла гусінь. Багато дядьків забили свої хати, продали останнє, пішли на заробітки. А баби з дітьми, чорні від голоду й горя, пішли з торбами жебрачити.

Не скаржився поміщик і на агронома. Збув агроном усіх старих малодійних корів. Завів добру породисту худобу, і давай годувати її картоплею, буряками. Почав орати не в серпні-вересні, як це було раніш, а в травні.

Та ціле літо по ріллі гонив борони, що скородили верхній шар, не давали йому зсихатися в груддя. Привіз із міста якесь зілля, та й давай з кишки оббризкувати дерева в саду. А вже із зерном, що на насіння, наче з дитиною поводився: дочиста його обібрав, одвіяв, як скло, зерно до зерна.

Почалися жнива й поміщик зібрав 200 пудів із десятини. Втричі більше стали давати молока корови. І чудові наливні достигають яблука, без найменшої плями.

Дивуються селяни, хитають головами:

— Чарівник!

— Батюшко, відправте молебня!

IV.

Прийшли дві революції. За першої революції скинули царя, але залишили землю поміщикам, капітали й фабрики—капіталі-

стам. За другої революції комуністи скинули поміщиків і капіталістів. Земля перейшла до селян, фабрики—до робітників.

Поміщик насилу втік. Агроном виїхав, піп лишився.

Поділили дядьки земельку, крекчуть, усміхаються.

— Покропіть, батюшко, нову земельку!

Покропив. Зібрали мужики по 80 пудів. Як тільки не раділи! На другий рік:

— Помоліться, батюшко!

Помолився. Мали пудів із 25 з десятини. Зажурилися дядьки. Тугою взялися мужицькі голови.

— Що-ж це, батюшко, край приходить, помирати і з земелькою; на старе сходимо.

— Через гріхи ваші, через гріхи ваші,—кричить піп,—господь карає. Не добре молитесь, без серця...

Хитають схудлими головами мужики.

— Вірно, правильно. Мало молимось, багато грішимо. Пройдіться, батюшко, по всіх наших полях.

Зібрали образи, пройшлись по полях. Кропив піп, викропив двоє відер. Правив молебні з акатистом і без акатиста, до самої ночи. Стомилися люди, насилу додому прийшли.

Почалися жнива,—очам своїм не вірять мужики: зібрали... по два, по три пуди з десятини.

V.

Зібрали сход.

— Ви от що, дядьки...

Каже, а його слухають, бо свій, сільський. Давно пішов на фабрику, тепер приїхав комуністом. Трапилось так, що приїхала з ним молодь, свої-ж сільські червоноармійці.

— Ось що, дядьки, пораду вам дам, а ви послухайте.

І дав їм пораду. Загомоніли мужики:

— Та хіба це можна? Та що ти, мабуть, блекоти об'ївся?

— Та ніколи ми цього не зробимо! Хіба з нас багатії які? Ми не поміщики.

Молоді, з червоноармійців, заступились:

— Неодмінно так треба зробити, як каже товариш. Він-же наш. Та ще й комуніст.

Як не опиралися мужики, перекричали їх молоді. Робити нічого, загорнули поли, дістали гамани, зібрали грошей. Вибрали двох, передали їм гроші, поїхали до міста.

А тут піп трапився:

— От що, православні, дровець треба на церкву, та й мені й дякові треба заготовити.

— Що-ж,—почухалися дядьки.

— Не треба, не будемо!—закричали молоді.

Сказився піп.

— Так ви он куди гнете? Пан-отця не приймаєте, за треби, соромно мовити, як старцеві даєте!.. Проклене вас господь!..

Дядьки злякано почались христитись, а молодь закричала:

— Хай прокляне! Обсохнемо!

— А-а, коли ви так,—заревів піп,—повішу замка на церкву.

— Давно пора!

— Вішай... ач, не догадався!

— Хоч собі на шию!

— О, господи!—одійшли назад дядьки і злякано перехрестились.

Повісив піп на церкву замок, виїхав, невідомо куди.

А тут якраз ті двоє з міста приїхали, третього з собою привезли—агронома, та ще й старого, що в поміщика працював. Всією громадою прийняли.

Взявся він за своє: і оранку ранню завів, і скородити примусив ціле літо, і гній показав як і коли вивозити і заорювати, попіл звелів вигрібати, і сади оббризкувати. Крекчуть мужики,—все це грошей коштує.

— Ех, бодай-би тебе, плакали наші гроші. А робити нічого, не відмовишся, не треба було й розпочинати.

Минув рік. Скосили хліб, і ахнув нарід: 100 пудів десятина дала. Ахнув нарід і розсміявся на всю пику:

— От так здорово!..

Лункі та веселі села стали. Аж тут раптом піп приїхав—худий, задрипаний, мабуть безробітний, нудно.

— Православні, подякуємо господеві за милість його невимовну, що він послав на нас. Обійдімо всі поля з молебствієм...

Коло сотні здоровенних, чорних, земляних, порепаних дуль простяглося до нього:

— Ось тобі, посмакуй!

А. Серафимович.

УРОЖАЙ.

Що у попа Євстрата
не борода—лопата.
Рукою пухлою розправивши її,
піп мужиків після обідні,
яких посіли злидні,
звертав на заміри свої.
«Ох, бачу: ви цікавитеся справами земними.
Забули ви про бога на-весні:
та не побив-би град озиме,
та не спалило-б яре геть на пні...
Чого хвилюєтесь, клопочетесь даремно.
Із богом так поводитись нечемно,
і він карає за провину вас.
Не нам судить господню волю.
Ходім за мною всі по полю—
за урожай помолимось у цей скорботний час,
і дасть вам хліба щедрий бог повіки,
а ви одмірите потроху й для попа.
Хіба багато треба: по совку з снопа,
по мірочці з засіка».

Читач, ти головою дарма не хитай.
Піп захищає діло кревне:
помолиться, і буде урожай.
Та чи в дядьків? Навряд. А у попа—напевне.

Д. Бідний.



ПРОЛЕТАРСЬКІ СВЯТА І ПАМ'ЯТНІ ДНІ НА-ВЕСНІ.

(Ленський розстріл. День Ілліча. 1-е Травня).

РОЗСТРІЛ РОБІТНИКІВ НА ЛЕНІ.

(17 квітня 1912 р.).

Далеко від нас на схід є Сибір. Там на річці Лені є копальні золота. Як ще був цар, то робітникам, що добували там золото, жилося дуже погано. Примушували їх працювати по 12 годин на день, а платили їм так мало, що прожити, хоча-б як-небудь, не було ніякої спроможности. Золотопромисловці (так звалися ті, кому належали ці золоті копальні) наживали величезні багатства, а робітники ледве животіли. Довгі роки терпіли робітники, та настав час, коли терпець увірвався. Робітники застрайкували. Це було на-весні 1912 р.

Робітники вимагали, щоб збільшено платню за працю, щоб ро-

бочий день не був такий довгий та щоб начальство не знущалося з них. Вони обрали з-поміж себе депутатів, цеб-то таких товаришів, що мусіли в імені всіх робітників провадити перемовини з господарями.

Але коли депутати прибули до контори та почали говорити про свої потреби, їх негайно заарештували й завдали до в'язниці. Звістка про арешт товаришів страшенно вплинула на робітників. Їхнє обурення було безмежне.

Настало 17 квітня. Густим натовпом пішли робітники до свого начальства. Ішли вони без зброї. Вони хотіли бачити своїх депутатів вільними, і це бажання цілком їх захопило. Але тут скоїлося щось жахливе: з'явилося військо, жандарі, поліція... Дано наказ: «Нікого не жаліти й стріляти в натовп».

Кого забито було на місці, кого поранено. Усіх забитих було 320, а поранених—понад 150.

Ленський розстріл зворушив усе робітництво. По всій державі прокотилася хвиля обурення та ненависти до царської влади. Обурення це не стихало, а зростало де-далі, обернувшись, кінець-кінцем, на революцію.

А день 17 квітня став днем великої жалоби і навіки лишився в пам'яті трудящих.

ЛЕНА.

(Перекл. А. Панів).

Чекає жінка чоловіка,
Малих діток до серця тулить...
— Не жди!.. не прийде він до віку,
Його скосили хижі кулі!..
Але не сам упав там він,—
О, трупів там лежить багацько,
І твій найстарший любий син
Лежить так само, як і батько.
А навкруги товариші
Покрили трупом сніжні гони...
І кров гаряча ще біжить
Із ран тяжких, така червона...
А сонце з жаху мов холоне
І страшно в небі так горить...
Кати! вам не сховатись суду!..
О, браття! Проклятий той буде,
Хто цей жахливий день забуде,
Хто кров цю ворогам простить!

Д. Бідний.

МАЛЕНЬКИЙ ЧОБОТАР.

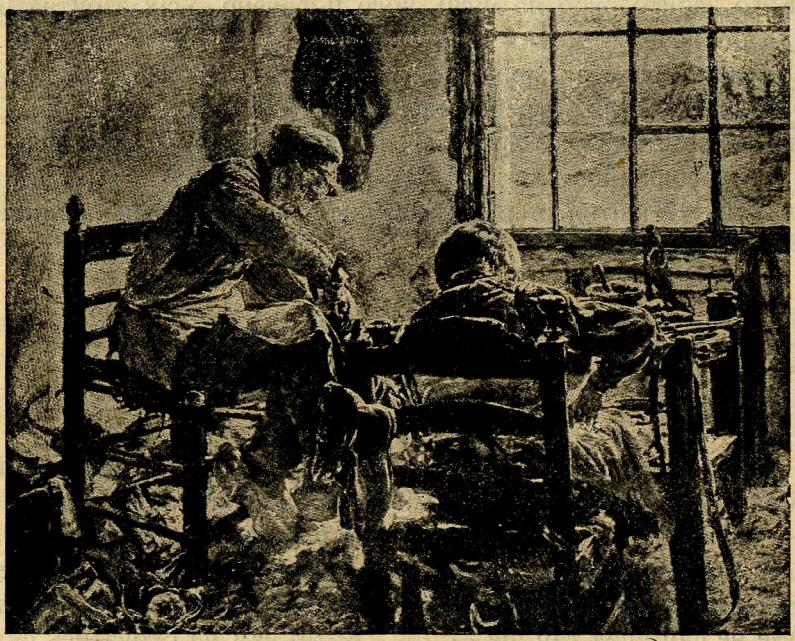
Іван сидить та все працює,
Не покладає навіть рук,
Комусь він чоботи майструє,
І молоточком тук-тук-тук.

В проворних пальцях дратва й шило,
Тремтять заклеєні ранти,—
А у думках—скінчивши діло,
До піонерських лав піти.

Нову там книжку зачитають,
А потім гра під барабан...
А все-ж робота не чекає,
І швидко стукає Іван.

І мрійно так обличчя сяє,
Бадьорих співів чути згук,
Гвіздки у чоботи влізають,
А молоточком тук-тук-тук.

М. Бурдун.



Чоботарюють.

ЛЕНІНЦІ ІДУТЬ.

Над ними вітер віє,
Полоще прапори.
Вперед, у нас огні є,
Колони дітвори.

Вперед, у нас огні є—
Це—квіти октября.
Над ними тепло мліє
Жовтневая зоря.

Вставай, голодний, босий,
На Заході, вставай!
А вітер їм волосся
Лукаво підніма.

«Сьогодні наше свято,
І ясна наша путь».
Їм сонце в оченята...
То ленінці ідуть.

В. Сосюра.

СЛАВА ПЕРШОМУ ТРАВНЮ.

Слава великому Першому Травню,
Святові праці й кінця кайданів!
Слава великому Першому Травню,
Святові волі, весни і квітків!

Слава борцям, що нам волю здобули,
Потом і кров'ю встеляли нам шлях!
Дяка і шана рукам їх мозольним
Хай не вмирає у наших серцях!

ДИТЯЧИЙ ІНТЕРНАЦІОНАЛ.

Ми—молоді весняні квіти,
Ми діти молота й серпа,
Ми тільки починаєм жити,
Але вже жде нас боротьба!
І хоч малі ще наші сили,
Та кожна хвиля їх кріпить,
І наші лави все міцніють
І прибувають кожну мить.
Ми—червоної квіти,
Діти жовтня й весни,
Інтернаціоналу
Правдивії сини.
Батьки загинули за волю
В тяжкій, кривавій боротьбі,—
Їх лави рідшають, та скоро
Батькам на зміну станем ми!
Червоний стяг і зброю волі
Ми з рук потомлених візьмем,
З новими силами й завзяттям
У всесвіт волю піднесем.
Ми—червоної квіти,
Діти жовтня й весни,
Інтернаціоналу
Правдивії сини.
Комуна—то є гасло наше,
Всесвіт—останняя мета,
Хай скрізь горить ясна свобода,
Червона, вільна і свята.
В похід-же, браття молодії,
Ми шляхом волі йдем та йдем,
За правду, волю і за працю
Червоний прапор піднесем!
Ми—червоної квіти,
Діти жовтня й весни,
Інтернаціоналу
Правдивії сини.

ПЕРШЕ ТРАВНЯ.

(Пісня).

Ми діти волі, діти праці,
Творці нового ми життя.
Під наш прапор усі завзяті,
Нема до ночи вороття.
Розбито пута, геть кайдани,
Дзвенить і кличе дужий спів,
Літає вітром із вітрами,
Шумить із шумами лісів.

Вперед, вперед, орлина зграє,
До сонця вічного лети.
Новий нас день уже вітає
Огнем осяйної мети.

Ставай в ряди, хто серцем юний,
На свято правди і труда.
Хай гине кривда, злая стума,
Нехай незгода пропада.
Єдина воля, всесвіт цілий,
Один вогонь в серцях гори,
Єдиний порив вгору смілий
В промінних ясної зорі!

Вперед, вперед, орлина зграє,
До сонця вічного лети.
Новий нас день уже вітає
Огнем осяйної мети.

В гурток наш всіх беруть охоче,
Іди, учися працювать.
Лиш той не має в ньому місця,
Хто любить тільки пустувать.
Нема тут тих, хто від роботи
Збива дітей на хибну путь,
Нема тут бідних, ні багатих,
Усім діткам за брата будь.

Пролетарські ми діти,
Всі ми сестри й брати
І гуртом всі простуймо
До спільної мети!

ПЕРШЕ ТРАВНЯ.

Весняний день. По всіх вулицях міста з співами, з музикою, з червоними прапорами сунуться походи робітників, червоноармійців... Женуть, оздоблені зеленими гілками, розмальованими плакатами, вантажні автомобілі... А високо-високо над містом гудуть аероплани...

І скрізь, скрізь—на будинках, на прапорах, на плакатах—гасло: «Хай живе 1-ше Травня!»

То велике свято—свято, коли робітники всіх країн цілого світу виходять на вулиці, улаштовують походи, збори. То святкують день міжнародного об'єднання робітництва...

Більше, як перед тридцятьма роками на з'їзді робітників цілого світу, на з'їзді Інтернаціоналу було ухвалено: хай 1-ше Травня буде робітниче свято праці, свято братерства всіх робітників, свято боротьби за волю трудящих.

І відтоді що-року по всіх країнах робітники кидали 1-го Травня працю і цим святом показували всьому старому світові свою об'єднаність, свою міць. В цей день вони казали йому:

«Настане час—ти загинеш! Натомість буде Новий Світ! Цей Новий Світ встановимо ми—люди праці,—і буде він Світ Праці!»

Тридцять років гартувало рабітництво свої лави... І після жорстокої, безглуздої війни, куди панство погнало мільйони трудящих, робітники всього світу пішли на останній бій із своїми гнобителями.

І тепер, коли в нас, на Радянській Україні, вже немає коло влади пана, а стоїть робітник та селянин, ми 1-го Травня вітаємо наших братів-робітників всього світу й закликаємо їх повстати, скинути з себе панське ярмо і встановити Єдину Міжнародню Радянську Республіку.

СВЯТО ПРАЦІ Й БОРОТЬБИ.

Коли піонери лягали спати під Перше Травня їх тривожила одна думка: «А що як завтра дощ?»

Але погода в Харкові не підвела. В цьому році уперше видався жаркий, сонячний день.

З ранього ранку потягнулися на збірні пункти дорослі й діти, старі й молодь. Радісна юрба біля заводів і установ. Переговорюються і шикуються у лави. Майже скрізь попереду загін піонерів зі своїм прапором і незмінним барабаном.

Центральні вулиці заповнюють робітники, службовці, комсомольці, піонери. Чітко і стрункo йдуть червоноармійці, їх радісно вітає четверте покоління—жовтенята і зовсім малеча—ніхто не залишився дома. Вони заповнили автомобілі. У кожного в руках прапорець, по кутках автомобіля прапори трошки більші, а посередині великий прапор. Коли їде такий автомобіль, то здалеку здається він залитий червоним кольором. По дорозі де-не-де у відчинені вікна біля будинків товпиться така сама малеча із дитбудинків. Для них не хватило автомобілів, але й вони вийшли на вулицю дивитись на демонстрацію. Багато малечі сидять на плечах своїх батьків і разом з ними посуваються до парку на іподром, куди прямує хід.

На вулицях багато прапорів і плакатів. На них першотравневі гасла трудящих Радянського Союзу, ті гасла, які розлютовують

міжнародню буржуазію і які радісно підхоплюють робітники цілого світу. Гасла, що кличуть до боротьби:

— Нехай живе всесвітня революція!

— На загрози капіталістів відповімо зміцненням Червоної армії!

— Ми хочемо миру, але до війни готові!



На першотравневій маніфестації.

— Нехай живе Комуністичний Інтернаціонал!

Гасла на прапорах і плакатах кажуть і про завдання трудящих Союзу:

— Об'єднаймо щільніш лави навколо комуністичної партії!

— Індустріялізація країни—прямий шлях до соціялізму!

— Нехай живе змичка робітників і селян!

— Знижуймо ціни, поліпшуймо становище трудящих!

Шикуються правильними лавами червоноармійці. Сьогодні молоді червоноармійці присягають, обіцяючи чесно служити трудя-

щому народу. «Я син трудового народу»—починають читати члени уряду слова присяги, і маса червоноармійців повторює їх, держучи напоготові гвинтовки, наче готуючись що-хвилини дати одсіч ворогам Радянського Союзу.

Присяга закінчилась. Петровський, Каганович, Буценко, Якір та інші вітають червоноармійців.

Закінчено промови, але свято в розпалі. Починаються розваги.

На трибунах ідуть інсценізації. Групи фізкультурників, розпорошившись по всьому полю, провадять свої вправи і гри. Там танцюють під згуки оркестри. Піонери починають веселі гри. Та проте сьогодні і дорослі помолодшали, подекуди й вони захоплюються грами не гірше піонерів.

Голови підіймаються вгору. Там летять балони. Авіохем пускає один балон за одним, наповнюючи димом. Вилетіли й аероплани, щоб узяти участь у святі.

За «мертвими петлями» уважно слідкують багато за тих, що є на іподромі, і радісно вітають вдалих літунів.

Бадьорий настрій панує на святі. Кожний бавиться, як хоче. Пересувні радіоприймачі передають концерти з Москви й Харкова.

Парад прапорів. Довгою шеренгою проносять їх повз трибуни. Грають оркестри.

— Нехай живуть червоні прапори світової революції!—лунає з трибуни.

Але цим свято не закінчилось. Воно продовжується у парку, куди перейшли з іподрому, щоб трохи відпочинути від палючого сонця; воно продовжується увечері на вулицях, освітлених багатьома огнями, продовжувалося у клубах. І тільки пізно увечері місто стало затихати.

ПЕРШЕ ТРАВНЯ—ДЕНЬ ВЕЛИКИЙ.

Перше Травня—день великий!
Свято сонця і квітів,
Свято дужих, гордих світу,
Всіх повсталих і борців!

Перше Травня нам віщує,
Що пригніченню кінець,
Капіталові могилу
Вирив пролетар-борець.

Перше Травня!.. Геть кайдани!
Всім, хто душить, мучить нас,
Ми покажем, що вже близько
Перемоги час.

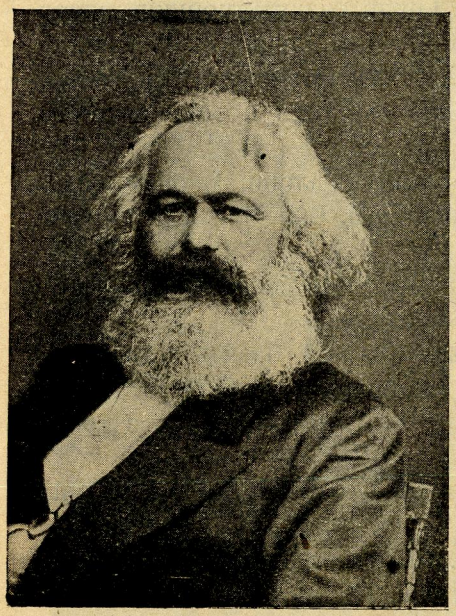
Перше Травня!.. Сонце сяє,
Шле червоні нам квітки,
Руку дружньо простягають
Всіх країн робітники.

КАРЛ МАРКС.

(1818—1885).

1-го Травня по всіх країнах лунають слова: «Пролетарі усіх країн єднайтеся!»

Це гасло понад 60 років тому кинув великий учений і проводир робітників—Карл Маркс. Він походив з Німеччини, здобув гарну освіту й вивчав суспільнознавчі науки. Ще за молодих років він почав висловлювати революційні думки, пишучи статті в газеті. Влада заборонила видавати газету, а Маркса почала переслідувати. Довелось йому мандрувати, переїздити з країни до країни, аж поки він оселився в головному місті Англії—Лондоні, де й жив до смерти.



За своє життя Карл Маркс написав чимало дуже цінних книжок. В них він подав багато цікавих та нових думок. Найважливіші з цих думок такі. Головне в людському житті—праця. Працюючи, господарюючи, люди один без одного обійтись не можуть, держаться громади.

Людям важко обходитись одне без одного. Тому з давніх часів люди почали держатися громади. Та в цих громадах не всі були однакові. Здебільшого ці громади поділялись на класи, тобто частини громади, що різнилися одна від одної своїм положенням та правами. Раз-у-раз бувало так, що якась одна класа панувала, решта від неї були залежні. Природня річ, що в мирі поміж себе класи жити не могли: поміж ними завжди точилась боротьба. Так і за новіших часів розпочалася боротьба поміж двома класами: капіталістами (буржуазією) та робітництвом (пролетаріятом). Вони борються між собою, бо буржуазії хочеться і далі панувати, і вона змагається, щоб робітник працював як-найбільше й одержував як-найменше; а робітники хочуть жити краще, не хочуть

бути рабами й працювати надміру. Робітництву треба, щоб його не визискували, щоб воно мало як-найширші права. От Карл Маркс і казав, що треба знищити визиск людини людиною. Він довів, що той лад громадський, коли на світі є приватна власність, багаті й убогі,— не довічний. Цей лад загине, прийде инший лад— комуністичний. Цей новий лад збудують робітники—пролетаріят. Робітнича класа раз-у-раз більшає числом. Настане час, коли робітництво зламає старий лад і почне будувати новий. Тоді не буде господарів та робітників, будуть тільки вільні працівники. То буде доба комунізму. Щоб наблизити ці часи, робітникам різних країн треба об'єднатись і боротись за кращу долю.

Гасло Марксове—«пролетарі усіх країн, єднайтеся!»—підхопили революційні робітники різних країн. 1864 р. закладено «Міжнародне Товариство Робітників» (яке ще инакше звуть «Перший Інтернаціонал»). Маркса обрано до Генеральної Головної Ради, і він грав у ній провідну ролю: давав указівки, писав відозви, маніфести, то-що.

Карл Маркс не дожив до перемоги робітництва над капіталістами хоча-б у одній країні. Але думки його не вмерли, а поширились і ширяться. Свідомі пролетарі визнали Карла Маркса за свого найбільшого вчителя, за найкращого проводиря на шляху до нового ладу. Вони одностайно взялися засвоювати науку Марксову—марксизм,—та переводити цю науку в життя. А наше союзне робітництво під проводом В. І. Леніна здійснило Марксові думки в нашій революції.

ТРИ ІНТЕРНАЦІОНАЛИ.

По різних країнах робітництво об'єднується в партії, щоб боротися проти капіталістів. Але капіталісти різних країн одні з одними звязані, один одного підсилюють. Отже й робітництву всіх країн треба єднатися, бо инакше капіталістів не перемогти. Перше міжнародне об'єднання робітництва закладено 1864 року. Це було «Міжнародне Товариство Робітництва» або як звуть його инакше—Перший Інтернаціонал. Під проводом Карла Маркса Перший Інтернаціонал проробив чималу працю, щоб об'єднати робітників різних країн. Та не сила була дуже розвинутися цьому Товариству. Ремісництво та робітництво ще не вміло як слід організуватися. Капіталісти були ще дуже міцні. Вони задушили Паризьку

Комуну, почали дуже переслідувати комунарів. Звязки поміж робітниками різних країн почали уриватися. Перший Інтернаціонал перестав існувати. Та революційне робітництво не могло обійтися без міжнароднього об'єднання. Виросли національні робітничі організації і 1889 року заклали нове міжнародне об'єднання—Другий Інтернаціонал. Він існував 25 років, зробив багато, щоб об'єднати всіх робітників. Він установив свято 1-го Травня. На з'їздах діячі II Інтернаціоналу виступали проти війни, казали, що в разі війни робітництво повинно піти проти своєї буржуазії і не підтримувати війни. Та коли буржуазія 1914 року розпочала жахливу війну, проводирі II Інтернаціоналу зламали свої обіцянки. В кожній країні вони, поруч своєї буржуазії, підтримували війну й кинули сотні мільйонів трудящих у бійку. Після війни проводирі II Інтернаціоналу працюють у згоді з буржуазією. Вони зрадили робітництво, визнали інтереси буржуазної держави для себе за вищі від інтересів робітництва.

І ось 1919 року пролетаріят всього світу створив справжнє революційне міжнародне об'єднання. Це—III або Комуністичний Інтернаціонал. Він об'єднує комуністичні партії різних країн. Він веде робітників різних країн боротися з буржуазією та будувати нове життя. Під прапором Комуністичного Інтернаціоналу робітництво уперто бореться за кращу долю і остаточно переможе, і, замість ладу капіталістичного, заведе комуністичний.

СЕЛЯНСЬКИЙ ІНТЕРНАЦІОНАЛ.

Революційне робітництво різних країн має міжнародне об'єднання. Це—Комуністичний Інтернаціонал або скорочено: Комінтерн. Комінтерн веде робітників до того, щоб знищити владу буржуазії та завести по всьому світу владу робітничо-селянську.

Природня річ, що робітнича справа рідна й селянству. Не дуже воно добре живеться селянам по буржуазних державах. Там майже скрізь є ще поміщики. Вони мають багато землі, а у селян землі мало. Доводиться орендувати землю і працювати на поміщика, як це було в нас перед революцією. Фабриканти та крамарі правлять з селянства великі гроші за потрібні речі. Крім того, держава бере з селянства великі податки, забирає молодь до армії, що гине на війнах.

От в-осени 1923 р. з'їхались представники селянства різних країн і в першу чергу селянства Союзних Радянських Республік до Москви. Обговорили там вони свої справи і ухвалили закласти Міжнародню Селянську Раду. Ця Рада повинна об'єднати революційне селянство різних країн і допомогти йому разом з робітництвом по всьому світі поліпшити життя селян та робітників і завести робітничо-селянську владу. Цю Міжнародню Селянську Раду инакше звуть Селянський Інтернаціонал. Разом з робітничим Інтернаціоналом, Селянський Інтернацонал святкує 1-е Травня, як день свята трудящих.

СЕЛЯНСЬКИЙ ІНТЕРНАЦІОНАЛ.

Через кордони й океани,
З червоним прапором вгорі
Єднайтесь, скривджені селяни,
В одну сем'ю пролетарів.

Час поволі минає,
Діти поля і рал,—
Вас Селянський чекає
Інтернаціонал!

Хто все життя конає в праці,
Зарившись в землю, мов кроти,
Не до панів, не до палаців,
Тим по визволення іти!

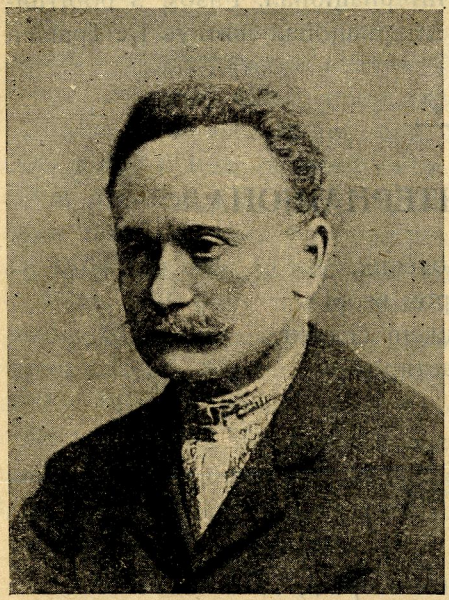
Єдиний шлях до лав надійних
Творців життя—робітників!
І хай шумлять за волю війни,
Початок радісних віків!

Із робітництвом в повній згоді
Селяни створять вільний світ,
Де буде «Хто не робить—злодій!»
Навіки твердий заповіт.

ІВАН ФРАНКО.

Серед українських письменників після Тараса Шевченка чільне місце має письменник—Іван Франко, що змальовує у своїх творах життя робітників та селян.

Іван Франко народився 15 серпня 1856 р. в Галичині. Батько його був простий селянин—коваль. Дитячі роки Франко прожив на селі, серед розкішної сільської природи, серед темних убогих людей, Галичина була тоді під владою австрійських імператорів і польських панів. Незадовго перед тим було скасовано кріпацтво в Галичині. Та життя селянське не дуже то від того покращало. Землю майже всю залишили за поміщиками, шляхтичами, а селянам дали малесенькі клаптики. Селянство убожіло, поневірялося в злиднях і темряві. А тут у Галичині винайшли нафту. Багато люду покидали хліборобство й пішли працювати на копальні Там їм давали мізерну платню й визискували власники копалень.



Сумні картини життя селянства та робітництва проходили перед очима селянського хлопця й глибоко западали в його думку. А до того це була розумна, допитлива дитина. Помітивши це, батько віддав хлопця до сільської школи, а потім і до гімназії в містечку Дрогобичі.

Важко було тоді вчитися в школі. Наука була нудна, навчали безглуздими способами, вчителі знущались з дітей. Усе це Франко описав згодом у своїх творах. До того-ж і коштів на науку не було в селянської дитини. Але Франко старанно вчився, був по школах найкращим учнем, невтомно працював—улітку на селі, взимку в родича в столярні..

Після гімназії Франко йде до вищої школи—університету в Львові. Там він вступає до гурту української молоди. Ця молодь

бачила, в якому важкому стані перебувало робітництво та селянство, й почала заходжуватись коло того, щоб поліпшити отой стан. На думку цієї молоди, треба було подбати про ширшу освіту для народу та свідомість.

Франко починає писати по журналах, де містить свої перші оповідання з життя робочого люду. Та не довго він міг це робити. Влада вирішила, що діяльність отого гурту української молоди, до якого належав Франко, небезпечна, і почала переслідувати отой гурт. Разом з иншими Франка заарештовують. Женуть з однієї в'язниці до другої, з міста на село, а потім з села до міста й т. и. Все це так знесилило Франка, що він заслаб і ледве не вмер.

Але всі ці утиски не спинили Франка. Звільнившися з в'язниці, він знов повертається до праці й веде її аж до самої смерти.

Чималий і важкий був шлях життя Франкового (він умер 28-го травня 1916 року). Багато лиха доводилось зазнавати Франкові. Та все те не спиняло Франка в його роботі.

Найбільше Франко працював пером, тоб-то як письменник, і залишив по собі силу творів. Одні з них—це різні оповідання та повісті,—що в них він змальовує життя селянства та робітництва в Галичині. Другі—це численні вірші із власних переживань і з переживань тих-же робітників та селян. Треті—розвідки та статті на наукові теми. Четверті—переклади з чужих мов. Та й ще багато різних творів.

Більшість цих творів пройнята живим пролетарським духом, любов'ю до бідного народу, бажанням йому допомогти й визволити з капіталістичних лабетів. Вірячи в світлу будучину широких робітничих та селянських мас, Франко своїм пером торував шлях до цього майбутнього. І тому завжди його пам'ятатиме і шануватиме робітництво й селянство України.

ГРИЦЕВА ШКІЛЬНА НАУКА.

I.

Гуси зовсім про те нічого не знали. Ще того самого ранку, коли батько надумав відвести Гриця до школи, не знали гуси про той намір.

Тим менше знав про нього сам Гриць. Він, як звичайно, встав рано, поснідав, поплакав трохи, почухався, взяв прута і підска-

куючи погнав гусей з обори на пасовисько. Старий білий гусак, як звичайно, наставив до нього свою невеличку голову з червоними очима й червоним широким дзьобом, засичав різко, а потім гергочучи про щось з гусаками, пішов уперед. Стара глива гуска, як звичайно, не хотіла йти в гурті, а попленталася поза мостом і ровом, за що Гриць оперезав її прутом і обізвав «луп'ярем». Так він мав звичай обзивати все, що не піддавалося його високій власті на пасовиську. Видима річ, що ані білий гусак, ані глива гуска, ані взагалі ніхто з цілої череди—а їх було двадцять і п'ятеро—так таки ані одне не знало, що їх владник має незабаром перейти на инше, далеко не таке почесне становище.

Тим-то, коли нагло й несподівано надійшла нова вість, тоб-то, коли сам батько їдучи з поля, закликав Гриця додому і там віддав його до рук матери, щоб його вмила, вичесала і вбрала, а потім взяв його з собою і, не кажучи ані слова, повів його, переляканого, вигоном, і коли гуси побачили свойого недавнього поводатора зовсім у зміненім виді—у нових чобітках, в новім повстянім капелюшику й червоним поясом підперезаного,—піднявся між ними наглий і дуже голосний окрик зачудування. Білий гусак підбіг близько до Грицька з витягненою головою, немов хотів до нього добре придивитися, глива гуска теж простягнула голову і довгий час не могла й слова вимовити з наглого зворушення, аж вкінці швидко зацокотіла: Де-де-де-де?

— Дулна гуска!—відказав з погордою Гриць і відвернувся, немов хотів сказати:—Еге, чекай лишень, не в такі я тепер пани вскочив, щоб ще став відповідати тобі на твоє гусяче запитання! А проте може й для того не відповів, що сам не знав.

Пішли селом на гору. Батько—нічого і Гриць—нічого. Аж ось прийшли до чималого, старого будинку, під солом'яним дахом, з комином на версі. До того будинку йшло багато хлопців,—таких, як Гриць, або й більших. Поза будинком на городі ходив пан в сюртуці.

— Грицю!—сказав батько.

— Га!—сказав Гриць...

— Бачиш оцю хату?

— Бачу.

— Пам'ятай собі,—це школа.

— Ба,—сказав Гриць.

— Сюди будеш ходити вчитися.

— Ба,—сказав Гриць.

— Справуйся добре, не пустуй, пана вчителя слухай. Я йду, щоб тебе записав.

— Ба,—сказав Гриць, майже нічого не тямлючи, що говорив батько.

— А ти йди з оцими хлопчиками. Візьміть його, хлопчики, з собою!

— Ходім,—сказали хлопчики і узяли Гриця з собою, коли тимчасом батько пішов на город поговорити з учителем.

II.

Увійшли до сіней, де було зовсім темно і дуже негарно пахло торішньою гнилою капустою.

— Бачиш там?—сказав до Гриця один хлопчик, показуючи в темний куток.

— Бачу,—сказав тремтячи Гриц, хоч зовсім нічого не бачив.

— Там яма,—сказав хлопчик.

— Яма!—мовив і собі Гриць.

— Як будеш зле справуватися, то вчитель посадить тебе в ту яму і мусітимеш сидіти там цілу ніч.

— Я не хочу!—аж скрикнув Гриць.

Тимчасом другий хлопчик пошепки сказав щось до першого хлопчика, обидва засміялися, а потім перший, налапавши шкільні двері, сказав до Гриця:

— Постукай-но в двері! Та добре!

— Нащо?—спитав Гриць.

— Треба! Тут так годиться, як хто вперше приходить.

У школі був гомін, мов в улику, але коли Гриць постукав кулаком у двері, зробилося тихо. Хлопчики звільна одчинили двері і впихнули Гриця в середину. В ту-ж мить застукали добрі березові різки по його плечах. Гриць дуже перелякався і заверещав.

— Цить, дурню!—кричали на нього вигадливі хлопці, що, почувши стук, засіли були за дверми і зробили Грицеві оцю несподіванку.

— Ой-ой-ой-ой!—верещав Гриць. Хлопці злякалися, щоб не почув учитель, і почали Гриця защитькувати.

— Цить, дурню, то так годиться! Хто в двері стукає, то того по плечах треба постукати. Ти цього не знав?

— Не-е-е зна-а-ав!—хлипав Гриць.

— Чому не знав?

— Бо я-а-а пе-е-лвий ла-а-з у сколі.

— Перший раз? а!—скрикнули хлопці, мов дивуючись з того, як можна перший раз бути в школі.

— О, то треба тебе угостити!—сказав один, підскочив до «дошки», взяв добрий шмат крейди і подав Грицеві.

— На, дурню, їж, та швидше!

Всі мовчали та дивились на Гриця, що обертав у руках крейду, а далі поволі поклав у рот.

— Їж, дурний, швидко!—насідали на його хлопці, а сами аж душилися зо сміху.

Гриць почав хрупати і насилу з'їв крейду. Регіт у школі розлягся такий, що аж шибки у вікнах задзвеніли.

— Цього сміється?—спитав здивований Гриць.

— Нічого, нічого. Може ще хочеш?

— Ні, не хочу. А що воно таке?

— А ти цього не знаєш? Ото дурний! Та це єрусалим такий,— то дуже добре.

— Ой, не дузе добле,—сказав Гриць.

— Бо ти ще не розсмакував. Це повинен кожен їсти, хто перший раз приходить до школи.

В ту мить увійшов учитель. Усі хлопці, як сполохані горобці, миттю розбіглися і посідали по лавках, тільки Гриць лишився, з сльозами на очах, і з губами, білими від крейди. Учитель грізно наблизився до нього.

— Як звешся?—гримнув.

— Глиц.

— Що за Гриць?... Ага, ти новий! Чому на лавці не сидиш? Чого плачеш? Чим забілився? Га?

— Та я їв єлусалим.

— Що? Який єрусалим?—допитувався вчитель. Хлопці знов аж душилися зо сміху.

— Та давали хлопці.

— Котрі хлопці?

Гриць озирнувся по хаті, та не міг жадного впізнати.

— Ну, ну! Іди сідай та вчися добре, а єрусалиму більше не їж, бо будеш битий.

III.

Почалася наука. Вчитель говорив щось, показував якісь дощечки, що на них були понамальовувані якісь гачки та стовпчики; хлопці час-від-часу кричали щось, як учитель показував яку нову дощечку, а Гриць нічого того не розумів—він навіть не звертав уваги на вчителя, а дуже смішними здавалися йому хлопці, що сиділи коло нього. Один довбав пальцем у носі, другий ззаду раз-у-раз силкувався уткнути невеличке стебельце Грицеві в ухо; третій працював довгий час дуже пильно, висмикуючи із своєї старої свити латки, нитки, то-що, вже їх перед ним на спідній дощечці лежала ціла купа, а він усе ще смикав і скуб з усієї сили.

— Нащо ти скубеш?—спитав Гриць.

— Буду дома з бовщем їсти,—відповів шепеляво хлопець, і Гриць довгий час думав над тим, чи не піддурив його часом цей хлопець.

— Але бо ти, Грицю небоже, нічого не слухаєш!—гримнув на нього вчитель і скрутнув його за вухо так, що Грицеві мимоволі аж сльози стали на очах, і він так перелякався, що довгий час не тільки не міг слухати, але й зовсім нічого не тямив. Коли нарешті отямився, хлопці вже починали читати склади на табличках, які перед ними розкладав і складав учитель. Вони невтомно по сто раз співучими голосами вигукували «а-ба-ба га-ла-ма-га». Грицеві, не знати чому, дуже це сподобалося, і він почав своїм пискливим голосом наввипередки кричати «а баба галамага». Учитель уже ладен був залучити його до дуже пильних та дотепних хлопців і, хотячи ще ліпше переконатися в тому, переставив букви. Несподівано він виставив перед учнями букви «баба», але Гриць, не дивлячися на них, а тільки на вчителя, тонким співучим голосом крикнув: «галамага». Всі зареготалися, не виключаючи й самого вчителя, тільки Гриць здивований оглянувся і знов на голос сказав до свого сусіда: «цьому не клицис «галамага»? Аж тоді бідолаха отямився, коли вчитель потягнув його за дотепність різкою по плечах.

— Ну, а чого тебе там у школі навчили?—спитав батько, коли Гриць на полудень вернувся додому.

— Вцились ми «а баба галамага»,—відповів Гриць.

— А ти вмів?—спитав батько, не входячи в те, що це за така дивовижна наука.

— Та все вмів,—відповів Гриць.

— Ну, справуйся добре!—заохотив батько.—Як тут в селі

вивчишся, то підеш до міста, до більшої школи, а потім вийдеш на попа. Жінко, а дай-но йому чого попоїсти!

— Ба!—відповів Гриць.

IV.

Минув якраз рік після того важного дня. Блискучі надії батька на Грицеву будучину давно розвіялись. Учитель прямо сказав, що Гриць «придуркуватий», і що батько краще зробить, коли забере його додому і знов заставить гуси пасти. І справді, по році шкільної науки Гриць вертався додому якраз такий мудрий, яким був торік. Правда, «а баба галамага» він вивчив докладно напам'ять, і не раз навіть уві-сні з уст його злітало це дивовижне слово, що становило ніби перший поріг усякої мудрости,—поріг, котрого йому не судилося переступити. Це одно тільки з усієї науки шкільної міцно засіло йому в голові, а далі поза те слово Гриць в науці не пішов. Букви якось мішалися у його перед очима, і він ніколи не міг впізнати їх лиця, котра **Ш,** а котра **Т,** котре «люди», а котре «мисліте». Про читання вже нема чого й говорити! Чи причина тому була в його недотепності, чи в кепському навчанні вчителя,— цього не знати; те тільки певно, що, окрім Гриця, таких «придуркуватих» між тогорічними школярами було 18 на 30 усіх, і вони всі підчас того року робили собі блискучі надії, як-то гарно буде, коли вони вже визволяться від щоденних різок, запотиличників, штурханців, паль та заволосників і покажуться знов у повнім блиску своєї поваги на пасовиську.

А вже хто-хто, а Гриць запевне найбільше і найчастіше про те думав! Клятий буквар, що його він за час цілорічної натуги над науковими питаннями пошарпав і подер трохи не на січку; кляте «баба галамага» і кляті вчителеві причіпки та заохочування до науки так остогидли йому, що він аж схуд та зблід і ходив увесь час, мов сонний. Нарешті, настав місяць липень, і змилувався батько та сказав одного ранку:

— Грицю!

— Га?—сказав Гриць.

— Від сьогодні вже не підеш до школи.

— Ба,—сказав Гриць.

— Скинь чоботи, капелюх і пояс,—треба сховати про неділю, а ти підпережися личком, бери стару шапку на голову та жени гусей пасти.

— Ба!—сказав радісно Гриць.

V.

Гуси—звичайно, дурні гуси—і цим разом не знали про радісну зміну, яка їх чекала.

Цілий рік Грицевої шкільної науки їх пас малий сусідський хлопчик Лукаш, що, звичайно, тільки й робив на посовиську, що копав ямки, ліпив паски з болота та пересипався порохом. Про гусей він не дбав зовсім, і вони ходили самопас: не раз їм траплялося зайти в школу, і тоді приходилось їм витерпіти багато прокльонів і, навіть, побоїв. А окрім того, нещастя кілька разів того року зловіщим крилом перелітало понад чередою. П'ять молодих гусаків і десять гусок господиня попродала у містечку; важко було тим, що зостались, розлучатися з ними. Стару попелясту гуску збавив хворостиною в шкоді сусід і в лютій безсердечності прип'яв бездушного трупа за лапу до тієї-ж хворостини, волік його так через усеньке пасовисько, а потім перекинув господареві на обору. А одного молодого гусака, красу й надію череди, забив шуліка, коли раз відбився од своєї рідні. Та проте череда цього року була більша, ніж торік. Дякувати білому гусакові та глившій гусці й ще двом чи трьом молодим її донькам,—в череді цього року було понад 40 штук.

Коли Гриць з'явився між ними з прутом, знаком своєї намісницької власти, зразу всі очі звернулись на нього, і тільки одне здивоване сичання було чути. Ані білий гусак, ані глива гуска не забули ще свого колишнього доброго пастиря і швидко пригадали собі його. Голосно викрикуючи з радощів та тріпочучи крилами, вони кинулися до нього.

— Де-де-де-де?—цокотіла глива гуска.

— Адже в школі був,—відказав гордо Гриць.

— Ов! ов! ов!—дивувався білий гусак.

— Не віриш, дурню?—крикнув на нього Гриць і оперезав його прутом.

— А сьо-сьо-сьо? А сьо-сьо-сьо?—шепотіли, громадячись кругом нього, інші гуси.

— То ніби: чого я навчився?—переклав їх питання на людську мову Гриць.

— Сьо-сьо-сьо-сьо?—дзьоботіли гуси.

— А баба галамага!—відповів Гриць.

Знов зачудоване сичання, немов ані одна з тих 40 гусячих голів

не могла зрозуміти такої глибокої мудрости. Гриць стояв гордий, недосяжний. Аж нарешті білий гусак здобувся на слово.

— А баба галамага! а баба галамага!—скрикнув він своїм дзвінким металічним голосом, випроставшись, задерши високо угору голову і тріпочучи крилами. А потім, обернувся до Гриця, додав, немов для того, щоб йому ще більше завдати сорому.

— А кши, а кши!

Гриць був зломаний, привстиджений: гусак в одну мить переняв і проказував ту мудрість, що коштувала йому рік науки!

— Чому вони його до школи не давали?—подумав собі Гриць і погнав гуси на толоку.

І. Франко.

НЕХАЙ І ТАК...

Нехай і так, що згину я,
Забутий десь під тином,
Що всі мої думки, діла,
Сліду не лишать, мов та мла
На небі синім!

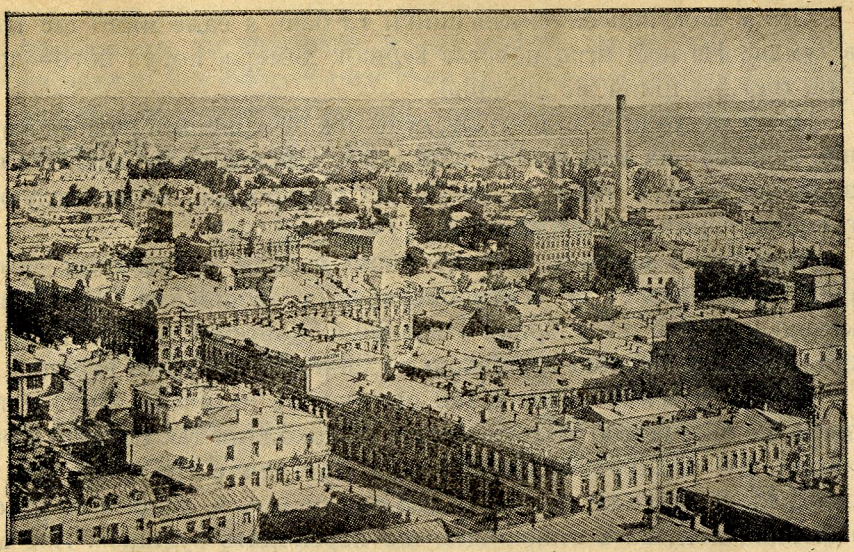
Нехай і так!
На чесне, праве діло!
За нього радо в горі вмру
І аж до гроба додержу
Свій прапор ціло.

І. Франко.

У ДОЛИНІ СЕЛО ЛЕЖИТЬ...

У долині село лежить,
Понад селом туман дрижить,
А на горбі край села
Стоїть кузня немала.
А в тій кузні коваль клепле,
А в коваля серце тепле,
А він клепле та співа,
Всіх до кузні іззива.
«Ходіть, люди, з хат, із поля;
Тут кується краща доля,
Ходить, люди, порану,
Вибивайтесь з туману!..»
Та тумани хитаються,
Понад селом згущаються,
Розляглися по полях,
Щоб затьмити людям шлях.
Щоб закрити їм стежини
Ті, що вгору йдуть з долини
В тую кузню, де кують
Ясну зброю, замість пут.

І. Франко.



МІСТО Й СЕЛО.

ДО МІСТА!

Швидко мчить мене потяг. Він летить повз села, мимо лісів та гаїв, перелітає через річку, лине повз горби та хвилясті ниви.

Я жадібно дивлюся в вікно, боюся одвернутися, щоб чогось цікавого не обминути: це я вперше їду так далеко з свого села.

Промайнули передо мною вже десятки станцій, а я все дивлюся, дивлюся й чекаю, коли з'явиться велике місто, що мене вабить.

Аж ось і остання ніч у дорозі. Не спиться мені. З п'ятої години я вже не відступаю від вікна, перехиляюся в нього, і раз-у-раз мені мріється, що ось-ось з'являться міські будівлі.

Ось ми промчали повз приміські села, а в далечині, мов хмара, стоїть чорний дим.

— Що це?—питаю в сусіди.—Місто?

— Так, місто,—відповів він.

Ми линемо повз горóди; довгими лавами простяглися грядки капусти; тягнуться цілі лани картоплі. Я пильную, щоб нічого не поминути. Сусіди розмовляють, складають останні речі. А в мене вже все складено.

Ось у далечині блиснули шпилі та бані, а саме місто ще тоне в тумані. На небі ясно повстав вершок димаря, поруч його—другий, третій,—цілий ліс димарів!

Потяг підходить до вокзалу, суне між безкрайніми рядами вагонів, залізничних майстерень, платформ, стрілок, водотягів. Ось він зменшив ходу й тихо підкотив до платформи. Мене оглушує гукання, гармидер, штовханина.

Виходжу з вокзалу. Передо мною майдан з високими чотирьохповерховими та п'ятиповерховими будинками. Я питаю, кудою мені йти до фабрики «Червоний Жовтень»; треба йти просто, цією гладенькою бурківкою по широкій та гарній вулиці.

Навкруги мчать візники, очі притягають величезні вікна магазинів, де виставлено стільки краму! Пішоходами так і сунуть юрби людей. Усі поспішають, метушаться. Тут немає тієї тиші, що на селі... Мені здається, що зараз усе поплутається, люди зіткнуться, і візники подушать пішохідців, що переходять вулицю... Але все йде щасливо, всі біжать, ніхто нікому не заважає, навіть одне на одного уваги не звертають. Всюди люди, всі заклопотані, тільки я одна загубилася між ними...

Ось пройшла я повз великий сад з чудовим пам'ятником, а за ним видко величезну темну будівлю з високими широкими вікнами.

— Міська бібліотека,—читаю я.

Так ось де зібрано десятки, сотні тисяч книжок! Ось куди кожен може прийти й прочитати все, що схоче.

Іду далі: велика річка, нею линуть пароплави, а на них люди, люди... Я проходжу через річку по великому залізному мосту. Ліворуч половину річки загатили пароплави, берлини, великі човни.

Мимо мене проходять молоді юнаки й дівчата; вони то виходять, то входять до великого сірого будинку з ясними літерами нагорі: «Наука—трудящим. Робфак».

Я стараюся на все роздивитися, все запам'ятати. Але йду далі.

Ось вулиці тихшають, будинки меншають, та не надовго! Будинки знову дуже великі, в них щось грюкає, шумує. Чорний дим повстає з високих димарів і чорною хмарою купчиться над будинками. Через вікна видко машини; часом видко, як ворушаться тіні робітників; де-коли блисне у вікні ясне полум'я величезної печи.

— Це—заводи та фабрики.

Що робиться всередині цих заводів та фабрик, коли аж на

вулицю лине грюкіт машини і глушить голоси тисяч робітників, що пробувають та працюють у цих чорних, закурених будівлях. Поруч величезних фабрик тягнуться мурованні й дерев'яні будинки. Це житло фабричних робітників. Ось і будинок-комуна фабрики «Червоний Жовтень», де працює мій брат. От я й доїхала!

ЧИ ДАЛЕКО ДО КИЇВА?

Питаються якось хлопця подорожні люди:
— Чи багато верстов, сину, до Київа буде?
— Та так, люди: того року було вісімнадцять,
а тепер,—говорить хлопець,— лічимо сімнадцять...
— Що-ж то, сину, за пригода така прилучилась?
— Та пригода—не пригода: верства повалилась!

С. Руданський.

СЕЛО ТА МІСТО.

По селах живуть здебільшого ті, що працюють на землі. З нехліборобів живуть по селах ті, що працюють для того чи иншого села, як от сільські ремісники, агрономи, лікарі, вчителі, то-що. Фабрик і заводів по селах не буває, хіба що ті, на яких оброблюють різні продукти сільського господарства, щоб не везти їх кудись далеко, а обробити близенько до того місця, де їх здобувається. Такі, напр., великі млини, цукроварні, гуральні, то-що. Здебільшого-ж фабрики й заводи будують у містах. Туди легше підвезти різні матеріяли, там легше відшукати робітників. На цих фабриках і заводах виробляється все, що потрібно для селян: хліборобські машини, матерію для одягу й готовий одяг, взуття, посуд, друкуються газети й книжки, то-що. А як міста стоять здебільшого на залізницях чи на річці великій, то туди звозять багато краму й товару з різних инших місць. Отже в місті найлегше здобути все потрібне для села.

Сіл багато більше як міст. До одного й того-ж міста їздять люди з багатьох сіл. Місто звязане з багатьма селами. Природня річ, що в місті робітникам і селянам найзручніше обмірковувати та розвязувати спільні справи, спільно упорядковувати своє життя. Отож місто з тими селами та містечками, що до нього важать, і складає так звану округу. В окружному місті відбуваються окружні з'їзди рад, що вирішають справи всієї округи. В окружному місті

перебуває обраний на з'їзді рад Окружний Виконавчий Комітет та ті установи, що відають якимись справами в усій окрузі, як от окружний суд, окружний відділ земельних справ та інші. А щоб селянам не за всякою справою до міста їздити, то округи поділяються на райони. Центром району буває містечко чи велике село.

Таким чином місто й село міцно звязане одно з одним. Найміцніший звязок—спільна праця робітників та селян. Без праці селянина місто не мало-б продуктів, без праці робітника село не мало-б машин, одягу, взуття та инших потрібних речей.

Місто повинно працювати на цілу округу, а иноді й на кілька округ. Тому і людей у місті значно більше, як в окремому селі. Щоб умістити силу люду, міста зростають вшир і вгору. У кожному великому місті ми знайдемо центр і околиці. Будинки по містах будуть на кілька поверхів, на багато приміщень. У великому місті треба часто як-найшвидше дістатися з дому на місце праці чи взагалі до потрібного місця. Тому по великих містах пересуваються не тільки пішки чи візниками, але й велосипедами, автомобілями, автобусами, трамваями. Щоб перебалакати з ким, але не бігти для цього з одного кінця міста в друге, користуються телефоном. Телефоном, телеграфом та радіо місто звязане і з селами.

Більше й багатіше від села, місто дбає за те, щоб закладати установи, які мали-б користь не тільки для міста, але й для села. Так, по містах є школи, яких немає в селах: професійні школи, технікуми, інститути. В них вчиться чимало селян. Багато з учнів цих шкіл, закінчивши школу, йде працювати на село. По містах є біліотеки з великою кількістю книжок, різні музеї, театри, то-що. По містах видаються газети, друкуються книжки, готуються фільми, тоб-то картини, що потім їх у кіно показують. І з цього всього багато йде на село.

На Україні є 40 окружних міст. Серед них є чимало великих міст. Столиця України Харків. У Харкові є не тільки окружні установи, а й всеукраїнські, тоб-то такі, що працюють на всю Україну: тут відбуваються Всеукраїнські З'їзди Рад, працює ВУЦВК, різні Народні Комісаріяти та інші осередки українського державного життя й господарства. Головне місто Правобережжя—Київ, давне українське місто, з давніх-давен освітній осередок України. На Чорному морі найбільше місто—Одеса. Крім того, великі міста ще—Дніпропетровське, Миколаїв, Полтава.

ЗДРАСТУЙ, МІСТО.

Здрастуй місто!
У твої обійми
тепло-променисто
з струмками прибіг я.

Кидай, кидай весла,
сонце золоте!
Хай на хвилях весело
твій огонь цвіте.

Я піду по вулиці,
де авто і трам.
Може притулюсь де,
не вернусь вітрам.

Здрастуй, місто!
У твої обійми
тепло-променисто
з струмками прибіг я.

А. Дикий.

ПІСНЯ СЕЛЯНИНА-ХЛІБОРОБА.

Сином поля, степу й лугу
Я родився на світ:
Коло рала й коло плугу
Капає мій піт.
Зріс в тяжкі я дні неволі
Царського ярма,
Все шукав я в злиднях долі,
А її... нема!
Жовтень дав мені свободу,
Панську землю дав
І ту долю, що я зроду
Все її шукав.
Жовтень дав мені пізнати
І своїх братів—
З фабрик і з заводів
Всіх робітників.
Йди, робочий, до машини!
Я піду на лан,
Не забуду я робочих—
Не забудь селян!!!

Г. Іскра.

ЗДОБУВАННЯ ВОДИ В МІСТІ.

І. Не по-сільському.

— Тпр-ру! Тпр-ру, бодай тебе!... Чи ти бачив? Стояти не хоче!.. вгамовував літній селянин коня. Кінь став біля невеличкого будинку на базарі.

— Візьми-но, Грицьку, віжки, я відро відвяжу—треба коня напувати.

— Хм... Коня напувати?.. А де-ж його тут узяти цієї води?— здивувався хлопець.

А батько тимчасом уже відвязав відро, підійшов до будки, надавив на щось. Зараз-же з крана побігла вода.

Грицько аж рота роззявив. «Чудасія!»—подумав він.

— Тату, що воно таке?—запитав Грицько батька.

— Хіба не бачиш—вода.

— Воду я бачу, але питаю, звідки вона береться.

— Того я вже тобі не скажу. Видно, з криниці, а може, й з річки. Н-но! до торгу поїдемо.

Після торгу вирішили залишитися в місті ночувати. Поїхали до знайомих і стали в них на дворі.

— Дивіться, тату, дивіться!.. І тут так само воду з крана беруть.

— Атож... Це-ж місто! Ти нічого, крім свого «журавля», не бачив, то й дивуєшся, а тут люди звикли до водогону.

II. Що таке водогін?

У місті води треба багато й здобувати її людям треба швидко. Отож великі міста й роблять водогони.

Десь у місті чи поза містом роблять так звану водогінну станцію. На ній ставлять машини. Цими машинами перш за все звідкись беруть воду. Воду можна взяти чи глибоко з землі, чи з річки, або з ставка. Звичайно в такій воді може бути намул різний чи що-небудь шкідливе для здоров'я. Отож воді дають відстоятися та пропускають через так звані фільтри. У цих фільтрах вода проходить через грубий шар дірчастого каміння, піску, то-що й цілком очищається. З фільтрів вода виходить в одну загальну трубу й переходить у водозбір.

Як-же з водозбору вода дістається до будинків?

По всьому місті прокладено труби. Отож така машина (смок) випомповує воду з водозбору й жене її трубами по цілому місту в будинки та в будки на базарах, майданах, то-що. Скрізь пороблено крани. Досить одкрутити кран і вода поллеться буйним струмком. Бери скільки треба!

ЕЛЕКТРИКА.

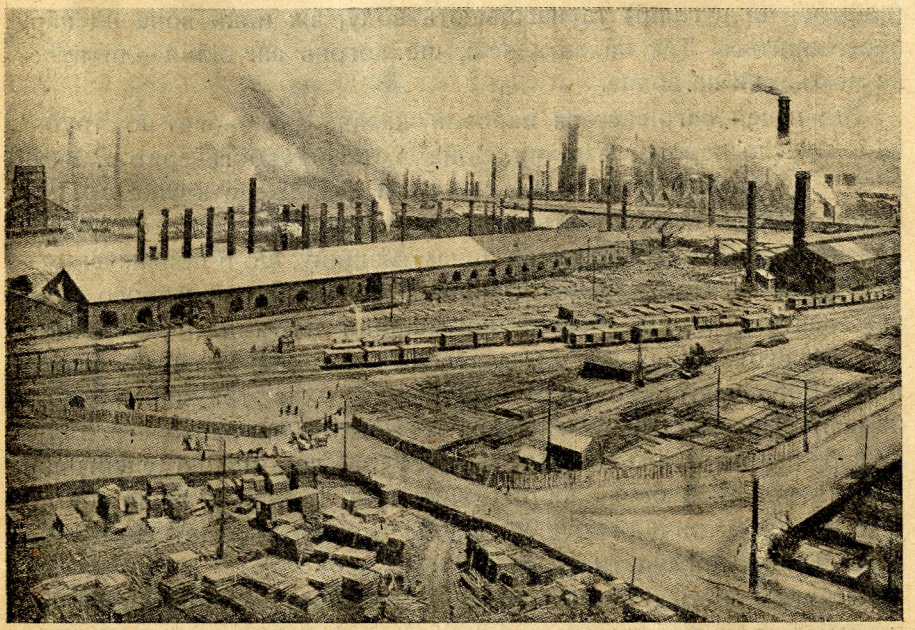
Ви стоїте на горі. Під вами в долині широко розкинулось велике місто.

Надходить вечір. Сутеніє...

Величні будівлі стоять похмурі, непривітні. Мертвими здаються.

Враз спалахнула довга смуга вогнів... Друга... То там, то там спалахують вогники. За якоїсь півгодини не пізнати міста! Воно сяє, блищить вогнями. Місто живе.

Який чарівник оживив його?



Місто Сталіне.

Звичайнісінька людина, чи краще сказати, люди-трудівники, ті, що збудували електричну станцію, та ті, що працюють на ній. Як проведено по цілому місту електрику, тоді вже легко нею користуватись: повернув вимикача—і лямпа починає світити. Вона тільки світить, а не горить вогнем, отже, немає небезпеки, як від звичайної гасової лямпи, немає сажі та смороду, немає клопоту біля того ґноту, що рогом горить.

Електрична лямпа й вигляд має инший, ніж гасова: це немовби груша скляна або вузенька склянка, з усіх боків щільно закрита, а всередині їй дротики вставлено.

Коли відкрити вимикача, електрична течія, як приміром вода по трубі, тече по дротах. Коли вона попадає в дротики лямпи, вони розпікаються й починають світити.

А щоб знати, як у дротах з'явилась електрична течія, треба піти туди, де здобувається електричну течію,—на електричну станцію.

Електрична станція—це велика будівля на декілька поверхів із величезним димарем.

Серце електростанції—її казановий відділ. Там палають печі (нафтові чи вугляні) та нагрівають воду, аж поки вона на пару перетвориться. Так палає в печі, що вогонь аж білий—дивитись не можна, як на сонце.

Від печей нагрівається паровий казан, а з нього по трубах пара йде до парової машини. Вона зветься турбогенератор. В середині турбогенератору є вал, на який насаджено кружала. Пара штовхає їх і вал обертається аж три тисячі разів на хвилину. На довгий кінець валу насаджено динамомашину, що її призначення—здобувати електрику. Динамомашина крутиться, і від цього виникає електрична течія. Через інші машини дротами, прокладеними над землею й під землею, електрика розподіляється по всьому місті. Вона освітлює вулиці й будинки, рухає трамваї, варстати й машини на заводах. У місті багато заводів впоряджено в такий спосіб, що варстати їхні рухаються за допомогою електрики. Досить відкрити біля варстату вимикача, і течія піде по дротах у мотор (електричний двигун) і почне він зараз рухатись, працювати. Тільки доглядати треба.

Життя в місті дуже залежить від електрики. Якщо станція припинила-б свою роботу, стали-б заводи та фабрики, не став-би розносити воду водогін, пітьма обгорнула-б місто.

СЕЛО, ЩО НОЧИ НЕ БОЇТЬСЯ.

Цього літа довелося мені поїхати в справах в одно невеличке село,—Долиною воно зветься. Спочатку потягом їхав, а далі й пішки йти довелося. Коли це стрівся мені старенький дідок. Я до нього.

— Доброго здоров'я, діду. А чи далеко до Долини?

— Я сам у Долину йду. Та тут на сто верстов в околиці хоч кого спитайте, так кожне покаже вам. Не то дорослі—малі діти Долину знають.

— Чим-же вона вславилася так?

— Ет! Там-бо по-новому люди живуть!

— По-новому?

— Еге-ж, по-новому.

Дуже зацікавило мене як то по-новому село живе, і я попросив діда розповісти мені про Долину.

— А про мене,—дід каже.—Коли цікаво, так слухайте.

«Була та Долина село бідне-біднесеньке. Тільки що з голоду не вмирало. Ані тобі землі, ані худібоньки. Усюди бідність навкруги, а вже що в Долині тій, так і казати годі! Прийшла революція—землі дала. Полегшало всім,—і долинцям трохи розвиднилось. Як на світ народилися—бадьорі ходять, веселі. До праці беруться—рук ніколи не згорнуть. А є в Долині чоловічок один, селянин простий—Іваненко на прізвище. Так він, за війни в німецькому полоні бувши, надивився, як там, по чужих краях, господарюють. А повернувши й заходився своїх односельчан учити. «От,—каже,—по инших країнах земля родить вдвоє та втроє більше, як у нас. А через те там і жити хліборобові легше. А чому це так? Тому, що там уміють хазяйнувати. А як тепер ми сами собі пани, то сором нам буде, як не зуміємо й ми кращого життя дійти. Господарюймо,—каже,—по-кращому, по-новому».

«Ото й почали долинці відтоді господарювати, не як діди вчили, а як наука радить. Стали добре вгноювати землю, та все угноєнням штучним; далі шестипілля в себе запровадили. Згодом колектив сільсько-господарський утворили, всякі машини придбали: не тільки сіялку там або жатку—вони й орють трактором.

«Та не спинилися й на цьому долинці. Річка в них тече—не яка й велика, а бистра дуже. Так оця річка й стала їм у великій пригоді. «Все,—кажуть,—на людей працює: і тварини й машини всякі. Та тільки все це годувати треба: тварині паші дай, а двигунові до машини—палива. А в нас-же природній двигун є—річка. Ось примусимо її наші машини рухати!» Та й збудували вони водяний млин. Чуємо потім—привезли з міста якусь машину. Поставили вони ту машину, а від неї дріт на стовпах по всьому селу протягли. Аж тоді догадалися ми, що це в них електрична машина. Так воно і є. Річна течія крутить ту машину, і вона постачає долинянцям силу, що електрикою звуть. І тепер у Долині і вночі—день ясний. На вулицях—лихтарі, по дворах—лихтарі. По хатах так і забули вже про гас та лій. Та не тільки по хатах—у них усюди світло: чи комора, чи хлів, чи клуня—всюди лямпочка електрична є. Але-ж не тільки світло постачає їм електрика, вона й робить їм. Тепер долинці не витрачають палива на свій двигун до молотарки: і її,

і всі машини їхні пускає в хід та електрика. А оце чутка пішла, що й плуга елкетричного купує село Долина».

«Так он як живуть люди по-новому»,—закінчив дід.

Уже звечоріло. Надходила ніч. Ми поспішали до села, що вже ніякої ночи не боїться.

ЛЯМПОЧКА ІЛЛІЧА НА СЕЛІ.

І. Панська «електрифікація».

Коли їдеш дорогою з Полтави на Опішню,—то проїздиш повз великі кам'яні ворота, повз величезну стару арку, на якій прибито довгу дошку з написом:

«В память посещения императором Александром Первым в 1802 году».

І читаючи цього написа, згадуєш давно минуле, забуте, те, чому нема вороття.

...Великі маєтки були у князя Кочубея. Тисячі десятин землі, десятки тисяч крепаків, великі сади, з запущеними ставами, мармурові статуї по алеях, пишний палац, повний різних диковин, картин, кришталю, порцеляни та инших речей. Багатством своїм Кочубей славився на всю Україну.

Минав час, невпинно текли роки. Багато змін у Кочубеєвому палаці. Одно покоління князів зміняло инше. Замість гасових лямп загорілись електричні. В парку було збудовано електричну станцію.

І тут-же поруч притулилась Диканька, темне село, де жінки сліпли від роботи при блиманні каганця, де недогарок лойової свічки був рідкий. Електричного світла Кочубей Диканці не давав.

— Жили без нього,—житимуть і далі.

І в той час, як Диканська школа стояла темна й похмура, в той час, як вікна хат ледве помітно блимали в темряві,—Кочубеївський парк горів різнокольоровими лямпочками, палац сяяв тисячами яскравих огнів, коло ставів грала музика й кружляли в танку пари.

Так було до 1917 року.

По революції Кочубей покинув своє насиджене кубло. Швидко од нього не залишилось і каменя на камені. Його зруйнували так само, як і електростанцію.

І тепер, коли їдеш повз старі ворота, що ведуть до палацу,—то бачиш на місці нього купу руїн, похмурих, заметених снігом. Це могильний пам'ятник минулому.

2. Чарівні вогні.

Що ближче насувався зимовий вечір, то більше темніли й насуплювалися білі поля. Обрій злився з небом. Мороз міцнішав, і сніг під саньми, що підскакували на вибоїнах шляху, весело й різко скрипів.

Десь ліворуч засиніла темна смуга. І якраз з середини цієї смуги стали засвічуватися яскраві вогники. Вони світились як зірочки, блимаючи у вечірній імлі.

Ми в'їхали в Диканьку. Час був ще не пізній. В багатьох вікнах горіло світло. І раптом, за рогом вулиці щось засвітилось, Коло тину стояв високий стовп, а на ньому, гойдаючись од вітру, висіла велика електрична лямпа, кидаючи на білий сніг велике коло світла.

Враження від цього електричного лихтаря було велике. Здавалось, що ми не в селі, а на околиці великого міста. І коли за першим лихтарем потягнулась низка инших, вулиця ожила, сніг засяяв тисячами чарівних огників, діямантами заблищав сніг, що вкрив хати, дерева, тини, землю.

Небо освітлював червоний відблиск. Ще дві-три вулиці і ми виїхали на великий майдан, центр Диканьки, де стояв великий будинок, що яскраво сяяв своїми вікнами. Майже по всіх хатах, що стоять на цьому майдані, горіло електричне світло. Сани зупинились біля сельбуду.

3. Маленька історія великої справи.

Тов. Гарус—головний механик Диканської електростанції.

Це—людина в шкіряній тужурці, яка охоче водить нас по великому світлому приміщенні, любовно розповідаючи всю його історію.

— Ще на-весні ми почали будувати станцію,—голосно говорить він, намагаючись перекричати гуркіт машин,—а закінчили в-осени.

— Взялися ми за це діло гаряче. Клопотали, до міста їздили. А минуло трохи часу,—і дозвіл одержали, потім і кошти. Пайщиків втягувати почали.

— Ну й що ж?—запитаєте ви.

— Що-ж? А от що!—тов. Гарус з гордістю показує на дизель [1]), що працює.—Бачите, якого велетня поставили?

---

[1]) Двигун, що працює нафтою.

— Це—серце електрифікованої Диканьки. Величезне розгонове колесо його, що крутить трансмісійного паса, дивує своїм розміром. Підчас руху воно зливається у величезне коло, що вилискує блискучою крицевою смугою.

На самій горі дизеля, на помості з поруччями стоїть помічник механика. Він уважно оглядає прилади, освітлюючи їх лямпочкою.

Поруч із дизелем стоїть динамо-машина. Її трансмісійний пас безперервно біжить в дірку в стінці, у млин, що міститься на другому й третьому поверсі цього-ж таки будинку, він рухає жорна й апарати млина. Треба заглянути й туди. Тут можна побачити як простий поворот ручки зупиняє величезне колесо або жорно. Тут все потопає в яскравому електричному світлі.

Проте, тов. Гарус хоче ще щось сказати.

— Цікаво знати, скільки у вас електрифікованих хат?

— Самих хат 26. Та-ж і станція працює недавно. Зате тепер уже світлом користуються і лікарні, і виконком, і сельбуд, і кооперативи.

— А проводка, думаєте, дорого коштує? П'ять карбованців з розстрочкою на рік. І з нашим матеріялом. А лямпочка в місяць обходиться по 45 копійок. Та це-ж дешевше грибів.

Легко повірити, що через рік огники Ілліча привітно загоряться по всіх Диканських хатах. Вони стали до рішучого бою з гасовою лямпою, і одержали низку перемог.

І в цьому дуже легко переконатися. Ходім лише зі мною.

4. Іскра Ілліча.

Коли входиш до темних сіней, смуга світла прорізує темряву. Вона лягає з щілини не геразд зачинених дверей.

Відчиняєте двері, і світло маленької лямпочки, що привітно, рівно горить, приємно б'є в очі.

В хаті видно. Електричне світло примусило господиню чисто вимести кутки, познімати павутиння. На світлі видно ввесь бруд, непорядок,—як-же його не прибрати, не причепурити. І хата чисто прибрана, затишна й тепла.

Господар хати—кустар. Він робить меблі. На широкій лаві й долі, серед пахучих свіжих сружок, лежить інструмент. Сильні руки привично водять гемблем по соснових дошках. Над головою його висить електрична лямпа.

В другій кімнаті сидить господиня. Біля неї стоїть прядка. Колесо її крутиться швидко й тихо, жіночі пучки дбайливо направляють яскраво освітлену нитку, веретено стає ширше й товще.

Під стіною, на лаві примостилось троє дітей. Двоє хлопчиків і одна дівчинка. Один із хлопчиків вголос читає книжку.

Так, електрика на селі—велике діло. Не псуються очі підчас роботи, не такими темними й непривітними здаються кутки, яскравіш світяться вікна на вулиці. Електрична лампочка утворює святочний настрій.

Запитайте дітей з Диканьки—вони скажуть вам, що при електричному світлі легко й швидко вчити лекції. І навіть, коли треба розшукати на мапі яке-будь місто, річку чи гори,—лампочка допоможе і в цьому. Вона вірна і незамінна помічниця сільського школяра.

Світло її, яскраве і рівне, весело лягає на стіни, привітно освітлює схилені над книжкою дитячі голівки і розганяє темряву довгого зимового вечора.

Не зважаючи на те, що вже нерано,—вулиця Диканьки яскраво освітлення. По хатах горять веселі вогники. Небо—сине й зоряне—освітлене червонавим відблиском електростанції.

Стає зрозуміло, що гасові лямпи доживають свої дні. Незабаром ми їх побачимо тільки в музеях. Мине ще декілька років і наші українські села освітлять такі самі чарівні вогники як Диканьку. І тоді парубки й дівчата замість вечорниць будуть ходити на кіносеанси в електрифікованому сельбуді і клубах, тоді, вечорами, в яскраво освітлених школах навчатимуться другі зміни, відкриються електрифіковані млини, олійниці, розвинеться сільське господарство.

І все це зробить електрична лямпочка,—та маленька лямпочка, яка привітно засвітила нам у Диканці, в якій ми на свої очі побачили те, про що говорив Ленін.

— Електрифікацію.

«У КОМУНІ».

Весна.

Ми в центральному господарстві комуни «Новий Світ», що міститься на хуторі Лифиному, Ворожб'янського району, на бувших землях Хрущовських.

Тут—дрібні будівлі, родючий ґрунт, навколо ліс—могутній,

віковий,—комуна в ньому, як у запашному віночку,—чудовий сад, ставок, пасовисько з розкішною пашею для худоби... є де розгулятися буйній силі комунарській!.. Є де покласти свої сили, знання, молодечий запал, збільшуючи добробут комуни!

Все таке бадьоре, нове, і по-новому треба господарювати.

І дійсно: проживши тут кілька днів, переконуєшся, що без міцної, сильної машини, без тракторів—тут не вгризеш! Не розгорнеш, не розриєш земляні груди так, щоб добратися до нутра, до найкращих урожаїв, до найбільшої користи.

У просторому дворі комуни скрізь лад та порядок: хазяйське око за всім пильно стежить, всього доглядає, про все турбується, не допускаючи найдрібніших перебоїв в організмові комуни.

У теплих сараях-хлівах, в чистоті, стоїть худоба добре нагодована, відпочиває. Не мало з них такої, що на с.-г. виставках побувала і має, не аби-які нагороди. Коні набираються сили для весняних робіт; корови і тепер виконують свою звичайну «роботу»: постачають густе, поживне молоко на всю комуну, свині в теплому свининці затушковані від холодних вітрів, нарощують сало, збільшують свою свинячу йоркширську сем'ю, птиця несе яйця. Словом, кожна тварина виконує свою ролю, що на неї природою покладена. Комунари тільки стежать за тим, щоб це «виконання» було «на совість». А коли ні, то й підштовхнуть: це тобі, мовляв, не де-небудь у безверхому хліві, не псуй репутацію комуни! Кипить робота по майстернях: у кузні, в столярній,—діло повертає на весну, треба все полагодити, доглянути, щоб увесь струмент справний був, коли на поле рушати.

Набираються на весну сил і комунари; вони взимку не обтяжені роботою: єсть вільний час для відпочинку, для освіти. Набираються сили та знання комунари, щоб по-весні, як слід довбнути землю, як кажуть на сто відсотків. Клуб—то найжвавіша кузня взимку для хлібороба-комунара. Працюють тут гуртки: сільсько-господарський, військовий, літературний, жіночий, драматичний, науковий та інші.

Жваво відбуваються засідання ради комуни: обмірковують господарські плани, лаштуються до весняних робіт, обмірковують, кого прийняти до комуни...

Душа комуни—Сільвестр Явдокимович Лисенко, один із основоположників комуни, енергійний, витриманий комунар. Цінять, поважають і прислухаються до його голосу комунари: здорові господарські здібності, набуті досвідом, уміння правдиво розвя-

зувати складні питання комунарського життя—роблять з нього видатного колективного робітника. Все життя його переповнене любов'ю до землі і до дітей, яких він також кріпко любить, як і землею.

* * *

Явдоха Никифоровна Атасова (або, як її всі просто кличуть «Отаска»)—теж одна із фундаторів комуни. Не зважаючи на свої немолоді літа, вона ще досить міцна та бадьора і ретельно працює по господарству: порається біля птиці, поросят та худоби, а влітку й на поле навідується. За старанне, ділове ставлення до господарства, невтомну, енергійну роботу, що править за добрий приклад для инших, Отаска користується серед комунарів загальною повагою та пошаною, від усього колективу трудящого зустрічає теплу приязнь.

Родом Отаска з с. Межиріччя, з бідної незаможницької сем'ї, змолоду—батрачка, по буряках ходила, на панів робила. Дуже багато за цей час лиха зазнала і з тої пори в неї невгасимо, аж доки не настала Жовтнева революція, жевріла думка; треба спільними силами собі долю завойовувати, проти визискувачів селянських боротися.

Ці мрії Отаски здійснилися. П'ять років Отаска в комуні живе. За цей час довелось і лиха зазнати. Наступав Деникін, треба було тимчасово покинути господарство, відступити.

Комунари виїхали з військом, а Отаску з дітьми в комуні залишили. Така думка: одсидиться, не зачеплять баби.

Про випадок, як вона білих бандитів одурила, стара комунарка розказує так:

— Ото-ж, як налетіла банда харцизяків-деникінців на Межиріччя. І-і-і, лишечко,що творилося!.. Допитують, нишпорять, заарештовують. Якийсь дурень і на мене вказав: отам, мовляв, живе комунарка Отаска. Вони прожогом до мене. Почали тарабанити в двері... Відчинила. Увірвалося в хату чоловік шість. Усі з рушницями. А в мене якраз у цей час хліб у печі сидів-випікався та «солодуха» (сік із цукрових буряків) варилась. От один із них харцизяка штиком у груди націлився та й допитує:—«Ти комуністка?»—«Ні, кажу, я не знаю, що це й за слово таке»... А він як зарепетує:—«Брешеш, така сяка!.. Як ти не знаєш, коли ти в комуні живеш?» А я, щоб їм очі одвести, дурненькою, бач, прикинулася.—«А, це, кажу, комуна-халимуна, хай їй грець. Не рада,

що і попала сюди».—«Чого так?»—«Та я тут вроді як за куховарку і ні в які їхні діла не вкасувалась. Все більше біля печи та біля свиней поралася. Вони мене для цього й затягли в цю комуну, горіть їй!»...—«А на зібраннях та на мітингах не була?»—«Ні, кажу, не кликали вони мене на зібрання, та й ніколи було за роботою». Сяк-так одурила. Одвів харцизяка штик від мене. Ну, думаю, врятувалася. Один із них і каже:—«Ну, давай їсти!»... Витягла хліб із печи, нарізала гарячого... Пожерли вони, як свині, і спасибі не сказали—пішли. А на другий день все таки мене забрали. Довелося в «холодній» три дні попаритися.

* * *

Рік за роком кріпло та збільшувалося господарство комуни. Були, правда, й тяжкі роки, особливо, голодний 1922 рік. Тоді комунари сиділи на одній картошці. Пережили... Пішли кращі врожаї, стала комуна обростати новими господарствами. Зараз комуна «Новий Світ»—найміцніша, насильніша в Сумській окрузі.

Комуна серед околишнього селянства користується великим, цілком заслуженим авторитетом. Це не тільки кузня—школа зразкового хліборобства, що навчає, як краще господарювати. Комуна і культурно-громадська організація: вона веде освітню роботу, допомагає селянам матеріяльно, коли кого спіткає лихо, допомагає гарним сортовим насінням, реманентом. Тому такий міцний звязок між комуною та селянами: нема того революційного свята, щоб не набилось сюди повно селян. Гуде тоді тут, мов у вулику, ллються жваві, цікаві балачки про життя-буття селянське, про добробут хлібороба, про нові шляхи в сільському господарстві.

КОЛЕКТИВ.

Не розпорошуй сил, незаможнику!
Об'єднуйся в колектив!
Годі вже їсти тільки картошку
серед гарячих жнив...

Годі нарізно орати ралами,
ставить між людьми межу!
Будем різать їх тракторами,
знищимо з серця іржу...

Людям, мабуть, надовго не вистачить
їхніх репаних рук.
Треба знаряддя значно міцніше—
хоч-би електро-плуг...

І, щоб довіку не буть злидарями
й бути господарем нив,
незаможнику, цілими дворами
підемо в колектив!..

М. Терещенко.

ПІСНЯ ПРАЦІ.

Вставайте, всі працівники!
Чекають у полях плуги...
Ми вкупі будем працювать,
І заведем робочий лад:
У лісі, в полі, на луці—
То дроворуби, то женці,
Ми підем з злиднями у бій,
Немов бджола, неначе рій!
Вперед! Вперед, товариші!
Не гайте часу на межі:
Сьогодні—плуг, учора—спис,
Працюй, проснись!

Де засипали нас піски,
Там зеленітимуть садки,
До них ми воду проведем,
І буде край наш, мов едем.
Осушим скрізь ми болота,
І будуть там родить жита;
Вкраїна, чорноземний край,
Пишатиметься, наче рай.
Співає пилка. Молот б'є.
Тесляр пиля, коваль кує.
Не будь рабом, як був колись
Працюй, проснись!

Де й дикий звір не міг пройти,
Ми прокладем шляхи туди,
Де трясовина залягла,
Там залізниця, як стріла,
Простягнеться в далекий світ,
Над нею будуть майоріть
Слобідки, села та міста
І загуркочуть поїзди.
Вперед, вперед, товариші!
Не гайте часу на межі:
Сьогодні—плуг, учора—спис,
Працюй, проснись!

Селяни, скинувши панів,
Серед веселих хуторів,
Замість старих обдертих хат,
Поставлять вулицею в ряд
Будинки з ґанками для всіх,
Прикрасять прапорами їх;
Замість колишніх каганців,
Електрика між вечорів.
Співає пилка. Молот б'є.
Тесляр пиля, коваль кує.
Не будь рабом, як був колись,
Працюй, проснись!

Вставайте всі працівники!
Чекають у полях плуги:
Вони стоять серед ланів,
Чекають вас, робітників.
Вже панського бича не чуть.
Вставай, голото, чорний люд,
До наших вільних лав іди,
Щоб нам позбутися нужди!
Вперед, вперед, товариші!
Не гайте часу на межі:
Сьогодні—плуг, учора—спис,
Працюй, проснись!

Д. Бідний.

З ВІРШІВ ПРО ТРУДІВНИКІВ МІСТА Й СЕЛА.

ДО КОВАЛЯ.

Розпали палкіш горнило
Друже молодий!
Хай кипить у тебе праця—
Грій залізо, бий!

Щоб скоріш збороть руїну
Й лад старий, гнилий,
Збудувать майбутнє світле—
Грій залізо, бий!

Хлібороб чекає плуга—
Дай йому новий,
Хай він глибше ниву оре—
Грій залізо, бий!

Стане згода поміж вами
І союз міцний,
І не буде більш голодних—
Грій залізо, бий!

А спочинеш, коли дужим
Стане нарід твій,
Зараз—куй мечі і рала,
Грій залізо, бий!

Поки з боєм стяг комуни
Вкриє світ земний,
Поти дужий, мій ковалю,
Грій залізо, бий!

Г. Чумак.

МАЛЯР.

Годі вам, вітри, студити,
Небу супити чоло:
Ремество моє, як квіти,
Любить сонце і тепло.

Воно ніжне, кольорове,
Саме створене для днів,
Коли в простір бірюзовий
Утіка смарагд полів.

Отоді відро беру я,
З довгим держалном щітки—
І ґрунтую, і фарбую
То підлоги, то дахи.

Гарний колір трав у луці
Або неба далині,
Та червоний—революцій
До вподоби більш мені.

Він захоплює, бадьорить,
Наче вранішня зоря,
Про Жовтневий вир говорить,
Перемогу злидаря.

В любий колір мій червоний
Я-б усе пофарбував,
Щоб про кров братів за волю
Пролетар не забував.

Євг. Богуславський.

ПІСНЯ БРУКІВНИКА.

Хай сонце ллє своє палке проміння!
Дзвенить мій молоток, тріщить каміння.
Я б'ю кругляк... Тут буде брук!
Так! Так! Тук! Тук!

Струмками піт брудний з обличчя лле
і порох гострий ріже груди й жже...
Я б'ю кругляк...
. . . . . .

В багні тонули тут і коні й люди.
Як стала влада Рад, цього не буде.
Я б'ю кругляк...
. . . . . .

Ми до осель своїх братів-пролетарів
Брук кладемо під тріск каміння й спів.
Я б'ю кругляк...
. . . . . .

Нехай-же сонце лле палке проміння!
Дзвенить мій молоток, тріщить каміння.
Я б'ю кругляк...
. . .

БІБЛІОТЕКА

ВУГЛЯР.

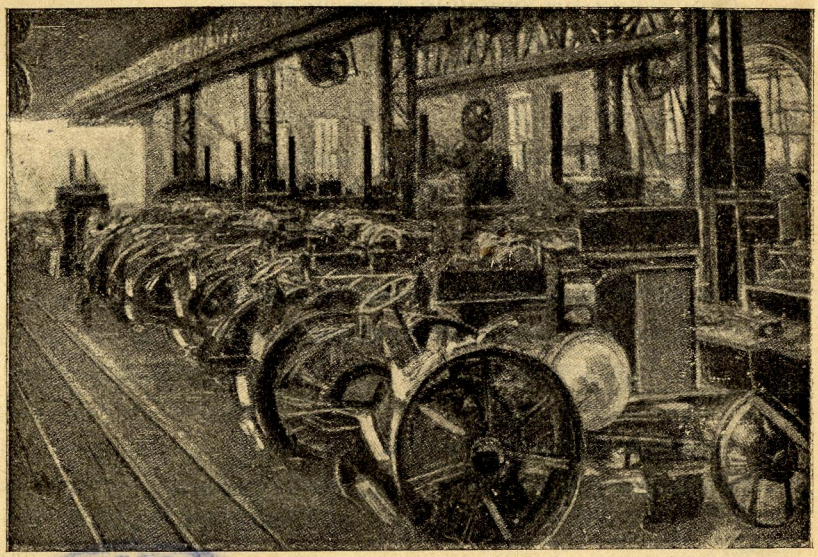
Я воза добре навантажив.
Що чорний я—то півбіди.
Такий вже крам у мене—маже..
По вугілля, по вугілля,
По вугілля сюди!

Будинок... Станем біля брами,
—Гей, тітко, забирай, не жди!
І знов поїду з чорним крамом
По вугілля, по вугілля,
По вугілля сюди!

ТОЧИЛЬНИК.

Прийшов точильник. Ну, біжи–
Неси і ножиці й ножі.
Ножі-ножиці точить!
Гей, сюди мерщій несіть!
Вж, вж, вж...
Точило крутить пас прудкий,
Камінь сипле іскорки.
Ножі-ножиці точить!
Гей, сюди мерщій несіть!
Вж, вж, вж...

Сокиру, бритву, ніж несуть...
І дітвора вся тут, як тут!
Ножі-ножиці точить!
Гей, сюди мерщій несіть!
Вж, вж, вж...
Скінчив роботу, плату взяв,
Варстат на плечі й заспівав:
Ножі-ножиці точить!
Гей, сюди мерщій несіть!
Вж, вж, вж...



Трактори на заводі.

НА ЗАВОДІ.

Величезне дворище, повне довгих закурених кам'яниць. Мов товста, довга цигарка курить у небо заводська труба, і дим сизою павутиною повис низько над будинками.

— Чах! Чах! Дз-з-и-н-ь! Дз-з-и-нь! Куку-гу-у...

Дихає, гомонить, ворушиться велетень—Харківський паровозобудівельний завод. Де-не-де дворищем, поспішаючи, проскочить чорна закурена постать, і знов порожньо. Де-ж люди?

Одчиняємо перші двері. Раптом звідти вихорем вирива́ється стук, брязк, свист, ляск. На хвилину затуляю вуха й заплющую очі—всього не вбереш у вуха, не знають очі, куди вперше кинутись. Високо над головою скляна стеля. Немов велике, велике вікно вправлено в небо. Сонце косо лле́ться на машини, золотить жовту мідь, нишпорить по закутках. Оце так вікно! А від стелі й додолу попереплі́талися паси, штаби, рейки, колеса. Мов павутиною, засотали ввесь цех, велику довгу кам'яницю на два поверхи. І все це крутиться, ляпає, гуде, брязкає, цокотить. От-от зачепиться одно колесо за друге і все торохне зі страшним гуркотом додолу. Та де там зачепиться: кожному винтикові своє окреме місце в цій великій машині, все розраховано, припасовано. Варстати й

варстати,—скільки їх? А біля кожного схилився робітник, пильно стежить, як машина, мов жива, ріже, свердлить, пиляє. Не чути гомону людського—ніколи; варстат прикував усякого до себе, та хіба й почув-би тут людський голос? Кричи на все горло, тільки й того крику, а що ти кажеш—не чути. Залізні, крицеві, чавунні штаби, плахи, оклецьки—це все частини паровозів та парових двигунів, які тут збираються, припасовуються, щоб далі йти вже на складання цілих машин. Тут збірний цех.

Ось попід скляною стелею суне велике чорне страховище. Стало. Робітники начепили йому на гак цілу купу залізних штаб. Страховище заворушилося і, як той шуліка горобчика в кігтях, так воно понесло на гаку десятки пудів, не хапаючись, не напружуючись. То підойма. Через усю кам'яницю переносить вона в потрібне місце яку-хоч паровозну частину й без угаву все плаває нечутно попід стелею. А це що таке? Червона в одному кутку, в другому, ген за тою машиною. Та це-ж робітниці. Як одна, в червоних хусточках і серед чорних машин, аж очі вбирає червоне. Ось найближча схилилась, не ворухнеться. Швидко, швидко воркоче варстат, ляскотить пас, шипить різак об крицю, а очі робітниці в одну крапку вп'ялися. Треба не схибнути ані на волосинку, бо різак умент попсує кусень міди, що так уважно його точить робітниця, і буде брак, буде шкода. А ось друга. Тоненький свердлик, завтовшки, як шпилька до кіс, швидко гурчить, крутиться. Треба ним просвердлити в маленьких мідяних клямочках тоненькі рівні дірочки. Не схибити, бо клямочка, то частина великого парового двигуна й мусить бути припасована так, а не инакше.

Перед одчиненими брамами кам'яниці збірного цеху стоять напівзакінчені паровози. Гуртками обліпили їх майстри, ворушаться знизу, нагорі, у самому серці паровика. Цокають, клепають, пиляють. День, другий, тиждень—і новий готовий паровоз з гуркотом вийде через браму.

Просто, на горбі, під сонцем вилискує скляним дахом тракторний цех. Відси йдуть на села трактори. В тракторному—тихше. Менше того брязку та гамору. Тут із готових частин, що поступають з головної комори, складають трактори. Частину кам'яниці засіли такі-ж, як і в збірному, варстати, що стружать, пиляють, точать,—припасовують тракторні частини. Так само робітники та робітниці похилились над машинами. А в край кам'яниці цілі ряди готових і напівготових тракторів. Той за день, той за пів дня, инший за місяць і вже будуть ладні вийти на поле й зорати чорну

землю. Вздовж кам'яниці вирядились цілою низкою готові, уже випробувані трактори. На колесах ще свіжі грудки землі.

ЗАВОД.

Наче вийшли із вод
Корпуси, димарі,
То стоїть угорі
Над рікою завод.

Он село, сіножать,
Вітряки і печаль,
А над ними у даль
Вагонетки біжать.

До заводу їх путь,
Щоб робити він міг,
Чорний вугіль везуть
По дротах золотих.

Все тудою летять,
Де залізо і чад,
І порожні назад
Угорі цокотять.

З трубів дим, наче гать,
А внизу гул і дзвін,
І у шумі машин
Там робочі стоять.

Наче пальці руки,
Мчать колеса бігом
І невпинно кругом
Стукотять молотки.

Наче вийшли із вод
Корпуси, димарі,
То стоїть угорі
Над рікою завод.

В. Сосюра.

ДРУКАР.

Учитель видавав дітям книжечки читати.

— Звідкіля беруться книжки?—запитав Олесь свого вчителя.

— Їх пишуть учені люди,—похопився відповісти один учень.

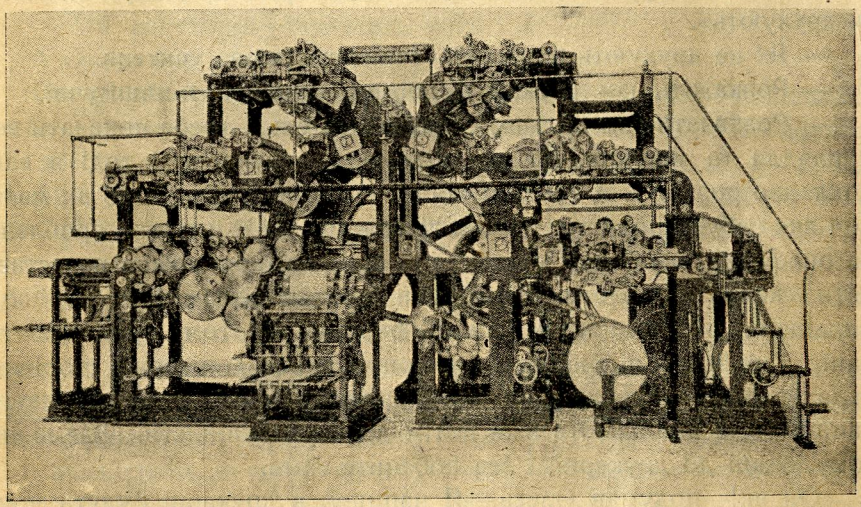
— А відкіля-ж такі люди беруться?—запитав Олесь, бо йому дивно було, як це люди можуть писати книжки.

Але його питання було, мабуть, дуже дурне, бо на нього всі глянули так насмішкувато, що Олесеві аж вуха почервоніли.

А вчитель відповів:

— Коли хто гарно вчиться, читає пильно книжки, слухає, що в школі вчитель розказує, та ще до того має дар гарно переказувати все, що сам знає, то той і може писати книжки. Як будеш гарно вчитися, то, може, і ти колись будеш писати книжки.

— Ха! ха! ха!—зареготали хлопці, але вчитель не сміявся, і вони теж притихли. А Олесь навіть образився. Йому ця думка страх припала до вподоби. Він зможе написати книжку, і не одну, він зможе написати багато-багато таких і ще, може, кращих. Він не знав, що він буде писати, про що, але він бачив уже очима своїх дум одну книжечку, другу, третю, цілі копиці книжок. Всі вони розмальовані, всі пописані чорними рядками дрібних карлючок, що означають кожна добре знайомі йому літери.



Велика друкарська машина.

Від цієї думки лекше йому стало на душі, він сміливіше вже дивився на світ.

Ах, як гарно буде!

Як тільки вільна хвилинка, він марив, які саме книжечки він буде писати. Одні будуть широкі й грубі, і малюнки будуть на всю сторінку, а літери будуть великі, як персні. Інші будуть маленькі, тоненькі, папір гладенький, білий, а літери дрібненькі, як мак. І тих маленьких буде багато-багато. Всі будуть стояти рядками або стовпцями, всі різнокольорові, всі з малюнками.

«Гай, гай, коли-б то я скоріше був великий та вчений»,—думав Олесь.

Але час ішов помаліше від його думок. Діла були важчі від мрій. Він уже знав гарно читати й писати, а все-таки далеко був той час, коли він буде писати книжки.

«Але як-же я буду писати?—згадав він раз.—Всі книжки так гарно розписані, а я пишу не так, зовсім не так».

Йому зразу стало ясним те, що дотепер було зовсім байдужим, на що й не звертав уваги: що книжки пишуть якось инакше, як він знає писати. Йому зразу видалось, що всі його мрії ні на що, що він-же так гарно не зможе писати ніколи. Він пробував переписувати літери із книжки так, як вони в ній надруковані, але не виходило.

«Ага! Вони друковані! Це щось таке означає,—подумав він.—Їх друкують».

— Як це друкують книжки?—запитав він раз учителя.

— Розкажіть нам, розкажіть про це,—прохали й инші учні.

— Розказати вам трудно,—сказав учитель,—треба показати всі приладдя та машини. Колись підемо до друкарні, і тоді я вам докладно розкажу. А тепер я скажу вам коротенько, щоб ви мали хоч яке-небудь поняття. Кожна літера, що ви її читаєте, зроблена на окремому шматочку металу, так що ті літери можна переставляти, складати в слова. Зложивши з таких літер цілу сторінку, оповідання або віршик, їх мажуть фарбою, а потому прикладають папір, і на ньому відбивається все оповідання. Ті літери в сторінки складають друкарі-складачі, вони складають все, що вчені люди напишуть, а відбивають вже потім друкарі-машиністи. Підемо на тому тижні до друкарні, і все побачите самі.

«Он як!—подумав Олесь.—Я напишу, в друкарні будуть друкувати».

І Олесь брав перо, щоб писати.

«Але що я буду писати?»—думав він. Йому робилось досадно, що він не знає, що писати.

«Ну, нічого,—потішав він себе,—як я буду великий і вчений, то я тоді що-небудь напишу»,—і заспокоївся.

«А що, як вони не надрукують так, як я хотів-би?—згадував він, і йому робилось жаль тих вимріяних книжечок, які були в його фантазії і які він знав кожну зокрема. Він не знав ще, про що в них писалося, не знав їхніх назов, а тільки знав їхню форму, вигляд, знав малюнки, то близькі і знайомі йому, то якісь невідомі, фантастичні.

— Краще бути друкарем!—рішив він.

* * *

Було це в голодні роки. Зима була холодна, багато шкіл поза-

кривано. Закрили й ту, в якій учився Олесь. Учителі розбіглися по селах.

— Наймати вчителя нізвідки,—говорив батько,—а без науки теж пропадати хлопцеві шкода.

— Оддайте мене, тату, до друкарні,—просив Олесь.

— Він у нас одинак,—боронила сина мати,—слід-би хоч його вивести в люди.

— Ну, що-ж! Не роздеремось!..—казав тато.—Такі часи. Почекай—минуться, то й про сина подбаємо.

— Ой, горенько!—бідкалась мати.

А Олесь був радий.

Правда, йому трошки жаль було, що він не буде вчитися, що не буде вченим, не зможе написати книжок. Але зате його тішило, що він зможе ті книжки друкувати гарно-гарно, так, як він тільки вимріяв. Тому він радо йшов із батьком до друкарської школи й на завідателя дивився, як на того, що має йому відкрити ту штуку, як друкувати гарні книжки.

В школі було чимало учнів, але він був пильніший за всіх. Він не відходив од своєї каси, уважно слухав усіх вказівок своїх інструкторів і швидко переймав, що йому показували. За ту здібність і пильність полюбили його всі, і невдовзі давали йому вже таку роботу, якої не довірили-б ніякому иншому учневі.

Олесь стоїть за своєю касою, хватає черенки бистро, як вугілля, складає їх на дощечці в рядочок, як салдатиків олив'яних, і радий-радий, якби цілий дім будував. А склавши цілу сторінку, він зсуває її на столик, помаже фарбою, відіб'є коректу й далі набирає. Так цілу книжечку він набрав. Першу книжечку набрав сам.

Його складовина пішла на машину.

Машиністи приправили її рівненько до друку, щоб ясно відбивалася на папері, а потому два дні гуділо колесо, складовина бігала уперед і взад, ніби не знала, куди її подітись, ніби дрібненькі літери шукали, як їм вирватись у широкий світ, а руки в друкаря, як підойми в машин, вертілися в плечевому суглобі, хватаючи білі аркуші паперу й соваючи їх поміж машинні валики.

А машина хватала білий папір залізними щипцями, ніби зубами, втягала його поміж чорні валики, немов у чорну пащу звіря, і викидала його по другий бік рівними, гладенькими, тільки попиcаним чорними літерами.

А тих листів росла ціла гора. Їх потому складали—і була книжка.

Олесь розгорнув першу свою книжечку й поринув у дивний солодкий півсон.

Чорні літери стояли рівненько рядками й усміхалися до нього.

— Ти, ти—наш творець.

Він перегортав листки.

«І як це сталося, що я, Олесь, зробив книжку?! Кожна літера в ній, що дивиться на мене німо, непорушно, вертілася в моїх пальцях, я її взяв із шухлядки, клав у рядочок, до нього придавлював другого, дальшого і так кожного, так усю книжку. Всю книжку склав я, мої руки».

І він із пошаною подивився на свої руки. Вони були худі, замазані фарбою й оливом, а книжка була чистенька, чепурна.

Він положив книжку на бік і дивився на неї здаля.

Книжка та й годі!

Ось тут біля нього лежить книжка, що він її сам зробив.

Веселий вийшов він того дня з друкарні і, посвистуючи, йшов додому. Йому було радісно-радісно на душі. Хотілося співати.

В. Атаманюк.

ДРУКАР-СКЛАДАЧ.

Моя праця—що казати,—
і шкідлива, і важка,
але иншої шукати
поки думки ще нема.

Бо є в праці моїй втіха:
набираючи книжки
багатьох позбавлю лиха,
світло в темні дам кутки.

Про борців за кращу долю
всього людства розкажу,
до знання, до комунізму
певний шлях братам вкажу.

С. Богуславський.

РАНОК У ХАРКОВІ.

Харків прокидається рано. Ледве розвиднілось—заревли гудки, застукотіли трамваї. Трамваями робітники поспішають на заводи, на підприємства.

В ранковій тиші сонних примружених вулиць трамвай із скреготом несе робітників на околиці, з одного кінця столиці в другий.

Несе до далеких задимлених заводів. А повз трамваїв з околиць та сіл тягнуться вози: то селяни їдуть на базари. З грохотом проносяться автомобілі, навантажені м'ясом, борошном та иншими продуктами. Багато люду в Харкові, й багато їжі треба що-дня Харкову дати.



У Харкові перед будинком ВУЦВК'у у день свята.

Трохи пізніше прокидається центр. Надходить час роботи в установах. А установ тих багатенько. У Харкові містяться державні установи, що працюють на всю Україну, як от ВУЦВК, народні комісаріяти та инші установи. У Харкові працює багато наукових закладів та шкіл: різні інститути, технікуми, профшколи, десятки трудшкіл та дитячих садків. У Харкові видається багато газет та журналів. А скільки ще є установ для потреб тих трудящих, що живуть і працюють у Харкові! Отож як надійде трудовий день, то десятки тисяч людей поспішається—хто на посаду, хто на учіння, хто просто в різних справах. І тоді починається денне життя столиці. Починається метушня й біганина. Дзвенять трам-

ваї, гудять сирени автобусів, розпачливо кричать гудки автомобілів, свистять батоги візників. А над усім голоси газетників:—«Сьогоднішні газети! «Комуніст», «Вісти», «Український Пролетар».

У цей час особливо відчувається в Харкові, яка сила в ньому людей. Для такої кількости мешканців Харків замале місто, й тому він увесь час будується. І з самісінького ранку йде будівельна робота в різних частинах міста.

Центр міста увесь майже забудованно. Рівні вулиці, широкі майдини, чисті сквери, високі кам'яниці говорять за те, що тут уже покладено багато праці. Це Харків давній. А як пройти, чи проїхати головною вулицею в самий кінець, можна побачити, як росте нове місто.

Там підіймає вгору свої поверхи Будинок Держпромисловости. Там величезна площа забудовується новими будинками. Возять цеглу, граніт, інші будівельні матеріяли. За кілька років виростуть там десятки нових величезних кам'яниць і кілька нових вулиць з новими майданами й скверами.

В иншому кінці міста вже забудовано новими радянськими будівлями цілі квартали. Ближче до заводів зростають цілі робітничі селища чепурних будинків, вулиць.

Харків—столиця, центр. Бучне місто, де б'ється пульс усієї республіки, куди сходяться шляхи будівництва Радянської України. Через те багато людей приїздить до Харкова із всієї України і Союзу. Зранку й протягом дня десятки потягів приходять на Харківські вокзали і привозять з далеких закутків країни людей.

Клекотить ранок і переходить поволі в трудовий день.

КИЇВ.

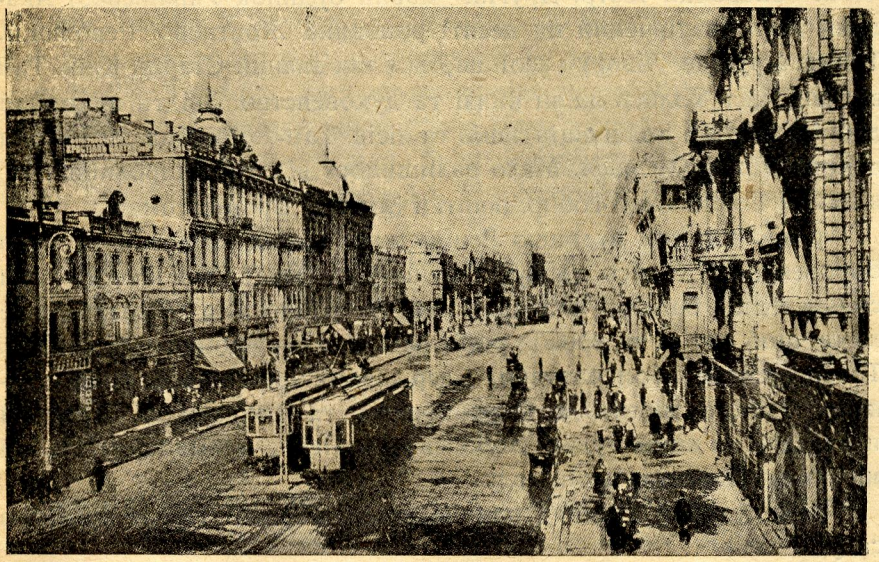
Київ—давнє українське місто, що існує більше як тисячу років. Це одно з найкрасивіших міст не тільки в нашому Союзі, але й в усій Европі. Він лежить на правому березі Дніпра недалеко від того місця, де річка Десна вливається в Дніпро.

З якого-б боку не під'їздити до Києва, він приковує до себе око, примушує милуватися з себе. Місто—красунь, говорять про нього, і це справді так.

Чи не найцікавіше під'їздити до Києва поїздом з лівого берега Дніпра. Ще до мосту стає видно Київ. Коло мосту поїзд зменшує

ходу й повільно повзе залізничним мостом. Перед вікнами вилискує золотими банями колишня Лавра, тепер музейне містечко. З зелених садків виглядають чепурні будинки.

Поїзд виповз на правий берег і мчить до Києва. Пролітає повз район, що зветься Сталінкою (кол. Деміївка). Тут чимало різних фабрик і заводів. Коло вокзалу—Січнівка. Це район, де живе



Київ—вул. Воровського.

багато залізничників. Колись він звався Соломенкою. В січні 1918 року київські залізничники сміливо зняли повстання проти Центральної Ради й героїчно бились за владу Рад. На пошану сміливих борців район названо районом Січневого Повстання.

Перед вокзалом сила візників, автомобілів, трамваїв, автобусів. Ось один з трамваїв, що везе до центру міста. Перша вулиця, що зустрічає подорожнього, вулиця імени Комінтерну. На прикінці її бачимо великий сад. Це так званий Ботанічний сад, де є багато цікавих рослин. Коло нього трамвай повертає праворуч і виїздить на бульвар Тараса Шевченка. Струнко вишикувались посередині вулиці високі дерева. На створеній рядами цих дерев алеї, оздобленій зеленими кущами, граються діти, проходять подорожні. А праворуч та ліворуч від цієї алеї їдуть візники, автомобілі й автобуси, трамваї.

Трамвай в'їздить у ту частину Києва, що її можна було-б назвати районом науки й освіти. Тут містяться інститути: народньої освіти, народнього господарства, медичний, партійна школа, то-що. Тут-же і найвища наукова установа на Україні—Українська Академія Наук. Трамвай все повертає, виїздить на вулицю Леніна. На розі вул. Леніна й Короленка—два чудові будинки. Один—оперовий театр. Другий—новий будинок Української Академії Наук, закінчений на десяті роковини Жовтневої Революції. Трамвай рушає. Ліворуч залишається так званий Старий Київ. Там в давні часи колись жили князі та духовенство. Звідти виходили данину брати з пожильців ланів та лісів. Там-же відбивали напади ворожі. Пройшли часи. Мало залишилось від тієї старовини, а є: великий Софійський собор, рештки Золотої Брами, то-що...

Трамвай летить вулицею Леніна вниз. Перед глядачем—вулиця Воровського. Колись це був Хрещатик. Перед революцією там сиділи купці, банкіри, власники заводів, то-що. Все це дбало лише за те, щоб потом та кров'ю робітників і селян набити собі кешені. Тепер тут сила кооперативних і державних крамниць та різні установи. Тут-же міститься Окрвиконком та Окрпарком. Трамвай під'їздить до кінця вулиці Воровського. Перед очима гірка. На ній міститься Пролетарський сад.

Який чудовий краєвид одкривається з висот Пролетарського саду!

Унизу широкою стрічкою простягся Дніпро. За Дніпром—оскільки око сягне—луки, такі зелені влітку, за ними поля й аж на обрії, далеко-далеко, маячать села. Далечінь тягне до себе око. Але що-хвилини нагадує про себе місто. Унизу під ногами дзеленчать трамваї, гуркотять автомобілі. Ліворуч розіслався Петрівський район (Поділ). Вулиці рівні, рівні. І здається, коли примружиш очі, що це не кам'яні будинки вишикувались рядами, а наче плахту хто розкинув на березі просушитися. Над будинками день і ніч курять чорним димом високі цегляні димарі—Центральна електрична станція. Це серце Києва. Звідси електричний ток біжить дротами по всіх вулицях (рухає трамваї), по всіх будинках (освітлює їх), по фабриках і майстернях (освітлює й рухає машини). День і ніч на станції гудуть, аж стогнуть, велетні-машини, ні на мить не спиняючи свого руху.

Ген-ген метушлива пристань. Снують прудкі моторові човни. Повагом сунуть великі, часом двохповерхові пароплави. Ось їде

великий пароплав. Довгий гудок. Сповіщає пристань: «Готуйся, мов, їду».

За Подолом Куренівка й Пріорка. Там чудові городи й садки.

Від Пролетарського саду трамвай повзе вгору повз музеї— Історичний й Сільсько-Господарський. Далі—колишнє Печерське— тепер Ленінський район. Скільки спогадів звязано з цим районом. Колись тут робили зброю для царських військ. Коли у листопаді 1917 року влада в Ленінграді перейшла до Рад, в Київі прихильники Керенського не хотіли допустити до того. Тоді робітництво тодішнього Арсеналу виступило проти юнкерів та офіцерів і погромили їх. І завжди, коли треба було захистити свою владу, відбивати ворога, арсенальці були попереду. Далі — колишня Лавра. Тепер це музейне містечко. Тут спиняються різні екскурсії, що приїздять оглядати Київ.

Велике й старе місто Київ. На кожному кроці повстають спогади про далеке й недавнє минуле, на кожному кроці буяє нове життя.

БРАТИ.

Ми з тобою рідні... Чуєш?
Ти—з села, я—робітник.
День і ніч, як я, працюєш
І несеш у всесвіт світ.

Я кую, ти ореш поле.
Брат так з братом не живе!
Рвемось ми до щастя, волі,
Наше все навколо, все!

Я копаюсь в горах, в скелях,
Добуваю крицю, мідь,—
Ти в зажурених оселях
Запалив червоний світ.

Наші руки міцно стислі,
Ми в обіймах, ми брати,
Ми на шлях єдиний вийшли
До єдиної мети.

Ми з тобою рідні, смілі!
Селянин і робітник.
Ми з тобою запалили
Скрізь червоний новий світ!

ЗМІСТ.

Стор.

Передмова 3

Праця та розвага літом.

Улітку. *П. Капельгородський* . 5
Літо селянського хлопчика. *О. Єфименко* 5
Роси, роси, дощику. *О. Олесь* . 8
Косовиця. *Є. Гребінка* 9
Косарі. *Я. Щоголів* 9
Урожай. *М. Чернявський* . . . 10
Помічниця. *А. Головко* 11
Пастушки. *Б. Грінченко* . . . 12
Артільник. *П. Гайний* 13
Дощ. *С. Васильченко* 17
Після грози. *О. Олесь* 18
Біля багаття (піонерська пісня) 19
Осінь скоро 19

Осінь та осінні роботи.

Вишиває осінь... *О. Олесь* . . . 20
Осінь. *П. Тичина* 21
Ранньої осени на селі. *І. Франко.* 21
Мало мати руки, треба пильнувати й науки 22
Історія залізного плуга . . . 24
Орач. *В. Алешко* 26
Залізний кінь 26
Перший трактор. *В. Мисик* . . 28
Залізний гість. *О. Кундзич* . . 28
Серед степу. *Ів. Сенченко* . . . 30
Осіннє. *Гр. Плискунівський* . . 32
Рукою і машиною 33
Ціп. *В. Алешко* 35
Молотьба 36
Біля машини. *В. Винниченко* . 37
Молотьба. *В. Кизима* 38
Збирання яблук у радгоспі . . 39
Дмитрова згода. *М. Х—кий* . . 40
Комунари. *Д. Бідний* 43
Колектив. *Д. Фальківський* . . 43
Квиток ч. І. *Р. Микитенко* . . 44
Осінь іде 47
На ярмарку 49
Перекупка. *П. Панч* 52
Час іде. *С. Кокот* 54

Стор.

Осінь. *Г. Чупринка* 55
Школярський марш. *А. Панів* . 55

Жовтнева революція.

На жуках. *А. Діброва* 56
На полі в-осени. *Б. Лепкий* . . 59
Гірка праця. *Гр. Шерстюк* . . . 60
Більше надії брати. *В. Чумак* . 64
Інтернаціонал 64
Воля 65
Радянська влада на Україні . . 68
Січневе повстання 70
Під революцію. *Г. Грунько* . . 73
Гришка розвідчик. *Б. А—ко* . . 76
Туман яром котиться 85
Гей, на бій! 85
УСРР 85
Нема пригнобленої нації у Радянському Союзі 87
Західня Україна та Басарабія . 90
АМСРР 91
Нове село. *Юрко Вік* 92
Г. І. Петровський 93
В. Я. Чубар 97
М. О. Скрипник 97
Балкон. *Г. Тихий* 99
До знання. *А. Панів* 104
Минула зла недоля 106

Праця над одягом.

Льон. *Х. Андерсен* 107
Вівчар та вівця. *Боровиковський* 109
Як сорочка в поле тікала . . . 110
Червяк шовкопряд 113
Ткач. *Я. Щоголів* 116
На текстильній фабриці . . . 118
Шпулярка 121
Добрий кравець. (Народня смішовина) 121
Швачка. *М. Старицький* 122
На кравецькій фабриці 122

Найближчі помічники людини.

У хліві 123
Тварини—друзі й робітники. *Ф. Любимів* 124

Стор.

На здоров'я корові. *Т. Бордуляк* 126
Невже загинула? *М. Нексо* . . 132
Кінь і господар. *Д. Бідний* . . 133
Ага, будеш?..*О. Вишня* 134
У смертельній небезпеці. *За А. Орловим Г. М.* 135
Про бабу Горпину та її корівоньку 138
Молочарська артіль. *Я. Кович* . 139
На Кременчуцькій беконній фабриці 143
Тенеко та олені 145
Незадачливий їздець. *І. Наживін* 146
Верблюд 149
Слон-бунтар Моті. *Р. Кіплінг* . 150
Дикі коні в Херсонських степах 155
Тварина в байках. (З байок *Л. Глібова):*
Миша і Пацюк 156
Зозуля і Півень 156
Собака і Кінь 157
Півень і Перлинка 158
Осел і Соловей 158

Зима.

Перший сніг. *О. Пчілка* 160
Жовте листячко. *В. Поліщук* . . 161
Сніг. *О. Пчілка* 161
Сніжки. *Гр. Чупринка* 162
Сумно і весело. *О. Олесь* . . . 163

Дні пролетарського суму.

1905 рік. 164
До царя. *О. Іваненко.* 166
Жалібний марш 172
Життя та діяльність В. І. Леніна. 173
Іллічеві. *Т. Карпова* 178
Ілліч у спогадах робітників . . 178
Жалібний марш. *Ф. Бутенко* . . 180
Заповіти В. І. Леніна молоді . . 181
Молоді піонери-ленінці вперед! 182
Карл Лібкнехт і Роза Люксембург. 183
На барикаді. *Р. Юревич* . . . 185
В день Лібкнехта 186

Перемога над просторами.

Землею, водою, повітрям . . . 187
Паровик. *Г. Коляда* 190
Джордж Стефенсон — винахідник паровоза. 191
Маленька героїня. *С. Амічіс.* . . 193
Роберт Фультон—винахідник пароплава 196
Пригода в морі. *С. А.* 198
Загибель Ікара. 203
Перший пасажир. *Ю. Вік.* . . . 204

Стор.

Літун. 209
Дивний птах 209
Людському слову не страшні простори. 210
Телеграфом (Сміховина) . . . 212
Радіо. 212
Загадки про різні способи сполучення. 214
Шляхи сполучення на Україні. . 214
Одеський порт. 215

У глиб землі.

Звідки взлися гори та вулкани. 217
Цегельня. *Вагнер* 219
Ганчарі на Україні 222
Як утворилось кам'яне вугілля . 223
Шахтарі. *В. Тан.* 225
Всесоюзна кочегарка. 226
Панько. *Б. Грінченко.* 229
У першій боротьбі. За *А. Орловим Г. М.* 232
По руднях Криворіжжя. . . . 235
Там, де видобувають сіль. *Л. Скрипник* 237
Як здобувають нафту та що з неї мають. 239
Пожежа на нафтових промислах. 242
Золото і срібло 244
Слава трудящим. *П. Грабовський.* 245

Товщі та їх використовування.

На олію. *Я. Кович.* 246
Мило. 249
Малий миловар. *О. Дільський* . 250

Пам'ятні дні.

Червона робітничо-селянська армія. 251
Із рідних сіл, з далеких міст . . 253
Командир і червоноармієць—бойові товариші. 254
Командувач на фронті. 255
Тов. Ворошилов (біографія). . 256
Грими, грими (пісня). 258
До армії царської та до армії робітничо-селянської 258
На захист Союзу. 259
Комсомольська гребля. . . . 260
Про кріпаччину-панщину. . . . 263
Горпина, або панська воля. *М. Вовчок.* 265
Сон. *Т. Шевченко.* 268
Т. Г. Шевченко. 269
Із спогадів про дитинство. *Т. Шевченко.* 272
Геть царів! *Т. Шевченко.* . . . 272
Орися ж ти, моя ниво. *Т. Шевченко* 272

Стор.

Лютнева революція. *О. Попів.* . 273
8 березня—свято жінки-робітниці. 274
Пісня незаможниці. *М. Чардій.* . 276
Селянко! *Д. Письменна* 276
Паризька Комуна. 277
Комуна впала. *Маргерит.* . . . 279
Мати й син. *Є. Галіна.* 281
Маленький Гаврош. *В. Гюго.* . 281

На-весні.

На-провесні. *П. Гай.* 285
Веснянка. 285
Весною. *О. Лан.* 286
Піонерська допомога. *Гр. Грунько.* 286
Лелеки. *Я. Ковальчук.* 287
Колектив. *А. Прилуцький.* . . 290
Перша борозна. 290
Засівальна. *М. Севінь.* 293
Що посієш, те й пожнеш. . . 293
Волошки. *О. Лан.* 296
На-провесні. *Ів. Коханський* . . 297
Город. *П Стан.* 297
Звідки взялась наша городина. . 300
Великий митець-садівник І. В. Мічурин. 302
Все навколо зеленіє. *О. Олесь.* . 304
Чого гроза накоїти може. . . . 304
Що таке блискавка та гроза. . . 305

Боротьба за рослину.

Не беріть із зеленого лугу верби. *О. Олесь.* 308
Користь лісу 308
Ліси на Радянській Україні. . . 310
В бору. *М. Чернявський.* . . . 313
Північні ліси. 314
Рослини теплого краю. . . . 316
Садіть дерева. *В. Тернина.* . . 319
Молебень. *В. Ярошенко.* . . . 319
На сарану. *П. Черкасюк.* . . . 320
Піп чи агроном. *А. Серафимович.* 324
Урожай. *Д. Бідний.* 329

Пролетарські свята і пам'ятні дні на-весні.

Розстріл робітників на Лені . . 330
Лена. *Д. Бідний.* 331
Маленький чоботар. *М. Бурду*
Ленінці ідуть. *В. Сосюра.* . .
Слава Першому Травню. . .
Дитячий Інтернаціонал . . .
Перше Травня (пісня). . .
Перше травня (стаття). . . .
Свято праці й боротьби. . .
Перше Травня—день великий
Карл Маркс. . . . . .
Три Інтернаціонали . . . .
Селянський Інтернаціонал. .
Селянський Інтернаціонал (ві
ші). . . . . .
Іван Франко . . . . . .
Грицева шкільна наука. *І. Фра*
ко. . . . . . .
Нехай і так. *І. Франко.* . .
У долині село лежить. *І. Франк*

Місто й село.

До міста! . . . . . .
Чи далеко до Київа. *С. Руда*
ський. . . . . . .
Село та місто. . . . . .
Здрастуй, місто. *А. Дикий* . .
Пісня селянина-хлібороба. *Г. І*
ра. . . . . . .
Здобування води в місті. . .
Електрика. . . . . .
Село, що ночи не боїться. .
Лямпочка Ілліча на селі. . .
У комуні. . . . . .
Колектив. *М. Терещенко.* . .
Пісня праці. *Д. Бідний.* . .
З віршів про трудовий люд
ста та села. . . . . .
До Коваля. *Г. Чумак.* . .
Маляр. *Є. Богуславський.*
Пісня бруківника . . . .
Вугляр. . . . . .
Точильник . . . . . .
На заводі. . . . . .
Завод. *В. Сосюра.* . . . .
Друкар. *В. Атаманюк.* . . .
Друкар - складач. *Є. Богусл*
ський . . . . . .
Ранок у Харкові. . . . . .
Київ. . . . . .
Брати. . . . . .



2681
2681
1986 р



ДЕРЖАВНЕ ВИДАВНИЦТВО УКРАЇНИ

ДЕРЖАВНЕ ВИДАВНИЦТВО УКРАЇНИ
друкує підручники для шкіл соцвиху.

ПІДРУЧНИКИ СОЦВИХУ
рекомендовані, ухвалені або дозволені ДНМ НКО УСРР для шкіл українських, а також шкіл російських на Україні, шкіл нацменшостей.

ПІДРУЧНИКИ
українсько-німецькі, українсько-англійські.

ВСЯКА ДОПОМІЧНА ЛІТЕРАТУРА
для шкіл соцвиху, профосу, політосу, а також для всіх культурно-освітніх установ, організацій та гуртків.

ШКІЛЬНЕ ТА КАНЦЕЛЯРІЙНЕ ПРИЛАДДЯ,
мапи, глобуси, зшитки, пера, олівці і т. и.

ЗАМОВЛЕННЯ НАДСИЛАТИ НА ТАКІ АДРЕСИ:

1. Харків, вул. 1-го Травня, № 17, Поштов. відділ ДВУ.
2. Київ, вул. К. Маркса, № 2, Поштов. відділ ДВУ.

Поштові відділи Держвидаву швидко й ретельно надсилають накладеною платнею кожну книжку як власного, та і всіх инших видавництв СРСР. Пересилка й пакування на всі замовлення провадяться за кошт Держвидаву, коли замовлення наперед оплачуються готівкою.

ЦЕНТРАЛЬНИЙ КНИГОТОРГОВЕЛЬНИЙ ВІДДІЛ
Харків, 2-й Радянський пров., № 2.
Філії та Книгарні Держвидаву по всіх окружних і значніших містах України.

PR 2681 .Y